การฟื้นฟูรัฐน่านในสมัยราชวงศ์หลวงติ๋น พ.ศ. 2329-2442

นายบริพัตร อินปาต๊ะ

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาประวัติศาสตร์ ภาควิชาประวัติศาสตร์
คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
ปีการศึกษา 2560

THE REVIVAL OF THE STATE OF NAN DURING THE LUANG TIN DYNASTY, 1786-1899

Mr. Boripat Inpata

A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements
for the Degree of Master of Arts Program in History
Department of History
Faculty of Arts
Chulalongkorn University
Academic Year 2017

หัวข้อวิทยานิพนธ์	การฟื้นฟูรัฐน่านในสมัยราชวงศ์หลวงติ๋น พ.ศ. 2329-2442
โดย	นายบริพัตร อินปาต๊ะ
สาขาวิชา	ประวัติศาสตร์
อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก	ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ภาวรรณ เรืองศิลป์
อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ร่วม	ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ดินาร์ บุญธรรม

คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย อนุมัติให้นับวิทยานิพนธ์ฉบับนี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญามหาบัณฑิต

....คณบดีคณะอักษรศาสตร์

(รองศาสตราจารย์ ดร.กิ่งกาญจน์ เทพกาญจนา)

คณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์

....ประธานกรรมการ

(รองศาสตราจารย์ สาวิตรี เจริญพงศ์)

....อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ภาวรรณ เรืองศิลป์)

....อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ร่วม

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ดินาร์ บุญธรรม)

....กรรมการภายนอกมหาวิทยาลัย

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.วัชระ สินธุประมา)

บริพัตร อินปาต๊ะ : การฟื้นฟูรัฐน่านในสมัยราชวงศ์หลวงติ๋น พ.ศ. 2329-2442 (THE REVIVAL OF THE STATE OF NAN DURING THE LUANG TIN DYNASTY, 1786-1899) อ.ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก: ผศ. ดร.ภาวรรณ เรืองศิลป์, อ.ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ร่วม: ผศ. ดร.ดินาร์ บุญธรรม, 203 หน้า.

การสูญเสียอิทธิพลของพม่าในล้านนาช่วงปลายพุทธศตวรรษที่ 23 นำไปสู่สภาวะสุญญากาศในพื้นที่ต่างๆของล้านนา ซึ่งเปิดโอกาสให้เจ้าผู้ปกครองท้องถิ่นตามเมืองขนาดใหญ่ต่างๆ สามารถสั่งสมอำนาจของตนและสถาปนาความเป็นรัฐขึ้นปกครองตนเองขึ้นมาในช่วงเวลาดังกล่าวได้ น่านในช่วงเวลาดังกล่าวอยู่ภายใต้การปกครองของคนในตระกูลหลวงติ๋น ซึ่งประสบความสำเร็จในการสถาปนาความเป็นรัฐของตนให้เป็นเอกเทศจากหน่วยการเมืองอื่นๆในล้านนาได้สำเร็จในช่วงต้นพุทธศตวรรษที่ 24

อย่างไรก็ตาม รัฐน่านในช่วงเวลาดังกล่าวอยู่ในสภาพเสียหายจากสงครามในช่วงเวลาก่อนหน้า และตกอยู่ในความไม่มั่นคงของการเมืองระหว่างภูมิภาค ทำให้เจ้าผู้ปกครองน่านตระกูลหลวงติ๋นในช่วงเวลาดังกล่าวจำเป็นต้องดำเนินนโยบายต่างๆเพื่อสร้างความมั่นคงให้กับสถานะความเป็นเจ้าผู้ปกครองของตนและสถานะความเป็นรัฐของน่าน

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้มุ่งศึกษา สาเหตุ กระบวนการ และผลของการฟื้นฟูความเป็นรัฐแบบจารีตของน่านในช่วงเวลา ระหว่าง พ.ศ. 2329-2442 โดยเน้นสำรวจแนวคิดและวิธีปฏิบัติของผู้ปกครองในราชวงศ์หลวงติ๋นที่ส่งผลต่อการฟื้นฟูสถานะความเป็นรัฐ ซึ่งพบว่า เจ้าผู้ปกครองในราชวงศ์หลวงติ๋นใช้นโยบายในสร้างความยอมรับจากภายนอก ใช้นโยบายกระจายอำนาจบริหารและสร้างภาพความเป็นศูนย์กลางในการสร้างความยอมรับจากภายใน และใช้นโยบายอิงอำนาจกับสยามเพื่อให้ได้รับการค้ำประกันทางอำนาจ นโยบายดังกล่าวเหล่านี้ทำให้เจ้าผู้ปกครองน่านราชวงศ์หลวงติ๋นประสบความสำเร็จในการประคับประคองสถานะความเป็นรัฐของตนไปได้จนกระทั่งถึงช่วงสุดท้ายของรัฐจารีต เมื่อมีการปฏิรูปการปกครองโดยสยาม ใน พ.ศ. 2442

ภาควิชา	ประวัติศาสตร์	ลายมือชื่อนิสิต	....
สาขาวิชา	ประวัติศาสตร์	ลายมือชื่อ อ.ที่ปรึกษาหลัก	....
ปีการศึกษา	2560	ลายมือชื่อ อ.ที่ปรึกษาร่วม	....

5780140322 : MAJOR HISTORY
KEYWORDS: น่าน / ราชวงศ์หลวงติ๋น / รัฐจารีต

BORIPAT INPATA: THE REVIVAL OF THE STATE OF NAN DURING THE LUANG TIN DYNASTY, 1786-1899. ADVISOR: ASST. PROF. BHAWAN RUANGSILP, Ph.D., CO-ADVISOR: ASST. PROF. DINAR BOONTHARM, Ph.D., 203 pp.

The loss of Burmese's influence in Lanna around late c.18 to early c.19 brings opportunity for local chieftains in Lanna to gain their own independent. Nan in that era was under controlled of Luang Tin dynasty, which had successfully created their own sphere of influence and separated from other states in Lanna.

However the chaos and destruction from previous wars still maintained and the status of Nan still unstable. To gained full stable and prosperity to their state, the rulers of Nan had to form a policy which suit and effectively for their petite state.

This thesis aims to examine the cause, the process and the result from Nan's ruler policy around 1786 – 1899. The research suggests that the rulers of Nan used a various relationship with their neighbor to gained a position in regional politic, used the decentralized policy for governed but still maintained in the highest hierarchy in their state to gained stability, and used a status of Siam's tributary state to guarantee their position and status of ruler in Nan. The policies that had been used made the rulers of Nan successfully maintained their own state and status until 1899AD when Siam's central government started a reformation and transformation of authority.

Department:	History	Student's Signature	....
Field of Study:	History	Advisor's Signature	....
Academic Year:	2017	Co-Advisor's Signature	....

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้คงไม่อาจสำเร็จขึ้นมาได้หากไม่ได้รับการเกื้อหนุนและความอนุเคราะห์จากหลายท่าน ทั้งอาจารย์ที่ปรึกษาทั้งสองท่านที่คอยช่วยเหลือและแก้ปัญหาให้กับลูกศิษย์ผู้มากปัญหา ทั้งพ่อแม่ญาติสนิทมิตรสหายที่คอยให้กำลังใจและไต่ถามสารทุกข์สุขดิบเสมอมา และเพื่อนผู้ร่วมทำวิทยานิพนธ์ที่ร่วมแบ่งปันประสบการณ์และแนวทางแก้ไขปัญหาทั้งหลายทั้งปวง

ขอขอบพระคุณคณาจารย์และบุคลากรประจำภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยทุกท่านที่คอยให้ความช่วยเหลือทุกด้านมาตลอด ขอขอบพระคุณผู้สนับสนุนทุกท่านที่คอยช่วยทั้งให้คำแนะนำและข้อมูลสำหรับการทำวิทยานิพนธ์ ขอบคุณกำลังใจจากทุกๆทางที่คอยประคับประคองให้ผู้ทำวิทยานิพนธ์ดำเนินการมาได้จนตลอดรอดฝั่ง

ขอบคุณเจ้าหน้าที่ประจำหอจดหมายเหตุ และโดยเฉพาะอย่างยิ่งฐานข้อมูลออนไลน์ ถ้าหากไม่มีท่านผู้เกี่ยวข้องทั้งหลายวิทยานิพนธ์ฉบับนี้คงไม่อาจสำเร็จลงได้ และทำให้ผู้ทำวิทยานิพนธ์ตระหนักถึงความไพศาลแห่งข้อมูลและภูมิปัญญา

สารบัญ

หน้า

หน้า

สารบัญตาราง

สารบัญภาพ

บทที่ 1
ที่มาและความสำคัญ

ความสำคัญของปัญหา

ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 24 เกิดความเปลี่ยนแปลงทางการเมืองที่สำคัญประการหนึ่งขึ้นในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ภาคพื้นทวีป นั่นคือการสลายตัวของรัฐขนาดใหญ่อย่างอยุธยาอันเนื่องมาจากการพ่ายแพ้ต่อการรุกรานของพม่าราชวงศ์คองบอง แต่การสลายตัวดังกล่าวนั้นตามมาด้วยการตั้งตัวขึ้นมาของกรุงธนบุรี-รัตนโกสินทร์ ซึ่งอ้างความเป็นผู้สืบทอดสิทธิ์ของอยุธยา การเกิดขึ้นของกรุงธนบุรี-รัตนโกสินทร์ก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงต่อรัฐเพื่อนบ้านใกล้เคียงอย่างยิ่ง เนื่องจากการเกิดขึ้นของรัฐขนาดใหญ่ที่เป็นศูนย์อำนาจใหม่ทำให้ดินแดนขนาดเล็กที่อยู่รายรอบอาจจะต้องรับมือกับการขยายอิทธิพล หรืออาจจะมีทางเลือกในการใช้ประโยชน์จากอำนาจของศูนย์กลางที่เกิดขึ้นใหม่ด้วยการ “ขอความช่วยเหลือ” หลังจากที่ต้องอยู่ภายใต้อำนาจซึ่งผูกขาดโดยพม่ามาช้านาน ผลที่เกิดขึ้นก็คือ ผู้นำท้องถิ่นตามดินแดนต่างๆในอดีตอาณาจักรล้านนาต่างพยายามขอความช่วยเหลือจากสยามเพื่อขับไล่อิทธิพลของพม่าออกไปจากพื้นที่ทางอำนาจของตน ล้านนาหรือพื้นที่ในปัจจุบันซึ่งเป็นภาคเหนือตอนบนของไทยเกิดการต่อต้านพม่าขึ้น ทั้งในเชียงใหม่ ลำปาง ลำพูน แพร่ และน่าน

อย่างไรก็ตาม การขับอิทธิพลของพม่าออกไปจากดินแดนล้านนาในช่วงพุทธศตวรรษที่ 24 นี้ไม่ได้นำมาซึ่งการสถาปนาอาณาจักรล้านนาใหม่ที่มีบูรณภาพทางดินแดนเหมือนเช่นอดีตอาณาจักรล้านนาก่อนการตกเป็นส่วนหนึ่งของพม่าแต่อย่างใด ในทางตรงกันข้าม ดินแดนต่างๆซึ่งผู้นำท้องถิ่นล้วนแต่มีอิทธิพลและพยายามรักษาอำนาจในพื้นที่ของตนไว้อย่างเหนียวแน่นไม่ได้มีความร่วมมือหรือประสานงานกันในการขับไล่พม่ามากนัก ต่างคนต่าง “ขอความช่วยเหลือ” จากสยามในนามของตน และเข้าสวามิภักดิ์ต่อกษัตริย์แห่งสยามในนามของตนเอง ไม่ใช่ในนามของอาณาจักรล้านนาอันมีเมืองหลวงที่เชียงใหม่ ผลก็คือ ดินแดนอดีตอาณาจักรล้านนาในช่วงพุทธศตวรรษที่ 24 เป็นต้นมาแตกออกเป็นพื้นที่รัฐต่างๆ ที่เจ้าผู้ปกครองต่างสถาปนาอำนาจของตนอย่างสมบูรณ์เหนือดินแดนที่ปกครองนั้น ต่างคนต่างกลายเป็นประเทศราชขึ้นต่อกรุงเทพฯ และมีความเป็นเอกเทศ ไม่ได้ประสานเป็นเอกภาพของอาณาจักรล้านนาแต่อย่างใด ถ้าความหมายของ “ล้านนา” คืออาณาจักรที่มีเมืองหลวงอยู่ที่เชียงใหม่แล้ว สำหรับช่วงเวลาพุทธศตวรรษที่ 24 ในทางปฏิบัติถือว่ามีขอบเขตในฐานะรัฐที่

แคบลงกว่าช่วงเวลาก่อนหน้ามาก และควรให้ภาพลักษณ์ของความเป็นศูนย์ทางวัฒนธรรมแห่งหนึ่งเสียมากกว่า

น่าน เป็นหนึ่งในดินแดนที่ฟื้นม่าน และเข้าสวามิภักดิ์กับกรุงรัตนโกสินทร์ พื้นที่ดินแดนในส่วนของน่านเป็นพื้นที่หนึ่งที่เจ้าผู้ปกครองน่าน สามารถผูกขาดอิทธิพล และสืบทอดอำนาจผ่านสายตระกูลหลวงติ๋นมาได้อย่างไม่มีการขาดช่วงมาตั้งแต่ครั้งยังเป็นขุนนางขึ้นต่อราชสำนักพม่าใน พ.ศ. 2269 ด้วยเหตุนี้ อิทธิพลภายในพื้นที่และการควบคุมกิจการในน่าน ตลอดจนหัวเมืองที่ขึ้นกับน่าน จึงอยู่ภายใต้การกำกับดูแลของสายตระกูลหลวงติ๋นอย่างสมบูรณ์ และไม่มีอำนาจอื่นใดมาแทรกแซงได้ ความโดดเด่นในการสามารถรักษาการผูกขาดอำนาจไว้ในตระกูลทำให้น่านมีความพร้อมที่ทำให้สามารถรักษาอำนาจการปกครองในเขตอิทธิพลของตนเอาไว้ได้ไม่ว่าจะเข้ากับฝ่ายใด และทำให้น่านสามารถรักษาความเป็นเอกเทศได้โดยมิต้องถูกผนวกกลับไปเป็นส่วนหนึ่งในบรรดาปริมณฑลอำนาจของเชียงใหม่แต่อย่างใด

แต่การสถาปนาอำนาจปกครองตัวเมืองน่านได้ก็ไม่ได้เป็นสิ่งรับประกันที่เพียงพอสำหรับเจ้าผู้ปกครองน่านแต่อย่างใด ภายใต้สภาวะของรัฐที่ก่อตัวขึ้นมาได้อีกครั้ง น่านจำเป็นต้องมีสิ่งที่สามารถช่วยรับรองอำนาจ ยืนยันสถานะและประกาศสิทธิ์ในปริมณฑลทางอำนาจของตนเองเอาไว้ เจ้าผู้ปกครองเมืองน่านจำเป็นต้องยืนยันและประกาศอำนาจนี้ให้ปรากฏต่อรัฐเพื่อนบ้าน และต่อพลเมืองซึ่งเป็นประชากรของรัฐตนเอง ภายในระยะเวลา 113 ปี จาก พ.ศ. 2329-2442 ที่น่านอยู่ในสถานะประเทศราชของสยาม จะพบได้ว่าแม้น่านจะเป็นประเทศราชเอง แต่การจัดการดูแลเมืองและเมืองขึ้นของน่านล้วนอยู่ภายใต้อำนาจของน่านเองทั้งหมด นอกจากนี้ ตัวเจ้าผู้ปกครองเมืองน่านเองยังมีความพยายามในการรักษาอำนาจ และยืนยันอำนาจสิทธิ์ในการดูแลพื้นที่ใต้ปกครองของตนเองอยู่ตลอด การประกาศอำนาจปรากฏหลายต่อหลายครั้งในบันทึกประวัติศาสตร์ซึ่งมีอยู่ในรูปแบบต่างๆ

หนึ่งในรูปแบบที่สำคัญและเห็นได้ชัด ซึ่งสะท้อนให้เห็นว่าน่านยังคงรูปแบบความเป็นรัฐจารีตตามอุดมคติทางพุทธศาสนาอยู่ก็คือ การที่ผู้ปกครองพยายามแสดงตนในสถานะของ “พุทธราชา” การเป็นพุทธราชาในด้านหนึ่งหมายถึงการเป็นกษัตริย์ที่อุปถัมภ์ และทำนุบำรุงพระศาสนา จะพบว่าเจ้าผู้ปกครองน่านตลอดระยะเวลาที่เลือกศึกษาได้ใช้กำลังทรัพย์และกำลังคนจำนวนมากในการบูรณะวัดวาอารามเก่าแก่ สร้างศาสนสถานใหม่ ตลอดจนคัดลอกคัมภีร์ทางศาสนาจำนวนมหาศาล เพื่อ

พยายามแสดงตนในฐานะธรรมราชาผู้อุปถัมภ์ค้ำชูพระศาสนา ผลที่ได้นอกจากจะได้รับความนิยมยกย่องจากพลเมืองซึ่งนับถือศาสนาพุทธแล้ว ยังสามารถใช้เป็นเครื่องมือประกาศถึงอำนาจของเจ้าผู้ปกครองไปในตัวด้วย หนึ่งคือการประกาศถึงกำลังคนและกำลังทรัพย์ที่เจ้าผู้ปกครองมี สองคือการแสดงถึงอำนาจต่างๆที่เอื้อให้ผู้ปกครองสามารถจัดการทำนุบำรุงพระศาสนาได้ ไม่ว่าจะเป็นความสามารถในการควบคุมพื้นที่ใต้ปกครองอย่างเบ็ดเสร็จ หรือความสามารถในการทำให้ดินแดนมีความสงบราบคาบมากพอที่จะโอนกำลังคนมาทำกิจการด้านอื่นได้ นอกจากนี้การประกาศตัวเป็นพุทธราชายังสามารถหวังผลได้อีกด้วยว่า เจ้าผู้ปกครองจะสามารถแผ่กิตติคุณของพระศาสนาไปยังหัวเมืองแว่นแคว้นอื่นให้เป็นพระเกียรติแก่ผู้ปกครอง และเป็นที่นิยมชมชอบจากพลเมืองแว่นแคว้นอื่นด้วย

การบูรณะศาสนสถานเก่าแก่ไม่ได้เป็นเพียงการประกาศตนในการเป็นผู้อุปถัมภ์พระศาสนาเท่านั้น เพราะการบูรณะ และการสร้างขึ้นใหม่เหล่านี้เกิดขึ้นในตัว “เวียง” ของน่านด้วย การกระทำดังกล่าวสื่อความหมายโดยตรงต่อพลเมืองของน่านว่า เจ้าผู้ปกครองน่านเป็นผู้สานต่อการดำรงอยู่ของน่าน และฟื้นฟูน่านขึ้นจากสภาพซากปรักหักพัง ซึ่งเป็นเพียงหนึ่งในการยืนยันสิทธิ์และประกาศอำนาจต่อพลเมืองของตน เพราะยังมีการแสดงออกอีกจำนวนหนึ่งซึ่งเป็นการประกาศอำนาจของเจ้าผู้ปกครองน่าน เช่นการแสดงอำนาจผ่านการออกกฎหมายเฉพาะที่บังคับใช้ภายในพื้นที่ทางอำนาจของเจ้าผู้ปกครอง การจัดเก็บภาษีและการเรียกเกณฑ์ของจากพื้นที่ต่างๆในอาณัติ

หากอำนาจกิตติคุณของเจ้าผู้ปกครองยังไม่เพียงพอจะทำให้เป็นที่ยอมรับจากรัฐรายรอบน่านเองก็มีกำลังทหารที่มากพอจะทำให้รัฐอื่นยอมรับได้ การใช้กำลังทางทหารเป็นวิธีการแสดงออกถึงอำนาจที่เห็นได้ชัดเจนอย่างที่สุด และน่านสามารถทำให้ตนเองเป็นที่ยอมรับได้โดยแทบไม่มีข้อกังขาในเรื่องอำนาจนี้ เจ้าผู้ปกครองเมืองน่านตลอดระยะเวลาที่ศึกษาล้วนประสบความสำเร็จในอำนาจทางการทหาร การบุกขึ้นตีหัวเมืองอื่น(ที่ไม่ได้อยู่ใต้อำนาจสยาม)หลายต่อหลายครั้ง เพื่อกวาดต้อนกำลังคนหรือบีบให้เมืองอื่นยอมสยบต่ออำนาจคือหลักฐานที่แสดงให้เห็นถึงความสามารถทางการทหารและความแข็งแกร่งของน่านเหนือรัฐอื่นๆ ความสำเร็จของเมืองน่านนอกจากจะทำให้รัฐเพื่อนบ้านอื่นเคารพยำเกรงแล้ว ยังทำให้น่านประสบความสำเร็จในการมี “ประเทศราช” เป็นของตนเองด้วย แม้จะฟังดูย้อนแย้ง เพราะน่านเองก็เป็นประเทศราชของสยาม แต่ข้อเท็จจริงที่ปรากฏก็คือ แม้จะอยู่ภายในวงอำนาจของสยาม น่านเองก็มีรัฐบริวารเป็นของตนเองเช่นกัน

ทั้งนี้ การเป็น "ประเทศราชของสยาม" สำหรับตัวเจ้าผู้ปกครองน่านเองก็ดูจะเป็นเรื่องที่ไม่น่าลำบากใจหรือเป็นภาระเท่าใดนัก เพราะปรากฏว่าเจ้าผู้ปกครองน่านตอบรับการเป็นประเทศราชโดยดุษฎี เหตุผลประการหนึ่งคือ การเป็นประเทศราชของสยามเองเป็นการยืนยันและรับรองอำนาจของเมืองน่านไปในตัวด้วยว่า เป็นรัฐที่มีสถานะเทียบเท่ากับประเทศราชอื่นๆที่ขึ้นต่อสยาม และนั่นทำให้รัฐเพื่อนบ้านอื่นๆไม่มีสิทธิ์หรือความชอบธรรมอื่นใดในการเข้าคุกคามน่านด้วย ในทางตรงกันข้ามกลับเป็นน่านเองเสียอีกที่ใช้สถานะประเทศราชของสยาม เข้าอ้างสิทธิ์ในการโจมตีเมืองอื่นๆที่ไม่ได้อยู่ใต้ขอบเขตอิทธิพลของสยาม และอ้างสิทธิ์ในการเข้าควบคุมดินแดนเหล่านั้นเพื่อผลประโยชน์ของน่านในนามของสยามไปในตัว

การพยายามสถาปนาอำนาจ สร้างความชอบธรรม และสร้างการยอมรับจากรัฐข้างเคียงดังที่กล่าวมาข้างต้นล้วนเป็นส่วนสำคัญของกระบวนการฟื้นฟูน่านให้กลายเป็นรัฐเอกเทศทั้งสิ้น ซึ่งตลอดช่วงเวลา 113 ปี ภายหลังจากน่านกลายมาเป็นประเทศราชของกรุงรัตนโกสินทร์ กระบวนการเหล่านี้มีความต่อเนื่องในการรับสืบทอดมาปฏิบัติโดยเจ้าผู้ปกครองน่านอยู่ตลอด และมีความเปลี่ยนแปลงอย่างช้าๆในแต่ละยุคสมัยของเจ้าผู้ปกครองเมืองน่าน จนกระทั่งถึงยุคสุดท้ายที่น่านถูกผนวกเป็นส่วนหนึ่งของสยามโดยสมบูรณ์ในที่สุดใน พ.ศ. 2442

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้มุ่งศึกษา สาเหตุ กระบวนการ และผลของการฟื้นฟูความเป็นรัฐแบบจารีตของน่านในช่วงเวลา ระหว่าง พ.ศ. 2329-2442 โดยเน้นสำรวจแนวคิดและวิธีปฏิบัติของผู้ปกครองในราชวงศ์หลวงติ๋น คือการแสดงตนเป็นพุทธราชา การแสดงแสนยานุภาพทางทหาร การถือสิทธิ์ในการตรากฎหมาย และการสร้างความเป็นศูนย์กลางทางวัฒนธรรม สำรวจปัจจัยภายในซึ่งเป็นเงื่อนไขสำหรับการฟื้นฟูรัฐน่าน อันได้แก่ ความสามารถในการควบคุมทรัพยากร และปัจจัยภายนอกที่สำคัญคือ การสิ้นสุดของการครองอำนาจเหนือล้านนาของพม่า และการขยายอิทธิพลของกรุงเทพฯ และผลกระทบที่น่านมีต่อการเมืองภายในภูมิภาค ซึ่งจะทำให้สามารถเข้าใจถึงสถานการณ์และบริบทของรัฐต่างๆในอดีตอาณาจักรล้านนาในขณะนั้นได้ดีขึ้น รวมถึงอาจเข้าใจถึงปรากฏการณ์ต่างๆที่เกิดขึ้นในช่วงเวลาเหล่านั้น และส่งผลเป็นมรดกมายังปัจจุบัน

วัตถุประสงค์ เพื่อศึกษา

1. ปัจจัยภายในและภายนอกที่ส่งผลต่อการฟื้นฟูรัฐน่าน และการสถาปนาอำนาจของราชวงศ์หลวงติ๋น พ.ศ. 2329-2442
2. กระบวนการ และผลของการฟื้นฟูรัฐน่านในช่วงเวลาดังกล่าว

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. เข้าใจสาเหตุ กระบวนการ และผลของการฟื้นฟูรัฐน่านในช่วงเวลาระหว่าง พ.ศ.2329-2442
2. เข้าใจปัจจัยภายในและภายนอกที่ส่งผลต่อการฟื้นฟูรัฐน่าน และการสถาปนาอำนาจของราชวงศ์หลวงติ๋น
3. เข้าใจความสัมพันธ์ระหว่างกันของรัฐที่เคยเป็นส่วนหนึ่งของอาณาจักรล้านนา และความสัมพันธ์ระหว่างรัฐเหล่านี้กับสยามในช่วงเวลาที่ศึกษา

สมมติฐาน

1. การสลายอำนาจของพม่าเหนือหัวเมืองล้านนา เปิดโอกาสให้รัฐขนาดเล็กหลายแห่งที่เคยเป็นส่วนหนึ่งของล้านนาสถาปนาความเป็นเอกเทศขึ้น
2. ระหว่าง พ.ศ. 2329-2442 เจ้าผู้ปกครองน่านเสริมสร้างอำนาจของราชวงศ์หลวงติ๋นด้วยวิธีการดังนี้ การแสดงตนเป็นพุทธราชา การแสดงแสนยานุภาพทางทหารและความเป็นเจ้าประเทศราช การถือสิทธิ์ในการตราและบังคับใช้กฎหมาย และการสร้างความเป็นศูนย์กลางทางวัฒนธรรม วิธีการเหล่านี้สัมพันธ์กับเงื่อนไขของน่าน กล่าวคือ วัฒนธรรมที่อิงพุทธศาสนา ความสามารถของผู้ปกครองในการควบคุมกำลังคนและระดมทรัพยากร

3. ในช่วงเวลาที่ศึกษา น่านพยายามสร้างความเป็นเอกเทศ ขณะเดียวกันก็ใช้ประโยชน์จากสถานะที่เป็นประเทศราชของสยามเพื่อเสริมสร้างสิทธิธรรมเหนือดินแดนใกล้เคียง

ขอบเขตของการศึกษา

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้จำกัดขอบเขตการศึกษาไว้ที่น่านในระหว่าง พ.ศ. 2329-2442 ซึ่งเป็นช่วงเวลาที่น่านสวามิภักดิ์เป็นประเทศราชของสยาม โดยเริ่มต้นที่การรวมน่านฝ่ายเหนือและฝ่ายใต้เข้าเป็นเอกภาพด้วยกันของเจ้าอัตถวรปัญโญและเจ้าจันทปโชตใน พ.ศ. 2329 และสิ้นสุดช่วงเวลาที่ศึกษาลงใน พ.ศ. 2442 อันเป็นปีของการปฏิรูปการปกครองสู่ระบบมณฑลเทศาภิบาลสยาม วิทยานิพนธ์เน้นสำรวจแนวคิดและวิธีการที่เจ้าผู้ปกครองน่าน ระหว่าง พ.ศ. 2329-2442 นำมาใช้เพื่อยืนยันสิทธิและอำนาจของตนเองเหนือพื้นที่ที่มีอิทธิพล ซึ่งการยืนยันอำนาจนี้จะมีรูปแบบดำเนินการไปยังกลุ่มเป้าหมายสองกลุ่มอย่างชัดเจน หนึ่งคือกลุ่มคนที่เป็นประชากรของรัฐ และอีกส่วนคือหวังผลไปยังเจ้าผู้ปกครองรัฐอื่นๆ

นอกจากนี้ ในการศึกษาจะพยายามศึกษาถึงผลของการพยายามสร้างความเป็นเอกเทศและอิทธิพล ที่ส่งผลหรือกลายเป็นมรดกทางวัฒนธรรมในปัจจุบัน ซึ่งผลเหล่านี้จะดูจากความสำเร็จที่ปรากฏ การตอบสนองจากพลเมืองหรือเจ้าผู้ปกครองรัฐอื่น และความสำเร็จอื่นๆที่ปรากฏจากบันทึกหลักฐาน

ปัญหาสำคัญอย่างหนึ่งของวิทยานิพนธ์ชิ้นนี้คือการขาดการเข้าถึงข้อมูลทางด้านเศรษฐกิจและการค้า ซึ่งเป็นข้อมูลที่มักไม่ถูกกล่าวถึงหรือให้ความสำคัญจากผู้บันทึกประวัติศาสตร์ในยุคอดีตเท่าที่ควร ทำให้ข้อมูลในแง่กิจกรรมการค้าภายในวิทยานิพนธ์ไม่สามารถติดตามต่อได้จนสมบูรณ์ แม้หลักฐานประเภทบันทึกการเดินทางของชาติตะวันตกในยุคหลังและการกล่าวอ้างถึงทรัพยากรธรรมชาติที่ปรากฏร่องรอยตามหลักฐานเชิงประจักษ์อื่นๆจะทำให้สามารถคะเนได้ว่าทรัพยากรและสินค้าสำคัญ เช่น ข้าว, ฝ้าย, ช้าง และของป่า รวมถึงบ่อเกลือ ขี้ค้างคาว และแร่ทองเป็นสินค้าที่ถูกมองว่ามีความสำคัญในแง่เศรษฐกิจและการส่งออก แต่ด้วยข้อจำกัดในด้านความชัดเจนของสินค้า การกระจายตัวของสินค้า สถานะของผู้ทำการค้า และเส้นทางการค้าในแต่ละยุคสมัย รวมถึงปัญหาด้านความคลุมเครือระหว่างการค้าภายในและการส่งออกสินค้าที่สร้างความมั่งคั่งให้ราชสำนัก กลายเป็นข้อจำกัดให้ผู้จัดทำวิทยานิพนธ์ชิ้นนี้ไม่สามารถนำข้อมูลมาพิจารณาเปรียบเทียบเพื่อศึกษาถึงความสัมพันธ์ระหว่างการค้าและการพัฒนา หรือการสร้างอำนาจนำของรัฐน่านได้อย่างชัดเจน

อนึ่ง แม้ขอบเขตทางเวลาที่จะศึกษาในวิทยานิพนธ์ฉบับนี้จะคาบเกี่ยวรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งเป็นช่วงที่สยามกำลังพยายามปรับตัวสู่ความเป็นรัฐสมัย

ใหม่ตามนิยามของโลกตะวันตก แต่ความเปลี่ยนแปลงเหล่านั้นยังไม่ได้ส่งผลกระทบต่อรูปแบบแนวคิดของผู้คนในภาคพื้นทวีปตอนในมากเท่าใดนัก ดังนั้น วิทยานิพนธ์ชิ้นนี้จึงเลือกที่จะนิยามสถานะของน่านว่าเป็น "รัฐแบบจารีต" หรือ "รัฐก่อนสมัยใหม่" ซึ่งดำรงสถานะความเป็นรัฐโดยการมีเจ้าผู้ปกครองที่มีราชวงศ์เป็นของตัวเอง มีความเป็นเอกเทศในการปกครองตนเอง และโครงสร้างความสัมพันธ์ทางการเมืองภายในอยู่ใต้รูปแบบของระบบศักดินา ความสัมพันธ์ทางอำนาจระหว่างศูนย์กลางกับอำนาจรอบนอกดำเนินไปอย่างหลวมๆและไม่ได้มีการสถาปนาระบบความเป็นรัฐประชาชาติที่มีพรมแดนและรัฐบาลกลางซึ่งมีระบบและการควบคุมอำนาจโดยตรงจากศูนย์กลางขึ้นมาอย่างชัดเจน การมองเรื่องสถานะความเป็นรัฐอาจเป็นปัญหาในแง่การอธิบายและจำกัดขอบเขตของการศึกษาอยู่พอสมควร ความเป็นรัฐและสำนึกความเป็นรัฐของผู้คนในช่วงเวลาก่อนสมัยใหม่มีลักษณะที่แตกต่างออกไปจากแนวคิดของรัฐในปัจจุบัน แม้จะมีอาณาเขตพรมแดนไม่แน่นอน และผู้คนสามารถอพยพเคลื่อนย้ายได้อยู่ตลอด แต่ในช่วงเวลานั้นก็มีระบบการจัดการกำลังคน และการจัดหมวดหมู่สังกัดที่มีรายละเอียดพอที่จะทำให้ทราบได้ว่ากลุ่มคนกลุ่มต่างๆเหล่านี้อยู่ภายใต้สังกัดหมวดหมู่ของอำนาจใด และพื้นที่หนึ่งๆอยู่ภายใต้การอ้างสิทธิ์ของใคร ดังนั้น การกล่าวถึงดินแดน-อาณาเขตของน่านในวิทยานิพนธ์ จึงเป็นการกล่าวถึงพื้นที่ที่น่านสามารถเข้าไปมีอิทธิพลหรืออยู่ภายใต้การควบคุมของน่าน มากกว่าจะเป็นพื้นที่ที่มีเส้นแบ่งเขตแดนอย่างชัดเจน

ทบทวนวรรณกรรม

กระแสการตื่นตัวในท้องถิ่นและการประชาสัมพันธ์จังหวัดน่าน ทำให้การศึกษาประวัติศาสตร์ของน่านมีการตื่นตัวตามไปด้วย มีงานศึกษาจำนวนหนึ่งซึ่งเกิดขึ้นจากทั้งนักวิชาการ นักล้านนาคดีศึกษา และนักวิชาการท้องถิ่นให้ความสำคัญกับการศึกษาเกี่ยวกับน่านในบริบทต่างๆอยู่ไม่น้อย เช่น งานศึกษาและเผยแพร่ความรู้ของกรมศิลปากร[1] หรืองานเผยแพร่ความรู้ของมหาวิทยาลัยพายัพที่ร่วมกับท้องถิ่นน่าน[2] งานศึกษาดังกล่าวให้ภาพและข้อมูลองค์ความรู้จำนวนมากเกี่ยวกับสังคมและประวัติศาสตร์ของน่าน อย่างไรก็ตาม งานศึกษาที่เกี่ยวกับน่านมักมีขอบเขตระยะเวลาศึกษาที่ค่อนข้างยาว และครอบคลุมทุกยุคทุกสมัยจนเนื้อหาในบางช่วงเวลาปะปนกัน และการลงรายละเอียดเพื่อมองถึงสภาพความเปลี่ยนแปลง หรือเหตุการณ์ที่ส่งผลกระทบต่อความสัมพันธ์ทางการเมืองของน่านกับรัฐอื่นๆไม่ได้ถูกมองอย่างเท่าที่ควร

---

[1] กรมศิลปากร, เมืองน่าน : โบราณคดี ประวัติศาสตร์ และศิลปะ. (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ชวนพิมพ์, 2537)

[2] สืบสานอดีตอันเรืองรองของเมืองน่าน : ข้อมูลและมุมมองใหม่ทางโบราณคดี ประวัติศาสตร์ และชาติพันธุ์ : การสัมมนาทางวิชาการ ณ โรงแรมซิตี้พาร์ค จังหวัดน่าน วันที่ 18-21 ธันวาคม 2540. (น่าน : โครงการศึกษาชนชาติไท, 2540).

อีกรูปแบบหนึ่งในการทำความเข้าใจและศึกษาประวัติศาสตร์ของน่านที่มักพบคือการอธิบายน่านให้อยู่ในบริบทของล้านนา ซึ่งในด้านหนึ่งแล้ว การศึกษาดังกล่าวมักมีเมืองเชียงใหม่เป็นศูนย์กลาง หรือมุ่งเน้นที่จะให้ภาพกลุ่มวัฒนธรรมในแอ่งลำพูน-เชียงใหม่ ซึ่งเป็นศูนย์กลางของวัฒนธรรมล้านนา เป็นส่วนใหญ่ มุมในการอธิบายตำแหน่งแห่งที่ของน่านจึงมักเป็นกรณีประกอบและมักถูกตีขลุมด้วยความหมายของความเป็นล้านนาซึ่งแม้ว่าผู้ศึกษาประวัติศาสตร์ล้านนาจะระบุอยู่เสมอว่า กรณีของน่าน หรือแพร่ ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 24 – 25 อาจเป็นกรณียกเว้นที่โดดเด่นออกมา แต่หากไม่ระมัดระวังในการทำความเข้าใจอาจนำไปสู่ความเข้าใจผิดว่าล้านนาเป็นองคาพยพเดียวกันอยู่ตลอดได้

มุมมองต่อการศึกษาในลักษณะดังกล่าวจะมีภาพลักษณ์ที่แตกต่างกันกับมุมมองของงานทางมานุษยวิทยาที่มุ่งศึกษาพื้นที่ในอาณาบริเวณตอนเหนือของลาวและตอนใต้ของจีนซึ่งเป็นหน่วยการเมืองของชาวไทลื้อในอดีต ซึ่งให้ภาพน่านเป็นรัฐที่มีอิทธิพลทางการเมืองในพื้นที่ และให้ความสำคัญกับกิจกรรมทางการเมืองของน่านในฐานะศูนย์อำนาจแห่งหนึ่งที่ส่งผลกระทบต่อความเปลี่ยนแปลงในบริเวณดังกล่าว ภาพลักษณ์ที่ถูกบรรยายแตกต่างกันเป็นผลมาจากการให้ความสำคัญกับพื้นที่ที่ศึกษาที่แตกต่างกัน

ในงานศึกษาเกี่ยวกับล้านนา **สรัสวดี อ๋องสกุล: ประวัติศาสตร์ล้านนา**[3] น่าจะเป็นงานศึกษาเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ของล้านนาที่ครอบคลุมและเป็นที่รู้จักมากที่สุดชิ้นหนึ่ง งานเรื่องนี้อธิบายถึงลักษณะ ความเปลี่ยนแปลง และสภาพของดินแดนต่างๆในล้านนาอย่างครอบคลุมตั้งแต่อดีตจนถึงหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 แม้ว่าน้ำหนักของงานจะเน้นไปที่เชียงใหม่ซึ่งเป็นศูนย์กลางอำนาจของล้านนาเป็นส่วนมาก แต่ก็มีการอธิบายถึงปรากฏการณ์ในท้องที่อื่นๆประกอบด้วยเช่นกัน และหากเป็นกรณีที่เป็นจุดสำคัญของความเปลี่ยนแปลง หรือเหตุการณ์ที่ส่งผลกระทบอย่างยิ่งต่อภูมิภาคก็จะมีการให้เนื้อที่ความสำคัญเอาไว้มากเช่นกัน เช่น บทบาทของเชียงแสนในช่วงพม่าปกครอง หรือกบฏเงี้ยวหัวเมืองแพร่ นอกจากนี้ งานเรื่องนี้ยังให้รายละเอียดไปถึงระบบการจัดการบริหารดูแลภายในของล้านนา รวมถึงสภาพสังคมของล้านนาในแต่ละช่วงสมัยด้วย ทั้งยังเป็นงานที่อาศัยหลักฐานชั้นต้นในการประกอบอ้างอิงเป็นจำนวนมาก ซึ่งไม่ได้จำกัดแต่หลักฐานจากส่วนกลางที่กรุงเทพฯ แต่ยังรวมไปถึงหลักฐานที่เป็นอักษรธรรมล้านนาของท้องที่ต่างๆ นับว่าเป็นงานที่อธิบายเรื่องราวเกี่ยวกับล้านนาไว้ได้อย่างครอบคลุม และเป็นหนังสือที่เหมาะสำหรับอ่านเพื่อทำความเข้าใจล้านนาอย่างยิ่ง *“ประวัติศาสตร์ล้านนา”* ของสรัสวดี กล่าวถึงน่านในช่วงฟื้นม่านในลักษณะทำนองเดียวกับเมืองอื่นของล้านนา คือเป็นการขับไล่อิทธิพลของพม่าและนำไปสู่การเกิดขึ้นของรัฐหลายแห่ง และเป็นการ

[3] สรัสวดี อ๋องสกุล. ประวัติศาสตร์ล้านนา, พิมพ์ครั้งที่ 4. (กรุงเทพฯ : อมรินทร์, 2557).

กล่าวถึงในภาพรวมของเหตุการณ์ มีการพูดถึงราชวงศ์หลวงติ๋น (ในงานเรียก หลวงตืน)ในเรื่องบทบาทของการเป็นกลุ่มผู้นำรัฐน่าน แต่ตัวงานยังคงให้ความสำคัญกับการเน้นเล่าประวัติศาสตร์เชียงใหม่มากกว่าที่อื่น

อย่างไรก็ตาม ยังคงมีงานศึกษาเกี่ยวกับน่านและเจ้าผู้ปกครองน่านที่มุ่งเน้นทำความเข้าใจความสัมพันธ์และกระบวนการภายในรัฐของน่านในช่วงเวลาของราชวงศ์หลวงติ๋นอยู่เช่นกัน หนึ่งในชิ้นงานที่น่าสนใจคือ **David K. Wyatt: Presidential Address: Five Voices from Southeast Asia's Past**[4] ซึ่งเป็นหนึ่งในงานที่กล่าวถึงน่านโดยตรง และพยายามทำความเข้าใจน่านผ่าน *"พงศาวดารเมืองน่าน"* ของแสนหลวงราชสมภาร บทความของ Wyatt พิจารณาลงไปที่เนื้อหาของพงศาวดาร เปรียบข้อความต่างๆที่ปรากฏในแต่ละบทของพงศาวดารว่าเป็นเสมือน "เสียง" ที่เล่าเรื่องราวต่างๆของน่านในแต่ละช่วงเวลาออกมา ซึ่งแสดงให้เห็นถึงความต่อเนื่องในบางสิ่งและความไม่ต่อเนื่องในบางอย่าง ในบรรดาเสียงที่สะท้อนออกมานั้นมีเสียงของ "Imperial" ที่ดังอยู่ในพงศาวดาร Wyatt อธิบายว่าเสียงนี้คือเสียงที่แสดงให้เห็นว่าผู้บันทึกพงศาวดาร (หรือผู้ให้บันทึก) มีความภาคภูมิใจกับเจ้าผู้ปกครองกลุ่มใหม่ (เชื้อสายหลวงติ๋น) ที่สามารถรวบรวมผู้คน สร้างสันติสุขและความรุ่งเรืองให้กับเมืองน่าน การตีความพงศาวดารนี้ยังรวมไปถึงการมองความถี่ในการปรากฏนามของเจ้าผู้ปกครองรัฐอื่นๆที่มีในพงศาวดารน่านว่าความสัมพันธ์ต่อการดำรงอยู่ของน่านในลักษณะใดด้วย

สมศักดิ์ ลือราช: ความสำคัญของเมืองแพร่และเมืองน่านในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ. 2411-2452)[5] เป็นปริญญานิพนธ์มหาบัณฑิต ของมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ที่ศึกษาบทบาทของเมืองแพร่และเมืองน่านในช่วงสมัยรัชกาลที่ 5 ซึ่งเป็นงานที่พื้นที่ทั้งสองแยกออกมาจากพื้นที่อื่นๆของล้านนา และพยายามทำความเข้าใจบทบาทของรัฐทั้งสองนี้ภายใต้ช่วงปฏิรูปประเทศของสยาม งานของสมศักดิ์เสนอว่า ผลกระทบจากการล่าอาณานิคมของฝรั่งเศสที่คุกคามสวัสดิภาพของสยามทำให้สยามเข้าไปมีบทบาทในการควบคุมดินแดนทั้งสองแห่งนี้มากขึ้น และนำไปสู่การผนวกเป็นบูรณภาพหนึ่งเดียวกับสยามในที่สุด

งานค้นคว้าของสมศักดิ์นับว่าเป็นงานที่ค่อนข้างครอบคลุม หากพิจารณาว่า ตัวงานมีทั้งการเสนอข้อมูลเกี่ยวกับพื้นที่ การปกครอง ประชากร เศรษฐกิจ กระทั่งการดำรงชีวิตของพลเมืองในทั้งสองพื้นที่ด้วย ทั้งยังมีการนำเสนอรูปแบบการดำเนินกิจกรรมทางการเมืองของเมืองแพร่และเมืองน่าน

---

[4] David K. Wyatt. "Five Voices from Southeast Asia's Past" in The Journal of Asian Studies, Vol. 53, No. 4 (Nov., 1994).

[5] สมศักดิ์ ลือราช, "ความสำคัญของเมืองแพร่และเมืองน่านในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พ.ศ. 2411 – 2453", (ปริญญานิพนธ์มหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร พ.ศ. 2529).

ให้เห็นควบคู่กันไปในช่วงเวลา พ.ศ. 2411 – 2453 ด้วย อย่างไรก็ตาม งานของสมศักดิ์ยังคงให้ความสำคัญกับบทบาทของทั้งสองเมืองที่มีต่อกรุงเทพฯเป็นเรื่องสำคัญ และไม่ค่อยอธิบายถึงบทบาทของเจ้าผู้ปกครองในฐานะผู้สร้างเสริมอำนาจภายในพื้นที่ของตนในช่วงเวลาก่อนหน้าสมัยรัชกาลที่ 5 แต่อย่างใด โดยสมศักดิ์มองว่าน่านและแพร่เป็นผู้รักษาผลประโยชน์ของกรุงเทพฯในแถบตะวันออกของล้านนา ซึ่งการมองมุมกว้างในลักษณะที่ให้ความสำคัญกับส่วนกลางเป็นหลักทำให้ความเคลื่อนไหวบางส่วนภายในรัฐทั้งสองเองถูกมองข้ามไป และการแสดงออกของเจ้าผู้ปกครองในฐานะการแสดงสิทธิอำนาจของตนถูกมองข้ามไปเช่นกัน

ชฎาพร จีนชาวนา: การวิเคราะห์สังคมเมืองน่านจากกฎหมายอาณาจักรหลักคำ (พ.ศ. 2395-2451)[6] ปริญญานิพนธ์มหาบัณฑิตของมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ เป็นงานค้นคว้าที่ศึกษาเกี่ยวกับสภาพของสังคมเมืองน่าน และการปกครองของน่านในช่วงระยะเวลาที่มีการประกาศใช้ตัวกฎหมายเฉพาะของดินแดนที่เรียกกันว่า *“อาณาจักรหลักคำ”* งานของชฎาภรมุ่งมองไปที่สภาพสังคมที่ปรากฏออกมาผ่านการบัญญัติมาตรากฎหมาย ซึ่งสะท้อนให้เห็นปัญหาต่างๆของเมืองน่านที่เจ้าผู้ปกครองต้องการแก้ไข และสภาพชีวิตพื้นฐานของเมืองน่านที่ทำให้กฎหมายต้องระบุรายละเอียดเพื่อคุ้มครอง หรือสร้างกฎเกณฑ์ข้อบังคับให้เกิดความเป็นครรลองเดียวกันขึ้นมา แม้งานชิ้นนี้จะไม่ได้อธิบายเกี่ยวกับการสร้างอำนาจของเจ้าผู้ปกครองเมืองน่านโดยตรง แต่สามารถเห็นร่องรอยเหล่านั้นได้ผ่านการออกกฎหมายต่างๆที่ปรากฏออกมา รวมไปถึงการบังคับใช้และการประกาศกฎหมายเหล่านั้นในท้องที่ซึ่งอยู่ภายใต้การควบคุมของเมืองน่านด้วย

งานศึกษาดังได้กล่าวมานี้ทั้งหมดให้รายละเอียดเกี่ยวกับมิติทางกฎหมายและสังคม และความสัมพันธ์ของสยามกับน่าน อย่างไรก็ดี เนื้อหาเกี่ยวกับกระบวนการฟื้นฟูน่านของราชวงศ์หลวงติ๋น กลับไม่ได้ถูกอธิบาย ให้ความสำคัญ หรือเชื่อมโยงความสัมพันธ์ระหว่างเหตุการณ์ งานที่เกี่ยวกับความสัมพันธ์ของน่านกับรัฐอื่นเองก็ยังไม่ได้ให้มุมมองของน่านอย่างชัดเจน จึงเป็นโอกาสแก่งานชิ้นนี้ที่จะอธิบายเหตุและผล รวมถึงเชื่อมโยงความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยและกระบวนการที่นำไปสู่การฟื้นฟูความเป็นรัฐแบบจารีตของน่านในช่วง พ.ศ. 2329-2442 และผลการฟื้นฟูดังกล่าวออกมา โดยมุ่งเน้นไปที่การใช้น่านเป็นศูนย์กลางของการศึกษา ซึ่งจะช่วยสะท้อนให้เห็นภาพความเคลื่อนไหวของน่าน การตอบสนองของน่านที่มีต่อความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นตามช่วงเวลาต่างๆ และขยายภาพบทบาทของน่านในช่วงพุทธศตวรรษที่ 24 – 25 ให้ชัดเจนยิ่งขึ้น และจะยังผลให้สามารถเข้าใจถึงสภาพการเมืองระหว่างรัฐขนาดเล็กภายในพื้นที่ตอนในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ภาคพื้นทวีปได้ดียิ่งขึ้น

[6] ชฎาพร จีนชาวนา, “การวิเคราะห์สังคมเมืองน่านจากกฎหมายอาณาจักรหลักคำ (พ.ศ.2395-2451)”, (วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ไทย บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, 2549).

หลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่ใช้ในการศึกษา

บันทึกประวัติศาสตร์ของน่าน คือกลุ่มเอกสารประวัติศาสตร์ที่ปรากฏเป็นบันทึกของน่าน ฉบับที่เป็นที่รู้จักมากที่สุดคือ *“พงศาวดารเมืองน่าน”* หรือ *“ราชวงษปกรณ์น่าน”* แต่งขึ้นโดยแสนหลวงราชสมภารตามคำสั่งของเจ้าสุริยพงษ์ผลิตเดช ตัวพงศาวดารมีการส่งลงไปที่กรุงเทพฯและถูกรวมอยู่ในประชุมพงศาวดารเล่มที่ 10 ทำให้บันทึกประวัติศาสตร์ชุดนี้ค่อนข้างเป็นที่รู้จักกันในวงกว้าง โดยเป็นการเล่าประวัติศาสตร์ตั้งแต่ยุคสร้างเมืองน่านจนถึงช่วงสุดท้ายของเจ้าอนันตวรฤทธิเดช อย่างไรก็ยังมีหลักฐานที่เป็นบันทึกประวัติศาสตร์ทำนองพงศาวดารนี้อยู่อีก เช่น *“พื้นเมืองน่านฉบับวัดช้างค้ำ”* , *“ตำนานพระธาตุแช่แห้ง”* แต่เล่มที่สรัสวดี อ๋องสกุล สันนิษฐานว่าน่าจะเป็นต้นฉบับที่เก่าที่สุดซึ่งพื้นเมืองฉบับอื่นคัดลอกต่อกันมาคือ *“พื้นเมืองน่านฉบับวัดพระเกิด”* ซึ่งไม่ได้มีเพียงแค่ประวัติศาสตร์ตามลำดับเจ้าผู้ปกครอง แต่ยังมีเนื้อหารายละเอียดปลีกย่อยในส่วนอื่นด้วย

หลักฐานประเภทตำนานพื้นเมืองเหล่านี้เป็นบันทึกที่มีการคัดลอกต่อๆกันมา ความน่าเชื่อถือของหลักฐานนั้นมีอยู่ แต่ต้องตระหนักเสมอว่าภายใต้การคัดลอกย่อมอาจมีความผิดพลาด และการตั้งใจที่จะเพิ่มหรือลดเนื้อหาของบันทึกออกไป ทำให้ความน่าเชื่อถือบกพร่องลงไปตามความเป็นไปได้ด้วย นอกจากนี้เนื้อหาของพื้นเมืองมักจะเป็นการบรรยายในลักษณะสั้นๆต่อปีมากกว่าที่จะเป็นการบรรยายรายละเอียด ยกเว้นพงศาวดารเมืองน่าน ซึ่งในช่วงท้ายของเล่มที่เกี่ยวกับราชวงศ์ของหลวงติ๋น เนื้อหาจะปรากฏรายละเอียดจำนวนมากเอาไว้ เช่น การทำบุญ การคัดลอกคัมภีร์ทางศาสนา การสงคราม ทั้งนี้ อีกสิ่งหนึ่งที่ต้องพิจารณาควบคู่กันไปด้วยก็คือ ตัวพงศาวดารเองก็สามารถนำมาวิเคราะห์ในฐานะหนึ่งในพื้นที่การสร้างอำนาจของเจ้าผู้ปกครองเมืองน่านได้เช่นกัน แม้ว่าโดยธรรมชาติแล้ว เอกสารประเภทพื้นเมืองมักจะพบอยู่ตามวัด ซึ่งเป็นไปได้ว่าผู้จารชิ้นงานอาจเป็นนักบวช แต่งานบางชิ้น เช่นตัวพงศาวดารเมืองน่านเองก็ชัดเจนว่าฝ่ายราชสำนักเมืองน่านเป็นผู้มอบหมายให้มีการแต่งขึ้น ดังนั้นจึงมีความเป็นไปได้อย่างยิ่งว่า ผู้แต่งพงศาวดารย่อมต้องพยายามแสดงให้เห็นถึงบทบาทและความสำคัญของเจ้าผู้ปกครองเครือสายหลวงติ๋นให้ปรากฏเด่นชัดในพงศาวดาร

กลุ่มเอกสารชุดที่สองที่จะขาดเสียไม่ได้คือ เอกสารของเมืองน่านที่ไม่ใช่บันทึกประวัติศาสตร์ เช่น *กฎหมายพระเจ้าน่าน(อาณาจักรหลักคำ)* ซึ่งเป็นกฎหมายที่เขียนขึ้นช่วงสมัยพระเจ้าอนันตวรฤทธิเดช เจ้าผู้ปกครองเมืองน่านช่วง พ.ศ. 2395 - 2434 เอกสารเกี่ยวกับกฎหมายอีกชิ้นที่ปรากฏและสามารถนำมาช่วยยืนยัน รวมถึงอธิบายสถานะทางอำนาจของเจ้าผู้ปกครองเมืองน่านได้ คือ หนังสือพื้นนาเมืองน่าน ซึ่งเป็นเอกสารระบุถึงอาณาเขต พื้นที่ในการดูแล ศักดินาของขุนนางและหัวเมืองต่างๆของน่าน รวมถึงประเพณีบางอย่างของเมืองน่าน เป็นเอกสารตั้งแต่สมัยที่พม่ายัง

ปกครองเมืองน่านอยู่ แต่ก็สามารถนำมาใช้ยืนยันและเปรียบเทียบความแตกต่างให้เห็นถึงพื้นที่ทางอำนาจของเมืองน่านก่อนและหลังช่วงการสถาปนาความรัฐขึ้นมาอีกครั้งของน่านได้เช่นกัน

เพื่อยืนยันถึงความน่าเชื่อถือที่ปรากฏในเอกสารทั้งสองประเภทข้างต้น จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องใช้หลักฐานจากแหล่งอื่นนอกจากน่านประกอบในการพิจารณา **บันทึกประวัติศาสตร์ของดินแดนล้านนาอื่น** เช่น *พื้นเมืองเชียงใหม่, ตำนานพื้นเมืองเชียงแสน, ตำนานสิบห้าราชวงษ์(ของเชียงใหม่)* ล้วนเป็นเอกสารที่มีการปริวรรตออกมาแล้วทั้งสิ้น และสามารถเข้าถึงได้ง่าย ยังไม่รวมตำนานทางพุทธศาสนาอีกจำนวนหนึ่ง อย่างไรก็ตาม หลักฐานกลุ่มนี้เองก็ยังมีข้อจำกัดในเรื่องความน่าเชื่อถือบางส่วนอยู่ และที่สำคัญคือ แม้จะสามารถนำมาช่วยเทียบเคียงเหตุการณ์ได้ แต่เมืองน่าน หรือ เจ้าผู้ปกครองน่าน ที่ปรากฏอยู่ในเอกสารเหล่านั้นก็มักปรากฏอยู่ในฐานะตัวประกอบของเหตุการณ์ที่กล่าวถึงเพื่อให้เรื่องราวครบถ้วนมากกว่าที่จะแสดงให้เห็นถึงความเคลื่อนไหวในเชิงรายละเอียดของเจ้าผู้ปกครองอื่นๆ นอกจากนี้ พื้นเมืองที่เป็นของเชียงใหม่ก็มักเขียนในเชิงยกย่องราชวงศ์เจ้าเจ็ดตนเป็นสำคัญเพราะถูก “ชำระ” ขึ้นในสมัยหลัง (ทำนองเดียวกับที่พงศาวดารเมืองน่านยกย่องราชวงศ์หลวงติ๋น) มีเพียง คำมะเกล่าเมืองเชียงแสน ที่เป็นข้อยกเว้นจากกรณีนั้นเนื่องจากถูกเขียนโดยคนในบังคับของพม่าในเมืองเชียงแสนก่อนที่จะถูกกองกำลังผสมฝ่ายสยามตีแตก ทำให้ภาพลักษณ์ของพม่าต่อเชียงแสนไม่ได้ปรากฏออกมาในแง่ลบ และในทางตรงกันข้าม กลับเป็นภาพลักษณ์ของเชียงใหม่เสียอีกที่ผู้เขียนบรรยายไว้ในแง่ลบ

บันทึกประวัติศาสตร์ของกรุงเทพฯ เองก็เป็นหลักฐานที่นำมาใช้ประกอบในการดูความเคลื่อนไหวของเจ้าผู้ปกครองเมืองน่านด้วย *พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ ฉบับ เจ้าพระยาทิพากรวงศ์* ที่เป็นพงศาวดารของช่วงต้นกรุงรัตนโกสินทร์ เป็นตัวแทนในการทำความเข้าใจของกรุงเทพฯที่มีต่อน่าน และสามารถใช้เป็นหลักฐานสำหรับมองปฏิกิริยาตอบสนองของกรุงเทพฯต่อการดำเนินกิจการของน่านได้อีกด้วย แม้ว่าจะเป็นการมองจากฝ่ายส่วนกลางและอาจมีความคลาดเคลื่อนเหลื่อมกันระหว่างทางกรุงเทพฯและทางหัวเมืองอื่นๆ แต่ก็สามารถนำมาเติมเต็มซึ่งกันและกัน และทำให้ข้อมูลเข้ารูปเข้ารอยได้

จดหมายเหตุ เป็นกลุ่มหลักฐานอีกกลุ่มหนึ่งที่สามารถนำมาใช้เป็นหลักฐานประกอบการศึกษาได้ แม้ว่าเอกสารที่เกี่ยวข้องกับน่านจำนวนมากจะเป็นเอกสารในช่วงสมัยพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว แต่ยังคงเป็นช่วงเวลาที่น่านมีสถานะเป็นประเทศราชของกรุงเทพฯ นอกจากนี้ ยังคงมีเอกสารสมัยรัชกาลที่ 3 ประกอบด้วยอยู่ประปรายเช่นกัน โดยกลุ่มเอกสารประเภทนี้สามารถจำแนกออกได้เป็นสองประเภทตามลักษณะ คือ เอกสารรายงานจากทางน่านลงมายังกรุงเทพฯ และเอกสารข้อราชการของกรุงเทพฯ หรือขุนนางสยาม ที่กล่าวถึงน่าน นอกจากนี้เอกสารรายงานจากทางน่านลงมายังกรุงเทพฯ ยังหมายความรวมถึงเอกสารรายงานต่างๆ

ซึ่งเป็นเรื่องปกติที่เจ้าผู้ปกครองน่านจะรายงานข้อราชกิจสำคัญ หรือเหตุการณ์ที่น่านเข้าไปมีปฏิสัมพันธ์ต่อรัฐอื่นนอกอาณาเขตของสยาม เข้ามายังกรุงเทพฯ เป็นทั้งการรายงานความเคลื่อนไหว การแสดงความจริงใจในการเป็นประเทศราชต่อกรุงเทพฯ และบางครั้งเป็นการรายงานผลเพื่อรับความดีความชอบไปพร้อมๆกันด้วย กลุ่มเอกสารลักษณะดังกล่าวพบมีทั้งในสมัยรัชกาลที่ 3, 4 และ 5 เอกสารชุดดังกล่าวนี้เป็นตัวบอกความเคลื่อนไหวของน่านนอกเหนืองานบันทึกท้องถิ่นที่ค่อนข้างดี เพราะมีรายละเอียดเกี่ยวกับเหตุ และผลของความเคลื่อนไหวต่างๆซึ่งบางครั้งอาจไม่มีในเอกสารจากทางน่าน ส่วนเอกสารข้อราชการของกรุงเทพฯ สามารถใช้พิจารณาประกอบได้ทั้งปฏิกิริยาจากกรุงเทพฯ และการมองภาพความเคลื่อนไหวจากทางมุมมองของกรุงเทพฯเอง

นอกจากนี้ การที่จะทำความเข้าใจบริบทของเมืองน่านในแต่ละช่วงเวลา **บันทึกการเดินทางของนักเดินทางชาวยุโรป** ก็มีส่วนสำคัญในการช่วยเติมเต็มข้อมูลเหล่านี้ นักเดินทางชาวยุโรปโดยมากมักปรากฏตัวในช่วงรัชกาลที่ 5 ซึ่งเป็นช่วงปลายสมัยของช่วงเวลาที่ศึกษา แต่ก็เป็นช่วงเวลาที่แสดงให้เห็นความเปลี่ยนแปลงและสามารถใช้ข้อมูลยืนยันย้อนกลับไปในสมัยก่อนหน้าได้เล็กน้อยเช่นกัน นักเดินทางส่วนมากมักมุ่งไปทางเชียงใหม่ที่เป็นหัวเมืองสำคัญของภูมิภาค (และเชื่อมต่อกับมะละแหม่งได้ง่าย) แต่นักเดินทางอีกจำนวนหนึ่งก็มักเดินทางผ่านน่านเพื่อที่จะไปยังหัวเมืองในเขตตอนเหนือขึ้นไป และมักบรรยายถึงน่านในลักษณะแง่บวกอยู่เช่นกัน บันทึกการเดินทางของ Warington Smyth *(Journey on the Upper Me Kong 1895)* เป็นหนึ่งในตัวอย่างของนักเดินทางเหล่านั้น แต่หากจะพูดถึงบันทึกที่กล่าวถึงรายละเอียดของเมืองน่านที่มากขึ้นแล้ว ควรพิจารณาถึงบันทึกของ McCartey *(Surveying and exploring in Siam)* และ Hallett *(A thousand miles on an elephant in the Shan states)* ซึ่งนอกจากบรรยายถึงเมืองน่านแล้วยังบรรยายถึงผู้คน และเจ้าผู้ปกครองเมืองน่านอีกด้วย งานอีกชิ้นหนึ่งซึ่งเป็นงานที่ตีพิมพ์เผยแพร่ในระยะเวลาที่ห่างจากช่วงเวลาที่ศึกษามาก แต่ค่อนข้างน่าสนใจ คือ *An Asian Arcady* โดย Reginald le May งานชิ้นนี้ตีพิมพ์เผยแพร่ครั้งแรกในปี พ.ศ. 2469 แต่กล่าวถึงเมืองน่าน และบทบาทของเจ้าเมืองน่านซึ่งในขณะนั้นไม่ได้อยู่ในสถานะที่มีอำนาจในฐานะเจ้าผู้ปกครองแล้วเอาไว้ด้วย

งานของนักเดินทางชาวยุโรปเหล่านี้มีข้อดีคือ เราสามารถเห็นภาพของเมืองน่านโดยสายตาของคนนอกที่อยู่วงนอกของการเมืองระหว่างรัฐในภูมิภาคได้ดี อย่างไรก็ดี บันทึกของชาวยุโรปเองก็ไม่ได้เป็นหลักฐานที่เพียบพร้อมสมบูรณ์ เพราะต้องคำนึงถึงอคติและความคิดของบุคคลในช่วงระยะเวลาดังกล่าวด้วย รวมถึงต้องพิจารณาถึงความเชื่อส่วนบุคคลในเรื่องภาระของคนผิวขาว สถานะของนักเดินทางที่อาจผนวกลักษณะของนักภูมิศาสตร์และมานุษยวิทยาไปในตัว หรืออาจมีมุมมองคลาดเคลื่อนในเหตุการณ์บางอย่างได้ด้วยเช่นกัน

บทที่ 2
การเปลี่ยนแปลงในล้านนาและการสถาปนาราชวงศ์หลวงติ๋น

2.1 สภาพลักษณะของล้านนาและสถานะของน่านก่อนการสถาปนาอำนาจของหลวงติ๋น

ก่อนพุทธศตวรรษที่ 9 น่านเป็นรัฐอิสระในเขตลุ่มแม่น้ำน่าน ก่อนที่จะถูกผนวกเข้าเป็นส่วนหนึ่งของอาณาจักรล้านนาอันมีศูนย์กลางที่เชียงใหม่โดยพระเจ้าติโลกราชใน พ.ศ. 1993 ภายหลังเมื่อเชียงใหม่ถูกพระเจ้าบุเรงนองแห่งหงสาวดีพิชิตได้ใน พ.ศ. 2101 ถือเป็นจุดเริ่มต้นของการเข้าปกครองล้านนาโดยพม่าซึ่งจะยาวนานไปกว่า 200 ปี เมืองน่านในฐานะพื้นที่ภายใต้ปริมณฑลทางอำนาจของล้านนาก็กลายเป็นเขตอิทธิพลของพม่าไปโดยปริยายเช่นกัน อนึ่ง ช่วงเวลาที่พม่าเข้าปกครองล้านนานั้นไม่ได้ต่อเนื่องกันโดยตลอด และแต่ละช่วงเวลามีรูปแบบการปกครองที่แตกต่างกันไป ซึ่งส่งผลกระทบทั้งทางเศรษฐกิจ สังคม และการเมืองระหว่างรัฐในล้านนา(และน่าน)ในรูปแบบที่ต่างกัน ช่วงเวลายุคปกครองโดยพม่านี้สามารถจำแนกออกตามราชวงศ์ของพม่าได้ 4 ช่วง คือ ยุคราชวงศ์ตองอู (พ.ศ. 2101-2139), ยุคราชวงศ์นยองยานช่วงต้น (พ.ศ.2157-2206), ยุคราชวงศ์นยองยานช่วงหลัง (พ.ศ. 2207-2295) และยุคราชวงศ์คองบอง (พ.ศ. 2306-2317) ในระบบการปกครองทั้ง 4 นี้ยังสามารถจำแนกระบบการปกครองออกได้อีกสองประเภทใหญ่ คือ ล้านนาที่ถูกปกครองโดยพม่าในฐานะประเทศราช (ยุคราชวงศ์ตองอูและนยองยานช่วงต้น) และล้านนาที่ถูกปกครองโดยพม่าในฐานะส่วนหนึ่งของพม่า(ยุคราชวงศ์นยองยานช่วงหลังและคองบอง)

การเปลี่ยนสภาพของน่านจากรัฐอิสระไปสู่เขตการปกครองหนึ่งของล้านนาไม่เพียงแค่เป็นการเปลี่ยนรูปแบบสถานะและหน่วยการเมืองของน่านเท่านั้น แต่ยังรวมไปถึงการเปลี่ยนแปลงทั้งทางด้านวัฒนธรรมและความสัมพันธ์กับรัฐข้างเคียงอีกด้วย เพราะโดยลักษณะเริ่มต้นแล้ว น่านเป็นรัฐที่มีความใกล้ชิดกับหลวงพระบางที่อยู่อีกฟากของแม่น้ำโขง นอกจากนั้นยังมีความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกับสุโขทัย ทั้งจากการที่รัฐทั้งสองแห่งมีการผูกสัมพันธ์ทางเครือญาติกัน และการที่วัฒนธรรมของน่านในช่วงก่อนพุทธศตวรรษที่ 20 ซึ่งมีแนวโน้มว่าจะมีอิทธิพลของสุโขทัยอยู่อย่างมาก ไม่ว่าจะเป็นทางศาสนาหรือรูปแบบตัวอักษรบนจารึก การถูกผนวกเป็นส่วนหนึ่งของล้านนาจึงเป็นการเปลี่ยนสภาพของน่านให้กลายเป็นล้านนาไปทั้งในทางสภาพรัฐและวัฒนธรรมไปโดยสมบูรณ์ ประชากรใน

เมืองน่านเปลี่ยนไปใช้อักษร[7] สถาปัตยกรรม และวัฒนธรรมแบบล้านนา[8] และรูปแบบปฏิสัมพันธ์กับดินแดนข้างเคียงต้องถูกจัดระบบใหม่หมด ความสัมพันธ์อย่างเป็นทางการของน่านจะขึ้นอยู่กับนโยบายของราชสำนักศูนย์กลางที่เชียงใหม่ว่าจะมีปฏิสัมพันธ์กับดินแดนใกล้เคียงอย่างไร ซึ่งมักเป็นไปในทางปฏิปักษ์ และด้วยความที่น่านกลายเป็นชายแดนใหม่ที่ติดต่อกับอาณาจักรอื่นของล้านนา ทำให้เมืองน่านมักต้องเผชิญหน้าต่อการรุกรานจากทางใต้และตะวันออกอยู่เสมอ เช่น การที่ล้านนาต้องรบกับอยุธยาอันนำไปสู่การโจมตีเมืองที่ขึ้นกับน่านในปี พ.ศ. 2029[9] หรือการที่เมืองน่านต้องเป็นหน้าด่านรบกับกองทัพแกว(เวียดนาม)จากอีกฟากของแม่น้ำโขงในปี พ.ศ. 2023[10]

อย่างไรก็ตาม การที่น่านกลายเป็นพื้นที่ชายแดนที่ติดต่อกับอาณาจักรอื่นก็ทำให้น่านกลายเป็นจุดยุทธศาสตร์สำคัญสำหรับล้านนาไปในตัวด้วย ทั้งในการเป็นจุดรับศึกพรมแดนเพื่อป้องกันอาณาจักรเอง และเป็นจุดประชุมพลเพื่อขยายกำลังไปทางใต้และตะวันออก ความสำคัญของเมืองน่านมีมากพอที่จะทำให้ราชสำนักเชียงใหม่เลือกที่จะไม่ลดจำนวนเมืองขึ้นของเมืองน่านหรือจัดระบบบริหารพื้นที่ของดินแดนที่ได้มาใหม่แต่อย่างใด น่านในฐานะปริมณฑลอำนาจของเชียงใหม่จึงเป็นหัวเมืองที่ค่อนข้างมีขนาดใหญ่ และมีอำนาจทางการเมืองที่ค่อนข้างสูง ในเวลาที่เชียงใหม่เกิดปัญหาการเมืองภายในราชสำนักจึงมักปรากฏว่าขุนนางที่ปกครองเมืองน่านจะเป็นเมืองหนึ่งที่คุมกำลังทหารของเมืองตนเข้าแทรกแซง

ล้านนาเกิดความเปลี่ยนแปลงครั้งสำคัญใน ปีพ.ศ. 2101 เมื่อตกเป็นประเทศราชของอาณาจักรพม่าในราชวงศ์ตองอู แต่ช่วงแรกที่พม่าปกครองล้านนาในฐานะประเทศราชนั้นไม่ได้สร้าง

[7] เปรียบเทียบจารึกของทั้งสองยุคได้จาก ประเสริฐ ณ นคร. จารึกล้านนา ภาค 1 เล่ม 1 : จารึกจังหวัดเชียงราย น่าน พะเยา แพร่. (กรุงเทพฯ : มูลนิธิเจมส์ เอช ดับเบิ้ลยู ทอมป์สัน, 2534).

[8] หนึ่งในหลักฐานการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมที่น่าสนใจคือ “ตำนานพระธาตุแช่แห้ง” ซึ่งทั้งๆที่ตามที่มาแล้วเป็นตัวแทนความสัมพันธ์ระหว่างราชวงศ์ภูคาของน่านเก่ากับราชวงศ์พระร่วงของสุโขทัย แต่ตัวตำนานกลับเขียนให้ความสำคัญกับ “ท้าวขาก่าน”-ขุนนางเชียงใหม่ที่เข้ามาปกครองเมืองน่านสมัยพระเจ้าติโลกราชเป็นอย่างมาก และมีการเขียนที่มาของพระธาตุให้กลายเป็นแบบตำนานพระธาตุอื่นๆของล้านนาด้วย โปรดดู “ตำนานพระธาตุแช่แห่ง : ตำนานฝ่ายวัด” ใน สรัสวดี อ๋องสกุล, ปริวรรตและจัดทำ. พื้นเมืองน่านฉบับวัดพระเกิด. สรัสวดี อ๋องสกุล, ปริวรรตและจัดทำ. พื้นเมืองน่านฉบับวัดพระเกิด, (เชียงใหม่ : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2537), หน้า 4

[9] อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว และ เดวิด เค. วัยอาจ. ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ . (เชียงใหม่ : ซิลค์เวอร์มบุคส์, 2547), หน้า 105.

[10] อ้างแล้ว, หน้า 101.

ความแตกต่างจากการปกครองช่วงล้านนาตอนที่ยังเป็นอาณาจักรเอกเทศอยู่เท่าใดนัก รูปแบบการปกครองภายในยังคงเป็นล้านนาที่มีกษัตริย์ปกครองตนเอง มีเชียงใหม่เป็นศูนย์กลาง และมีขุนนางหัวเมืองซึ่งแต่งตั้งโดยราชสำนักที่เชียงใหม่ให้ปกครองหัวเมืองต่างๆอยู่ เพียงแต่ล้านนาต้องยอมรับว่ากษัตริย์พม่าที่หงสาวดีมีสถานะสูงกว่า ภายหลังเมื่อราชวงศ์มังรายสิ้นสายตระกูลในการสืบทอดตำแหน่งกษัตริย์ล้านนาลง ราชวงศ์ตองอูของพม่าจึงส่งเชื้อพระวงศ์ของตนเองขึ้นไปเป็นกษัตริย์แทน เพื่อสร้างเครือข่ายรัฐเครือญาติกับล้านนา แต่การเปลี่ยนแปลงราชวงศ์ไม่ได้ส่งผลกระทบต่อการปกครองในรูปแบบอาณาจักรของล้านนาแต่อย่างใด

ความเปลี่ยนแปลงของหัวเมืองต่างๆในล้านนาเกิดขึ้นอย่างมีนัยยะสำคัญในต้นพุทธศตวรรษที่ 23 เมื่อราชสำนักพม่าที่อังวะเริ่มเปลี่ยนแปลงระบบการปกครองในล้านนาใหม่อย่างจริงจัง และลดสถานะความเป็นอาณาจักรที่มีกษัตริย์ของล้านนาลง กล่าวคือ ขณะนั้นราชวงศ์ตองอูซึ่งเข้ามาปกครองในฐานะกษัตริย์แห่งล้านนาแทนที่ราชวงศ์มังรายเกิดปัญหาสืบราชสมบัติ ขุนนางเมืองลำปางและเมืองน่านก่อกบฏโดยร้องขอกำลังจากอังวะให้มาช่วยเหลือ ยังผลให้พม่ากลับเข้ามามีอิทธิพลในล้านนาได้อีกครั้งและทำการเปลี่ยนแปลงระบบการปกครองในล้านนาใหม่ทั้งหมด ทัศนคติของผู้ปกครองพม่าในสมัยอังวะที่มีต่อล้านนาค่อนข้างแตกต่างจากพม่าสมัยราชวงศ์ตองอู เพราะปัญหาจากการขยายดินแดนอย่างกว้างใหญ่แต่ไม่สามารถควบคุมดูแลได้อย่างใกล้ชิดของหงสาวดีปรากฏให้เห็นอย่างชัดเจน[11] ราชสำนักใหม่ในอังวะจึงเลือกเดินไปในทิศทางที่แตกต่างโดยการกระชับเขตอิทธิพลของตนเองเท่าที่จะสามารถส่งกำลังบำรุงได้อย่างทั่วถึง[12] และหันมาจัดระเบียบการปกครองใต้อำนาจของตนอย่างใกล้ชิดแทน พม่าในช่วงพุทธศตวรรษที่ 23 ได้แต่งตั้งขุนนางให้เข้ามาดูแลบริหารล้านนาในฐานะมณฑลหนึ่งของพม่า บุคลากรเหล่านี้ไม่ใช่เพียงแค่ขุนนางที่เข้ามานั่งเมืองเท่านั้น แต่ยังรวมถึงคนที่มากำกับดูแลส่วนงานต่างๆในล้านนาด้วย ขณะที่แม้ว่าคนพื้นเมืองจะยังมีส่วนแบ่งในการบริหารเมืองอยู่เช่นเดิม แต่ก็ต้องได้รับการยอมรับจากราชสำนักที่อังวะ และต้องอยู่ภายใต้การกำกับดูแลของขุนนางพม่าอีกทอดหนึ่ง ในบันทึกประวัติศาสตร์ของล้านนาที่เรียกกันว่า “พื้นเมือง” ฉบับต่างๆ จะปรากฏชื่อขุนนางที่เข้ามาเป็นเจ้าผู้ปกครองหรือผู้กำกับดูแลเจ้าเมืองท้องถิ่นในชื่อที่แปลก

---

[11] Victor Lieberman. Strange Parallels: Southeast Asia in global context, c 800-1830; Volume 1 Integration of the Mainland, (New York: Cambridge University Press, 2003), p. 160.

[12] Ibid, p.161.

แตกต่าง จากที่เคยใช้แต่เดิมเข้ามา เช่น “เมียวหวุ่น” หรือ “มวยหวาน”(ผู้ปกครองมณฑล) “จักกาย” หรือ “สิกเก”(ผู้ช่วย) “นาขาม”(ลักษณะคล้ายยกกระบัตร) และ “โป่”(แม่ทัพคุมกำลังทหาร) ซึ่งตำแหน่งเหล่านี้มีที่มาสองทาง คือเป็นคนท้องถิ่นแต่ยอมรับอำนาจพม่า กับเป็นคนต่างถิ่นที่ราชสำนักอังวะส่งมาปกครอง ขุนนางในระดับเจ้าเมืองมักมีการโยกย้ายกันอยู่เสมอเพื่อป้องกันไม่ให้มีโอกาสสั่งสมอำนาจในท้องถิ่น[13] น่านในฐานะเมืองหนึ่งของล้านนาก็เปลี่ยนสถานะและรูปแบบของผู้ปกครองไปในลักษณะดังกล่าวด้วยเช่นกัน

สำหรับตำแหน่งแห่งที่ของเมืองน่านภายใต้การปกครองพม่า ไม่ค่อยมีความเปลี่ยนแปลงในทางลักษณะเท่าใดนัก น่านยังคงเป็นส่วนหนึ่งของดินแดนล้านนา หรือที่เรียกตามหลักฐานของพม่าว่า *“หริภุญไชยเทศะ* (Haribhunjayadhesa)” และยังคงเป็นพื้นที่พรมแดนของอาณาจักร (ซึ่งตอนนี้คืออาณาจักรพม่า) ที่ติดต่อกับอาณาจักรอื่นเช่นเคย เมืองน่านยังคงเป็นเมืองใหญ่ที่คุมเมืองบริวารอื่นๆจำนวนมากอยู่ ใน *“พื้นนาและคราวทางเมืองน่าน”* ซึ่งเป็นบันทึกเกี่ยวกับศักดินาและเส้นทางการเดินทางจากเมืองน่านไปเมืองใกล้เคียงต่างๆที่น่าจะมีการบันทึกอย่างช้าในช่วงเวลาที่พม่าปกครองล้านนาอยู่ ระบุพื้นนาของเมืองน่านที่ขึ้นกับเมืองน่านไว้ว่าประกอบด้วย - *“เมืองจัง ชะคืน เมืองยม เมืองย่าง เมืองฅว่าง เมืองพัว เพอ เมืองแล เมืองงอบ เมืองพอน เมืองยอด ซะเคิน ยาวทึน แมด มอย เมืองซะม้า เมืองเง เมืองพี้ เมืองสวด ซะเหยียบ ป่าเลา เชียงม่วน เมืองสา เมืองขิง เมืองปลง เมืองฅวน เมืองยิม(ยม?) เมืองออย สมุนไต้ สมุนเหนือ เมืองราม เมืองพ้อ เมืองงั่วซ้าย เมืองงั่วขวา เมืองหนม เมืองลี บอกว้า บอกแน บ่อมาง บอกพาก เมืองภง เมืองอวน เมืองแส่ง ซะภาง เมืองมิน เมืองลิ่ม เชียงกลาง”*[14] นอกจากนี้ยังมีเมืองที่ไม่ได้ระบุพื้นนาอีก เช่น เมืองหิน ท่าปลา เมืองสวด เมืองงอบ[15] เป็นต้น

นอกจากนี้ บรรดาศักดิ์ที่มอบให้กับขุนนางปกครองเมืองน่านเองยังสะท้อนให้เห็นว่า เมืองน่านเป็นเมืองขนาดใหญ่และค่อนข้างมีความสำคัญ ใน *Zinme Yazawin* (พงศาวดารเชียงใหม่ฉบับพม่า) ระบุเครื่องยศของขุนนางปกครองเมืองน่านตามธรรมเนียมว่าประกอบด้วย

---

[13] สรัสวดี อ๋องสกุล. ประวัติศาสตร์ล้านนา, พิมพ์ครั้งที่ 4. (กรุงเทพฯ : อมรินทร์, 2557), หน้า 296.

[14] อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว, ปริวรรต. พื้นนาเมืองน่านและคาวทางเมืองน่าน. (เชียงใหม่ : ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดเชียงใหม่ วิทยาลัยครูเชียงใหม่, 2528), หน้า 2-4.

[15] อ้างแล้ว, หน้า 18-23.

> *"… [A kyap receptacle] with three tiered crested lid, 2 goglets, 2 gold [goglets] lids, a manuscripts stand, 2 low resting cushions, a [gold] tea pot, casket stand of gold and copper alloy, candelabra of gold and copper alloy, 2 gold kyaing the top with gold stripes, the edges interior and exterior red elephant howdah enclosure with gold inlay and ivory tipped, Horse saddle edged with gold and copper alloy, saddle flap with gold inlay, 7 long drums, 2 rattle drums, 2 cymbals, 2 oboes, 1 horn, 2 swords with gold hilt and gold scabbard, 2 sword with hilt and scabbard with gold and copper alloy, 6 plain swords, 2 with gold ferrule, 2 with ferrule of gold and copper alloy, 2 spears with tassels, 1 tabyaing"*[16]

เมื่อเทียบกับเมืองอื่นๆในหริภุญไชยเทศะแล้วเมืองน่านจะอยู่ในตำแหน่งที่ค่อนข้างสูง เป็นรองแค่เพียงเชียงใหม่ที่เป็นศูนย์กลางการปกครองสมัยราชวงศ์มังราย และเชียงแสนที่เป็นศูนย์กลางปกครองของพม่าในล้านนาเท่านั้น สะท้อนข้อเท็จจริงที่ว่า โดยพื้นฐานเมืองน่านเป็นเมืองใหญ่ที่มีความสำคัญอยู่แล้ว การเกิดปฏิกิริยาของเมืองน่านต่อปรากฏการณ์หนึ่งใดทางการเมืองจึงสามารถเกิดขึ้นได้ง่ายแม้จะอาศัยเพียงฐานกำลังจากภายในเมืองน่านเอง

อย่างไรก็ดี รูปแบบการปกครองของพม่าไม่ได้ทำให้กลุ่มคนในท้องถิ่นพึงพอใจไปทั้งหมด เพราะเมื่อการเมืองของพม่าที่อังวะเกิดปัญหาในช่วงราว พ.ศ. 2270 เป็นต้นมา ทั้งปัญหาสงครามกับมณีปุระ (พ.ศ. 2267-2283) ปัญหาหงสาวดีและหัวเมืองมอญประกาศอิสรภาพ (พ.ศ. 2283) ทำให้พม่าไม่สามารถส่งกำลังเข้ามากำกับดูแลพื้นที่ในแถบล้านนาได้อย่างเต็มที่ บรรดาท้องที่เมืองต่างๆในล้านนาจึงถือโอกาสลุกฮือขึ้นต่อต้านพม่าเป็นจำนวนมาก ซึ่งปรากฏทั้งในลักษณะกลุ่มโจร ตนบุญ(ผู้มี

---

[16] Sithu Gamani Thingyan ; translated by Thaw Kaung, Ni Ni Myint ; edited by Tun Aung Chain. Zinme Yazawin. (Yangon : Universities Historical Research Centre), 2003, p.65

บุญ) และกลุ่มอำนาจท้องถิ่นที่ยึดอำนาจปกครองจากขุนนางพม่า ทั้งนี้ กลุ่มผู้ก่อการเหล่านี้ล้วนเป็นอิสระต่อกันและไม่ได้มีความร่วมมือเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันแต่อย่างใด ต่างฝ่ายต่างจำกัดบทบาทไว้ที่การพยายามรักษาความอยู่รอดของชุมชนตน และพยายามรักษาอิทธิพลของตนให้ดำรงเอาไว้เป็นสำคัญ เหตุการณ์จึงกลายเป็นว่า การสลายตัวของอิทธิพลพม่าในล้านนาก็เป็นการสลายตัวของความเป็นเอกภาพของล้านนาสำหรับเมืองต่างๆไปด้วย ในช่วงเวลานี้จึงเป็นช่วงที่*ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่*ระบุว่า *"เมืองล้านนาไทเกิดเป็นเสิกชุแห่ง"*[17] และ *"...บ้านเมืองทั้งมวลขำเขือกเยือกไหว บ้านไผเมืองมันชิงกันเป็นเจ้าเป็นนายเกิดเป็นโกลาหลชุแห่ง ... บ้านเหนือรบบ้านใต้ บ้านใต้รบบ้านเหนือ เป็นเสี้ยนเป็นเสิกฆ่าฟันกัน"*[18] เกิดการจลาจลสู้รบทั้งระหว่างคนล้านนากับพม่า และระหว่างกลุ่มอำนาจของเมืองต่างๆต่อกันอยู่โดยตลอด เช่น การที่น้อยวิสุทธิ์ขุนนางเมืองลำพูนยกพลขึ้นไปตีเมืองเชียงแสน ก่อนจะถูกเจ้าด้วงกลุ่มอำนาจอีกกลุ่มของลำพูนยกตามไปตีอีกที การที่เทพสิงห์ไปชวนธัมมปัญโญเมืองน่านขึ้นมารบชิงเมืองเชียงใหม่จากองค์คำ[19] หรือการที่เมืองลำพูนยกมาปล้นสะดมเมืองลำปาง เป็นต้น แต่ภายใต้ลักษณะสภาพการเมืองที่แต่ละเมืองต้องป้องกันตนเองเช่นนี้เองที่เอื้อให้ผู้ปกครองท้องถิ่นมีความชอบธรรมที่จะสั่งสมอิทธิพลภายในท้องที่ของตัวเองให้มากยิ่งขึ้นจนสามารถผลักดันตนเองให้มีเอกสิทธิในการปกครองตนเองได้ในภายหลัง

2.2 แนวคิดเกี่ยวกับ "ผู้ปกครอง" ในล้านนา

เดิมทีรูปแบบการปกครองของชาวล้านนาไม่ใช่รูปแบบทางการเมืองที่จะเอื้อให้เกิดการสถาปนาความเป็นรัฐที่แยกออกจากราชอาณาจักรได้โดยง่าย ในช่วงที่ศูนย์กลางของรัฐยังเข้มแข็งผู้ปกครองชาวล้านนาและพม่ามักโยกย้ายขุนนางหัวเมืองอยู่ตลอดเวลาเพื่อไม่ให้สามารถสั่งสมอิทธิพลภายในพื้นที่ได้ และแนวคิดเกี่ยวกับความจงรักภักดีถูกสนับสนุนโดยคำสอนของชนชั้นปกครองในทางขนบจารีตของล้านนามีการสอนให้ประชาชนพอใจกับสถานะทางการเมืองของตน แม้ใน*มังรายศาสตร์*จะมีข้อระบุที่ให้บำเหน็จไพร่หรือคนที่มีความดีความชอบ แต่การปฏิบัติในสถานการณ์ทั่วไป

---

[17] อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว และ เดวิด เค. วัยอาจ, ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่, หน้า 137.

[18] อ้างแล้ว, หน้า 141.

[19] ไม่ปรากฏเรื่องนี้ในบันทึกประวัติศาสตร์ของน่าน แต่มีในตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่

แล้วการเลื่อนฐานันดรทางสังคมยังเป็นไปได้ยาก ดังปรากฏใน*คำสอนพระยามังราย*ว่า *“บ่ใช่เชื้อเจ้าก็อย่าหวังเป็นพระยา บ่ใช่เชื้อเสนาก็อย่าหวังเป็นอามาตย์ บ่ใช่เชื้อคนแก้วอาจก็อย่าหวังเป็นขุนหาญ บ่ใช่เชื้อนักการก็อย่าหวังเป็นเถ้าแก่”*[20]

หลักการเลื่อนสถานะทางชนชั้นไม่เพียงแต่จำกัดอยู่แต่เฉพาะไพร่ที่จะขึ้นมาเป็นขุนนางเท่านั้น แต่ยังหมายความรวมถึงการควบคุมมิให้ขุนนางเลื่อนสถานะขึ้นมาเป็นกษัตริย์ผู้ปกครองรัฐได้อีกด้วย ในสมัยราชวงศ์มังราย ล้านนาให้ความสำคัญกับสายเลือดของราชวงศ์มังรายมาก ทั้งนี้เป็นเพราะกษัตริย์ราชวงศ์มังรายถูกถือว่ามีสถานะที่แตกต่างจากคนธรรมดาทั่วไป ชนชั้นปกครองของล้านนาอ้างความชอบธรรมบนพื้นฐานของความศักดิ์สิทธิ์จากการที่เป็นเชื้อสายของเทวบุตรที่ไต่บันไดลงมาจากสวรรค์[21]โดยเล่าย้อนไปในสมัยลวจักราชซึ่งเป็นต้นสายบรรพบุรุษของราชวงศ์มังราย ใน*ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่*ระบุว่าลวจักราชนั้นเป็น *“เทวบุตรอันมีบุญสมภารหากได้กัตตาธิการมามากอยู่เสวยทิพยสมบัติในชั้นฟ้าตาวติงสา”*[22] และถูกพระอินทร์เชิญลงมาให้ปกครองบนโลกมนุษย์[23] บันทึกประวัติศาสตร์ของล้านนาอื่นที่เกี่ยวพันกับเชียงใหม่ ไม่ว่าจะเป็นตำนานสิบห้าราชวงศ์ พื้นเมืองเชียงราย หรือพื้นเมืองเชียงแสน มักกล่าวย้ำถึงเรื่องตำนานลวจักราชในลักษณะทำนองเดียวกันเพื่อปูทางก่อนเริ่มเล่าประวัติของกษัตริย์องค์อื่นๆอยู่เสมอ ทำให้เห็นได้ว่าสถานะกษัตริย์สำหรับล้านนานั้นแม้ว่าจะมิได้เป็นสมมติเทพอย่างในรัฐที่มีความเชื่อแบบพราหมณ์ แต่ก็ดำรงความพิเศษที่แตกต่างจากบุคคลทั่วไปซึ่งไม่สามารถทดแทนได้ และต่อให้เชื้อสายในเมืองเชียงใหม่ขาดลง ก็มักมีการเชิญเจ้านายจากเมืองอื่นที่มีเชื้อสายของพญามังราย เช่น เจ้าไชยเชษฐาจากหลวงพระบาง(พ.ศ. 2089-2090) หรือเจ้าเมกุฏิจากเมืองนาย(พ.ศ. 2094-2107) เข้ามาเสวยราชสมบัติแทน ทั้งยังไม่ปรากฏว่ามีขุนนางที่สามารถสถาปนาราชวงศ์ใหม่ขึ้นสำเร็จ แม้ภายหลังราชวงศ์มังรายจะถูกแทนที่ด้วยราชวงศ์ของพม่า แต่หลักการที่จะยอมรับเฉพาะเชื้อสายกษัตริย์ก็ยังคงดำรงอยู่ โดยเฉพาะเชียงใหม่ที่เป็นศูนย์กลางและ

---

[20] คำสอนพระยามังราย. (เชียงใหม่ : ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2519), หน้า 21.

[21] สรัสวดี อ๋องสกุล, ประวัติศาสตร์ล้านนา. หน้า 56.

[22] อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว และ เดวิด เค. วัยอาจ, ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่, หน้า 6.

[23] ในพื้นเมืองเชียงแสนจะระบุชัดลงไปอีกว่าให้ ลงมาเป็นกษัตริย์ปกครองชาวไทยยวน โปรดดู : สรัสวดี อ๋องสกุล, ปริวรรต ; นิธิ เอียวศรีวงศ์, บรรณาธิการ. พื้นเมืองเชียงแสน, (กรุงเทพฯ : อมรินทร์, 2546), หน้า 25.

เป็นเมืองกษัตริย์ กรณีหนึ่งที่เห็นได้อย่างชัดเจนคือกรณีของเทพสิงห์ ชาวเชียงใหม่ที่ก่อกบฏต่อพม่าและสามารถยึดเชียงใหม่ไว้ได้ใน พ.ศ. 2270 แต่กลับไม่ได้รับการสนับสนุนจากขุนนางในเมืองเชียงใหม่ และจบลงด้วยการที่บรรดาขุนนางไปเชิญเอาเจ้าองค์คำซึ่งมีเชื้อสายกษัตริย์ล้านช้าง ซึ่งถือว่ามีสายเลือดของราชวงศ์มังรายอยู่ขึ้นมาเป็นกษัตริย์แทน

อย่างไรก็ตาม เมื่อศูนย์กลางของอำนาจรัฐอ่อนแอลง ประสิทธิภาพในการจำกัดบทบาทของผู้ปกครองหัวเมืองก็ลดลงตามไปด้วย การสั่งสมอำนาจของผู้ปกครองท้องถิ่นเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นอยู่เสมอ โดยเฉพาะในเขตพื้นที่ห่างไกลจากการควบคุมของผู้ปกครองที่เชียงใหม่หรือผู้ปกครองที่เชียงแสน[24] เมื่อประกอบกับสภาวะสุญญากาศทางอำนาจ และความไม่เป็นเอกภาพในช่วง พ.ศ. 2270 ที่*ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่*ระบุว่า *"บ้านเมืองทั้งมวลขำเชือกเยือกไหว"* น่าจะส่งผลกระทบต่อแนวคิดในเรื่องผู้ปกครองของหัวเมืองอื่นๆที่ไม่ใช่เชียงใหม่ไม่ใช่น้อย เพราะเมืองต่างๆเหินห่างสถาบันกษัตริย์เป็นระยะเวลานาน เมื่อประกอบกับการที่อำนาจจากส่วนกลางไม่สามารถให้ความคุ้มครองหรือยื่นมือให้ความช่วยเหลือต่อผู้ใต้ปกครองในสภาวการณ์ของความวุ่นวายได้อย่างทันท่วงที ความภักดีของพลเมืองจึงพร้อมที่จะย้ายโอนไปให้ใครก็ตามที่สามารถให้ความคุ้มครองกับตนได้ ซึ่งย่อมหมายถึงเจ้าเมืองหรือกลุ่มอำนาจที่ดูแลเมืองอยู่ ณ ขณะนั้น และการมอบความไว้วางใจนี้ก็กลายเป็นการมอบสิทธิธรรมในการสถาปนาอำนาจใหม่ขึ้นปกครองเมืองต่างๆอย่างเป็นเอกเทศไปในตัวด้วย

ปรากฏการณ์หนึ่งที่น่าสนใจเกิดขึ้นที่เมืองลำปาง การขึ้นมามีอำนาจของทิพย์จักร ซึ่งต่อมาจะกลายเป็นต้นตระกูลของราชวงศ์เจ้าเจ็ดตน ทิพย์จักรเป็นชาวเมืองลคร(ลำปาง) ไม่ได้มีฐานอำนาจอะไรมากมายภายในเมืองด้วยซ้ำ แต่ภายใต้สถานการณ์ที่เมืองลำปางถูกคุกคามจากกองกำลังจากลำพูน ทำให้ "สวาธุวัดชมพู"เรียกขุนนางผู้ใหญ่มาปรึกษาความเมือง พระสงฆ์จากวัดชมพูผู้นี้น่าจะเป็นพระที่ผู้คนในเมืองลำปางให้ความศรัทธาและเป็นผู้มีอิทธิพลทางจิตวิญญาณต่อชาวลำปางในภาวะไร้ขื่อไร้แปไม่ใช่น้อยจึงสามารถเรียกประชุมผู้คนขึ้นได้ ในการประชุมนั้น ได้ตกลงกันให้ทิพย์จักรซึ่งครูบาวัดชมพูเห็นว่ามีลักษณะเป็นผู้นำที่สุดเป็นหัวหน้าในการปกป้องดูแลบ้านเมือง ซึ่งทิพย์จักรตอบตกลง ใน*ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่*กล่าวถึงเหตุการณ์นั้นว่า -

---

[24] ลัดดาวัลย์ แซ่เซียว. 200 ปี พม่าในล้านนา, (กรุงเทพฯ : โครงการอาณาบริเวณศึกษา 5 ภูมิภาค, 2545), หน้า 150.

"...เท่าว่าผู้ข้าก็ใช่เชื้อเจ้าบ้านผ่านเมือง แต่ว่าผู้ข้ากงแข็งเอาบ้านเอาเมืองแล้วจักหื้อเป็นเมืองแห่งผู้ข้าก็จักคิด บ่หื้อตกช้าบ่หื้อเสียหน้าเมืองละครแลว่าอั้น ครูบาเจ้าตนนั้นก็มาฟู่ท้าวลิ้นก่านชะเรน้อยขุนเมืองไพร่ไทบ้านเมืองทังหลายก็ยินดีชุคน ก็ตั้งสัจจะต่อกันว่าคันชนะข้าเสิกเปิ้งจากแท้จักน้อมบ้านเวนเมืองหื้อนายทิพจักเป็นเจ้าเป็นใหญ่เป็นเจ้าครอบครองบ้านเมือง ตั้งสัจจะต่อกันกลางคณะสันนี้"[25]

จะเห็นได้ว่าในกรณีของลำปาง เป็นพระสงฆ์และขุนนางผู้ใหญ่ในเมืองที่มีบทบาทในการรวบรวมกำลังคนและสถาปนาอำนาจให้กับคนที่ตนคิดว่าเหมาะสม[26] ปรากฏการณ์ดังกล่าวมานี้แสดงให้เห็นว่า ในช่วงเวลานั้น พลเมืองในล้านนาพร้อมจะยกใครก็ตามที่มีความสามารถและน่าเชื่อถือพอขึ้นเป็นเจ้าผู้ปกครองเหนือตน แม้ว่าคนผู้นั้นจะไม่ได้มีเชื้อสายผู้ดีเป็นชนชั้นปกครองระดับสูงแต่อย่างใดก็ตาม ซึ่งเป็นหลักความคิดที่แตกต่างจากใน*คำสอนพระยามังราย* และเปิดโอกาสให้คนธรรมดาสามารถขึ้นเป็นเจ้าผู้ปกครองได้หากประสบความสำเร็จในการชี้นำ หรือได้รับการยอมรับจากผู้ใต้ปกครอง

ถึงแม้ว่าแนวคิดที่นำมาใช้เพื่อสถาปนาอำนาจให้กับคนธรรมดาดังกล่าวจะหลุดออกจากจารีตเดิม แต่ไม่ได้หมายความว่าแนวคิดในลักษณะนี้เป็นแนวคิดที่แปลกประหลาดหรือไม่เคยมีมาก่อนในล้านนาแต่อย่างใด หลักความคิดหนึ่งที่มีความคล้ายคลึงกันและ*อาจ*ถูกนำมาใช้เพื่ออธิบายความ

---

[25] อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว และ เดวิด เค. วัยอาจ, ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่, หน้า 139.

[26] ในช่วงเวลาที่ขาดเสถียรภาพทางการเมืองและเกิดความวุ่นวายภายในดินแดน พระสงฆ์ล้านนาน่าจะเป็นกลุ่มที่มีอิทธิพลทั้งต่อความคิดและการชี้นำต่อสังคมอย่างมาก งานศึกษาเรื่อง "แนวคิดทางการเมืองของลานนาไทยสมัยราชวงศ์มังราย (พ.ศ. 1839 - 2101)" โดย พัชรี โชติถาวรรัตน์ ชี้ให้เห็นว่า พุทธศาสนาไม่ได้มีอิทธิพลเพียงความเชื่อและจารีตสังคมเท่านั้น แต่ยังเข้าไปมีอิทธิพลในตัวกฎหมายของล้านนาโดยตรงด้วย เพราะมักมีการเอาหลักธรรมทางพุทธศาสนาเข้ามาแทรกเปรียบเทียบ(ในกฎหมาย)เป็นส่วนใหญ่เกี่ยวกับเนื้อหา โปรดดู พัชรี โชติถาวรรัตน์, "แนวคิดทางการเมืองของลานนาไทยสมัยราชวงศ์มังราย (พ.ศ. 1839 - 2101)" (วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตร์มหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ มหาวิทยาลัยศิลปากร พ.ศ. 2528)

หากพิจารณาจากความเกี่ยวพันนี้ จึงไม่น่าแปลกใจที่เมื่อบ้านเมืองเกิดความวุ่นวายและกฎหมายของอาณาจักรไม่สามารถถูกบังคับใช้ได้ การชี้ช่องทางถูกผิดจึงกลายเป็นหน้าที่ของพระสงฆ์ที่ได้รับการเคารพนับถือในสังคมไปโดยปริยาย เพราะแม้ว่าตัวพระสงฆ์อาจจะไม่ได้ยุ่งเกี่ยวกับเรื่องทางโลก แต่โดยสถานะแล้ว พระสงฆ์ถือเป็นผู้เข้าใจในคัมภีร์ของพุทธศาสนาซึ่งเป็นแม่บทที่ครอบและคอยกำกับอยู่บนตัวบทกฎหมายของล้านนาอีกชั้นหนึ่ง

จำเป็นในการเปิดโอกาสให้มีการตั้งคนธรรมดาสามัญขึ้นมาเป็นเจ้าผู้ปกครองโดยเพิกเฉยต่อหลักคำสอนเดิม คือคำอธิบายเรื่อง “สมมุติราช” ซึ่งเป็นเรื่องเล่าสำหรับอธิบายจักรวาลในทางศาสนาพุทธ แต่ขณะเดียวกันก็มีเนื้อหาส่วนที่ระบุอธิบายถึงการที่เกิดขึ้นของระบอบกษัตริย์ในสังคมมนุษย์ด้วย เรื่องสมมุติราชเล่าเอาไว้ว่า –

> *“...เขา(มนุษย์)จึ่งชุมนุมกันว่าเราทั้งหลายนี้ก็หากเสมอกันเสี้ยงหาผู้จะเปนไหย่บ่ได้มีชะแล คำเกิดเยี่ยงไดหาผู้จะตัดแต่งบ่ได้ สันนี้จะวุฒิ(เจริญ)แก่เราบ่จักมีชะแล เราควรพิจจารณาหาผู้มีประยาแลมีบุญสมพารมากกว่าเราทล้าจะตั้งไว้หื้อเปนไหย่เปนพระยาแต่งแปงบ้านเมืองสั่งสอนคลอง(ครรลอง)อันจะวุฒิหาแก่เราทล้าเทอะ ว่าอั้น เขาจึ่งชุมนุมกันทั้งมวลได้ 2 ล้าน 7 แสนคนจึ่งได้ผู้นึ่ง คือว่าโพธิสัตเจ้า ยามนั้นโพธิสัตเจ้าจุตติจากเมืองพรหมมาเปนมานวชายหนุ่มผู้1อายุได้ 9750 ปี ยามนั้นอายุคนได้ 7,600,000 โกฏิแล โพธิสัตเจ้านั้นบวรมวลด้วยรูปสมปัตติประยายิ่งกว่าคนทั้งหลาย เหตนั้นคนทล้าทั้งมวลจึ่งจักพร้อมเพียงกันสมุตติโพธิสัตเจ้าเปนพระยาลวดได้ชื่อว่าสมมุติราชด้วยเหตดังอั้นเขาสมมุติหื้อเปนนั้น”*[27]

แม้ว่าจะเป็นเรื่องเล่าทางพุทธศาสนา แต่รูปแบบแนวคิดการเลือกผู้ปกครองดังกล่าวดูจะสอดคล้องกับการสถาปนาอำนาจเจ้าผู้ปกครองจากคนธรรมดาในพุทธศตวรรษที่ 23 อยู่พอสมควร ทั้งนี้ จำเป็นต้องกล่าวเอาไว้ด้วยว่า รูปแบบแนวคิดดังกล่าวเคยปรากฏว่าถูกใช้มาก่อนแค่เพียงครั้งเดียว คือในสมัยตั้งเวียงปรึกษาภายหลังการล่มสลายของเมืองโยนกนาคพันธุ์ตามตำนานสิงหนุวัติกุมาร[28] ซึ่งออกจะเป็นนิทานปรัมปราที่เก่าแก่เลือนรางเสียยิ่งกว่าตำนานลวจักราชเสียอีก ทั้งการมาของราชวงศ์ลวจักราชที่สถาปนาระบอบกษัตริย์ผ่านทางสายเลือดในภายหลังยังเข้ามากลบรูปแบบแนวคิดของสมมุติราชไปโดยสิ้นเชิง อย่างไรก็ตาม อาจมองได้ว่า สาเหตุที่แนวคิดการตั้งผู้ปกครองแบบสมมุติราชไม่เคยถูกหยิบเอามาใช้อีกระหว่างที่มีกษัตริย์ปกครองอยู่ส่วนหนึ่งนั้นเป็นเพราะล้านนา

---

[27] อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว, ปริวรรต, สมุตตราช ประเพณี 6 ประการ. (เชียงใหม่ : ศูนย์ส่งเสริมและศึกษาวัฒนธรรมลานนาไทย วิทยาลัยครูเชียงใหม่, 2524), หน้า 1-2.

[28] โปรดดู : สงวน โชติสุขรัตน์. ประชุมตำนานล้านนา,เล่ม 2. (นนทบุรี : ศรีปัญญา, 2556), หน้า 33-68.

ภายใต้ระบอบกษัตริย์(ทั้งราชวงศ์มังราย ตองอู และใต้การปกครองของกษัตริย์พม่า) ค่อนข้างมีเสถียรภาพ ทั้งยังไม่เคยประสบเหตุการณ์วุ่นวายไร้เสถียรภาพมาก่อนจึงไม่มีความจำเป็นที่จะต้องหยิบเอาหลักสมมุติราชขึ้นมาใช้ แต่เมื่ออำนาจจากกษัตริย์ส่วนกลางขาดหายไป นำไปสู่ความไร้เสถียรภาพรวมถึงการขาดเอกภาพในล้านนาพุทธศตวรรษที่ 23 สถานการณ์ดังกล่าวอาจกลายเป็นการซ้อนทับกับภาพบ้านเมืองไร้ขื่อแปหลังการล่มสลายของเมืองโยนกนาคพันธุ์ ทำให้แนวคิดเรื่องสมมุติราชดูสมเหตุสมผลขึ้นพอที่ผู้นำกลุ่มต่างๆจะหยิบนำมาใช้อธิบายแก้ต่อแนวคิดฐานันดรทางสังคมแบบตายตัวที่มีอยู่เดิม

มีตัวอย่างของดินแดนพุทธเถรวาทที่เกิดลักษณะคล้ายๆกับแนวคิดสมมุติราชอีกแห่งหนึ่งที่อาจนำมาพิจารณาเปรียบเทียบเพื่อให้เห็นแนวทางของการพัฒนาได้ เพราะประสบกับปัญหาการล่มสลายของระบบการปกครองเดิม ก่อนจะมีวีรบุรุษซึ่งเป็นที่ยอมรับทำการฟื้นฟูบ้านเมืองขึ้นสำเร็จจนถูกยกขึ้นเป็นผู้ปกครอง คือ กรุงธนบุรี ในวิทยานิพนธ์เรื่อง *“แนวคิดเรื่องคติจักรพรรดิราชของชนชั้นนำไทยตั้งแต่ พ.ศ. 2172 – 2394”* ของ อเนก มากอนันต์ ให้ความเห็นว่า การที่สภาวะที่บ้านเมืองประสบกับปัญหา “กลียุค” และความเชื่อมโยงกับระบบการเมือง-ความเชื่อเดิม (คือการเมืองแบบจักรวรรดิ) พังทลายลง มีส่วนผลักดันให้ชนชั้นปกครองใหม่พยายามอธิบายตนเองใหม่ตามหลักทางพุทธศาสนาว่าตนเองเป็น “มหาสมมติ” ตามคัมภีร์อัคคัญสูตร ที่เนื้อหาให้ความสำคัญในลักษณะใกล้ชิดกับคนระดับล่างมากขึ้น และสถาปนา “ยุคใหม่” ของอาณาจักรขึ้นแทนสภาพเสื่อมสลายที่ประสบอยู่ เมื่อสังคมเกิดความมั่นคงขึ้นแล้ว อุดมการณ์แบบจักรพรรดิราชจึงค่อยถูกฟื้นฟูกลับขึ้นมา[29]

ในระยะเบื้องต้นที่เมืองแต่ละแห่งยังมีจุดมุ่งหมายเพียงแค่พยายามประคับประคองและปกป้องชุมชนของตน สิทธิธรรมใดๆของเจ้าผู้ปกครองย่อมเกิดมาจากการยอมรับของพลเมืองผู้อยู่ใต้ปกครองของเมืองนั้นๆเอง ความชอบธรรมที่ได้รับจากผู้ใต้ปกครองนี้เป็นสิ่งที่ได้ถูกเน้นย้ำให้เห็นอีกครั้ง *ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่*กล่าวว่า *“แผ่นน้ำหนังดินก็บ่มีไผปลงปันหื้อเท่ามีแต่ประชาชนราษฎร*

---

[29] โปรดดู : อเนก มากอนันต์, “แนวคิดเรื่องคติจักรพรรดิราชของชนชั้นนำไทยตั้งแต่ พ.ศ. 2172 – 2394”. (วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย พ.ศ. 2550)

บ้านเมืองหากยกยอหื้อเป็นเจ้าเป็นใหญ่”[30] ใน*พงศาวดารเมืองน่าน*เองก็พบคำกล่าวในลักษณะคล้ายๆกัน คือเมื่อหลวงติ๋นได้เป็นเจ้าเมืองน่านใน พ.ศ. 2269 และพบปัญหาว่าอำนาจจริงๆในการปกครองเมืองอยู่ในมือของนาขวาซึ่งเป็นขุนนางสำคัญประจำเมือง เจ้าเมืองน่านจึงอ้างสิทธิ์ของตนในฐานที่ได้รับการยกเป็นเจ้าเมืองจากผู้ใต้ปกครองว่า *“เราก็บ่ได้มาข่มเหงเต็งแพ้มาลู่ชิงเอาบ้านเมืองท่านบ่มี ท่านหากไปขอเอาเรามา เราก็มาตามความคิดนาขวานั้นแล”*[31] แสดงให้เห็นว่าหลักคิดนี้เป็นหลักคิดที่ได้รับการยอมรับภายในช่วงเวลานั้น และรูปแบบความคิดในลักษณะเดียวกันนี้น่าจะปรากฏขึ้นในช่วงเวลาดังกล่าวในเมืองอื่นๆด้วยเช่นกัน

ทั้งนี้ การสถาปนาอำนาจใหม่ขึ้นปกครองเมืองของตนเองในลักษณะดังกล่าวนี้มีจุดบอดอยู่ในตัว กล่าวคือ แม้จะสามารถประกาศความชอบธรรมในการขึ้นปกครองเมืองต่อคนในปกครองของตนเองได้ แต่ความชอบธรรมดังกล่าวนี้ไม่ได้หมายความว่าจะเป็นที่ยอมรับโดยหัวเมืองอื่นๆ ทั้งเมืองที่ยังภักดีต่อพม่าอยู่ เมืองที่มีกลุ่มอำนาจอื่นดูแล และรวมถึงราชสำนักพม่าเองด้วย อำนาจดังกล่าวนี้จึงเป็นอำนาจที่จำกัดอยู่เฉพาะในพื้นที่ของตน และไม่สามารถสถาปนาขึ้นเหนือเมืองขนาดใหญ่อื่นๆได้ ทั้งยังสุ่มเสี่ยงต่อการถูกโจมตีจากรัฐอื่นได้โดยง่าย ลักษณะดังกล่าวอาจเทียบได้กับ “ชุมนุม” ต่างๆของไทยที่เกิดขึ้นภายหลังเสียกรุงศรีอยุธยาครั้งที่สอง แต่แตกต่างที่การเมืองในลักษณะชุมนุมของอยุธยาถูกทำให้สลายตัวลงด้วยการรวมอาณาจักรของพระเจ้าตากสิน แต่ “ชุมนุม” ต่างๆของล้านนาที่เกิดขึ้นภายหลังการสลายอำนาจของพม่าไม่มีกลุ่มใดที่มีอำนาจพอที่จะทำให้เกิดการรวมศูนย์อำนาจจนเกิดเป็นอาณาจักรได้อีกครั้ง จนพัฒนากลายมาเป็นลักษณะของรัฐขนาดเล็กจำนวนมากที่ไม่มีเอกภาพแทน เป็นดังที่*ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่*ระบุว่าเป็นลักษณะ *“บ้านไผเมืองมัน”* (บ้านใครเมืองมัน) ความไม่มั่นคงที่เกิดจากปัจจัยภายนอกนี้ส่งผลให้เจ้าผู้ปกครองของเมืองจำเป็นต้องแสวงหาหนทางที่จะค้ำประกันอำนาจและความปลอดภัยของเมืองตนด้วยหนทางอื่นเพิ่มเติมด้วย เช่นกรณีของลำปางและลำพูนที่ตกลงทำสัญญาไม่รุกรานกัน[32] หรือการที่เจ้าผู้ปกครองลำปางตัดสินใจส่ง

---

[30] อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว และ เดวิด เค. วัยอาจ, ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่, หน้า 140.

[31] พงศาวดารเมืองน่าน, (น่าน : วัดพญาภู, 2543), หน้า 65.

[32] อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว และ เดวิด เค. วัยอาจ, ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่, หน้า 140.

บรรณาการไปยังพม่าเพื่อขอ "เวนเมือง"[33] ซึ่งหมายถึงได้รับอำนาจในการดูแลพื้นที่ของตนและได้รับการรับรองจากพม่าด้วย

2.3 ฐานอำนาจของราชวงศ์หลวงติ๋น

ในช่วงเวลาไม่นานก่อนล้านนาจะเกิดภาวะโกลาหล เมืองน่านก่อกบฏท้าทายอำนาจของพม่าขึ้นใน พ.ศ. 2246 ซึ่งจบลงด้วยความล้มเหลวและเมืองถูกทำลาย บรรดาขุนนางเมืองน่านภายใต้การนำของน้อยอินทร์พยายามรวบรวมผู้คนขึ้นตั้งเมืองใหม่อีกครั้ง ทว่าประสบปัญหาในการถูกกองทัพจากลาวบุกเข้าโจมตีและกวาดต้อนผู้คน[34] การตั้งกลุ่มกำลังขึ้นใหม่ของชาวน่านในครั้งนี้จึงได้รับการพิสูจน์ให้เห็นว่าอ่อนแอไร้ความมั่นคง ทำให้ชาวน่านต้องร้องขอความคุ้มครองจากพม่า น่านจึงไม่ได้กลายเป็นชุมนุมอิสระอย่างเช่นเมืองลำปาง หรือ ลำพูนในเวลาใกล้เคียงกัน ทางเชียงแสนซึ่งควบคุมโดยพม่าส่งขุนนางลงมาปกครองน่านในฐานะเมืองที่ขึ้นกับเชียงแสน แต่ในทางปฏิบัติแล้ว เจ้าเมืองแต่ละคนที่ได้รับการแต่งตั้งมาประจำตำแหน่งอยู่ในระยะเวลาที่ค่อนข้างสั้น (เจ้าฟ้าเมืองคอง 7 ปี, เจ้าฟ้าเมียวซา 3 ปี หลังจากนั้นตำแหน่งเจ้าเมืองถูกเว้นว่างไปจนถึง พ.ศ. 2269) กลุ่มอำนาจในการบริหารเมืองจริงๆจึงอยู่ในมือของน้อยอินทร์ผู้ได้รับความชอบเลื่อนตำแหน่งเป็นนาขวามากกว่าจนกระทั่งขุนนางเมืองเชียงใหม่นามว่า *หลวงติ๋น* ได้ถูกแต่งตั้งให้ลงมาเป็นเจ้าเมืองน่าน

*พื้นเมืองน่านฉบับวัดพระเกิด*ไม่ได้ให้ที่มาของหลวงติ๋นมากนักว่าเป็นใครมาจากไหน *พงศาวดารน่าน*ซึ่งเขียนในยุคหลังเองแม้จะให้ลำดับวงศ์ของคนในตระกูลหลวงติ๋นมา แต่ก็ระบุเพียงว่ามาจากเมืองเชียงใหม่โดยการแต่งตั้งของพม่า ร่องรอยที่ดูจะพอเหลือให้คาดเดาถึงสถานะก่อนเป็นเจ้าเมืองน่านของหลวงติ๋นกลับไปปรากฏอยู่ใน*คำมะเกล่าเมืองเชียงแสน*ซึ่งระบุชื่อว่า "พญาตื่น"[35] โดยมี

---

[33] อ้างแล้ว.

[34] <u>พงศาวดารเมืองน่าน</u>, หน้า 63.

[35] "ตืน", "ตื่น", "ตื๋น" และ "ติ๋น" เป็นความคลาดเคลื่อนของคำในเรื่องการสะกดและการออกสำเนียงตามแต่ละพื้นที่ สระอือและสระอิของอักษรธัมม์ในบางพื้นที่ใช้รูปเดียวกัน ทั้งนี้ผู้เขียนใช้ชื่อ "ติ๋น" ตามราชวงษปกรณ์น่านซึ่งเป็นที่รู้จักและนิยมใช้มากที่สุดไว้ก่อน

สถานะเดิมเป็นถึง “เชื้อเจ้า”[36] ในเชียงใหม่ แม้จะไม่ได้ระบุอย่างชัดเจนว่าเชื้อเจ้าในที่นี้หมายความว่าอย่างไร แต่อาจพอคาดคะเนได้ว่าหลวงติ๋นเป็นกลุ่มชนชั้นสูงเก่าแก่และมีสถานะทางการเมืองในเชียงใหม่ที่ค่อนข้างสูง การคลุกคลีอยู่กับวงการของชนชั้นปกครองหมายถึงการเป็นที่รู้จักมักคุ้นกับขุนนางปกครองของพม่าอยู่แล้ว และคงทำให้เป็นที่ไว้วางใจมากพอที่จะมอบหมายให้ทำหน้าที่สำคัญอย่างการเป็นเจ้าเมืองด้วย จึงทำให้หลวงติ๋นเป็นผู้ถูกเลือกจากเจ้าเมืองเชียงแสนและเชียงใหม่ให้ได้รับการเสนอชื่อต่อกษัตริย์อังวะเพื่อรับรองตำแหน่งการเป็นเจ้าเมืองน่าน อย่างไรก็ตาม พงศาวดารน่านระบุว่าเมื่อครั้งที่หลวงติ๋นลงมาปกครองเมืองน่านตามคำแต่งตั้งนั้น *“...หัวทีวันนั้น ท่านก็มาแต่ท่านตัวเดียวแลเสนาบ่าวไพร่ตามสมควร ดังมเหษีเทวียังบ่เอามาเทือะ”*[37] การไม่ได้นำครอบครัวลงมาอยู่ด้วยในคราวเดียวกันกับที่รับตำแหน่งแสดงให้เห็นว่า เดิมทีแล้ว แม้จะได้รับความไว้วางใจในการแต่งตั้งเป็นเจ้าเมืองและมีต้นทุนทางสังคมเป็นถึงชนชั้นสูง แต่หลวงติ๋นเองก็ไม่ได้คาดการณ์ไว้ว่าตนเองจะมีอำนาจอยู่ในเมืองน่านเป็นเวลายาวนาน และคงคิดว่าตนเองจะมีลักษณะเหมือนกับเจ้าเมืองที่ถูกแต่งตั้งจากส่วนกลางทั่วๆไปในรูปแบบการปกครองเดิม ที่มักจะอยู่ในตำแหน่งไม่นานก่อนถูกย้ายไปประจำยังเมืองอื่นแทนเพื่อป้องกันมิให้เกิดการสั่งสมอำนาจ

หลวงติ๋นลงมาเป็นเจ้าเมืองน่านในปี พ.ศ. 2269 ซึ่งเป็นการมาในลักษณะเดียวกับเจ้าเมืองน่านที่ได้รับการแต่งตั้งโดยพม่าก่อนหน้านั้น คือเป็นคนต่างถิ่นที่ไม่ได้มีฐานอำนาจในเมืองน่านมาแต่เดิม ปัญหาสำคัญที่หลวงติ๋นได้พบคือการกระด้างกระเดื่องจากนาขวาที่กุมอำนาจทางการเมืองของเมืองน่านเอาไว้ อย่างไรก็ตาม จู่ๆปัญหานี้ก็จบลงอย่างน่าอัศจรรย์เมื่อนาขวาได้ทำอัตวินิบาตกรรม *พงศาวดารเมืองน่าน*ระบุว่า เพราะนาขวาถูกหลวงติ๋นจับได้ว่าจะเป็นกบฏเลยชิงฆ่าตัวตายก่อน[38] แต่ไม่ว่าเรื่องราวจริงแท้จะเป็นอย่างไร ผลที่เกิดขึ้นคือ หลวงติ๋นสามารถกำจัดศัตรูในด้านอิทธิพลทางการเมืองลงไปได้และกลายเป็นกลุ่มอำนาจหลักของเมืองน่านแทน ประกอบกับสภาวะของล้านนาในขณะนั้นที่อำนาจของพม่าราชวงศ์ยองยานเริ่มไม่มั่นคง ทำให้การควบคุมจากเชียงแสนหย่อนลงตามลำดับ จนเปิดโอกาสให้หลวงติ๋นสามารถสั่งสมอำนาจของตนเองขึ้นได้โดยไม่ต้องถูกจับตาหรือโยกย้ายตำแหน่ง เมื่อรวมเข้ากับเหตุการณ์วุ่นวายในล้านนาที่แต่ละเมืองต่างรบกันเองซึ่งเกิดขึ้นใน

---

[36] สรัสวดี อ๋องสกุล. พื้นเมืองเชียงแสน, หน้า 169.

[37] พงศาวดารเมืองน่าน, หน้า 65

[38] อ้างแล้ว.

เวลาต่อมาก็ยิ่งทำให้ชาวเมืองน่านจำเป็นต้องพึ่งพาหลวงติ๋นที่เป็นเจ้าเมืองในการคุ้มครองมากขึ้นอีก และกลายเป็นการภักดีจนถึงมอบสิทธิธรรมในการปกครองไปด้วย อำนาจของหลวงติ๋นในเมืองน่านนับจากนั้นคงจะมั่นคงและเข้มแข็งมาก เพราะปรากฏว่าสามารถนั่งเมืองได้ยาวนานถึง 27 ปี โดยไม่มีเหตุการณ์ทางการเมืองอื่นมาล้มอำนาจหรือมีเมืองอื่นเข้าไปยุ่งวุ่นวายหรือแทรกแซงเมืองน่านได้เลย ทั้งเมื่อถึงสมัยของเจ้าอริยวงษ์ผู้เป็นลูกของหลวงติ๋น เมืองน่านก็มีความมั่นใจพอที่จะก่อกบฏต่อพม่าด้วยซ้ำ

ความสำเร็จของหลวงติ๋นในการกุมอำนาจบริหารของเมืองน่านไม่ได้ส่งผลเฉพาะเพียงกับสมัยการปกครองของหลวงติ๋นเองเท่านั้น เพราะปรากฏว่าผู้ปกครองเมืองน่านทั้งหมดนับจากนั้นล้วนเป็นคนในตระกูลของหลวงติ๋นทั้งสิ้น แสดงให้เห็นว่าเมื่อไม่มีกลุ่มอำนาจอื่นเข้ามาแข่งขันในการสร้างอิทธิพลภายในเมือง หลวงติ๋นสามารถสร้างบารมีที่มากพอจะทำให้เกิดการวางรากฐานของการสืบทอดอำนาจภายในเมืองน่านให้กับเชื้อสายตน และทำให้คนในยุคหลังอย่างแสนหลวงราชสมภารผู้เขียน*ราชวงษปกรณ์น่าน*นับให้หลวงติ๋นเป็นต้นราชวงศ์ของเชื้อสายเจ้าผู้ปกครองเมืองน่านใหม่

พ.ศ. 2295 พม่าสามารถฟื้นตัวจากความวุ่นวายภายในจนกลับมาเป็นมหาอำนาจในภูมิภาคอีกครั้งภายใต้ราชวงศ์คองบอง และพยายามกลับเข้ามามีอิทธิพลล้านนาอีกครั้งในปี พ.ศ. 2306 เชียงใหม่ที่เป็นรัฐอิสระและดำรงสถานะเป็นพันธมิตรกับมอญหงสาวดีถูกพม่าตีแตก ส่วนเมืองต่างๆหลายเมืองในล้านนา เช่น แพร่ ลำปาง และน่าน ยอมอ่อนน้อมต่อพม่าอีกครั้ง แต่การกลับมาของพม่าในครั้งนี้ไม่ได้ทำให้สภาพความเป็นเอกเทศของเมืองต่างๆในล้านนาสลายตัวไปมากนัก สาเหตุหนึ่งเพราะพม่าราชวงศ์คองบองมีอิทธิพลในล้านนาแค่เพียงราว 11 ปี ก่อนจะถูกล้านนาลุกฮือต่อต้านอีกครั้ง แต่อีกสาเหตุหนึ่งที่สมควรพิจารณาคือ การที่พม่าพบว่าเมืองหลายเมืองมีผู้นำท้องถิ่นที่หยั่งรากฝังอิทธิพลของตนเองเอาไว้แล้ว เมื่อผู้นำเหล่านี้สวามิภักดิ์ต่อพม่า จึงเป็นการง่ายกว่าที่จะหลีกเลี่ยงความขัดแย้งที่ไม่มีประโยชน์ โดยให้กลุ่มชนชั้นปกครองท้องถิ่นเป็นผู้รักษาผลประโยชน์ให้พม่าต่อไป ดังนั้น แม้ว่าพม่าจะจัดส่งทหารเข้ามาควบคุมสถานการณ์ในล้านนา มีการจัดตั้งหน่วยการปกครองขึ้นอีกครั้งที่เชียงใหม่และเชียงแสน แต่สำหรับอำนาจในการดูแลท้องถิ่นอื่นๆพม่าก็ยังคงมอบหมายให้ผู้นำท้องถิ่นที่มีอิทธิพลอยู่เดิมของเมืองนั้นๆให้จัดการดูแลต่อไป

อย่างไรก็ดี แม้จะยังคงสิทธิในการดูแลบริหารหัวเมืองไว้ให้กับผู้ปกครองท้องถิ่น แต่การกลับมาของพม่าราชวงศ์คองบองก็สร้างแรงกดดันให้กับชาวล้านนาเช่นกัน ปัญหาหนึ่งที่สมควรนำมาพิจารณาด้วยคือการที่อำนาจของพม่าราชวงศ์คองบองถูกกระทบจากการปะทะกับมหาอำนาจของภูมิภาค กล่าวคือ พม่าในช่วงเวลานั้นมีสงครามติดพันกับจีนราชวงศ์ชิง คือสงครามที่รู้จักกันในชื่อ “สงครามชิง-คองบอง” ซึ่งสาเหตุเป็นเรื่องการขัดแย้งกันระหว่างจีนกับพม่าในการจัดสรรปันอำนาจในเขตไทใหญ่ เชียงตุง และสิบสองปันนา จีนตัดสินใจส่งกองทหารประจำการของตนเข้าแก้ปัญหาโดยการบุกตีพม่าหลายระลอก ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2308 – พ.ศ. 2312 สงครามครั้งนี้จบลงด้วยความล้มเหลวของกองทัพแมนจูในการตีเมืองหลวงพม่า แต่ชัยชนะของราชวงศ์คองบองก็เป็นชัยชนะที่จ่ายไปในราคาแพง สงครามที่ใช้ดินแดนภายในอาณาจักรพม่าเป็นสมรภูมิทำให้หลายเมืองได้รับความเสียหาย พม่าต้องสละทัพใหญ่ที่เพิ่งตีอยุธยาได้จนเปิดโอกาสให้พระเจ้าตากสินสามารถฟื้นฟูอาณาจักรกลับมาใหม่ได้อย่างรวดเร็ว[39] นอกจากนี้ยังมีผลกระทบจากสงครามที่ตามมาอีกซึ่งกระทบกับดินแดนในส่วนล้านนาอย่างรุนแรง คือ การที่จีนประกาศปิดด่านชายแดนระหว่างยูนนานกับพื้นที่ในอำนาจของพม่าทั้งหมด ทำให้การค้าระหว่างจีนกับล้านนาพลอยชะงักตามไปด้วย การปิดด่านดำเนินต่อเนื่องไปถึง 20 ปี[40] ซึ่งเป็นไปได้ว่าจะส่งผลกระทบถึงเศรษฐกิจของล้านนาที่เชื่อมไปยังยูนนาน รวมถึงน่าจะส่งผลกระทบต่อเนื่องไปถึงความมั่งคั่งและมั่นคงของเมืองเชียงแสนอันเป็นแหล่งชุมทางการค้าสำคัญและเป็นศูนย์กลางอำนาจพม่าในการปกครองล้านนา

สงครามกับจีนราชวงศ์ชิงยังส่งผลกระทบที่คาดไม่ถึงติดตามมาด้วย เพราะสงครามขนาดใหญ่ที่ต้องเรียกระดมกำลังคนจากล้านนาไปช่วยรบและเกิดต่อเนื่องกันกับสงครามตีกรุงศรีอยุธยา ทำให้ขุนนางล้านนาที่เข้าร่วมสงครามทั้งสองครั้งถือว่ามีความดีความชอบเป็นอย่างมาก ราชสำนักอังวะจึงมีพันธะที่ต้องตอบแทนขุนนางเหล่านั้น สำหรับผู้ปกครองระดับเจ้าฟ้าก็ให้ได้รับสิทธิในการปกครองที่เคยมีมาแต่เดิมอยู่ต่อไปเรื่อยๆ ส่วนขุนนางในเมืองอย่างเชียงใหม่ ก็ได้รับสิทธิให้มีส่วนในการปกครอง

---

[39] William J. Koenig, The Burmese polity, 1752-1819 : politics, administration, and social organization in the early Kon-baung period. (Center for South and Southeast Asian Studies, the University of Michigan, 1990), pp. 19-21.

[40] Yingcong Dai, “A Disguised Defeat: The Myanmar Campaign of the Qing Dynasty”. in Modern Asian Studies, Vol. 38, No. 1 (Feb., 2004), p. 173.

ท้องที่ร่วมกับขุนนางจากส่วนกลางที่พม่า[41] ผลตอบแทนดังกล่าวแม้จะทำให้กลุ่มคนท้องถิ่นพึงพอใจ แต่กลับไปสร้างความไม่พอใจให้กับขุนนางส่วนกลางจากพม่าแทน โดยเฉพาะโป่(แม่ทัพ)ที่คุมท้องที่เชียงใหม่อยู่ ปัญหาในเรื่องการจัดสรรปันอำนาจดังกล่าวจะนำไปสู่ความขัดแย้งระหว่างขุนนางพม่าและขุนนางท้องถิ่นในเวลาต่อมา

นอกจากนั้นพม่าราชวงศ์คองบองยังเปิดสงครามต่อเนื่องอีกหลายด้าน โดยเปิดศึกกับล้านช้างและอยุธยาที่ฟื้นขึ้นมาใหม่(คือกรุงธนบุรีและรัตนโกสินทร์) ทำให้พม่าต้องการกำลังคนและเสบียงสำหรับทำสงครามอย่างต่อเนื่อง ด้วยความที่ล้านนาเป็นพื้นที่ติดต่อกับสองอาณาจักรข้างต้น พม่าจึงใช้เมืองต่างๆในล้านนาเป็นฐานที่มั่นสำหรับกองกำลัง แน่นอนว่าการค้าระหว่างล้านนากับดินแดนทั้งสองแห่งก็ต้องปิดตัวตามไปด้วย มีการเรียกเกณฑ์ทรัพยากรและแรงงานจำนวนมากอย่างต่อเนื่องซึ่งสร้างความไม่พอใจให้กับชาวล้านนา ไม่เพียงเท่านั้น ยังมีปัญหาที่เกิดจากกองทหารพม่าที่ประจำการอยู่ในล้านนาติดตามมาอีก เพราะกองทหารเหล่านี้ถือเป็นภาระที่เมืองต่างๆซึ่งมีทหารประจำการจะต้องเลี้ยงดู เกิดปัญหาในทำนองว่าทหารพม่าจำนวนหนึ่งแตกวินัยออกไปฉุดคร่าลูกเมียชาวบ้านตามชอบใจ[42] ขุนนางพม่าบางรายก็ขัดแย้งกับคนล้านนาในเรื่องการจัดสรรอำนาจ ทำให้ในที่สุดเมืองต่างๆในล้านนาก็พากัน “ฟื้นม่าน” โดยทั่ว พระยาจ่าบ้านเมืองเชียงใหม่และเจ้ากาวิละเมืองลำปางลงไปขอความช่วยเหลือจากสยามซึ่งขณะนั้นฟื้นความเป็นอาณาจักรขึ้นมาอีกครั้งและตั้งเมืองหลวงอยู่ที่ธนบุรี เปิดโอกาสให้สยามเข้ามามีบทบาทและอิทธิพลในล้านนา

ภายใต้การฟื้นม่านหรือการต่อต้านอำนาจพม่านี้ เมืองน่านพบว่าตนเองอยู่ระหว่างกลางของรัฐขนาดใหญ่ทั้งสองพอดี คือทางเหนือติดกับเชียงแสนที่เป็นฐานอำนาจของพม่าในล้านนา ขณะที่ทางใต้ติดกับพิชัยและสวรรคโลกซึ่งเป็นเมืองหน้าด่านของสยาม จึงปรากฏในบันทึกประวัติศาสตร์ของน่านเองว่า เมืองน่านเวลานั้นยอมอ่อนน้อมเปลี่ยนฝักฝ่ายที่เข้าร่วมด้วยค่อนข้างบ่อย แม้ระยะแรกจะเริ่มต้นด้วยการต่อต้านพม่าแต่สุดท้ายก็กลับไปขึ้นกับพม่าอีกครั้ง เมื่อฝ่ายสยามได้เปรียบในสงครามเมืองน่านก็เข้ากับฝ่ายสยาม ก่อนที่จะกลับมาต่อต้านสยามเพราะรู้สึกถูกคุกคามจากทางลำปางและ

---

[41] ดูเรื่องข้อตอบแทนของอังวะต่อผู้ปกครองล้านนาที่ : นายต่อ,แปล, มหาราชวงษ์ พงษาวดารพม่า, (กรุงเทพฯ : มติชน, 2545), หน้า 271-276. และ พงศาวดารเมืองน่าน, หน้า 71.

[42] พงศาวดารเมืองน่าน, หน้า 70.

เมืองสวรรคโลก[43] แต่ถึงแม้จะสลับขั้วอำนาจไปมา สิ่งหนึ่งที่พบว่าไม่มีการเปลี่ยนแปลงมาโดยตลอดในช่วงเวลานั้นคือการที่ผู้ปกครองเมืองน่านยังเป็นคนในตระกูลหลวงติ๋นอยู่เสมอ พม่าและสยามพบว่าแม้เจ้าเมืองน่านในช่วงเวลาหนึ่งๆจะต่อต้านอำนาจของตน แต่ในกองทัพของตนเองก็ยังปรากฏคนของตระกูลหลวงติ๋นอยู่ด้วยเสมอ เช่น ในกรณีที่เจ้าอริยวงษ์ฟื้นม่านในปี พ.ศ. 2308 พม่าพบว่าเจ้านายอ้าย ผู้เป็นหลานอาของเจ้าอริยวงษ์ อยู่ในกองทัพของตนและเป็นแม่ทัพที่มีความดีความชอบมาก เพราะลงไปช่วยราชการพม่าในการตีกรุงศรีอยุธยา ทั้งยังช่วยพม่าในการรบกับกองทัพห้อ[44] ในปี พ.ศ. 2310 ด้วย ดังนั้นพม่าจึงแต่งตั้งเจ้านายอ้ายให้เป็นผู้ปกครองเมืองน่านและลงไปสนับสนุนให้ได้ครองเมือง ซึ่งเจ้าอริยวงษ์ก็ยอมแพ้แต่โดยดี ส่วนกรณีของสยามนั้น เมื่อพบว่าเจ้าวิธูร(เป็นลูกของเจ้าอริยวงษ์)ที่อยู่ในการควบคุมของตนเป็นเชื้อสายหลวงติ๋น จึงมีการสนับสนุนให้เป็นเจ้าเมืองและขึ้นมาครองน่านได้สำเร็จในปี พ.ศ. 2317

การที่ต่างฝ่ายต่างแต่งตั้งคนเชื้อสายหลวงติ๋นที่อยู่ข้างตนให้มาปกครองเมืองน่านสะท้อนให้เห็นว่า ตระกูลของหลวงติ๋นมีอิทธิพลและมีความสำคัญต่อชาวน่านเป็นอย่างยิ่ง นั่นคงเป็นเพราะตระกูลหลวงติ๋นได้หยั่งรากลงไปในการปกครองท้องถิ่นอย่างค่อนข้างมั่นคงแล้ว อิทธิพลเหล่านี้มีมากพอที่จะทำให้พม่าและสยามไม่สามารถมองข้ามด้วยการเสี่ยงนำคนจากถิ่นอื่นขึ้นมาเป็นเจ้าเมืองแทนได้ อีกสาเหตุหนึ่งคือ การอ้างมูลเหตุของการเข้าแทรกแซงในฐานะ “ผู้สนับสนุนกลุ่มอำนาจเก่าของเมือง” ให้ภาพลักษณ์ที่ดีกว่าการเป็น “ผู้รุกรานเพื่อสถาปนาอำนาจให้กลุ่มอำนาจใหม่” และอาจช่วยลดแรงกดดันจากคนในท้องที่ได้ การสามารถสนับสนุนคนของตนที่มีเชื้อสายหลวงติ๋นให้เป็นผู้ปกครองเมืองน่านจึงกลายเป็นการแข่งขันการขยายอำนาจของทั้งพม่าและสยามภายในน่านไปด้วยในตัว ซึ่งแต่ละฝ่ายต่างสลับสับเปลี่ยนคนกันในแต่ละที ทำให้การเมืองของน่านสลับขั้วอำนาจตามไปด้วยนั่นเอง พร้อมๆกันนั้นก็ทำให้น่านต้องเผชิญกับสงครามจากทั้งสองฝ่าย พงศาวดารเมืองน่าน

---

[43] อ้างแล้ว, หน้า 73.

[44] “ห้อ” หรือ “ฮ่อ” เป็นคำที่ล้านนา สิบสองปันนา และล้านช้างใช้เรียกคนที่มาจากจีนโดยไม่คำนึงถึงรายละเอียดปลีกย่อยในเรื่องชาติพันธุ์ ห้อจึงเป็นได้ทั้งคนจีนฮั่น มองโกล หรือแมนจูก็ได้ ขอเพียงมาจากจีน สงคามกับห้อที่กล่าวถึงคือสงครามชิง-คองบอง อนึ่ง คำเรียกชาวจีนดังกล่าวไม่ได้นับรวมถึงชาวมุสลิมที่มาจากจีนด้วย เพราะล้านนามีคำว่า “ผาสี/พาสี” ไว้สำหรับเรียกชาวมุสลิมโดยเฉพาะ (เกี่ยวกับเรื่อห้อและผาสี โปรดดู “ฮ่อ-พ่อค้าในโลกเก่า ชนกลุ่มน้อยในโลกใหม่” ใน แม่น้ำโขง ณ เชียงราย. เอกสารสรุปการสัมมนาวิชาการภูมิภาคลุ่มน้ำโขง, ชาญวิทย์ เกษตรศิริ, กาญจนี ละอองศรี, บรรณาธิการ, หน้า 133-178.)

บรรยายว่าเวลานั้น *“เมืองน่านเราก็เปนอันเปล่าห่างสูญเสีย ก็บ่มีท้าวพระยาผู้รักษาแลรั้ง ไพร่ไทยทั้งหลายอันเกิดค้างอยู่กับบ้านกับเมืองนั้นก็พากันลี้ซ่อนอยู่ในป่าเถื่อนฮอมห้วยราวเขานั้นแล ”*[45] จุดสูงสุดของการแข่งขันนี้เกิดขึ้นเมื่อต่างฝ่ายต่างก็ตั้งคนของตนขึ้นเป็นเจ้าผู้ปกครองเมืองน่านพร้อมๆ กันใน พ.ศ. 2326 โดยที่ไม่มีใครได้ครองตัวเวียงของเมืองน่านจริงๆสักคน พม่าตั้งเจ้าอัตถวรปัญโญ หลานของเจ้ามโนและเจ้านายอ้าย ขึ้นเป็นเจ้าเมืองน่านโดยมีฐานกำลังอยู่ที่เมืองเทิง(อ.เทิง จ. เชียงราย ในปัจจุบัน) ใกล้กับฐานอำนาจของพม่าที่เชียงแสน ส่วนทางสยามตั้งให้เจ้ามงคลวรยศ ลูกของเจ้าอริยวงษ์[46]ขึ้นเป็นเจ้าเมืองน่าน สนับสนุนให้มีฐานอำนาจอยู่ที่เมืองท่าปลา(อ.ท่าปลา จ. อุตรดิตถ์ ในปัจจุบัน) เขตต่อแดนกับเมืองพิชัยซึ่งเป็นอาณาเขตของสยาม

สถานการณ์ของเมืองน่านคลี่คลายลงโดยเป็นผลมาจากปัจจัยสงครามในท้องที่อื่นที่ส่งผลกระทบมา กล่าวคือ ในปี พ.ศ. 2328 เกิดสงครามที่สยามเรียกว่า “สงครามเก้าทัพ” กองทัพของพระเจ้าปดุงกษัตริย์พม่าไม่สามารถตีทัพของสยามแตกได้ ทำให้กองทัพพม่าที่ยกมาตีเมืองเชียงใหม่ก็พลอยถอยหนีตามไปด้วย ส่งผลต่อเนื่องไปถึงการเสื่อมอำนาจของพม่าในล้านนา ประกอบกับเจ้าเมืองแพร่และเจ้าเมืองเถินซึ่งถูกกวาดต้อนไปอยู่เชียงแสนชักชวนกันก่อจลาจล มวยหวานเมืองเชียงแสนไม่สามารถปราบได้จนต้องหนีไปเชียงราย แม้ภายหลังพม่าจะนำกำลังกลับมายึดเชียงแสนได้อีกครั้ง แต่ก็แสดงให้เห็นว่าพม่าไม่สามารถควบคุมสถานการณ์ได้อย่างทันท่วงที และอำนาจของพม่าในล้านนาไม่ได้แข็งแกร่งจนสามารถพึ่งพาได้อีกแล้ว กลับเป็นสยามที่เข้ามาเป็นผู้ทรงอิทธิพลในล้านนาแทน สมดุลอำนาจที่เปลี่ยนไปทำให้ล้านนาฝ่ายที่มีสยามเป็นผู้หนุนเป็นฝ่ายที่ได้เปรียบมากกว่า กลุ่มอำนาจที่ยังเข้ากับพม่าก็สุ่มเสี่ยงจะถูกกลุ่มอำนาจอื่นรุกรานได้ง่าย ซึ่งปรากฏให้เห็นอย่างชัดเจนจากท่าทีของกลุ่มเจ้าเมืองราชวงศ์เจ้าเจ็ดตนอันนำโดยเจ้ากาวิละผู้ปกครองลำปาง(ต่อมาถูกยกขึ้นเป็นกษัตริย์เชียงใหม่) ที่ภายหลังเหตุการณ์สงครามเก้าทัพแล้ว กองทัพของลำปาง เชียงใหม่ และลำพูนก็เริ่มรุกเข้าไปกวาดต้อนผู้คนรวมถึงตีหัวเมืองในพันนาของเชียงแสนที่อยู่ในอำนาจพม่าอย่างต่อเนื่อง ชาวเชียงแสนผู้บันทึก*คำมะเกล่าเมืองเชียงแสน*เขียนถึงเรื่องดังกล่าวด้วยความอัดอั้นว่า-

---

[45] พงศาวดารเมืองน่าน, หน้า 75

[46] หลังเจ้าวิธูรถูกเจ้ากาวิละจับไปลำปาง เจ้าอริยวงษ์ผู้เป็นพ่อก็พาครอบครัวที่เหลือหนีไปเวียงจัน เมื่อทัพสยามตีเวียงจันได้ใน ปี พ.ศ. 2322 ครอบครัวเจ้าอริยวงษ์ก็ถูกกวาดต้อนลงมากรุงเทพฯด้วย

"...แต่นั้นมาลูกพระญาชายแก้ว ตนเปนลูกพระญาทิพตนกินเมืองลคอนนั้น ก็มีลูก 7 ชาย แล้วเขาก็ไว้เวรแก่ม่าน เขาก็พากันขึ้นมาบีบเบียนเวียงเชียงแสนที่นี้ทุกปีแล"[47]

เหตุผลด้านความมั่นคงดังกล่าวคงมีน้ำหนักพอที่จะทำให้เจ้าอัตถวรปัญโญเปลี่ยนใจไปเข้ากับฝ่ายสยามแทน เพราะพื้นที่ในปกครองของที่เมืองเทิงเองเสี่ยงต่อการถูกคุกคามได้อยู่เสมอ *พื้นเมืองน่านฉบับวัดพระเกิด*ระบุว่า เจ้าอัตถวรปัญโญตัดสินใจเอาผู้คนของตนพร้อมกับชาวเมืองเทิงและชาวเมืองซลาว(น่าจะเป็น อ.เชียงคำ จ.พะเยา ในปัจจุบัน) อพยพลงไปที่ภูเพียงแช่แห้ง[48] (อ.ภูเพียง จ.น่าน ในปัจจุบัน) มีการพยายามหาทางเจรจากับฝ่ายสยามที่อยู่ทางใต้ผ่านทางเจ้ามงคลวรยศ เหตุการณ์ในครั้งนั้นคาดว่าแม้เจ้ามงคลวรยศจะมีสยามหนุนหลังอยู่อย่างเป็นทางการแต่กำลังคนของเจ้ามงคลวรยศที่ท่าปลาก็น่าจะมีน้อยกว่าฝ่ายเจ้าอัตถวรปัญโญที่มีกำลังคนจากทางเมืองเทิงและซลาว ทั้งการเข้าหาของเจ้าอัตถวรปัญโญเองก็น่าจะสมประโยชน์กับทางสยามด้วย ผลการตกลงจึงให้เจ้าอัตถวรปัญโญเป็นเจ้าผู้ปกครองสูงสุดของเมืองน่านที่ขึ้นกับสยาม เมืองน่านเกิดเอกภาพภายในและเป็นการเริ่มต้นศักราชใหม่ของน่านในฐานะรัฐที่เป็นประเทศราชขึ้นตรงต่อสยามในเวลาต่อมา

2.4 การค้ำประกันอำนาจโดยสยาม

การเปลี่ยนแปลงขั้วอำนาจในการเมืองระหว่างรัฐภายในล้านนาส่งผลให้เจ้าอัตถวรปัญโญตัดสินใจนำน่านไปขึ้นต่อสยามซึ่งมีทีท่าว่าจะกลายเป็นผู้ทรงอิทธิพลกลุ่มใหม่ในภูมิภาค ในปี พ.ศ. 2331 การสวามิภักดิ์สยามในครั้งนี้กระทำลงไปในนามของตัวเมืองน่านเอง ดังนั้นสถานะของเมืองน่านจึงได้รับการรับรองในการเป็น "ประเทศราช" ที่ขึ้นตรงต่อกรุงเทพฯ ไม่ใช่ลักษณะของเมืองที่เป็นปริมณฑลอำนาจของเมืองอื่นอีกทอดหนึ่งอย่างในอดีต และถึงแม้ว่าผู้ปกครองเมืองน่านจะสามารถสั่งสมสร้างฐานอำนาจในการควบคุมดูแลพื้นที่ของตนมาได้นานพอสมควรแล้ว แต่การได้รับยกสถานะ

---

[47] ดู "คำมะเกล่าเมืองเชียงแสน" ใน สรัสวดี อ๋องสกุล, <u>พื้นเมืองเชียงแสน</u>, หน้า 244.

[48] สรัสวดี อ๋องสกุล, ปริวรรตและจัดทำ. <u>พื้นเมืองน่านฉบับวัดพระเกิด</u>, (เชียงใหม่ :มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2537), หน้า 23.

เป็นประเทศราชนี้ถือเป็นการยืนยันสิทธิอย่างเป็นทางการในการปกครองตนเองของเมืองน่านที่แยกปลีกออกมาจากเมืองอื่นๆของล้านนาอีกด้วย

การเป็นประเทศราชของสยามมีข้อเรียกร้องที่ไม่กดดันเท่าเมื่อเทียบกับการเป็นมณฑลของพม่า เพราะสยามถือว่าเป็นเขตพื้นที่ต่างบ้านต่างเมือง จึงไม่ค่อยเข้าไปยุ่งเกี่ยวกับกิจการภายในของประเทศราช ยกเว้นจะเห็นว่ามีผลกระทบต่ออิทธิพลของสยามในพื้นที่นั้นๆมากเกินไป สิ่งที่สยามเรียกร้องมีเพียงการยอมรับในสถานะที่สูงกว่าของกษัตริย์สยาม การส่งบรรณาการอย่างสม่ำเสมอ การเข้าร่วมในงานพิธีสำคัญที่กรุงเทพฯ เช่น พิธีถวายพระเพลิงศพหรือพิธีราชาภิเษก และความช่วยเหลือในการทำสงครามเมื่อสยามร้องขอไป ลักษณะของพันธะเหล่านี้ไม่ได้เข้าไปสลายอำนาจของผู้ปกครองท้องถิ่นเดิม อำนาจของผู้ปกครองจึงเป็นอำนาจเด็ดขาดเฉกเช่นอำนาจกษัตริย์[49] ทั้งให้อิสระอย่างยิ่งในการจัดการดูแลบ้านเมืองตนเองอย่างเต็มที่

การเป็นประเทศราชของสยามยังมีความสำคัญอื่นต่อน่านด้วย เพราะการเป็นประเทศราชหรือรัฐบรรณาการของรัฐหนึ่งต่อรัฐหนึ่งนั้น แม้ว่าจะเป็นการจัดลำดับสถานะที่ไม่เท่าเทียม เป็นการยอมรับว่ารัฐขนาดใหญ่มีอำนาจเหนือกว่าตน แต่การ *"มีสถานะ"* ในทางกลการเมืองก็ถือเป็นอำนาจอีกประเภทหนึ่ง[50] เหรียญอีกด้านหนึ่งของการเป็นประเทศราชคือการประกาศว่ารัฐขนาดเล็กที่ส่งบรรณาการนั้นได้รับการยืนยันถึงการมีตัวตนอยู่อย่างเป็นเอกเทศจากรัฐขนาดใหญ่ด้วยเช่นกัน นอกจากนี้ การเป็นประเทศราชหรือรัฐบรรณาการยังเป็นการประกาศการดำรงอยู่ต่อรัฐเพื่อนบ้านอื่นและเป็นการแสดงให้รัฐอื่นเห็นว่าตนเองได้รับการค้ำประกันจากรัฐที่เป็นเจ้าอธิราชอยู่อีกด้วย

การได้รับการค้ำประกันในฐานะประเทศราชต่อสยามของน่านเป็นสิ่งที่สำคัญต่อการอยู่รอดของน่านในช่วงต้นพุทธศตวรรษที่ 24 มาก เหตุเพราะช่วงเวลานั้นยังคงไม่เกิดความมั่นคงเป็นปึกแผ่นขึ้นในดินแดนที่เป็นล้านนาโดยสมบูรณ์ สภาพของล้านนายังคงอยู่ในลักษณะของ *"บ้านไผเมืองมัน"* ที่กลุ่มอำนาจต่างๆพร้อมที่จะเข้าตีเมืองหรือกวาดต้อนคนของกันและกันเพื่อสร้างความมั่นคงให้กับ

---

[49] รัตราพร เศรษฐกุล, "ประวัติศาสตร์สังคมเมืองน่านก่อนการปฏิรูปการปกครองพ.ศ. 2442" ใน <u>โครงการศึกษาชนชาติไท มหาวิทยาลัยพายัพ, ประชาคมเมืองน่าน. "สืบสานอดีตอันเรืองรองของเมืองน่าน : ข้อมูลและมุมมองใหม่ทางโบราณคดี ประวัติศาสตร์และชาติพันธุ์"</u> . (เชียงใหม่ :โครงการศึกษาชนชาติไท มหาวิทยาลัยพายัพ, 2541), หน้า 53.

[50] David C. Kang, <u>East Asia before the west : Five centuries of trade and tribute</u>. (New York : Columbia University Press, 2010), p. 20.

เมืองของตนเองได้อยู่เสมอ เมืองน่านเองเคยมีประสบการณ์ในการถูกลาวกวาดต้อนคนไปแล้วใน พ.ศ. 2250 และถูกลำปางเข้ารุกรานใน พ.ศ. 2321 ทั้งยังไม่มีหลักประกันใดที่จะยืนยันได้ว่าจะไม่ถูกโจมตีอีกหากเมืองน่านตั้งเมืองเป็นอิสระ ดังนั้น การเข้าเป็นประเทศราชของสยามจึงสำคัญต่อความอยู่รอดของน่านในแง่ที่ว่า เมืองน่านได้รับการค้ำประกันสถานะและความปลอดภัยจากสยาม ทั้งยังเป็นการป้องปรามเพื่อนบ้านอื่นๆที่เป็นประเทศราชของสยามแบบเดียวกัน เช่น ลำปาง เชียงใหม่ และหลวงพระบาง หยุดการกระทำใดๆที่เป็นการคุกคามต่อกันและกันลง ในด้านหนึ่ง การขยายอิทธิพลของสยามในล้านนาก็เป็นการสร้างเสถียรภาพในล้านนาไปในตัว ถึงแม้ล้านนาจะยังคงสภาพ “ชุมนุม” เอาไว้ และสยามไม่ได้รื้อฟื้นทำให้ล้านนากลับไปรวมเป็นอาณาจักรแบบเดิมอีก แต่ก็ทำให้ชุมนุมต่างๆในล้านนาที่ขึ้นกับสยามหยุดการต่อสู้ระหว่างกันลงได้ และหันไปหาผลประโยชน์จากการเป็นแนวร่วมรบกับกลุ่มอำนาจอื่นที่เป็นปฏิปักษ์ต่อสยามแทน

นอกจากนี้ การได้รับยืนยันว่าเป็นประเทศราช ยังหมายความรวมไปด้วยว่า เจ้าผู้ปกครองของรัฐบรรณาการหรือประเทศราชนั้นๆได้รับการยืนยันจากรัฐขนาดใหญ่กว่าว่าเป็นผู้ปกครองโดยชอบธรรมอีกด้วย[51] คือเป็นการการันตีว่าเจ้าผู้ปกครองในเชื้อสายหลวงติ๋นจะยังคงเป็นผู้ปกครองที่มีความชอบธรรมเพียงหนึ่งเดียวที่ได้ปกครองน่านภายใต้ความคุ้มครองของสยาม ผู้ปกครองในตระกูลของหลวงติ๋นนับจากเจ้าอัตถวรปัญโญเป็นต้นมาให้ความสำคัญกับการได้รับการแต่งตั้งจากกรุงเทพฯเป็นอย่างยิ่ง และมักจะปรากฏการประกาศตัวของเจ้าผู้ปกครองน่านอยู่เสมอว่าตนเองเป็นผู้ถูก *“ใส่ยศให้”* โดยพระมหากษัตริย์กรุงเทพฯ เช่นในราชกถาเมืองน่าน[52] หรือกฎหมายอาณาจักรหลักคำของเมืองน่านเอง ที่แม้จะเป็นการประกาศอำนาจในเขตท้องที่ของตนเองและประกาศต่อผู้ใต้ปกครองของตน แต่ทุกครั้งก็จะยืนยันความชอบธรรมของตนอยู่เสมอว่าได้รับความชอบธรรมมาจากกรุงเทพฯ

จะเห็นได้ว่า แนวความคิดเกี่ยวกับเจ้าผู้ปกครองของน่านในช่วงเวลานี้ พลิกกลับจากรูปแบบที่อาศัยความชอบธรรมจากการสนับสนุนจากพลเมืองภายในรัฐ เปลี่ยนไปเป็นการอ้างความชอบธรรมโดยแอบอิงกับกลุ่มอำนาจของรัฐที่เหนือกว่าแล้ว ซึ่งทั้งนี้เป็นเพราะสถานการณ์ภายในของน่านค่อนข้างจะมั่นคงสำหรับเจ้าผู้ปกครองแล้ว และสำหรับเจ้าผู้ปกครอง การอาศัยอำนาจจากกลุ่ม

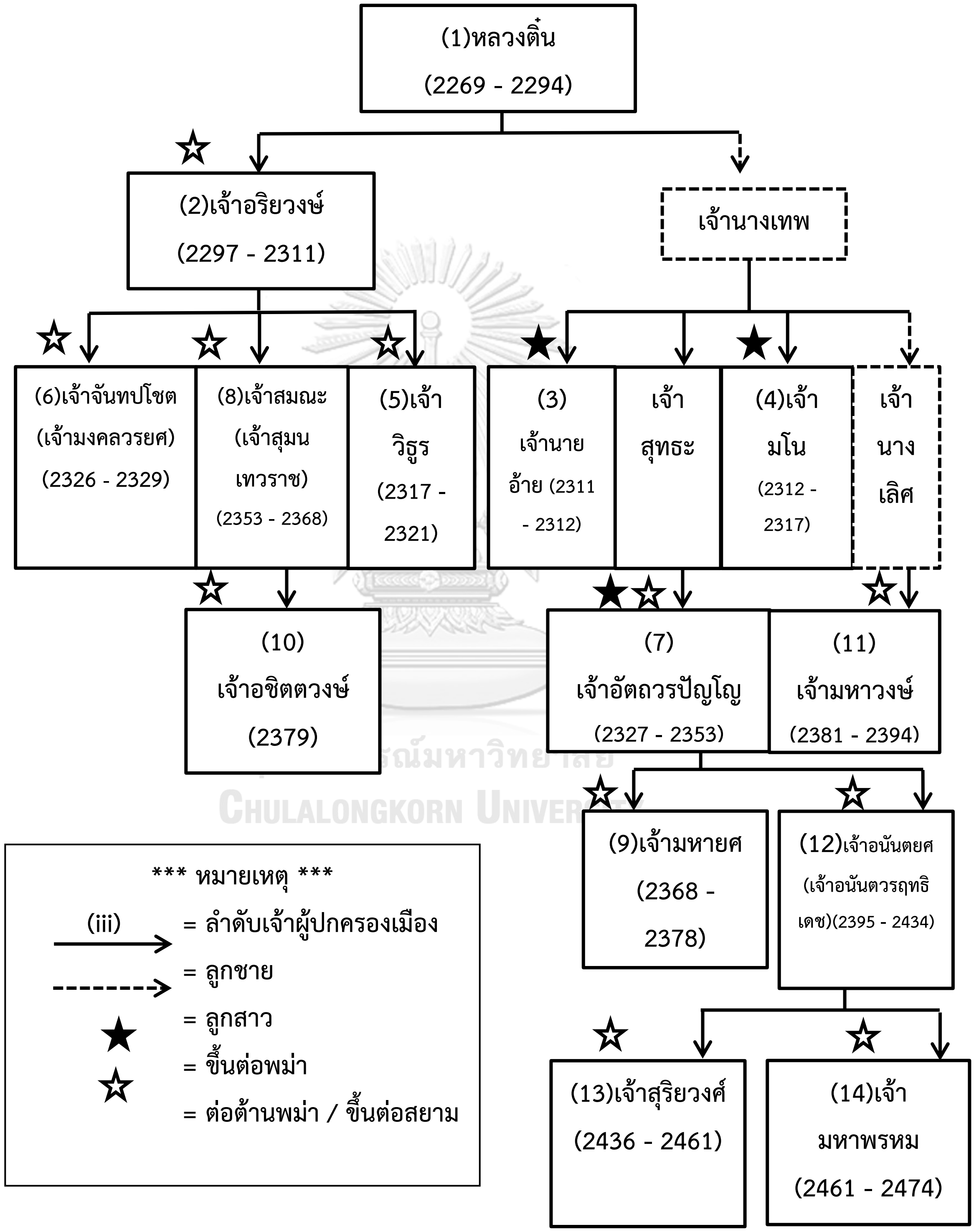
[51] Ibid, p. 57.

[52] ดูใน อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว. “พระราชกถาเมืองน่านร.ศ.111 ต้นฉบับพับสาของนายทอง เวชมะโน 63 หมู่ 2 ต.บ่อแก้ว กิ่งอำเภอนาหมื่น น่าน" ใน รวมบทความประวัติศาสตร์ ฉบับที่ 2 มกราคม 2425, หน้า 34-39.

การเมืองภายนอกที่มีอิทธิพลมาค้ำสถานภาพของตนเป็นทางเลือกที่มีความเข้มแข็งกว่าการได้รับการยกให้เป็นผู้ปกครองโดยชาวเมืองมาก การได้รับการค้ำประกันโดยมหาอำนาจเป็นการลดคู่แข่งทางการเมืองทั้งภายนอกที่อาจเข้ามาแทรกแซง และเป็นทั้งการปิดโอกาสของกลุ่มการเมืองภายในรัฐใดๆ ที่อาจจะเกิดขึ้นด้วย การถูกแต่งตั้งโดยชาวเมืองถูกบดบังความสำคัญไปจนไม่อาจเกิดขึ้นได้อีก ซึ่งทำให้ระบบการสืบทอดอำนาจของหลวงติ๋นปราศจากคู่แข่งทางการเมือง และส่งผลให้การเมืองภายในของน่านมีความมั่นคง

เสถียรภาพเบื้องต้นที่เกิดขึ้นทั้งภายในตัวเมืองน่าน รวมถึงเสถียรภาพที่เกิดขึ้นภายในดินแดนล้านนา เปิดโอกาสให้เมืองน่านมีความมั่นคงมากพอที่จะเริ่มต้นฟื้นฟูเมืองของตนเองอีกครั้ง พร้อมๆ กันกับการฟื้นฟูสภาพของเมืองนั้น เจ้าผู้ปกครองของเมืองน่านนับตั้งแต่เจ้าอัตถวรปัญโญเป็นต้นไปต่างก็สร้างความเข้มแข็งให้กับเมืองของตนไปด้วย การได้เป็นรัฐเอกเทศที่แยกตัวออกมาจากหัวเมืองอื่นของล้านนา และมีสิทธิในการปกครองอย่างสมบูรณ์ภายใต้ดินแดนของตนเป็นเพียงแค่ความสำเร็จเบื้องต้นของน่านเท่านั้น สิ่งที่เจ้าผู้ปกครองยุคหลังจากนี้ทำคือการประคับประคองและรักษาสถานภาพของน่านเอาไว้ให้มั่นคงต่อไป กระบวนการต่างๆที่เกิดขึ้นเพื่อยืนยันความมั่นคงของอำนาจเจ้าผู้ปกครอง ส่งเสริมสถานภาพของเมืองน่าน และจัดการดูแลความเรียบร้อยภายในเหล่านี้เองที่จะเป็นตัวปรับเปลี่ยนโฉมหน้าของน่านใหม่ และกลายเป็นมรดกมายังวัฒนธรรมของน่านในปัจจุบัน

ภาพที่ 1 ผังลำดับสายตระกูลและเจ้าผู้ปกครองเมืองน่านราชวงศ์หลวงติ๋น
(เฉพาะคนที่เกี่ยวข้องกับตำแหน่งเจ้าผู้ปกครอง)

ตารางที่ 1ลำดับเหตุการณ์ก่อนการขึ้นเป็นเจ้าผู้ปกครองน่านของเจ้าอัตวรปัญโญ ใน พ.ศ. 2329

ปี พ.ศ.	เหตุการณ์ในน่าน	เหตุการณ์ในภูมิภาคที่เกี่ยวข้อง
2307	น่านส่งเจ้านายอ้ายเข้าร่วมทัพพม่า เพื่อลงไปตีกรุงศรีอยุธยา	
2308	เจ้าอริยวงษ์แข็งเมืองต่อพม่า แต่เจ้านายอ้ายยังคงร่วมอยู่ในทัพพม่า ระหว่างศรีกรุงศรีอยุธยา	- พ.ศ. 2308 – 2312 สงครามระหว่าง จีนราชวงศ์ชิง – พม่าราชวงศ์คองบอง
2310	พม่าตีได้กรุงศรีอยุธยา เจ้านายอ้ายยกทัพขึ้นไปช่วยอังวะรบกับห้อ (จีน) ต่อ	- พม่าตีได้กรุงศรีอยุธยา - กองทัพพม่ารบชนะจีน
2311	- พม่าตั้งเจ้านายอ้ายขึ้นเป็นเจ้าเมืองน่าน - กองทัพเมืองน่านยกไปช่วยพม่าตีหลวงพระบาง - เจ้านายอ้ายเสียชีวิตระหว่างทางพม่าจึงตั้งเจ้าหนานมโนขึ้นเป็นเจ้าเมืองน่านแทน	- สงครามพม่า – หลวงพระบาง
2317	- กองทัพสยาม – เชียงใหม่ – ลำปาง จับตัวได้เจ้าวิธูรที่รับราชการพม่าอยู่ในเชียงใหม่ และเกลี้ยกล่อมให้เป็นพวก ก่อนจะตั้งเจ้าวิธูรเป็นเจ้าผู้ปกครองน่านแทน - เจ้ามโนหนีไปเมืองนาตาวในล้านช้าง	- พระยาจ่าบ้านเมืองเชียงใหม่และเจ้ากาวิละเมืองนครฟื้นม่าน มีการขอความช่วยเหลือจากสยามขึ้นมายังล้านนา
2321	- กองทัพลำปางอ้างว่าเมืองน่านเอาใจออกห่างสยามและยกทัพมาตีเมืองน่าน - เจ้าจันทปโชต น้องเจ้าวิธูรหนีไปเวียงจัน	

2322	- เจ้ามโนยกคนจากนาตาวกลับมาตั้งเมืองน่านใหม่อีกครั้ง - ทัพลำปางและสวรรคโลกยกมาตีเมืองน่าน แต่เกิดความขัดแย้งกันขึ้น ทำให้ทัพลำปางหันมาร่วมกับน่านเพื่อตีกองทัพสวรรคโลก - เจ้ามโนยกคนจากน่านอพยพขึ้นไปเชียงแสน	- กองทัพสยามจากสวรรคโลกร่วมทัพกับกองทัพจากลำปางเข้าตีเมืองน่าน แต่เกิดกรณีผิดใจกัน ทำให้กองทัพลำปางหันไปร่วมกับน่านเพื่อตีกองทัพสยาม หลังจากเหตุการณ์ดังกล่าว เจ้ากาวิละลงไปกรุงธนบุรีเพื่อเจรจากับสยาม
2322 (ต่อ)	- สยามตีได้เวียงจัน เจ้าจันทปโชตถูกกวาดต้อนไปอยู่กรุงธนบุรีพร้อมกับครัวชาวเวียงจัน	- สงครามตีเวียงจันของสยาม
2326	- สยามตั้งเจ้าจันทปโชตเป็นเจ้ามงคลวรยศเป็นผู้ปกครองน่าน ตั้งฐานที่มั่นอยู่ที่ท่าปลา	
2327	- พม่าตั้งเจ้าอัตวรปัญโญเป็นเจ้าเมืองน่าน โดยมีฐานที่มั่นอยู่ที่เมืองเทิง	
2328		- สงครามเก้าทัพ - พม่าล้มเหลวในการตีสยามและสูญเสียอิทธิพลในล้านนา
2329	- เจ้าอัตวรปัญโญลงมาเจรจากับเจ้ามงคลวรยศเพื่อรวมน่านฝั่งเหนือและฝั่งใต้เข้าด้วยกันก่อนจะเข้าสวามิภักดิ์กับสยามใน พ.ศ. 2331	

ตารางที่ 2แสดงเจ้าผู้ปกครองน่านตั้งแต่ช่วง พ.ศ. 2329 - 2442

รายนาม	ปีที่ครองตำแหน่ง	เหตุการณ์สำคัญในน่าน	เหตุการณ์สำคัญในภูมิภาค
เจ้าอัตถวรปัญโญ	พ.ศ. 2329 - 2353	- น่านสวามิภักดิ์กับสยาม ใน พ.ศ. 2331 - ย้ายศูนย์กลางอำนาจกลับมาตัวเวียงน่านใน พ.ศ. 2344 - น่านขยายอำนาจขึ้นไปตอนเหนือในอดีตเมืองขึ้นของเชียงแสนและรัฐของชาวไทลื้อ	- สงครามตีเชียงแสน พ.ศ. 2347
เจ้าสุมนเทวราช	พ.ศ. 2353 - 2368	- พ.ศ. 2360 ย้ายศูนย์กลางอำนาจไปเวียงเหนือ - พ.ศ. 2364 สถาปนาตำแหน่งมหาสังฆราชในน่าน	
เจ้าหลวงมหายศ	พ.ศ. 2368 - 2378		- พ.ศ. 2369 สงครามเจ้าอนุวงศ์เวียงจัน
เจ้าอชิตวงศ์	พ.ศ. 2379		
เจ้ามหาวงศ์	พ.ศ. 2381 - 2394		
เจ้าอนันตวรฤทธิเดช	พ.ศ. 2395 - 2435	- พ.ศ. 2395 ออกกฎหมายอาณาจักรหลักคำ - พ.ศ. 2398 ย้ายศูนย์กลางอำนาจกลับมาที่เวียงใต้ - พ.ศ. 2400 ก่อกำแพงเมืองน่านใหม่และบูรณะวัดในเขตกำแพงเมืองจำนวนมาก	- พ.ศ. 2396 สงครามตีเชียงตุงครั้งที่ 2 ของสยาม - พ.ศ. 2428 สงครามปราบห้อในหลวงพระบางและสิบสองจุไท
พระเจ้าสุริยพงษ์ผริตเดช	พ.ศ. 2436 – 2461		- เหตุการณ์ ร.ศ. 112 - พ.ศ. 2442 สยามปฏิรูปการปกครองมณฑลเทศาภิบาล

บทที่ 3
ความสัมพันธ์ระหว่างน่านกับรัฐข้างเคียง ช่วงต้นพุทธศตวรรษที่ 24 – ต้นพุทธศตวรรษที่ 25

พุทธศตวรรษที่ 24 เป็นช่วงเวลาที่เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ตอนในภาคพื้นทวีปมีความเปลี่ยนแปลงสำคัญหลายประการที่มีส่วนทำให้รูปแบบการเมืองและความสัมพันธ์ระหว่างดินแดนของเจ้าผู้ปกครองต่างๆในพื้นที่ดังกล่าวมีความผันผวนตามไปด้วย ความล้มเหลวของกองทัพราชวงศ์ชิงในการยึดครองพม่า, การสลายตัวของอำนาจพม่าในล้านนา, รวมไปถึงความสำเร็จในการต่อต้านอำนาจพม่าของสยาม ล้วนเป็นเหตุการณ์สำคัญที่ส่งผลถึงการตัดสินใจเปลี่ยนขั้วอำนาจความสัมพันธ์ของเจ้าผู้ปกครองในดินแดนตอนในภาคพื้นทวีปทั้งสิ้น

คำอธิบายที่น่าจะสะท้อนให้เห็นภาพรูปแบบการเมืองระหว่างรัฐของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ได้ดีคือคำอธิบายในกลุ่ม "มัณฑลา"(Mandala) ซึ่งเสนอภาพของรัฐในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เป็นโครงข่ายความสัมพันธ์ที่ไม่มีการรวมศูนย์อำนาจอย่างชัดเจน แต่เจ้าผู้ปกครองที่เป็นศูนย์กลางของมัณฑลาจะยึดโยงผู้ใต้บังคับบัญชาหรือดึงดูดเจ้าผู้ปกครองที่เล็กกว่าให้เข้ามาอยู่ภายใต้วงมัณฑลาของตนด้วยความสัมพันธ์ส่วนบุคคล ซึ่ง O. W. Walter เรียกพลังของความสัมพันธ์ในการเป็นผู้นำและการดึงดูดผู้คนให้เข้าหาดังกล่าวว่า "Prowess"[53] ในบรรดาคำอธิบายกลุ่มนี้ Victor Lieberman ได้พยายามเทียบเคียงภาพของรูปแบบความสัมพันธ์ดังกล่าวเข้ากับระบบสุริยะวิถี (Solar system) เพื่อให้สามารถจินตนาการต่อได้ง่าย โดยเรียกรูปแบบความสัมพันธ์ดังกล่าวว่า "Solar Polity"[54] Lieberman โยงภาพของรัฐเข้ากับระบบสุริยะวิถีโดยชี้ว่าสภาพการเมืองของท้องที่เอเชียตะวันออกเฉียงใต้เป็นเหมือนกับดาวเคราะห์ที่ถูกดึงให้อยู่ในวงโคจรรอบดาวฤกษ์ด้วยแรงดึงดูดของดาวฤกษ์ ซึ่งแรงดังกล่าวจะมีมากน้อยแตกต่างกันตามระยะห่างของดวงดาวกับศูนย์กลาง และดาวเคราะห์แต่ละดวงเองก็มีสิทธิ์ที่จะมีดวงจันทร์บริวารใต้วงโคจรของตนด้วย[55] การอยู่ภายใต้วงโคจรของดาวฤกษ์นั้นหมายถึงการที่ดาวฤกษ์สามารถดึงดูดเอาบริวารจากแหล่งอื่นมาอยู่ใต้สุริยะวิถีของตนได้เช่นกัน และ

---

[53] O.W. Wolters, Hisrory,Culture, and Region in Southeast Asian Perspectives.(New York: Cornell University, 1999), p. 112.

[54] Victor Lieberman, Strange Parallels Southeast Asia in Global Context, c. 800 – 1830 volume 1: Integration on the Mainland. (New York : Cambridge University Press, 2003), pp. 32 – 37.

[55] Ibid, p. 33.

หมายความรวมถึงการที่ดาวเคราะห์ต่างๆสามารถจะหลุดออกจากวงโคจรเพื่อไปสู่วิถีของดาวฤกษ์ดวงใหม่หรือสร้างวงโคจรของตนเองขึ้นใหม่เมื่อดาวฤกษ์ศูนย์กลางหย่อนแรงโน้มถ่วงลง

ทิศทางความเปลี่ยนแปลงของรัฐเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ตอนในภาคพื้นทวีปดูจะไม่ค่อยเอื้อให้เกิดการรวมตัวเป็นอาณาจักรขนาดใหญ่เท่าใดนัก สภาพภูมิประเทศที่เมืองตั้งอยู่ในที่ราบกลางหุบเขาซึ่งแบ่งกั้นแต่ละท้องที่ออกเป็นส่วน คงมีผลสำคัญให้รูปแบบการปกครองของเจ้าผู้ปกครองตอนในภาคพื้นทวีปมีลักษณะที่ค่อนไปในทางที่แต่ละเมืองต่างมีความอิสระในท้องที่ของตนสูง และเหมือนเป็นเรื่องบังเอิญที่ดินแดนดังกล่าวนี้มักเป็นพรมแดนทางอำนาจสุดท้ายของอาณาจักรขนาดใหญ่ในแต่ละที่ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้พอดีด้วย หรือหากกล่าวในลักษณะรูปแบบการเมืองแบบสุริยะวิถีของ Lieberman พื้นที่ส่วนนี้ก็คงเปรียบเหมือน “ดาวเคราะห์สุดขอบสุริยะจักรวาล” ที่พึงใจจะส่งบรรณาการให้กับเจ้าอธิราชหลายๆคนมากกว่าจะยอมสูญเสียอำนาจของเจ้าผู้ปกครองท้องถิ่น ทั้งดาวเคราะห์ดังกล่าวก็ยังพยายามแสวงหา “ดวงจันทร์บริวาร” เป็นของตนเอง ดาวเคราะห์เหล่านี้หลุดจากวงโคจรของดาวฤกษ์ดวงหนึ่งไปสู่ดวงอื่นได้ง่ายเมื่อดาวฤกษ์ศูนย์กลางแผ่วอำนาจลงหรือเกิดดาวฤกษ์ดวงอื่นที่มีแรงโน้มถ่วงสูงกว่ามาอยู่ใกล้วงโคจร และถึงแม้จะมีความพยายามในการรวบรวมท้องที่ดังกล่าวให้เป็นดินแดนที่มีเอกภาพหรือมีศูนย์กลางร่วมกัน เช่นในสมัยของล้านนาราชวงศ์มังราย หรือพม่ายุคราชวงศ์นยองยาน แต่เจ้าผู้ปกครองในอาณาจักรใหญ่ก็มักพบว่าสภาพภูมิประเทศมักทำให้อำนาจของกษัตริย์แผ่ไปได้อย่างจำกัด จนท้ายที่สุดดินแดนหลายส่วนก็ต้องปล่อยให้มีเจ้าผู้ปกครองท้องถิ่นปกครองด้วยลำดับสายตระกูลของตน[56] ดังเห็นได้จากการที่เชียงตุงหลุดออกจากการปกครองของล้านนาทั้งที่เป็นดินแดนของราชวงศ์มังรายเหมือนกัน หรือการที่พม่ายอมปล่อยให้สิบสองพันนาอยู่ในพื้นที่ความคลุมเครือของอำนาจระหว่างตนเองและจีน ความพยายามในการสร้างตัวแทนอำนาจขึ้นในเชียงแสนและเชียงตุงเพื่อควบคุมพื้นที่ปลายแดนของอาณาจักรพม่าก็ประสบผลสำเร็จเพียงชั่วครั้งเท่านั้น และจนถึงที่สุดแล้วก็ไม่สามารถเข้าไปทดแทนการดำรงอยู่ของเจ้าผู้ปกครองท้องถิ่นได้แต่อย่างใด

---

[56] อาจโต้แย้งได้ว่า ล้านนาสามารถประสบความสำเร็จในการสร้างความเป็นอาณาจักรที่มีรัฐศูนย์กลางอย่างเข้มแข็งขึ้นมาได้ และในสมัยหลัง พม่าก็สามารถสถาปนาระบบราชการของตัวเองลงในล้านนาได้สำเร็จ แต่ทั้งนี้ ความสำเร็จของล้านนานั้นเกิดขึ้นเมื่อลุเข้าพุทธศตวรรษที่ 20 -21 แล้ว และช่วงเวลาหลังจากนั้นล้านนา(รวมถึงในสมัยที่พม่าปกครองล้านนา)ก็มักเผชิญกับการสั่งสมอำนาจของเจ้าเมืองในเมืองขนาดใหญ่อยู่บ่อยครั้ง การแตกตัวเป็นรัฐเล็กรัฐน้อยของล้านนาและรัฐดังกล่าวสามารถดำรงสถานะของตนเองอยู่ได้เนิ่นนานเป็นข้อยืนยันสำคัญในเรื่องนี้ แม้แต่ล้านช้างที่ตั้งรัฐของตนตามฝั่งแม่น้ำโขง ราชสำนักที่เวียงจันอันเป็นเมืองหลวงใหม่ก็พบกับปัญหาในการควบคุมอำนาจของเมืองหลวงพระบางเช่นกัน และนำไปสู่ปัญหาความขัดแย้งระหว่างศูนย์กลางของล้านช้างในเวียงจันและหลวงพระบางในยุคหลัง

ความไม่สำเร็จในการรวมอำนาจในพื้นที่และการแตกตัวของหน่วยการเมืองออกเป็นรัฐขนาดเล็ก ทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างรัฐในพื้นที่ดังกล่าวเกิดการพัฒนาที่น่าสนใจขึ้นอีกลักษณะหนึ่ง คือ ความสัมพันธ์แบบรัฐเครือญาติ ที่เจ้าผู้ปกครองแต่ละคนผูกความสัมพันธ์ระหว่างรัฐเข้าหากันด้วยความสัมพันธ์ทางเครือญาติ อันที่จริงแล้ว ความสัมพันธ์ในลักษณะนี้เกิดขึ้นและมีมานานแล้วในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ แต่หลายๆรัฐ เช่น อยุธยา, ล้านนา และพม่าในสมัยราชวงศ์นยองยาน ได้สลายรูปแบบดังกล่าวลงไปแล้วตั้งแต่ช่วงพุทธศตวรรษที่ 22 เป็นอย่างช้า การที่รัฐตอนในภาคพื้นทวีปยังปรากฏรูปแบบความสัมพันธ์ดังกล่าวในพุทธศตวรรษที่ 23 – 24 (และในกรณีของล้านนา *หันกลับไปใช้รูปแบบดังกล่าว*) แสดงให้เห็นถึงข้อจำกัดในการรวมอำนาจของดินแดนที่ราบระหว่างหุบเขา ซึ่งสำหรับในพุทธศตวรรษที่ 24 ความสัมพันธ์แบบเครือญาติปรากฏออกมาให้เห็นอย่างน้อย 3 ลักษณะ คือ เป็นเครือญาติโดยสายเลือดวงศ์ตระกูลเดียวกัน, เป็นเครือญาติผ่านการสมรส และเป็นเครือญาติเพราะสมมติอ้างว่าเป็น

การเป็นเครือญาติผ่านทางสายเลือดของวงศ์ตระกูลและเป็นเครือญาติผ่านการสมรสนั้นค่อนข้างชัดเจนว่าเป็นการสร้างกลุ่มการเมืองของตน และแสวงหาพันธมิตรเพื่อสร้างความมั่นคงให้กับดินแดนของตน ดังเช่นกรณีราชวงศ์เจ้าเจ็ดตนที่ปกครองลำปาง, ลำพูน และเชียงใหม่ ซึ่งทำให้รูปแบบการดำเนินนโยบายสงครามหรือนโยบายทางการเมืองต่อรัฐอื่นที่มีขนาดใหญ่กว่าเป็นไปในทิศทางเดียวกัน แต่ในกรณีการเป็นเครือญาติเพราะการกล่าวอ้างจะเป็นไปอีกในลักษณะหนึ่ง คือเป็นการอ้างนับญาติโดยที่ไม่ได้เกี่ยวข้องหรือเกี่ยวพันทางสายเลือดกันเลย

มีเอกสารของไทลื้อและเอกสารของล้านนาบางส่วนปรากฏคำกล่าวอ้างในลักษณะการนับญาติดังกล่าว เช่น การกล่าวว่า *“บ้านพี่เมืองน้อง”* ในใบชลางเมืองน่านที่กล่าวถึงเมืองแพร่ ลำพูน ลำปาง เชียงใหม่ (ดูภาพแนบที่ 2 ท้ายบท) หรือ *“เมืองพระปู่พระตา”*[57] ที่เชียงแขงใช้อ้างเพื่อพยายามนับญาติกับน่าน คำว่า “พี่-น้อง” หรือ “ปู่-ตา” ในที่นี้ไม่ได้ใช้แยกออกจากกันและไม่ได้ต้องการแสดงออกให้เห็นถึงความเหนือกว่าหรือด้อยกว่าในความสัมพันธ์ระหว่างทั้งสองเมือง กล่าวคือ ไม่ได้เป็นการกำหนดชัดเจนว่าใครเป็นพี่ใหญ่หรือน้องเล็ก แต่เป็นการกล่าวอย่างกว้างเพื่อแสดงให้เห็นว่าเมืองทั้งสองมีความใกล้ชิดสนิทสนมกันมากกว่าแค่เป็นเพื่อนบ้านกัน ที่น่าสนใจคือ การนับญาติดังกล่าวเกิดขึ้นได้ทั้งจากความร่วมมือของรัฐสองรัฐหรือนับญาติเอาแต่ฝ่ายเดียวก็ได้ การนับญาติในลักษณะนี้ไม่ได้เพียงมุ่งเน้นวัตถุประสงค์เพื่อสร้างความสัมพันธ์ในการร่วมมือเพื่อเป็นเครือข่ายร่วมกัน แต่โดยลักษณะแล้วเป็นการกล่าวอ้างเพื่อมุ่งเน้นในการแสดงให้เห็นถึงความเป็นรัฐในระดับเดียวกันระหว่างรัฐของตนและรัฐอื่นที่ถูกกล่าวถึง อย่างไรก็ตาม การนับญาติในลักษณะนี้จำกัดวงอยู่แต่เฉพาะ

---

[57] “ประวัติเมืองเชียงแขงฉบับวัดท่าพร้าว” ใน Chronicle of Sipsong Panna. (Chaing Mai : Mekong Press, 2012), p. 265.

กลุ่มรัฐที่มีลักษณะทางวัฒนธรรมใกล้เคียงกัน เช่น ล้านนาต่อล้านนา หรือ ไทลื้อต่อไทยวน และจะไม่ปรากฏการนับญาติกับรัฐที่มีระดับชั้นทางอำนาจที่แตกต่างกันเกินไปอย่างเจ้าอธิราชกับประเทศราช อาจกล่าวได้ว่า การนับญาติดังกล่าวมีขึ้นเพื่อแสวงหาที่ทางและรักษาความเป็นเอกเทศในการปกครองตนเองภายในกลุ่มรัฐขนาดเล็กเท่านั้น

ในภาพรวม ปรากฏการณ์ของการเปลี่ยนดุลอำนาจของรัฐขนาดใหญ่ในช่วงต้นพุทธศตวรรษที่ 24 ส่งผลสำคัญทำให้รูปแบบทางอำนาจของระบบเดิมถูกเปลี่ยนใหม่ อำนาจควบคุมจากศูนย์กลางของพม่าประสบปัญหาในการควบคุมดินแดนในล้านนาซึ่งส่งผลทำให้ดินแดนซึ่งเคยอยู่ภายใต้ระบบราชการของราชสำนักพม่าแตกตัวกลายเป็นดินแดนที่ถูกปกครองโดยเจ้าผู้ปกครองท้องถิ่นแทน และอำนาจในท้องที่ที่อ่อนตัวลงยังถูกท้าทายด้วยความสำเร็จในการต่อต้านพม่าของสยาม ซึ่งส่งผลให้เจ้าผู้ปกครองในท้องที่ดังกล่าวมีทางเลือกอื่นที่จะหาเจ้าอธิราชองค์ใหม่เพื่อเข้าสวามิภักดิ์ด้วย จนท้ายที่สุดนำไปสู่การสลายอิทธิพลของพม่าในล้านนาและทดแทนด้วยการเข้ามามีอำนาจของสยามในล้านนา และยังผลไปสู่การเปลี่ยนแปลงขนานใหญ่ในดินแดนของรัฐไทลื้อ การเปลี่ยนแปลงทางอำนาจในครั้งนี้ยังนำไปสู่การจัดลำดับทางอำนาจและการสร้างเครือข่ายความสัมพันธ์ใหม่สำหรับบรรดาเจ้าผู้ปกครองที่อยู่ชายขอบพรมแดนของสุริยะจักรวาลทางอำนาจเหล่านี้ด้วย การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวไม่ใช่แค่เป็นเรื่องเพียงว่าใครสวามิภักดิ์กับใคร แต่ยังเป็นเรื่องของเจ้าผู้ปกครองเกิดใหม่ที่ต้องการแสวงหาความปลอดภัยและสร้างฐานอำนาจขึ้นมาใหม่ ขณะที่เจ้าผู้ปกครองเก่าก็ต้องเลือกที่จะปรับตัวหรือไม่ก็ท้าทายกับความเปลี่ยนแปลงใหม่ที่เกิดขึ้นในภูมิภาคของตน

สำหรับประวัติศาสตร์ของน่านแล้ว การเข้าสวามิภักดิ์กับสยามของเจ้าอัตถวรปัญโญใน พ.ศ. 2331 เป็นการเปลี่ยนแปลงครั้งสำคัญครั้งหนึ่งของน่าน เพราะการเป็นประเทศราชเข้ากับอำนาจใหญ่ในภูมิภาคอย่างสยามเป็นการได้รับการประกันสถานะและความปลอดภัยในระดับหนึ่ง และเป็นการประกาศต่อกลุ่มรัฐข้างเคียงว่าตนเองได้รับการสนับสนุนจากสยาม อย่างไรก็ดี การที่เมืองน่านจะสามารถดำรงสถานะของตนเองอยู่ได้โดยมีประสิทธิภาพนั้นยังจำเป็นต้องอาศัยปัจจัยอื่นประกอบเพิ่มอีก การค้ำประกันอำนาจโดยสยามเป็นเพียงการรับประกันความอยู่รอดเบื้องต้น แต่ตัวเมืองของน่านเองก็ยังคงประสบกับสภาพภายหลังการรกร้างครั้งใหญ่อยู่ และไม่มีสัญญาณที่แน่ชัดว่าจะไม่มีกองกำลังจากอาณาจักรหรืออำนาจอื่นที่ขัดแย้งกับสยาม เช่น พม่าในเชียงแสน เข้ามารุกราน ฉะนั้นเพื่อที่จะทำให้เมืองในปกครองของตนสามารถเติบโตขึ้นได้อย่างมั่นคง สิ่งที่เจ้าผู้ปกครองเมืองน่านทำคือ การแสวงหาการยอมรับจากรัฐข้างเคียงอื่นๆด้วยวิธีการต่างๆเพื่อเพิ่มพูนอำนาจจนสามารถสร้างหลักประกันความมั่นคงในดินแดนของตนเองได้

กลุ่มรัฐที่น่านต้องการแสวงหาการยอมรับคือบรรดารัฐข้างเคียงที่น่านเข้าไปมีปฏิสัมพันธ์ด้วยโดยเฉพาะอย่างยิ่ง บรรดารัฐที่มีพรมแดนติดต่อถึงกัน ซึ่งภายใต้การเมืองระหว่างรัฐในพุทธศตวรรษที่

24 พื้นที่ตอนในภาคพื้นทวีปของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ประกอบไปด้วยหน่วยการเมืองขนาดเล็กจำนวนมากที่เจ้าผู้ปกครองต่างก็ยืนยันสิทธิในการปกครองอาณาเขตของตนเองอย่างเต็มที่ขณะเดียวกันก็ส่งบรรณาการเพื่อแสวงหาการยอมรับและการคุ้มครองจากรัฐขนาดใหญ่กว่าไปพร้อมๆกัน ความสัมพันธ์ทางการเมืองระหว่างรัฐของดินแดนเหล่านี้จึงค่อนข้างซับซ้อนวุ่นวาย ทั้งยังเต็มไปด้วยความลักลั่นในเรื่องสิทธิอำนาจและการทับซ้อนกันของอำนาจไปในตัวด้วย ในบรรดารัฐเหล่านี้ที่น่านต้องเข้าไปมีปฏิสัมพันธ์ด้วยสามารถแยกออกได้เป็นสามกลุ่มหลักๆตามลักษณะวัฒนธรรมของเจ้าผู้ปกครอง คือรัฐของชาวไทลื้อ, รัฐในอดีตอาณาจักรล้านนา และรัฐในล้านช้าง

3.1 รัฐของชาวไทลื้อ

รัฐของชาวไทลื้อ ในที่นี้หมายถึงพื้นที่ในตอนใต้ของสาธารณรัฐประชาชนจีนและตอนเหนือของสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาวในปัจจุบัน ซึ่งในช่วงก่อนพุทธศตวรรษที่ 25 ถูกปกครองโดยชนชั้นปกครองที่เป็นกลุ่มชาวไทลื้อ แบ่งออกเป็นกลุ่มเมืองขนาดเล็กมากมาย เรียกกันว่า “พันนา” แต่ละพันนามีผู้ปกครองเป็นของตนเองซึ่งเรียกว่า “เจ้าฟ้า” แต่มีความสัมพันธ์ทางเครือญาติระหว่างกันอยู่อย่างใกล้ชิด และมักมีความสัมพันธ์กับเมืองเชียงตุงของชาวไทเขินที่อยู่ใกล้เคียง กลุ่มเมืองที่สำคัญคือ “สิบสองพันนา” ที่มีเมืองเอกคือเมืองเชียงรุ่ง นอกจากนั้นยังมีเมืองอื่นที่มีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกันในทางต้นกำเนิดอยู่อีก คือ เมืองเชียงแขง ซึ่งตามต้นกำเนิดที่มาแล้วผู้ก่อตั้งเป็นเชื้อสายเจ้าฟ้าจากเชียงรุ่ง

บันทึกประวัติศาสตร์ของเชียงรุ่งอ้างว่า สิบสองพันนาถูกก่อตั้งขึ้นโดย “พญาเจือง” ในปลายพุทธศตวรรษที่ 18 พญาเจืองมีบุตรสี่คนและแต่งตั้งให้พี่คนโต 3 คนไปครองเมืองต่างๆในอาณาเขตปกครองของตนเอง คือล้านนา เชียงราย และเวียงจัน[58] เรื่องดังกล่าวอาจเป็นแค่ตำนาน แต่แสดงให้เห็นความสัมพันธ์เชื่อมโยงกันของกลุ่มรัฐภาคพื้นทวีปตอนในของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ และชื่อพญาเจืองเองก็เป็นชื่อของวีรชนที่พบได้ในตำนานของกลุ่มคนในวัฒนธรรมล้านนา-ล้านช้างด้วยเช่นกัน การเชื่อมโยงกันของตำนานดังกล่าวยังสะท้อนถึงความใกล้ชิดอื่นอีก กล่าวคือ เชียงรุ่ง(ไทลื้อ) เชียงตุง(ไทเขิน) เชียงทอง(ลาว) ได้รับอิทธิพลพุทธศาสนาเถรวาทจากเชียงใหม่(ไทยวน)ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 20 ซึ่งส่งผลให้ตัวอักษรที่ใช้จารึกคัมภีร์ทางศาสนาซึ่งเรียกว่า “ตัวธัมม์” มีอิทธิพลและแพร่หลายในพื้นที่ของดินแดนดังกล่าว

---

[58] เท่าคว่างแซ้ง และ อ้ายคำ ; เรณู วิชาศิลป์, ปริวรรต-แปล, เชื้อเครือเจ้าแสนหวีสิบสองพันนา. (กรุงเทพฯ : ตรัสวิน, 2544), หน้า 11-15.

ตามลักษณะตำแหน่งที่ตั้งรัฐต่างๆของชาวไทลื้อแล้ว อยู่ระหว่างกลางของรัฐขนาดใหญ่สองรัฐ คือ พม่าและจีน โดยรัฐทั้งสองมีบทบาทอย่างมากต่อการเมืองของสิบสองพันนาและรัฐไทลื้ออื่นๆ จีนเข้ามามีบทบาทภายในเชียงรุ่งอย่างชัดเจนใน พ.ศ. 1925[59] ราชสำนักราชวงศ์หมิงแต่งตั้งให้เชียงรุ่ง (เรียกว่า “เช่อหลี่” ในหลักฐานจีน) มีสถานะเป็น “สำนักข้าหลวงปกครองทางทหารและพลเรือน” (จวินหมินเซวียนเว่ยสื่อซือ) และแต่งตั้งตำแหน่งของเจ้าเมืองเมืองเชียงรุ่งเป็น “เซวียนเว่ย”[60] ซึ่งกลายมาเป็นหนึ่งในคำเรียกตำแหน่งของเจ้าผู้ปกครองเชียงรุ่งว่า “แสนหวี” เมื่อถึง พ.ศ. 2272 จีนซึ่งขณะนั้นเป็นราชวงศ์ชิงแล้วก็ยกระดับการควบคุมพื้นที่ในแถบสิบสองพันนามากขึ้นอีก โดยระบุให้เมืองสิบสองพันนาแบ่งเป็นสองเขตตามเส้นแบ่งแม่น้ำโขง หกพันนาทางตะวันออกขึ้นกับเมืองลา (ซือเหมา) อีกหกพันนาทางตะวันตกขึ้นกับเชียงรุ่ง โดยในยุคราชวงศ์ชิง รัฐในสิบสองพันนาต้องเสียภาษีให้กับจีน ทั้งยังส่งกองทหารธงเขียวซึ่งเป็นกองทหารประจำการหนึ่งของจีนเข้ามาประจำการในบางเมืองที่สำคัญ เช่น เมืองแมน(ผู่เอ๋อ)[61] อย่างไรก็ตาม ด้วยระยะที่ค่อนข้างห่างไกลจากศูนย์การปกครอง และการสลับกันขึ้นมามีอำนาจของรัฐข้างเคียงทำให้เจ้าฟ้าต่างๆในสิบสองพันนามักไม่ได้ขึ้นต่อจีนฝ่ายเดียว หลายครั้งที่เมื่อรัฐในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เรืองอำนาจขึ้นมา รัฐของชาวไทลื้อก็มักส่งบรรณาการเพื่อยอมรับต่อการมีอำนาจนั้นเช่นกัน

พม่า คือตัวอย่างที่โดดเด่นในฐานะมหาอำนาจในภูมิภาคที่เข้ามามีบทบาทต่อความสัมพันธ์ภายในพื้นที่ของชาวไทลื้อต่อเนื่องจนถึงพุทธศตวรรษที่ 25 พื้นฐานการเข้ามามีบทบาทของพม่าเริ่มขึ้นตั้งแต่สมัยพระเจ้าบุเรงนองใน พ.ศ. 2111 หลังจากการยกทัพขึ้นมาตีเมืองเชียงรุ่ง และกลายมาเป็นเจ้าอธิราชเหนือดินแดนของชาวลื้อ ทั้งในสิบสองพันนา รวมถึงเมืองยองและเชียงแขง การกลายเป็นส่วนหนึ่งในเขตอิทธิพลภายใต้อำนาจของพระเจ้าบุเรงนอง ทำให้เมืองของชาวไทลื้อกลายเป็นส่วนหนึ่งในปริมณฑลทางอำนาจของกษัตริย์พม่ายุคหลัง ทั้งในราชวงศ์นยองยานและราชวงศ์คองบอง โดยปรากฏในจารึกเจดีย์กาวหมุด่อว่าเป็น “ดินแดนมหานัครา”[62] และเมืองหลายๆเมืองยังถูกเชื่อมความสัมพันธ์ในฐานะหน่วยทางการเมืองกับพื้นที่เขตการปกครองอื่นของพม่าให้

---

[59] ณัชชา เลาหศิรินาถ, สิบสองพันนารัฐจารีต. (กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย : มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2541), หน้า 24.

[60] อ้างแล้ว หน้า 24-25.

[61] Giersch, Charles Patterson. Asian borderland: transformation of Qing China's Yunnan frontier. (Cambridge : Havard University press, 2006), p. 39, เมืองแมน และเมืองใกล้เคียงเช่นเมืองลา(ซือเหมา) นอกจากจะเป็นเขตพื้นที่ยุทธศาสตร์สำคัญในการวางกำลังพลของจีนเพื่อเข้ามาจัดการดูแลสิบสองพันนาหรือยกทัพลงใต้แล้ว ยังเป็นแหล่งผลิตเกลือ เหมืองแร่เงิน และที่สำคัญคือชาผู่เอ๋อด้วย

[62] ภมรี สุรเกียรติ. เมียนมาร์-สยามยุทธ. (กรุงเทพฯ : มติชน, 2553), หน้า 123-124.

ใกล้ชิดกันขึ้นด้วย เช่น กรณีของเมืองเชียงรุ่งและเชียงแขงที่ผูกพันใกล้ชิดกับเขตการปกครองของพม่าในเชียงแสน[63] หรือการที่เมืองยองและเมืองเชียงรายบัญญัติกฎหมายให้ไพร่สามารถข้ามไปตั้งถิ่นฐานระหว่างเมืองได้[64] เมืองต่างๆของชาวไทลื้อมีหน้าที่ต้องส่งบรรณาการไปยังราชสำนักของพม่า รวมไปถึงกำลังคนในยามที่พม่าเรียกร้อง และในบางครั้งยังมีการส่งธิดาของเจ้าผู้ปกครองไปยังราชสำนักของพม่าด้วย

ลักษณะที่เป็นทั้งเมืองบรรณาการของพม่า และต้องส่งส่วยจ่ายภาษีในฐานะพื้นที่การปกครองหนึ่งของจีน ทำให้เมืองต่างๆของไทลื้ออยู่ในลักษณะที่เรียกว่า "เมืองสองฝ่ายฟ้า" คือขึ้นกับทั้งพม่าและจีนพร้อมกัน ภาวะดังกล่าวไม่เป็นปัญหากับดินแดนในสิบสองพันนา เพราะรัฐขนาดเล็กของชาวไทลื้อเหล่านี้ให้การยอมรับบทบาทของทั้งจีนและพม่าในฐานะผู้คุ้มครอง ในเขตสิบสองพันนายังมีคำกล่าวกระทั่งว่า *"เอาห้อเป็นพ่อ เอาม่านเป็นแม่"*(เอาจีนเป็นพ่อ เอาพม่าเป็นแม่) หมายถึงการยอมรับนับถือในการมีอำนาจเหนือของทั้งสองฝ่ายพร้อมๆกัน[65] และผู้ที่จะขึ้นมาเป็นเจ้าผู้ปกครองเมืองต้องได้รับการยอมรับจากทั้งจีนและพม่า เช่น กรณีของเจ้ามหาไชยที่ได้รับการแต่งตั้งร่วมกันจากทั้งจีนและพม่า ใน พ.ศ. 2378[66]

ณัชชา เลาหศิรินาถ วิเคราะห์ว่า สาเหตุที่ทำให้เมืองในสิบสองพันนายอมรับสถานะทางการเมืองแบบเมืองสองฟ้ามาโดยตลอด เป็นเพราะโครงสร้างการเมืองภายในของสิบสองพันนาเป็นการรวมตัวกันอย่างหลวมๆ ไม่ได้มีอำนาจที่มั่นคง การเกิดเหตุจลาจลหลายๆครั้งเจ้าผู้ปกครองก็ไม่สามารถระงับแก้ไขได้ด้วยตนเอง สิ่งที่ช่วยให้สถานะของเจ้าฟ้าเชียงรุ่งดำรงอยู่ได้คือการยอมรับจากจีนและพม่าที่มักจะส่งทหารเข้ามาช่วยเหลือเจ้าผู้ปกครองที่ตนเองแต่งตั้งเมื่อเกิดปัญหาอยู่เสมอ จนการได้รับการยอมรับและสนับสนุนจากจีนและพม่ากลายเป็นสิทธิธรรมของผู้ที่จะขึ้นปกครองเชียงรุ่ง[67]

รูปแบบการปกครองในลักษณะ "เอาห้อเป็นพ่อ เอาม่านเป็นแม่" อาจช่วยค้ำประกันสถานะของเจ้าผู้ปกครองไทลื้อได้ แต่จะพบกับปัญหาสำคัญเมื่อฝ่ายพ่อกับแม่ทะเลาะกัน ซึ่งปรากฏว่าสร้างความเสียหายให้กับเมืองในสิบสองพันนาอย่างยิ่ง เพราะทั้งจีนและพม่าต่างพยายามเข้าควบคุมเมือง

---

[63] สรัสวดี อ๋องสกุล. พื้นเมืองเชียงแสน. (กรุงเทพฯ : อมรินทร์, 2546), หน้า 208.

[64] อ้างแล้ว, หน้า 207.

[65] Charles Patterson Giersch, Asian borderland: transformation of Qing China's Yunnan frontier, p. 36

[66] "พงศาวดารเชียงรุ้ง" ใน ประชุมพงศาวดารฉบับกาญจนาภิเษก เล่ม 8. (กรุงเทพฯ : กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร, 2545), หน้า 415.

[67] ณัชชา เลาหศิรินาถ, สิบสองพันนารัฐจารีต. หน้า 83.

ในพื้นที่ดังกล่าวเพื่อใช้เป็นฐานที่มั่นในการรุกคืบเข้าไปในดินแดนของอีกฝ่าย การตกเป็นสนามรบทำให้พื้นที่และผู้คนของเมืองต่างๆในสิบสองพันนาประสบความเสียหาย โดยเฉพาะสงครามครั้งใหญ่ใน พ.ศ. 2308 – พ.ศ. 2312 ที่เรือกสวนไร่นาถูกทำลายจนไม่สามารถเก็บเกี่ยวได้[68] ผลของสงครามจบลงที่ต่างฝ่ายต่างประกาศว่าตนเองเป็นผู้ชนะ แต่สำหรับกิจการภายในดินแดนของชาวไทลื้อแล้ว ดุลอำนาจยังคงเป็นเหมือนเดิมคือทั้งจีนและพม่ายังคงถือสิทธิ์ในการเป็นเจ้าอธิราชอยู่ ไม่มีใครสามารถเบียดขับอิทธิพลของอีกฝ่ายออกจากดินแดนดังกล่าวได้อย่างชัดเจน ขณะที่พม่าและจีนยังคงคลุมเครือเกี่ยวกับสถานะของตนเองในเชียงรุ่งอยู่ กลุ่มรัฐในล้านนาที่เพิ่งฟื้นม่านนำโดยเชียงใหม่ และตามมาด้วยน่าน ก็เข้ามาแสวงหาผลประโยชน์ในฐานะฝ่ายฟ้าที่สามในดินแดนของชาวลื้อ

<u>3.1.1 เชียงรุ่ง</u>

เป้าหมายหลักของการที่รัฐในล้านนา เช่น เชียงใหม่ และน่าน รุกขึ้นไปในพื้นที่เขตของชาวไทลื้อประกอบด้วยปัจจัยสำคัญอยู่สองประการ หนึ่งคือเพื่อกวาดต้อนคนเข้ามาเติมเต็มยังเมืองในปกครองของตนเองซึ่งขาดร้างผู้คนไป และอีกประการคือเพื่อเป็นการทำลายอำนาจของพม่าที่อยู่ใกล้กับดินแดนของตน สำหรับเมืองเชียงใหม่แล้ว ในความเป็นจริง พื้นที่สำหรับการกวาดต้อนคนไม่ได้จำกัดอยู่เพียงเฉพาะเขตแดนในสิบสองพันนา แต่รวมไปถึงเชียงตุงของชาวเขิน และดินแดนของชาวกะเหรี่ยงแถบแม่น้ำสาละวินด้วย[69] แต่สำหรับเมืองน่านซึ่งถูกขนาบข้างด้วยเชียงใหม่และหลวงพระบางซึ่งเป็นรัฐประเทศราชของสยามเช่นเดียวกัน สิบสองพันนาและดินแดนของไทลื้อในบริเวณใกล้เคียงจึงเป็นเพียงพื้นที่เดียวที่ติดต่อกับเมืองในอาณาเขตของเมืองน่าน(คือเชียงของ) ที่เจ้าผู้ปกครองน่านจะสามารถยกทัพขึ้นไป “กำจัดอิทธิพลของพม่า” ได้

สรัสวดี อ๋องสกุล ชี้ให้เห็นว่า การประสบความสำเร็จในการตีเชียงแสนใน พ.ศ. 2346 ซึ่งเป็นฐานที่มั่นของพม่าในล้านนาทำให้กองทัพเมืองเชียงใหม่สามารถกวาดต้อนครัวเมืองต่างๆทางตอนบนได้สะดวกยิ่งขึ้น[70] ซึ่งหากพิจารณาจากกรณีการยกทัพขึ้นเหนือของเมืองน่านเองก็จะพบว่า เป็นไปในลักษณะดังกล่าวเช่นกัน คือ มีการยกทัพขึ้นไปในดินแดนทางตอนเหนือที่เป็นรัฐของชาวลื้อใน พ.ศ. 2348 ในครั้งนั้น*พระราชพงศาวดารรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 1* ระบุว่า เมืองน่านตีได้ *“...เมืองใหญ่น้อยสิบเอดสิบสองหัวเมือง ได้ครอบครัวชายหญิงใหญ่น้อยประมาณสี่หมื่นห้าหมื่นเศษ”*[71] ส่วนใน

---

[68] Charles Patterson Giersch, <u>Asian borderland: transformation of Qing China's Yunnan frontier</u>, p. 104.

[69] สรัสวดี อ๋องสกุล, <u>ประวัติศาสตร์ล้านนา.</u> (กรุงเทพฯ : อมรินทร์, 2557), หน้า 320-321.

[70] อ้างแล้ว, หน้า 321.

[71] ทิพกรวงศ์,เจ้าพระยา. <u>พงศาวดารรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 1</u>. (พระนคร: องค์การค้าคุรุสภา, 2505), หน้า 190.

*พงศาวดารน่าน*กล่าวว่าที่เมืองน่านยกทัพขึ้นไปนั้นเพื่อให้เมืองลื้อยอมรับ ซึ่งต่างก็ *"...ก้มกราบน้อมกู่หัวเมือง(ทุกหัวเมือง)"*[72] และพร้อมกันนั้นเมืองน่านก็พาเอาเจ้านายเมืองเชียงรุ่ง เชียงแขง และหลวงภูคาลงไปยังกรุงเทพฯ[73][74]

การที่ไม่เพียงแต่เข้าไปกวาดต้อนคน แต่นำเอาชนชั้นปกครองของเมืองต่างๆที่บุกตีได้ลงไปกรุงเทพฯด้วยแสดงให้เห็นว่า จุดมุ่งหมายของเมืองน่านไม่ได้มีแค่เพียงต้องการกำลังคนเข้ามาเติมเต็มพื้นที่ในอาณาเขตของตน หรือเพียงต้องการขจัดอิทธิพลของพม่าเท่านั้น แต่ยังมีจุดประสงค์ที่ต้องการให้รัฐของชาวไทลื้อที่อยู่ข้างเคียงยอมรับในอำนาจทางการทหารของตน และต้องการแสดงความดีความชอบต่อกรุงเทพฯด้วยการเป็นตัวแทนที่พาชนชั้นปกครองของเมืองเหล่านั้นลงมายังกรุงเทพฯ สรัสวดี อ๋องสกุล ให้ความเห็นว่า การสร้างผลงานดังกล่าวเป็นไปในทางพยายามจะแข่งขันกันกับทางเชียงใหม่[75]ซึ่งส่งกองกำลังขึ้นไปตีและกวาดต้อนคนในบริเวณแถบเชียงรุ่งเช่นเดียวกัน ทั้งนี้การเสนอตัวเป็นตัวแทนในครั้งนี้ทำให้เมืองน่านกลายเป็นตัวแทนของกรุงเทพฯในการเข้าไปจัดการ(หรือแทรกแซง)กับปัญหาของเมืองเชียงรุ่งในครั้งสงครามตีเชียงตุง พ.ศ. 2395 ด้วย[76]

อย่างไรก็ตาม แม้ว่าในบันทึกประวัติศาสตร์ของน่านและรัตนโกสินทร์จะระบุถึงการประสบความสำเร็จในการทำสงครามที่สิบสองพันนา แต่กลับไม่ปรากฏบทบาทสำคัญของเมืองน่านต่อเมืองเชียงรุ่งภายหลังจากนั้น ต้องรอจนถึง พ.ศ. 2395 ที่กรุงเทพฯมีคำสั่งให้เมืองน่านรุกเข้าตีเชียงตุงผ่านทางเมืองเชียงรุ่ง จึงปรากฏบทบาทที่ชัดเจนของเมืองน่านต่อดินแดนในสิบสองพันนา เป็นไปได้ว่าภายหลังจากการนำเจ้านายไทลื้อลงไปยังกรุงเทพฯแล้ว เมืองน่านก็ไม่ได้เข้าไปจัดรูปแบบการปกครองอะไรในดินแดนเหล่านั้น เพราะถือว่าเมืองเหล่านั้นเป็นต่างบ้านต่างเมืองที่เข้ามาสวามิภักดิ์ต่อกรุงเทพฯ(ผ่านทางเมืองน่าน)แล้ว

---

[72] พงศาวดารน่าน, (น่าน: วัดพญาภู, 2543). หน้า 85.

[73] อ้างแล้ว, หน้า 85.

[74] หรืออาจเป็นไปได้ว่าเมืองน่านเคยยกทัพขึ้นไปก่อนหน้านั้นแล้ว บันทึกพับสาวัดนาหวายระบุว่า *"ปีเปิกสัน จุฬสักกราชได้ 1150 ตัว (พ.ศ. 2331) ... เดือน 9 ... เจ้าฟ้ามายะเชียงของตั้งอยู่เมืองลูนวัสสา 1 แล้วลงมาแก่นท้าว ลวดลงเมืองไต้มาแล้วขึ้นไปเมืองลาเมืองภง(เมืองล้าเมืองพง?)แล"* อย่างไรก็ตาม เรื่องดังกล่าวไม่มีในพงศาวดารน่าน และไม่มีเนื้อหาว่าเกิดอะไรขึ้นหลังจากนั้นบ้าง

[75] สวัสดี อ๋องสกุล, ประวัติศาสตร์ล้านนา, หน้า 322.

[76] โปรดดู "ใบบอกเมืองน่าน เรื่องราชการเชียงรุ้ง" ใน ประชุมพงศาวดารฉบับกาญจนาภิเษก เล่ม 11. (กรุงเทพฯ : สำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร, 2551), หน้า 612.

รัฐที่ดูจะมีบทบาทมากที่สุดที่เข้าไปเกี่ยวข้องกับกับทางเมืองเชียงรุ่งกลับเป็นเชียงใหม่ ที่บันทึกของเชียงรุ่งระบุชื่อว่า “กาวิละ” หรือ “กาวิละไธย”[77] ที่เข้าไปมีบทบาทในการเมืองสิบสองพันนาตั้งแต่ พ.ศ. 2349 - 2356[78] ด้วยการสนับสนุนเจ้าจันให้ขึ้นเป็นผู้ปกครองเชียงรุ่ง ซึ่งประสบความล้มเหลวในแง่ของการสถาปนาอำนาจ เนื่องจากพม่าและจีนต่างส่งกองทหารเข้าช่วยผู้ปกครองที่ตนเองสนับสนุนอยู่ ทั้งนี้ใน *“ค่าวนิทานกะกุนเจ้าแผ่นดินทังมวนมี 44 เจ้าแล”* ให้ข้อมูลที่ต่างออกไปเล็กน้อย คือ กล่าวถึงกองทัพของเจ้ากาวิละว่า ประกอบไปด้วย “เชียงใหม่ แพร่ และน่าน”[79] เมื่อเจ้าจันประสบความล้มเหลวจากการอ้างสิทธิ์ในราชบัลลังก์เชียงรุ่งก็หนีลงไปที่น่าน และถึงแม้กองทัพของ “กาวิละ” จะล้มเหลวในการแทรกแซงเชียงรุ่ง แต่กลับประสบความสำเร็จในการกวาดต้อนผู้คนจำนวนมากลงไปไว้ที่เชียงใหม่ แพร่ และน่าน[80] ซึ่งจะเห็นได้ว่ากองทัพกาวิละในเอกสารฉบับนี้กำลังหมายถึงกองกำลังผสมของเมืองในล้านนาที่ยกขึ้นไปขับไล่กองกำลังพม่าในเชียงรุ่งช่วง พ.ศ. 2350 เพราะคิดว่าเป็นกองกำลังพม่าที่จะบุกตีลงมายังล้านนา เรื่องดังกล่าวบันทึกไว้ในตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่[81] เนื้อหาของหลักฐานดังกล่าว เมื่อรวมกับหลักฐานของทางเชียงรุ่ง เช่น *เชื้อเครือเจ้าแสนหวีสิบสองพันนา* จะทำให้เห็นว่า แม้ในพงศาวดารน่านไม่ได้ระบุเอาไว้ แต่ในความเป็นจริงน่านเองก็มีความเคลื่อนไหวในดินแดนสิบสองพันนาอยู่เป็นระยะเช่นกัน

การที่รัฐต่างๆของล้านนาประสบความล้มเหลวในการแทรกแซงปัญหาสืบราชบัลลังก์เชียงรุ่ง[82] เนื่องจากมีกองทัพของพม่าและจีนเข้ามาช่วยเจ้ามหาน้อยซึ่งเป็นเจ้าผู้ปกครองเชียงรุ่งที่ทั้งสอง

---

[77] กาวิละไธย คือการเขียนให้ออกเสียงได้ว่า “กาวิละไทย” เพราะถ้าเขียน “ไทย” จะอ่านเป็น “ไต(ย)” และคำดังกล่าวในบันทึกของคนไทลื้อ สงวนไว้ใช้แต่กับคนไทลื้อ

[78] เท่าคว่างแซ้ง และ อ้ายคำ, เชื้อเครือเจ้าแสนหวีสิบสองพันนา .หน้า 255-263.

[79] “Chronicle of the Forty-four reigns of the Cao Phandin(MLC-LV2)” in Chronicle of Sipsong Panna. (Chaing Mai: Mekong Press, 2012), p. 286.

[80] Ibid, p. 286.

[81] อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว และ เดวิด เค. วัยอาจ. ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่. (เชียงใหม่ : ซิลค์เวอร์มบุคส์,2547), หน้า 168.

[82] เรื่องกล่าวโดยสรุปจากเอกสารของทั้งเชียงใหม่และเชียงรุ่ง คือ พ.ศ. 2349 เชียงรุ่งมีปัญหาเรื่องสืบสันตติวงศ์ เจ้าจันขอให้กษัตริย์พม่าสนับสนุนตนแต่พม่าไม่อยากผิดใจกับจีนเลยจับเจ้าจันขังไว้ปีหนึ่ง(เพื่อตัดสิทธิ์ในการสืบบัลลังก์) หลังออกจากที่จองจำ เจ้าจันหนีไปหาเจ้ากาวิละเพื่อขอกำลังช่วย พม่าทราบข่าวเลยเอาทหารไปตรึงกำลังไว้ที่เชียงรุ่ง เชียงใหม่เลยมีใบบอกไปขอกำลังเมืองน่าน เมืองแพร่ ยกขึ้นไปช่วยตีพม่า แล้วเลยตีเมืองอื่นได้ถึงเมืองแมน(ซึ่งจีนถือว่าเป็นจังหวัดผูเอ๋อของตน) จากนั้นจึงกวาดต้อนสินสงครามยกทัพกลับ แต่บันทึกของเชียงรุ่งบอกว่าเพราะเชียงใหม่เสียกำลังคนมากเลยถูกพม่ากดดันให้ถอย พอถึง พ.ศ. 2355 เชียงใหม่ยกทัพขึ้นไปเชียงรุ่งอีกครั้ง (แต่ไม่มีเมืองแพร่และน่านไปด้วย) ตีได้ตลอดทั้งสิบ

ฝ่ายสนับสนุน สะท้อนให้เห็นว่า พม่าและจีนไม่ได้มีความคิดที่จะสละอำนาจของตนเองในส่วนนี้ลง และปฏิเสธอย่างยิ่งยวดที่จะให้มีกลุ่มอำนาจอื่นเข้ามาเป็นดุลอำนาจที่สามหรือแทรกแซงการเมืองของสิบสองพันนา โดยเฉพาะจีนที่ไม่พอใจกับการที่กลุ่มรัฐล้านนาเข้ามาระรานพื้นที่ในปกครองของตนเอง จีนที่ทราบดีว่าเชียงใหม่เป็นเมืองขึ้นของสยามที่เป็นรัฐบรรณาการของตนถึงกับส่งสานส์สแจ้งถึงความไม่พอใจลงมา โดยส่งไปถึงเชียงใหม่ครั้งหนึ่งใน พ.ศ. 2349[83] และอีกครั้งหนึ่งส่งลงมายังกรุงเทพฯใน พ.ศ. 2365 เมื่อเชียงรุ่งเกิดปัญหาแย่งราชสมบัติกันอีกครั้งระหว่างเจ้ามหาวังและเจ้ามหาน้อย โดยเจ้ามหาน้อยได้ขอกำลังหนุนจาก "กาวิละ แพร่ น่าน พวน ลาว"[84] ซึ่งการกระทำดังกล่าวทำให้จีนมองว่าเขตแดนของตนกำลังถูกแทรกแซง *จดหมายเหตุรัชกาลซวน*จงกล่าวว่า –

> *"วันอู้เซิน เดือนแปด ปีที่สองแห่งรัชศกเต้ากวง มีหมายรับสั่งถึงจุนจีต้าเฉินความว่า สื่อจื้อกวง รายงานเรื่องที่เจ้าเมืองเชียงรุ่งถูกหัวหน้าเหมี่ยนเตี้ยน(พม่า)หลอกไปที่เมิ่งเกิ๋น(เมืองเขิน คือเชียงตุง)นั้น สอบสวนได้ความว่า 'ท้องที่สำนักเมืองเชียงรุ่งขึ้นกับจังหวัดผูเอ่อในหยุนหนาน มีพรมแดนติดต่อกับสยาม หนานจ่าง แลเหมี่ยนเตี้ยน แต่เดิมตาวเสิงอู่เจ้าเมืองเชียงรุ่ง ติดต่ออย่างเป็นทางการกับประเทศราชทั้งหลายในแถบนั้น ครั้นมาถึงเดือนสองของปีนี้ เจี๋ยหยีล่า(กาวิละ) เจ้าเมืองชิงไม่(เชียงใหม่)ซึ่งขึ้นตรงต่อสยามพร้อมด้วยนายทหารล้านช้าง เดินทางมาถึงชายแดนเชียงรุ่ง แลอ้างว่าพระเจ้ากรุงสยามทรงทราบมาว่า ตาวไท่คังอดีตผู้รั้งเมืองเชียงรุ่ง ได้เอาสิ่งที่ฝ่ายหนานจ่างให้ไว้เป็นของขวัญ ไปมอบให้หมี่ยนเตี้ยนอีกต่อหนึ่ง อีกทั้งยกดินแดนของหนานจ่างให้แก่เหมี่ยนเตี้ยน จึงมาขอเจรจาด้วย' เราได้มีคำสั่งให้เซียนเว่ยรวบรวมกำลังเข้าสกัดกั้น ขณะเดียวกันได้ตรวจสอบข้อเท็จจริง ปรากฏว่าตาวไท่คังไม่เคยยกดินแดนให้ฝ่ายเหมี่ยนเตี้ยนแต่ประการใด นอกจากนั้น เจี๋ยหยีล่ายังได้ยุยงแกมบังคับให้นายทหารหนานจ่างลอบนำกำลังจากท้องที่เจ้าเมืองหลงฮู่ลอบเข้ามาถึงม่านหม่าน แต่ถูกกองกำลังท้องถิ่นขับออกไปในเขตเหมี่ยนเตี้ยน แลถูกพวกหม่านจือตีแตกพ่ายกระเจิง จึงสั่งให้ปรับความเข้าใจกับ*

สองพันนา ทัพใหญ่ตามตีต่อถึงเมืองยางในเขตพม่า แต่เสบียงไม่พอต้องยกทัพกลับ ส่วนทัพที่ค้างไว้ในเชียงรุ่งก็ต้องถอยเพราะจีนส่งกำลังทหารมาช่วยเจ้ามหาน้อยตีเมืองคืน

[83] วินัย พงศ์ศรีเพียร. หมิงสือลู่-ชิงสือลู่ บันทึกเรื่องจริงแห่งราชวงศ์หมิงและราชวงศ์ชิงฯ. (กรุงเทพฯ : มูลนิธิสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา, 2559), หน้า 377-379.

[84] เท่าคว่างแซ้ง และ อ้ายคำ. เชื้อเครือเจ้าแสนหวีสิบสองพันนา, หน้า 271.

ฝ่ายเจี๋ยหยีล่า พร้อมกับจัดกำลังนายทหารรวม 200 นาย ออกลาดตะเวนปราบปรามแถบแม่น้ำจิ่วหลง

[...] บัดนี้ เรากำลังดำเนินการสอบสวนเป็นรายๆไป แลได้มีศุภสารไปถึงกษัตริย์เหมี่ยนเตี้ยน ล้านช้าง แลสยามแล้ว ฯลฯ เท่าที่ได้จัดการไปนั้นเราเห็นว่าเหมาะสมแล้ว การที่พวกเผ่าชนนอกอาณาเขต ทะเลาะวิวาทกันโดยไม่มีเหตุนั้น ถือเป็นเรื่องปรกติ ที่จริงไม่จำเป็นต้องสอบสวน แต่คราวนี้เจ้าเมืองเจี๋ยหยีล่ากล่าวเท็จปั้นเรื่อง หลอกตาวเสิงอู่เจ้าเมืองเชียงรุ่งไปที่เมิ่งเกิ้นนั้น ย่อมต้องให้เขาส่งตัวกลับไปโดยด่วน แลที่แจ้งมาว่าได้มีศุภสารไปถึงกษัตริย์เหมี่ยนเตี้ยน ล้านช้าง แลสยาม เพื่อให้รู้เหตุการณ์จริง ให้แต่ละฝ่ายถอนกำลังกลับประเทศโดยเร็ว แลมิให้หาข้ออ้างก่อเรื่องราวที่ชายแดนเมืองเชียรุ่งอีกนั้น จงดำเนินการตามที่เสนอไปได้เลย ต้นฉบับศุภสารถึงพระเจ้ากรุงสยามให้คัดลอกตามนั้น แล้วสั่งไปทางข้าหลวงใหญ่มณฑลกวางตุ้ง-กวางซีส่งต่อไปด้วย

ท้องที่ชายแดนมีความสำคัญอย่างยิ่งยวด จงสั่งการไปยังข้าหลวงใหญ่เจ้าของท้องที่ ให้กำชับบรรดาหัวหน้าเผ่าแลหน่วยราชการท้องที่ ให้เพิ่มกำลังทหารท้องถิ่นไปตั้งสกัดที่ด่านที่เป็นชัยภูมิสำคัญ ... เพื่อรักษาความสงบเรียบร้อยแลป้องกันเหตุร้าย อีกทั้งแสดงแสนยานุภาพอันเกรียงไกร ...”[85]

หากพิจารณาว่าเจ้ากาวิละพิราลัยไปตั้งแต่ พ.ศ. 2359 แล้ว คำว่า “เจี๋ยหยีล่า”ในบันทึกของจีนคงเป็นคำที่ถอดมาจาก “กาวิละ” ของไทลื้อตรงๆ ซึ่งคงหมายความถึงกองทัพจากเมืองในสายตระกูลเจ้าเจ็ดตนมากกว่าที่จะเป็นเจ้ากาวิละจริงๆ น่าสังเกตว่าพระราชสาสน์ส่งผ่านไปยังข้าหลวงกวางตุ้ง-กวางซี แสดงว่าต้องการส่งให้ถึงมือกษัตริย์สยามโดยตรง อย่างไรก็ตามไม่มีหลักฐานแน่ชัดว่าสาสน์ได้ถูกแปลทูลถวายกษัตริย์สยามหรือไม่ และไม่ปรากฏว่าเกิดปฏิกิริยาอะไรเป็นนัยยะสำคัญต่อความสัมพันธ์ระหว่างสยามกับเชียงใหม่

จะเห็นได้ว่า แม้ว่าเชียงใหม่ แพร่ และน่าน(ตามหลักฐานของทางเชียงรุ่ง) จะเข้าไปมีส่วนร่วมในสงครามกลางเมืองของเชียงรุ่งช่วงพุทธศตวรรษที่ 24 อยู่เสมอ แต่ก็เป็นบทบาทเพียงชั่วครั้งชั่วคราว ไม่ได้มีการสถาปนาอำนาจอย่างชัดเจนเหนือดินแดนเหล่านั้น การไม่ประสบความสำเร็จในการสนับสนุนเจ้านายเมืองเชียงรุ่งที่เข้าหาทำให้บรรดาเจ้าผู้ปกครองดินแดนในล้านนาไม่สามารถคง

---

[85] วินัย พงศ์ศรีเพียร. หมิงสือลู่-ชิงสือลู่ บันทึกเรื่องจริงแห่งราชวงศ์หมิงและราชวงศ์ชิงฯ, หน้า 398-399.

อิทธิพลของตนเองในเชียงรุ่งเอาไว้ได้ จีนและพม่ายังคงเป็นผู้มีบทบาทหลักในการค้ำประกันสิทธิธรรมของผู้ปกครองเชียงรุ่งและการเมืองในสิบสองพันนา ปฏิกิริยาตอบกลับของเชียงรุ่งต่อบรรดารัฐของเจ้าผู้ปกครองล้านนาเองก็ไม่ได้ถือว่าตนอยู่ใต้อำนาจแต่อย่างใด ทว่ากลับเป็นในลักษณะของรัฐที่มีเจ้าผู้ปกครองเท่าเทียมเสมอกัน สังเกตได้จากการที่เชียงรุ่งแต่งบรรณาการลงมาเมืองน่านในช่วง พ.ศ. 2344 แต่เป็นการแต่งลงมาเพื่อเจริญสัมพันธไมตรีและขอซื้อช้างลักษณะดีของน่านไปถวายกษัตริย์อังวะ[86] บทบาทของเมืองน่านและรัฐล้านนาอื่นๆจึงเป็นบทบาทในฐานะ "ทางเลือกที่สาม" สำหรับชนชั้นปกครองบางส่วนที่ถูกกีดกันหรือไม่ประสบความสำเร็จในการขอความสนับสนุนทางการเมืองจากทั้งพม่าและจีนเท่านั้น ซึ่งเมื่อถึง พ.ศ. 2393 เชียงรุ่งก็เกิดปัญหาภายในอีกครั้ง และร้องขอความช่วยเหลือมายังสยามผ่านทางเมืองหลวงพระบาง รัชกาลที่ 3 ซึ่งทรงเป็นกษัตริย์สยามในขณะนั้นเห็นว่า การจะทำให้สิบสองพันนาเป็นประเทศราชสยามได้อย่างมั่นคงต้องตัดกำลังและเส้นทางทัพที่พม่าอาจส่งมาเชียงตุงก่อน ราชสำนักที่กรุงเทพฯจึงให้กองทัพเชียงใหม่เข้าตีเชียงตุง กลายเป็นสงครามตีเชียงตุงครั้งแรก[87] ซึ่งไม่ประสบความสำเร็จ แต่ราชสำนักที่กรุงเทพฯก็มิได้เลิกล้มความตั้งใจ ภายหลังเปลี่ยนรัชกาลใหม่ กรุงเทพฯก็ส่งทัพไปตีเชียงตุงอีกครั้ง เป็นสงครามตีเชียงตุงครั้งที่ 2 ใน พ.ศ. 2395 โดยยกทัพใหญ่ไปจากกรุงเทพฯ และเกณฑ์หัวเมืองรายทางรวมถึงประเทศราชล้านนาทั้งหมดขึ้นไปด้วย

สงครามตีเชียงตุงครั้งที่ 2 นี้เอง เป็นสงครามที่น่านเข้าไปมีบทบาท แต่ไม่ใช่ในแง่ของการเป็นทัพหลักที่ยกขึ้นไปตีเชียงตุง พงศาวดารน่านระบุว่า ท้องตราจากกรุงเทพฯมีคำสั่งให้ *"...เจ้าพระยาน่านได้เอารี้พลคนศึกยกขึ้นเมือเมืองสิบสองปันนาเชียงรุ้งโดยเร็ว ว่าสันนั้น ด้วยกองทัพใหญ่ฝ่ายใต้แลหัวเมืองทั้งหลาย คือเมืองแพร่ นคร ลำพูน เชียงใหม่ จักขึ้นเมือเอาเชียงตุง ว่าสันนั้น"*[88] สงครามเชียงตุงจึงเป็นสงครามที่สร้างโอกาสให้น่านเข้าไปมีบทบาทโดยตรงต่อเชียงรุ่งและดินแดนในสิบสองพันนาอีกครั้ง

การยกทัพของน่านในครั้งนี้ประสบความสำเร็จได้ด้วยดี แม้จะมีกองกำลังแค่ส่วนของดินแดนตน หลักฐานของน่านระบุว่าเมืองในสิบสองพันนาต่างไม่กล้าสู้กับน่านและยอมสวามิภักดิ์เข้ากับกรุงเทพฯ[89] นอกจากนั้น กองทัพของเมืองน่านยังดูเหมือนจะรู้ถึงสภาพการเมืองของสิบสองพันนาเป็นอย่างดี ว่าเป็นเขตอำนาจที่ได้รับการค้ำประกันทั้งจากจีนและพม่าพร้อมๆกัน ซึ่งยากที่น่าน

---

[86] พงศาวดารน่าน, หน้า 93.

[87] ดู : ประชุมพงศาวดารฉบับกาญจนาภิเษก เล่ม 11 หน้า 528-539.

[88] พงศาวดารน่าน, หน้า 101.

[89] อ้างแล้ว.

(ภายใต้ธงของสยาม)จะเข้ามารวบบทบาทไปได้ฝ่ายเดียว เนื่องด้วยเสี่ยงจะถูกกลุ่มอำนาจเก่าทั้งสองร่วมมือกันเพื่อต่อต้าน ใน*ใบบอกเมืองน่าน เรื่องราชการเมืองเชียงรุ้ง* จึงระบุว่า น่านได้ส่งคนขึ้นไปเจรจากับข้าหลวงจีนที่เมืองลา(ซือเหมา) และเมืองแมน(ผูเอ๋อ) อันเป็นฐานกำลังของจีนในสิบสองพันนาด้วย[90] บรรดาเมืองใกล้เคียงอย่างเมืองเชียงแขงและภูคาก็พยายามจะเข้าหาเมืองน่าน[91] การยกทัพไปสิบสองพันนาของน่านในครั้งนี้จึงถือว่าประสบความสำเร็จ เพราะสามารถเข้าไปแทนที่อิทธิพลของพม่าได้ สามารถจัดสรรอำนาจกับจีนได้ ทั้งยังได้รับการยอมรับนับถือจากเมืองไทลื้ออื่นๆ

แต่การเข้าไปมีบทบาทอย่างเป็นทางการของน่านก็เป็นการเข้าไปมีบทบาทในระยะที่สั้นมาก เพราะภายหลังจากที่กองทัพหลักซึ่งล้อมเชียงตุงไว้ไม่สามารถพิชิตเอาเมืองเชียงตุงมาได้ ทำให้กองทัพทั้งหมดต้องถอยคืนลงมา แม้ว่าการถอนตัวไปในระยะนี้อาจไม่ได้ส่งผลกระทบต่อการมีอำนาจของน่านในเชียงรุ่ง เพราะปรากฏว่า ใน พ.ศ. 2397 (สงครามเชียงตุงครั้งที่ 3) เมืองน่านก็ใช้เส้นทางยกขึ้นไปเชียงตุงผ่านทางเมืองเชียงรุ่งอีกครั้งหนึ่งและไม่พบการต่อต้านใด แสดงให้เห็นว่าอำนาจของน่านในบริเวณดังกล่าวยังคงอยู่ แต่หลังจากที่กองทัพผสมของสยามไม่สามารถตีเชียงตุงได้เป็นครั้งที่ 3 และเลิกล้มความพยายามที่จะมีอิทธิพลในส่วนบริเวณนี้ น่านก็สูญเสียบทบาทในพื้นที่ส่วนของเชียงรุ่งและสิบสองพันนาไป โดยรัฐที่มีบทบาทเข้ามาแทนคือเชียงตุงซึ่งอยู่ในสถานะตัวแทนของพม่า ภายหลังจาก พ.ศ. 2397 ก็ไม่พบว่าน่านพยายามเข้าไปรื้อฟื้นอิทธิพลในส่วนนี้อีกแต่อย่างใด และหมดบทบาทไปอย่างสิ้นเชิงเมื่ออังกฤษกับฝรั่งเศสทำการปักปันดินแดนแบบรัฐสมัยใหม่ในพื้นที่แถบนี้ใน พ.ศ. 2437 โดยตกลงร่วมกันให้สิบสองพันนาเป็นของจีน[92]

กล่าวโดยสรุปแล้ว น่านเข้าไปมีปฏิสัมพันธ์เชียงรุ่งในฐานะรัฐเอกเทศตั้งแต่ช่วงแรกที่เข้ากับรัตนโกสินทร์จนถึงช่วงสุดท้ายของการเมืองแบบรัฐจารีตในสิบสองพันนา ด้วยเหตุที่มีพรมแดนติดต่อกันถึงดินแดนของชาวไทลื้อทางตอนบน ทำให้น่านมักเข้าไป หรือถูกดึงเข้าไปเกี่ยวพันกับเชียงรุ่งอยู่เสมอ โดยในระยะแรกที่น่านเข้าไปในสิบสองพันนาเป็นเรื่องการต่อต้านอำนาจพม่า การกวาดต้อนคนเข้ามาเป็นทรัพยากรของรัฐตน ก่อนจะพัฒนาไปสู่การประกาศแสนยานุภาพเพื่อให้ได้รับการยอมรับ และพยายามแทรกแซงการเมืองภายในของเชียงรุ่งในภายหลัง แต่การเข้าไปมีบทบาทของน่านในแต่ละช่วงเวลาเป็นระยะที่ค่อนข้างสั้นเกินกว่าจะสถาปนาอำนาจของน่านหรือของสยามซึ่งเป็นเจ้าอธิราชเหนือน่านในดินแดนสิบสองพันนาได้อย่างสมบูรณ์

---

[90] "ใบบอกเมืองน่าน เรื่องราชการทัพเมืองเชียงรุ้ง" ใน ประชุมพงศาวดารฉบับกาญจนาภิเษก เล่ม11, หน้า 612.

[91] อ้างแล้ว.

[92] ณัชชา เลาหศิริ. สิบสองพันนารัฐจารีต, หน้า 124.

3.1.2 เชียงแขง

บันทึกประวัติศาสตร์ของเมืองเชียงแขงเล่าว่า เชียงแขงก่อตั้งขึ้นจากเชื้อสายของเจ้าฟ้าแสนหวีเชียงรุ่งที่ถูกขับไล่ออกจากเมืองเพราะประพฤติตนไม่ดี[93] เมืองเชียงแขงจึงเป็นเมืองที่มีความสัมพันธ์ทางวัฒนธรรมกับเชียงรุ่งและเมืองอื่นในสิบสองพันนา แต่แยกขาดออกจากกันในทางการเมือง เช่นเดียวกับเมืองอื่นๆที่อยู่ใกล้เคียงที่มีวัฒนธรรมของไทลื้อเหมือนกัน เช่น เมืองน้ำทา[94], เมืองภูคา, เมืองภง และเชียงลาบ แต่ในทางการปกครองแล้ว แต่ละเมืองต่างถือสิทธิ์ในการปกครองตนเองและมีพื้นที่ปกครองเป็นของตนเอง ในกรณีของเมืองเชียงแขง คือ ครอบคลุมในพื้นที่ เมืองสิง เมืองนัง เมืองกลาง และเมืองลอง การที่แต่ละเมืองต่างปกครองแยกขาดออกจากกันและไม่มีเมืองใดสามารถสถาปนาอำนาจเหนือเมืองอื่นๆได้อย่างสมบูรณ์ทำให้ดินแดนในส่วนดังกล่าวถูกอิทธิพลของรัฐขนาดใหญ่ข้างเคียงเข้าแทรกแซงได้ง่าย ในช่วงแรกตั้งเมืองในพุทธศตวรรษที่ 19 ก็ถูกคุกคามจากเชียงรุ่งและเชียงตุงแล้ว เมื่อเข้าสู่พุทธศตวรรษที่ 20 เชียงแขงก็ตกอยู่ใต้การควบคุมของเชียงใหม่ และเมื่อเชียงใหม่ตกเป็นส่วนหนึ่งของพม่า เชียงแขงก็ถูกปกครองโดยพม่าด้วย

แม้ว่าจะถูกปกครองโดยพม่า แต่ดูเหมือนเชียงแขงก็มีสายเจ้าตระกูลของตนดำรงสถานะเจ้าผู้ปกครองสืบเนื่องกันมาอยู่ตลอด เพียงแต่ต้องยอมรับอำนาจของพม่า ในระยะเวลาดังกล่าว ตามบันทึกประวัติศาสตร์ของเมืองเชียงแขงให้ข้อมูลว่า เมืองที่มีความใกล้ชิดกับเชียงแขงมากคือเชียงแสนและเชียงตุง เนื่องจากมีพรมแดนติดต่อกับเชียงแขงในทางตะวันตก หากเกิดปัญหาวุ่นวายภายในเชียงแขง เชียงแสนและเชียงตุงที่ถืออำนาจสิทธิ์ของกษัตริย์พม่าจึงมักเข้ามาตัดสินปัญหา

เมื่อเข้าสู่พุทธศตวรรษที่ 24 ดุลอำนาจในล้านนาเกิดความเปลี่ยนแปลง อำนาจของพม่าในล้านนาถูกทำลายลงอย่างสิ้นเชิงเมื่อเชียงแสนถูกตีโดยการรวมกำลังกันของรัฐล้านนาที่เป็นประเทศราชสยามใน พ.ศ. 2346 หลังจากเหตุการณ์ดังกล่าวพรมแดนของเชียงแขงก็ติดต่อกับเขตของน่าน มุมมองของเจ้าผู้ปกครองน่านต่อเชียงแขงและบรรดาหัวเมืองลื้อใกล้เคียงไม่ได้แตกต่างจากกรณีของเชียงรุ่งเท่าใดนัก กล่าวคือ กลุ่มเมืองดังกล่าวเป็นรัฐขนาดเล็กที่เป็นเมืองขึ้นของพม่า และเป็นโอกาสสำหรับน่านในการประกาศสงครามเพื่อกวาดต้อนผู้คนลงมาเติมเต็มบริเวณอาณาเขตของตน รวมไปถึงเป็นประกาศแสนยานุภาพของน่านต่อบรรดาเมืองลื้อทั้งหลาย จึงปรากฏว่ากองทัพของน่านยกบุกขึ้นไปในดินแดนแถบเชียงแขง เชียงลาบ และเมืองภูคาบ่อยครั้ง เช่น ใน พ.ศ. 2348 ที่เจ้าอัตถวร

---

[93] ดู “ประวัติเมืองเชียงแขงฉบับวัดท่าพร้าว” ใน Chronicle of Sipsong Panna, p. 239.

[94] ในประวัติเมืองน้ำทาระบุว่า แต่เดิมเมืองน้ำทาเป็นเมืองของไทยวน แต่ประสบเหตุให้เมืองร้างหลายครั้ง จนในยุคหลังคนจากรัฐไทลื้อเข้าไปฟื้นฟูและตั้งบ้านเมืองของตนเองขึ้นแทนในพื้นที่เดิม (โปรดดูใน : “ปะหวัดเมืองหลวงน้ำทาแลเมืองสิง”, Digital Library of Lao Manuscripts, รหัส 03 01 33 14 ม้วนที่ 84 อันดับ 2)

ปัญโญบุกขึ้นไปถึงเชียงรุ่งและเอาตัวชนชั้นปกครองเชียงรุ่ง เชียงแขง และภูคาลงมาถวายกษัตริย์กรุงเทพฯ[95] มีการยกขึ้นไปตีเมืองล้า เมืองภง เชียงแขง และภูคาอีกครั้งในสมัยเจ้าสุมนเทวราช พ.ศ. 2356 เพื่อกวาดต้อนคน[96] ซึ่งในคราวนี้ได้ตัวเจ้าผู้ปกครองเมืองเหล่านั้นไปด้วย[97] หากอ้างอิงจากหลักฐานของทางเชียงรุ่งที่อ้างว่าน่านยังคงยกทัพรุกขึ้นไปยังเชียงรุ่งใน พ.ศ. 2365 ก็อาจเป็นไปได้ว่าน่านจะใช้เส้นทางจากเชียงแขงผ่านขึ้นไปยังเชียงรุ่งที่อยู่ตอนเหนือ นอกจากนั้นยังปรากฏหลักฐานถึงการบุกขึ้นไปเชียงแขง(รวมถึงเมืองไทลื้อใกล้เคียง)อีกครั้งอย่างชัดเจนในช่วงสงครามเชียงตุงครั้งที่ 2 พ.ศ. 2395 โดยเจ้าอนันตวรฤทธิเดช[98] ตลอดทุกครั้งที่น่านยกทัพขึ้นไป เชียงแขงไม่สามารถต่อต้านได้ และประชากรเชียงแขง รวมถึงเมืองอื่นๆใกล้เคียงกันก็ถูกกวาดต้อนลงมาเป็นพลเมืองในเขตปกครองของน่าน

วิธีที่น่านใช้กวาดต้อนประชากรใน เชียงแขง ล้า ภง และหลวงภูคา[99] คือกวาดไปจนหมดทั้งพลเมืองและชนชั้นปกครองจนทำให้เมืองตอนบนร้าง บางเมือง เช่น เมืองภูคา เมืองน้ำทา[100] ร้างผู้คนไปจนถึงตอนกลางพุทธศตวรรษที่ 25 แต่บางเมืองก็มักฟื้นขึ้นมาอีกครั้งโดยผู้คนที่เล็ดรอดหนีจากการกวาดต้อนไปได้ เช่น เชียงแขง เมืองที่ฟื้นฟูกลับมามักขอความคุ้มครองจากเชียงตุงซึ่งมีกำลังทหารและสามารถให้สิทธิรับรองจากกษัตริย์พม่าแก่เมืองเหล่านั้นได้ ซึ่งถือเป็นดาบสองคมเพราะเป็นการเปิดโอกาสให้น่านกลับขึ้นมากวาดต้อนไปอีกครั้ง อันที่จริงแล้ว ในบางครั้ง น่านถึงกับยอมอนุญาตให้เจ้าผู้ปกครองในระดับรองๆกลับไปตั้งบ้านเมืองขึ้นใหม่ เช่น ในการกวาดต้อน พ.ศ. 2355[101]เจ้าผู้ปกครองเชียงแขงสามพี่น้องถึงกับขอเจ้าผู้ปกครองน่านในการกลับไปตั้งเมืองใหม่ในระหว่างถูกกวาด

---

[95] พงศาวดารน่าน, หน้า 85.

[96] อ้างแล้ว, หน้า 89.

[97] ประวัติเมืองเชียงแขงฉบับวัดท่าพร้าว ใน Chronicle of Sipsong Panna, p. 250.

[98] "ใบบอกเมืองน่าน เรื่องราชการทัพเมืองเชียงรุ้ง" ใน ประชุมพงศาวดารฉบับกาญจนาภิเษก เล่ม11, หน้า 612.

[99] พงศาวดารน่านเรียก "หลวงภูคา" ตามเมืองที่ตั้งขึ้นใหม่สมัย ร.5 บนพื้นที่เมืองภูคาเดิม แต่ใน พื้นเมืองเชียงราย-เชียงแสน จะเรียกแยกกัน เป็นเมืองหลวง และเมืองพูคา (ดู "พื้นเมืองเชียงราย เชียงแสน" ใน สรัสวดี อ๋องสกุล, พื้นเมืองเชียงแสน, หน้า 150-212.)

[100] "ปะหวัดเมืองหลวงน้ำทาแลเมืองสิง", Digital Library of Lao Manuscripts, รหัส 03 01 33 14 ม้วนที่ 84 อันดับ 2

[101] "ตำนานเมืองเชียงแขง ฉบับบ้านน้ำแก้วหลวงพร้าว" ใน Chronicle of Sipsong Panna, p. 306, แต่ใน พงศาวดารน่านระบุว่าเป็นปี พ.ศ. 2356

ต้อนลงไปทางใต้ ซึ่งปรากฏว่าเจ้าผู้ปกครองน่านก็อนุญาต แต่ให้เฉพาะพี่คนกลางกับน้องคนเล็ก ส่วนพี่คนโต *"...บ่ปล่อยวางเมือได้แล* (ไม่อาจปล่อยให้กลับไปได้)*"*[102]และถูกนำตัวลงไปน่าน

ค่อนข้างน่ากังขาว่า หากมีการปล่อยให้เมืองฟื้นคืน หรือถึงกับปล่อยเจ้านายในระดับรองๆ กลับไปตั้งบ้านเมืองได้อีกครั้งจนอาจกลายเป็นขุมกำลังให้พม่าได้ แล้วจุดมุ่งหมายจริงๆของน่านคืออะไรกันแน่ การกล่าวว่าการปล่อยให้เมืองฟื้นเพื่อจะกลับไปกวาดต้อนคนอีกครั้งในทำนองหว่านพืชหวังผลออกจะฟังดูเป็นเรื่องกล่าวเกินเลยไป ในเรื่องนี้หากพิจารณาว่าน่านได้อะไรกลับมาจากการยกทัพขึ้นไปหลายๆครั้ง น่าจะช่วยให้สามารถคาดเดาได้ถึงจุดประสงค์ของเจ้าผู้ปกครองน่านได้

สิ่งที่น่านได้กลับมานอกจากทรัพย์สมบัติและไพร่บ้านพลเมืองแล้ว คือ ตัวชนชั้นปกครองของเมืองที่ตีได้ แม้บางครั้งจะไม่ได้มาทั้งหมดก็ตามที และทุกๆครั้งเจ้าผู้ปกครองน่านจะนำชนชั้นปกครองเหล่านั้นลงไปถวายกษัตริย์ที่กรุงเทพฯ พงศาวดารน่านจะระบุทุกครั้งว่าถือเป็นความดีความชอบที่กษัตริย์กรุงเทพฯพึงพอใจ ซึ่งเห็นได้อย่างชัดเจนว่าเป็นการพยายามสร้างความดีความชอบต่อกรุงเทพฯ และเป็นการพยายามแสดงให้กรุงเทพฯเห็นว่ารัฐของตนเองมีกำลัง และรัฐของตนเป็นผู้คุมอำนาจในพื้นที่บริเวณเมืองเชียงแขง เมืองภูคา และเมืองพงอยู่ ซึ่งกรุงเทพฯเองก็รับรู้เช่นนั้น คือมองว่าพื้นที่ดังกล่าวเป็นเขตของเมืองน่าน[103] เมื่อเกิดปัญหาขึ้นแถบบริเวณนี้กรุงเทพฯจึงเลือกให้น่านเข้าไปจัดการมากกว่าจะเป็นเชียงใหม่หรือหลวงพระบางที่มีอาณาเขตต่อแดนเช่นเดียวกัน น่านยังประกาศย้ำถึงอำนาจของตนเองในการควบคุมดูแลพื้นที่เหล่านั้นด้วยการใส่ชื่อเมืองเชียงแขง เมืองเลน เมืองหลวง เมืองภูคา และเมืองล้า ไว้ในกฎหมายที่รัฐตนประกาศใช้ใน พ.ศ. 2395[104] ดังนั้นแล้วเป้าหมายในการกวาดต้อนของน่านจึงมุ่งไปที่พลเมือง(ที่จะเอามาใส่เมืองตน)และชนชั้นปกครองของเมืองที่ยกขึ้นไปตีเพื่อนำมาใช้เป็นบันไดสู่การประกาศอิทธิพลของตนเป็นสำคัญ ส่วนเมืองที่ถูกตีเหล่านั้นจะร้างไปเลยหรือจะฟื้นคืนกลับขึ้นมาหรือไม่ อาจเป็นเรื่องความสนใจท้ายๆในลำดับความคิดของเจ้าผู้ปกครองน่าน

อีกเหตุผลหนึ่งที่น่าจะเป็นไปได้ต่อจุดมุ่งหมายของเจ้าผู้ปกครองน่าน คือ การทำให้เมืองร้างถือเป็นการทำลายรูปแบบอำนาจเดิมของเมืองเก่า และถือเป็นหนึ่งในกระบวนการสถาปนาอำนาจ

---

[102] อ้างแล้ว, หน้า 307.

[103] กองจดหมายเหตุ กรมศิลปากร, เอกสารรัชกาลที่ 5 มท.36/41 "ศุภอักษรน่านตอบว่าด้วยได้ลำเลียงเสบียงอาหารขึ้นไปปากแคม และได้บังคับให้เจ้าเมืองเชียงแขงซึ่งเข้ามาตั้งอยู่ในเมืองสิงเมืองนังแต่งเครื่องบรรณาการมาอ่อนน้อมต่อเมืองน่าน และถ้าเจ้าเมืองเชียงแขงไม่อ่อนน้อมต่อเมืองน่านแล้วให้ขับออกไปให้พ้นพระราชอาณาเขต" ปีชวด สัมฤทธิศก จ.ศ. 1250

[104] กฎหมายพระเจ้าน่าน ตำนานพระเจ้าไห้. (เชียงใหม่ : ศูนย์ส่งเสริมและศึกษาวัฒนธรรมลานนาไทย วิทยาลัยครูเชียงใหม่, 2523).

ของน่านขึ้นเหนือเมืองต่างๆเหล่านั้นด้วย เพราะกลุ่มรัฐ-กลุ่มเมืองของชาวไทลื้อดังกล่าวเป็นรัฐขนาดเล็กจำนวนมากที่พื้นที่ทางอำนาจกระจายตัวอยู่รอบๆเมือง ทว่า ถึงแม้จะมีพื้นที่ขนาดเล็กแต่ความเป็นเอกเทศของแต่ละเมืองมีอยู่สูง เมืองแต่ละเมืองที่เป็นรัฐมีระบบการปกครองและสายสืบตระกูลเป็นของตนเอง การดำรงอยู่ของความเป็นเมืองผูกพันโดยตรงกับการมีอยู่ของเจ้าผู้ปกครอง และถึงแม้จะมีการยอมรับอำนาจของรัฐขนาดใหญ่กว่าก็เป็นการยอมรับในฐานะเจ้าประเทศราชต่อเจ้าอธิราช เมื่อรวมเข้ากับสภาพทางการเมืองระหว่างรัฐที่ทำให้พื้นที่ดังกล่าวเป็นพรมแดนทางอำนาจที่เหลื่อมซ้อนกันของรัฐขนาดใหญ่ซึ่งเจ้าผู้ปกครองรัฐขนาดเล็กอาศัยช่วงใช้เป็นกลการเมืองในการดำรงความเป็นเอกเทศของตน การสถาปนาอำนาจของรัฐอื่นต่อพื้นที่ดังกล่าวเหล่านี้จึงมักไม่ค่อยมีประสิทธิภาพ การกวาดต้อนผู้คนของน่านจนทำให้เมืองร้างโดยมุ่งเน้นไปที่เจ้าผู้ปกครองของรัฐขนาดเล็กเหล่านี้จึงเป็นการสลายสภาพหน่วยทางการเมืองที่เป็นเอกเทศของดินแดนเหล่านั้นไปด้วย ถือเป็นการล้างไพ่เรื่องสถานะรูปแบบการปกครองของเมืองทิ้งไป และเปิดโอกาสให้น่านมีช่องทางส่งคนในบังคับของตนเองกลับเข้าไปตั้งเมืองใหม่เพื่อสถาปนาอำนาจการปกครองโดยน่านอย่างสมบูรณ์ไปในเมืองดังกล่าว โดยใช้สิทธิ์ของการที่เจ้าผู้ปกครองน่านเป็นผู้ *“ปราบแพ้”*(พิชิต) ต่อเมืองเหล่านั้น และยังสามารถอ้างได้ว่าเชื้อสายของเจ้าผู้ปกครองไทลื้อของเมืองในพื้นที่ดังกล่าวในอดีตอยู่ใต้อำนาจบังคับการของตน(จากการถูกกวาดต้อน)

อย่างไรก็ดี การที่น่านกวาดต้อนคนทางตอนเหนือจนทำให้เกิดเมืองร้างถือเป็นจุดบอดใหญ่ต่อการคงอำนาจในบริเวณนั้นด้วยเช่นกัน เพราะถึงแม้น่านจะประกาศการมีอำนาจในพื้นที่ดังกล่าวแต่ก็เป็นการประกาศลอยๆที่ไม่มีคนรับทราบ เพราะไม่เหลือใครให้รับทราบ ไม่มีการสถาปนาอำนาจขึ้นควบคุมบริเวณดังกล่าวอย่างชัดเจน และในเบื้องต้นยังไม่มีคนในสังกัดของตนเข้าไปควบคุมดินแดนเหล่านั้นอย่างเป็นกิจการ การประกาศอำนาจในลักษณะ “จองเอาไว้ก่อน” เป็นความคลุมเครือที่ยิ่งไปกว่าเรื่องเขตแดนของรัฐยุคจารีตเสียอีก และค่อนข้างสร้างปัญหาให้กับเจ้าผู้ปกครองน่านในยุคหลัง เพราะเจ้าผู้ปกครองเชียงแขงพยายามอาศัยความคลุมเครือดังกล่าวแสวงหาตำแหน่งแห่งที่ของตนในลำดับขั้นทางอำนาจของการเมืองระหว่างรัฐ ทั้งยิ่งเป็นปัญหาวุ่นวายเข้าไปอีกเมื่อเจ้าอาณานิคมตะวันตกเข้ามาถึงและต้องการความชัดเจนในเรื่องพรมแดน

เจ้าผู้ปกครองเชียงแขงนับแต่สมัยตั้งเมืองเชียงแขงขึ้นครั้งแรก มักกล่าวอยู่เสมอว่า ตนมีอำนาจในเมืองเชียงแขง รวมถึง สิง นัง กลาง ลอง รวมเป็นห้าเมืองอยู่ด้วยกัน เมืองเหล่านี้ *“...เปนเขตแดนเมืองเชียงแขงสืบมาแต่สันตานุสันตติ”*[105]ปัญหาจึงเกิดขึ้นเมื่อเมืองเชียงแขงฟื้นตัวขึ้นมาอีกครั้งใน พ.ศ. 2423 และไปขอความคุ้มครองจากเชียงตุงซึ่งเป็นอิทธิพลของพม่า แล้วเกิดเปลี่ยนใจย้าย

[105] ประวัติเมืองเชียงแขงฉบับวัดท่าพร้าว ใน Chronicle of Sipsong Panna, p. 268.

ศูนย์กลางอำนาจตนข้ามมาตั้งเมืองใหม่อยู่ที่เมืองสิงซึ่งเป็นเมืองร้างแต่มีทำเลเหมาะแก่การตั้งถิ่นฐานกว่า และเชียงแขงมองว่าเป็นสิทธิธรรมของตนอย่างสมบูรณ์ที่จะกระทำ ขณะที่น่านและกรุงเทพฯกลับมองว่าพื้นที่ดังกล่าวเป็นส่วนหนึ่งในฐานอำนาจของตน กรุงเทพฯมองยิ่งไปไกลกว่านั้น คือมองว่าจะเป็นการเปิดโอกาสให้อังกฤษซึ่งกลืนดินแดนของพม่าเข้ามาอ้างสิทธิ์ในการถือครองเมืองเชียงแขงและอังกฤษจะ *"...พลอยเคลือบคลุมเอาเขตรแดนเมืองน่าน ซึ่งเปนพระราชอาณาเขตกรุงเทพฯ ไปเปนของอังกฤษเสียด้วย"*[106] เจ้าผู้ปกครองน่านจึงต้องเข้าไปจัดการกับปัญหาความไม่ชัดเจนดังกล่าวนี้

เนื่องจากผู้ปกครองเชียงแขงขอความคุ้มครองจากเชียงตุง หมายความว่าเชียงแขงย่อมเป็นประเทศราชของพม่าและอยู่นอกขอบเขตการคุ้มครองโดยอำนาจของสยาม สิ่งที่เจ้าผู้ปกครองน่านดำเนินการต่อสถานการณ์ดังกล่าว คือ ใช้รูปแบบการเมืองแบบที่เคยทำมา ด้วยการเกลี้ยกล่อมให้เชียงแขงสวามิภักดิ์ต่อกรุงเทพฯผ่านทางน่าน[107] ยอมส่งต้นไม้เงินต้นไม้ทองและดื่มน้ำพระพัฒน์สัตยา ซึ่งเชียงแขงตอบปฏิเสธกลับต่อกรณีนี้ว่า –

> *"...ซึ่งจะให้เมืองเชียงแขงแต่งราชบัณณาการต้นดอกไม้เงินแลดอกไม้ทองลงมาครั้งนี้ยังไม่ได้ เหตุเมืองเชียงรุ้ง เชียงตุงกับเมืองเชียงแขงดุจก้อนเส้า 3 ลูก ช่วยกันว่าพากันคิด ... ขอให้เจ้านครเมืองน่านคิดเอาเมืองเชียงตุงให้ได้ก่อน"*[108]

ข้อความดังกล่าวฟังดูเหมือนเป็นการปฏิเสธโดยอ้างว่าตนเองมีเมืองเชียงตุงและเชียงรุ่งคอยหนุนหลังอยู่ แต่อันที่จริงแล้ว คงเป็นไปได้ด้วยเช่นกันว่า เชียงแขงกำลังย้ำให้น่านตระหนักถึงความล้มเหลวของสยามในการตีเชียงตุงและการพยายามเข้าไปมีอำนาจในเชียงรุ่งในช่วงเวลาก่อนหน้า ซึ่งน่านตอบกลับคำสบประมาทนี้ด้วยการขนทหารขึ้นไปตั้งกองบัญชาการที่เมืองภูคาซึ่งชิดติดต่อแดนกับเชียงแขง และเปลี่ยนจากการเกลี้ยกล่อมเป็นสารในลักษณะข่มขู่ –

> *"...เจ้าน้องจักว่าดังฤๅก็หื้อว่าแท้ ครั้นจักน้อมสามิภักดิ์กษัตริย์เจ้าอยู่หัวกรุงเทพมหานครแท้นั้นก็หื้อแต่งดอกไม้เงินทองหื้อขุนลงมารีบๆ ครั้นบ่น้อมก็ห้างเครื่องศึกไว้ท่า ครั้นบ่ฟันก็หื้อเอาข้าไพร่พ่ายเสียไวๆ หื้อพลันพ้นเขตแดน สิง นัง กลาง ลอง นี้ขับบัดนับเสี้ยง"*[109]

---

106 กรมศิลปากร เอกสารรัชกาลที่ 5, อ้างแล้ว

107 สมศักดิ์ ลือราช, "ความสำคัญของเมืองแพร่และเมืองน่านในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พ.ศ. 2411 – 2453," (ปริญญานิพนธ์มหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร พ.ศ. 2529)

108 กองจดหมายเหตุ กรมศิลปากร เอกสารรัชกาลที่ 5 ม.2.12 ก/2 ใบบอกเมืองน่าน วันที่ 5 พฤษภาคม ร.ศ. 108

109 ประวัติเมืองเชียงแขงฉบับวัดท่าพร้าว ใน Chronicle of Sipsong Panna, p. 264.

ภายหลังเชียงแขงจึงเปลี่ยนท่าทีแล้วขอสวามิภักดิ์เข้ากับกรุงเทพฯ[110]

ในระหว่างการส่งต้นไม้เงินต้นไม้ทองลงไปให้กรุงเทพฯ พบว่าน่านยังคงเป็นผู้มีส่วนเกี่ยวข้องที่เข้ามากำกับดูแลการส่งบรรณาการของเชียงแขงด้วย ใน*ประวัติเมืองเชียงแขงฉบับวัดท่าพร้าว*ระบุว่า เดิมต้นไม้เงินต้นไม้ทองของเชียงแขงจะทำขึ้นด้วยทองคำหนัก 3 บาท และเงินหนัก 300 ซึ่งเป็นปริมาณที่เชียงแขงสามารถรวบรวมได้ในขณะนั้น แต่เจ้าสุริยะ(เจ้าสุริยวงศ์ผริตเดช ตำแหน่งในขณะนั้นคืออุปราชหอหน้า)มองว่า มูลค่าน้อยเกินไปไม่ควรค่าที่จะนำลงไปถวาย จึงเสนอให้เพิ่มปริมาณทองคำเป็น 100 บาท หากเชียงแขงหาไม่ได้ เมืองน่านจะเป็นผู้ออกค่าใช้จ่ายให้ก่อน[111] จึงกลายเป็นว่า น่านกลายเป็นผู้กำกับดูแลในเรื่องบรรณาการต่อเชียงแขงโดยตรง และถือตัวเป็นผู้หยิบยื่นบุญคุณต่อเมืองเชียงแขงในเรื่องนี้ไป

อย่างไรก็ตาม ท่าทีของเมืองเชียงแขงยังคงเป็นการปฏิเสธการมีอำนาจนำของน่านอยู่ และพยายามใช้ช่องทางในเรื่องความคลุมเครือในการปฏิเสธอำนาจของน่าน ในยุคหลัง พ.ศ. 2434 เมื่อกรุงเทพฯต้องแสดงความชัดเจนในเรื่องปัญหาการทับซ้อนกันของดินแดนเชียงแขง ข้าหลวงจากกรุงเทพฯและเจ้าผู้ปกครองน่านจึงขึ้นไปที่เชียงแขง เจ้าผู้ปกครองของเชียงแขงอาศัยช่องทางในเรื่องที่ปัญหาของตนกลายเป็นประเด็นในเวทีการเมืองของรัฐขนาดใหญ่ พยายามอ้างสิทธิ์ในดินแดนของพื้นที่ตน โดยยกเหตุผลมาอ้างว่า แม้น่านจะตีเชียงแขงได้ตั้งแต่ พ.ศ. 2347 แล้ว แต่ไม่ได้หมายความว่าน่านจะมีสิทธิธรรมในดินแดนที่ตีได้ เหมือนกับที่น่านยกไปตีเชียงรุ่งก็ไม่ได้มีสิทธิ์ในดินแดนเชียงรุ่ง[112] การถกเถียงกันจบลงด้วยการที่เชียงแขงขอขึ้นกับกรุงเทพฯโดยตรง และขอสิทธิในการปกครองดินแดนรอบข้าง คือ สิง นัง กลาง ลอง กลับคืนมาทั้งหมด *"ดั่งเมืองน่านเอาเปนเมืองพระปู่พระตาเปนบ้านพี่เมืองน้อง"*[113] สถานะของเชียงแขงจึงเป็นประเทศราชขึ้นตรงต่อสยาม

รูปแบบการพยายามรักษาอำนาจของเจ้าผู้ปกครองเชียงแขงเป็นความพยายามที่ใช้ คือ เป็นการเลือกที่จะผูกตัวเองเข้ากับเจ้าประเทศราชโดยตรง โดยไม่ผ่านหรือไม่ยอมเป็นปริมณฑลทางอำนาจของรัฐอื่นอีกทอด ซึ่งสะท้อนถึงวิธีการเดียวกันกับที่เจ้าผู้ปกครองน่านเคยใช้มาก่อน วิธีการดังกล่าวไม่เพียงแต่จะเพื่อรักษาผลประโยชน์ของดินแดนตน แต่ยังใช้เพื่อปรับโครงสร้างความสัมพันธ์

[110] ใน "ประเพณีรีตคลองเมืองสิง" จะกล่าวรายละเอียดไว้ว่า เชียงแขงพยายามถ่วงเวลาไม่รับรู้เรื่องนี้ถึง 2 เดือนก่อนน่านจะทนไม่ไหวแล้วส่งทหารเข้าไปทวงคำตอบถึงเมืองสิงจริงๆ , โปรดดู "ประเพณีรีตคลองเมืองสิง" ใน Chronicle of Sipsong Panna, p. 333.

[111] "ประวัติเมืองเชียงแขงฉบับวัดท่าพร้าว" ใน Chronicle of Sipsong Panna, p. 265.

[112] อ้างแล้ว, หน้า 268.

[113] อ้างแล้ว, หน้า 269.

ระหว่างรัฐใหม่ทั้งหมด และยกระดับตำแหน่งแห่งที่ของตนให้เทียบเท่ากับรัฐที่มีขนาดใหญ่กว่าและเคยมีอำนาจเหนือกว่าอย่างน่านได้

เชียงแขง รวมถึงเมืองลื้อใกล้เคียง เช่นเมืองภง และภูคา สำหรับน่านในราชวงศ์หลวงติ๋นแล้วจึงเป็นพื้นที่สำหรับการแสวงหาผลประโยชน์โดยแท้จริง ทั้งในด้านการแสวงหาพลเมืองเข้ามาเติมเต็มประชากรในเขตปกครองของน่าน และการประกาศอำนาจเพื่อสร้างเสริมภาพลักษณ์ของเมืองน่านต่อรัฐอื่น อย่างไรก็ตาม จะเห็นได้ว่า เมืองน่านไม่สามารถสถาปนาอำนาจของตนเองบนพื้นที่ของเมืองเหล่านั้นได้อย่างสมบูรณ์ ไม่ว่าจะในฐานะของผู้ปกครองโดยตรง หรือในสถานะตัวแทนของสยาม เพราะสภาพการเมืองของพื้นที่ดังกล่าวที่เป็นจุดทับซ้อนกันมหาอำนาจในภูมิภาคหลายแห่ง ทำให้เจ้าผู้ปกครองรัฐขนาดเล็กในพื้นที่ดังกล่าวพยายามใช้สถานการณ์เพื่อถ่วงดุลอำนาจและหาช่องทางให้กับตน ดังเช่นกรณีของเชียงแขง ซึ่งแม้จะเป็นรัฐขนาดเล็กกว่าน่านมาก แต่ก็ยังพยายามใช้ทุกโอกาสที่เกิดขึ้นในการต่อรองเพื่อรักษาผลประโยชน์และสิทธิอำนาจของตนเองอยู่เสมอ และท้ายที่สุดแล้วอำนาจที่เคยเหนือกว่าตลอดมาของน่านต่อเชียงแขงก็ต้องสูญเสียไปในที่สุดบนโต๊ะเจรจาของพุทธศตวรรษที่ 25

3.2 รัฐในอดีตอาณาจักรล้านนา

“ล้านนา” ในพุทธศตวรรษที่ 24 ไม่ใช่อาณาจักรเหมือนเมื่อครั้งสมัยราชวงศ์มังรายปกครอง แต่เป็นรัฐขนาดเล็กหลายรัฐที่มีพื้นฐานทางวัฒนธรรมร่วมกัน รัฐต่างๆเหล่านี้มีเจ้าผู้ปกครองเป็นของตนเองและไม่ได้ขึ้นต่อกัน สภาพดังกล่าวเป็นผลพวงมาจากเหตุความวุ่นวายในล้านนาสมัยพม่าปกครองที่*ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่*เรียกว่าช่วงเวลาของ *“บ้านไผเมืองมัน”*[114] ซึ่งทำให้เจ้าเมืองท้องถิ่นตามเมืองต่างๆรวมอำนาจท้องถิ่นเข้าหาตนเองและสถาปนาสายการปกครองของคนตระกูลตนลงในเมืองต่างๆได้ ทั้งการเข้ามามีอำนาจของพม่าราชวงศ์คองบองหรือสยามก็ไม่ได้ทำลายรูปแบบการปกครองนี้ลง หรือไม่ได้สถาปนารัฐหนึ่งใดให้กลายมาเป็นศูนย์กลางของอาณาจักรล้านนาขึ้นใหม่ ทำให้เจ้าผู้ปกครองต่างๆในล้านนาที่เข้ากับสยามถือตัวว่ารัฐของตนต่างก็เป็นประเทศราชขึ้นตรงต่อสยามและมีความเท่าเทียมกันในทางสถานะ

การสิ้นสุดระบบการปกครองร่วมกันแบบรัฐอาณาจักรไม่เพียงแต่จะทำให้เมืองแต่ละเมืองแยกขาดการปกครองและมีอิสระในท้องที่ของตน แต่ยังทำให้แต่ละพื้นที่เกิดความรู้สึกแปลกแยกจากเมืองอื่นๆด้วย ความรู้สึกแปลกแยกดังกล่าวเกิดจากการที่แต่ละรัฐขาดความรู้สึกร่วม ประชาชนที่สังกัดแต่ละท้องที่ต่างมองว่าตนเองเป็นคนในสังกัดของรัฐหนึ่งๆเท่านั้น แม้จะมีภาษาและวัฒนธรรมที่

---

[114] อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว และ เดวิด เค. วัยอาจ, ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่, หน้า 141.

ใกล้เคียงกัน แต่ไม่ได้มีความสัมพันธ์หรือพันธะที่ต้องมีร่วมกับเมืองอื่น ความรู้สึกดังกล่าวจะพัฒนาขึ้นมาเป็นการแสวงหาและการสร้างอัตลักษณ์ของแต่ละพื้นที่ซึ่งมองว่าเมืองของตนเองแตกต่างกว่าเมืองในอดีตอาณาจักรล้านนาอื่นๆในยุคก่อนหน้า

อาจสามารถแยกรัฐในล้านนาที่เป็นประเทศราชของสยามออกได้เป็นสองกลุ่ม หนึ่งคือรัฐของราชวงศ์เจ้าเจ็ดตน ได้แก่ เชียงใหม่ตั้งแต่สมัยเจ้ากาวิละเป็นต้นไป ลำปาง และลำพูน เมืองเหล่านี้ถือเป็นเครือญาติกัน และมีความร่วมมือกันที่ค่อนข้างใกล้ชิด อีกกลุ่มหนึ่งคือรัฐที่ไม่ได้เกี่ยวกับสายตระกูลเจ้าเจ็ดตน ได้แก่ เมืองแพร่และเมืองน่าน ซึ่งทั้งสองเมืองไม่ได้มีความเกี่ยวข้องหรือความสัมพันธ์ทางเครือญาติกับทางเจ้าเจ็ดตน ทั้งยังไม่มีความเกี่ยวพันใกล้ชิดกันระหว่างทั้งสองเมืองด้วย แต่โดยภูมิศาสตร์ที่ตั้งซึ่งอยู่ใกล้ชิดกันมักทำให้แพร่และน่านต้องมีปฏิสัมพันธ์หรือความร่วมมือทางทหารกันอยู่บ่อยครั้ง

การสวามิภักดิ์เป็นประเทศราชของสยามทำให้เจ้าผู้ปกครองของรัฐต่างๆในล้านนามีจุดร่วมกันเพิ่มขึ้น การปะทะกันในระดับสงครามระหว่างรัฐจึงไม่เกิดขึ้น กลายเป็นเสถียรภาพใหม่ขึ้นภายในล้านนา แม้ว่าจะไม่มีความเป็นเอกภาพก็ตาม นอกจากนี้ยังถือเป็นการสร้างจุดมุ่งหมายร่วมที่เหมือนกันให้กับรัฐต่างๆด้วย นั่นคือ ดึงจุดสนใจไปที่การต่อต้านอำนาจของพม่าและทำให้หันไปมองยังผลประโยชน์ในดินแดนอื่นที่ไม่ใช่กลุ่มการเมืองของตนแทน แม้ว่าจะการปกครองจะแยกขาดออกจากกันและไม่มีพันธะเชื่อมโยงกันระหว่างเจ้าผู้ปกครองแต่ละแห่ง หากทว่า เมื่อเกิดสงครามหรือภัยคุกคามที่มาจากหน่วยการเมืองอื่น เจ้าผู้ปกครองในล้านนามักจะให้ความช่วยเหลือทางทหารต่อกัน เช่น กรณีสงครามกับพม่าในเชียงรุ่ง หรือ กรณีที่กรุงเทพฯเรียกระดมทัพเพื่อภารกิจสงครามในอาณาบริเวณใกล้เคียงกับดินแดนล้านนา

สำหรับเจ้าผู้ปกครองน่าน การมีความร่วมมือกัน(โดยไม่เข้ามาข้องเกี่ยวกับการปกครองของแต่ละฝ่าย)ระหว่างรัฐต่างๆในล้านนา ไม่ใช่แค่เพียงการการันตีความสงบสุขในพื้นที่ด่านต่อแดนที่ติดต่อกันเท่านั้น แต่ยังหมายถึงการรับประกันถึงสถานะความเป็นเอกเทศ และการได้รับการยอมรับจากรัฐรอบข้างว่ารัฐของตนมีสถานะความเป็นรัฐอย่างเท่าเทียมกันอีกด้วย เนื่องเพราะเมืองน่านที่ถูกทำให้กลายเป็นล้านนาแล้วไม่ใช่เมืองกษัตริย์ ไม่มีความต่อเนื่องใดๆที่เกี่ยวพันกันของเจ้าผู้ปกครองเมื่อครั้งสร้างเมืองน่าน(ราชวงศ์ภูคา)กับสายตระกูลของผู้ปกครองน่านในพุทธศตวรรษที่ 24 (ราชวงศ์หลวงติ๋น) ความชอบธรรมใดๆในการสร้างสิทธิธรรมอำนาจในการขึ้นเป็นเจ้าผู้ปกครองรัฐเอกเทศจึงต้องสร้างขึ้นมาใหม่หมด และต้องได้รับความมั่นใจว่าจะไม่ถูกรัฐล้านนาอื่นอ้างสิทธิการปกครองซ้อนทับลงในพื้นที่ที่ตนเองฟูมฟักอำนาจขึ้นมา การได้รับการปฏิบัติอย่างเท่าเทียมจากรัฐล้านนาอื่นหรือการได้รับการยอมรับว่ารัฐน่านมีตัวตนที่เป็นเอกเทศจากเพื่อนบ้าน จึงเป็นการรับประกันสิทธิของเจ้าผู้ปกครองน่านไปในตัว ดังนั้นแล้ว ความร่วมมือระหว่างรัฐเครือข่ายล้านนาด้วยกันสำหรับน่านจึง

เป็นทั้งเรื่องของความสงบในภูมิภาค การแสวงหาผลประโยชน์ร่วม การมีศัตรูร่วม และยังเป็นการยืนยันถึงสิทธิธรรมของตัวผู้ปกครองเอง

3.2.1 เชียงแสน

เชียงแสนถือเป็นข้อยกเว้นในเรื่องการมีความร่วมกันทางการเมืองกับน่าน เนื่องจากเชียงแสนเป็นกลุ่มการเมืองเดียวในล้านนาที่มีความแตกต่างจากกลุ่มอื่น นั่นคือ ไม่ได้มีการ *"ฟื้นม่าน"* (กบฏต่อพม่า) และยังคงเป็นศูนย์การปกครองของพม่าในล้านนาและบริเวณหัวเมืองไทลื้อข้างเคียงอยู่ ดังนั้นปฏิกิริยาของน่านต่อเชียงแสนจึงมีเพียงด้านเดียว คือการเป็นศัตรู

โดยประวัติความเป็นมาของเมืองแล้ว เชียงแสนเป็นเมืองใหญ่ที่มีความสำคัญมาโดยตลอดทั้งในแง่การเมืองการปกครองและการค้า ด้วยความที่อยู่ติดกับฝั่งแม่น้ำโขงและเป็นปลายแดนต่อไปยังดินแดนของชาวลื้อและชาวเขิน ซึ่งสามารถเดินทางต่อไปถึงยูนนานได้ ทำให้เชียงแสนเป็นเมืองท่าการค้าสำคัญทั้งทางน้ำและทางบก ในแง่ของการปกครอง เชียงแสนเป็นเมืองหลวงเก่าของราชวงศ์ลวจักราชมาตั้งแต่ก่อนพญามังรายสร้างเมืองเชียงใหม่ ภายหลังเมื่อพม่าเข้ามาปกครองล้านนาก็ยกให้เชียงแสนเป็นศูนย์กลางอำนาจของพม่าควบคู่ไปกับเชียงใหม่ และกลายเป็นศูนย์กลางอำนาจสูงสุดตั้งแต่ พ.ศ. 2270[115] มีการส่งขุนนางตำแหน่งเมียวหวุ่นรวมถึงกองทหารเข้ามาประจำการ เชียงแสนในยุคพุทธศตวรรษที่ 23 เป็นต้นไปจึงมีความใกล้ชิดกับพม่ามากพอที่จะไม่เกิดการฟื้นม่านภายในตัวเมือง และทำให้ความมั่นคงของเชียงแสนจึงมีแนวโน้มสัมพันธ์กับความเข้มแข็งของราชสำนักพม่าที่อังวะเป็นสำคัญ

การเป็นฐานอำนาจของพม่าถือเป็นดาบสองคมแก่ตัวเชียงแสนเองด้วย นั่นเพราะเมื่อถึงคราวที่ราชสำนักพม่าอ่อนแอจนขาดกำลังสนับสนุนเชียงแสน เมืองอื่นๆในล้านนาที่ทำการฟื้นม่านก็จะมุ่งทำลายเชียงแสนเพื่อป้องกันไม่ให้กองทหารที่เชียงแสนเข้ามาคุกคามตนเองได้ ดังปรากฏมาแล้วใน พ.ศ. 2300 ซึ่งเชียงใหม่ในการปกครองของพญาองค์คำยกขึ้นมาตีเชียงแสน เมื่อถึงพุทธศตวรรษที่ 24 ที่ลำปางและเชียงใหม่ไปเข้ากับสยาม เชียงแสนก็กลายเป็นจุดมุ่งหมายสำหรับการรุกรานของเจ้ากาวิละอีก และเมื่อน่านหันไปเข้ากับสยาม กองทัพที่รุกขึ้นมาตีเชียงแสนก็เพิ่มทัพของเมืองน่านเข้าไปด้วย การบุกตีเชียงแสนของบรรดารัฐเกิดใหม่ในล้านนาเพิ่มความถี่ขึ้นเรื่อยๆหลังปี พ.ศ. 2331 เมื่อทัพใหญ่ของพม่าล้มเหลวในการตีเวียงป่าซางเพื่อกลับมามีอิทธิพลในล้านนา ทำให้การสนับสนุนเชียงแสนของพม่าอ่อนลงตามลำดับ แม้กระนั้นเมืองเชียงแสนเองก็ยังคงมีกำลังพอสมควร และมีการติดต่อกับเมือง

[115] "พื้นเมืองเชียงราย เชียงแสน" ใน สรัสวดี อ๋องสกุล. พื้นเมืองเชียงแสน, หน้า 170, แต่ ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ บอกว่าเป็น พ.ศ. 2276

เชียงตุงในเรื่องการช่วยเหลือกันอยู่ตลอด ช่วง พ.ศ. 2334 – 2336 เชียงใหม่ ลำปาง แพร่ และน่าน ยกทัพขึ้นไปตีเชียงแสนทุกปี[116] ก่อนจะหยุดลงไปชั่วคราวเมื่อไม่สามารถตีเมืองได้ และลดระดับเป็นการกวาดต้อนคนตีหัวเมืองขึ้นของเชียงแสนแทน จนเมื่อถึง พ.ศ. 2345 กองทัพผสมของประเทศราชสยามทั้งเชียงใหม่ ลำปาง แพร่ น่าน รวมไปถึงทัพจากเวียงจัน จึงยกเข้าตีเมืองเชียงแสนอีกครั้ง แม้ว่าจะล้มเหลว แต่ก็เป็นการเริ่มสงครามใหญ่เพื่อมุ่งหมายเอาชัยชนะอีกระลอก การตีเชียงแสนไปประสบความสำเร็จในตอน พ.ศ. 2347 และจบลงด้วยการกวาดต้อนคนแล้วทำลายเมืองเชียงแสนทิ้ง *"...ยังค้าง(เหลืออยู่)แต่น้ำกับดินแล"*[117]

การที่รัฐต่างๆในล้านนาระดมคนเข้าโจมตีเชียงแสน ในด้านหนึ่ง กลายเป็นการสร้างความรู้สึกถึงความแปลกแยกแตกต่างให้กับชาวเมืองเชียงแสนในช่วงเวลาดังกล่าวเองด้วย ความแปลกแยกนี้เดิมทีคงมีมาตั้งแต่สมัยเริ่มแรกที่พม่าปกครองแล้ว เนื่องจากเมืองต่างๆกลายเป็นปริมณฑลของพม่า ผู้คนจึงเลือกที่จะสนใจพื้นที่เมืองบ้านเกิดของตนเองมากกว่าที่จะมองว่าดินแดนล้านนาเป็นรัฐเอกภาพหนึ่งเดียวกันแม้ว่าจะมีภาษา วัฒนธรรมเดียวกัน หรือเรียกตัวเองว่า *"ล้านนาไทย"* เหมือนกันก็ตามที เมื่อรวมกับการเกิดสภาพ *"บ้านไผเมืองมัน"* ที่แต่ละท้องที่ไม่สามารถพึ่งพาความร่วมมือระหว่างรัฐได้อย่างสนิทใจและจำเป็นต้องพึ่งพาตนเองเป็นหลัก จึงยิ่งตอกย้ำความรู้สึกแปลกแยกจากกันของแต่ละเมืองมากขึ้น ความรู้สึกนี้เห็นได้ชัดจากผู้บันทึกประวัติศาสตร์ของเมืองน่านและเมืองเชียงแสนเอง ใน *คำมะเกล่าเมืองเชียงแสน* ยิ่งให้ความรู้สึกของชาวเมืองในฐานะผู้ถูกรุกรานและถูกทำลายบ้านเกิดเมืองนอนที่ตนภาคภูมิใจจากคนล้านนาด้วยกัน ทั้งยังกล่าวในทำนองตัดพ้อถึงเมืองเชียงใหม่แทรกไปด้วยในตอนท้ายของการเล่าเหตุการณ์เชียงแสนแตก(เน้นโดยผู้เขียน) -

> *"แต่ปฐมลาวจังกราช กระสัตรเสวยเมืองเชียงแสนที่นี้มาได้ 32*
> *เช่นกระสัตร ต่อเท้ามารอดมังรายนราชตนช้อยหนีไปตั้งอยู่เมืองเชียงใหม่*
> *แล้ว<u>ละหนีลูกหลาน</u>กินอยู่เมืองเชียงแสนที่นี้ได้ 14 ตนแล"*[118]

การที่เมืองเชียงแสนถูกทำลายลงส่งผลสำคัญต่อน่านอย่างน้อย 3 ประการ อย่างแรกคือ เป็นการสลายตัวของฐานอำนาจพม่าในเขตพื้นที่ล้านนาอย่างสมบูรณ์ พม่าจะไม่สามารถกลับเข้ามามีอิทธิพลในพื้นที่ล้านนาอีก และเปิดโอกาสให้น่านสามารถฟื้นฟูตัวเมืองในปกครองของตนได้โดยไม่จำเป็นต้องหวาดระแวงว่าพม่ารุกเข้ามาตีหัวเมืองของตนที่ติดต่อกับด่านแดนเมืองเชียงแสนตอนไหน

[116] "คำมะเกล่าเมืองเชียงแสน" ใน สรัสวดี อ๋องสกุล. พื้นเมืองเชียงแสน, หน้า 246.

[117] อ้างแล้ว, หน้า 255.

[118] อ้างแล้ว.

ประการที่สองคือ การสลายตัวของเชียงแสนกลายเป็นการเพิ่มฐานอำนาจให้กับเจ้าผู้ปกครองน่านไปในตัว เพราะพื้นที่ปกครองของน่านขยายตัวเพิ่มขึ้นไปทางเหนือด้วย ก่อนหน้านั้นเจ้าอัตถวรปัญโญซึ่งเคยเป็นเจ้าเมืองเทิงมาก่อนอาจถือสิทธิ์ในการสืบทอดอำนาจปกครองเมืองอยู่ แต่ไม่ได้มีอำนาจจริงๆ เพราะเป็นพื้นที่ทับซ้อนที่เชียงแสนเองก็อ้างสิทธิ์ในการถือครอง และผู้คนในบริเวณรอยต่อของทั้งสองดินแดนก็อพยพโยกย้ายหรือถูกกวาดต้อนเข้าสังกัดไปมาระหว่างทั้งสองดินแดน ดังจะพบเนื้อหาว่าเจ้าเมืองเชียงของอพยพคนลงมาขอพึ่งเจ้าอัตถวรปัญโญ ใน พ.ศ. 2334[119] แต่ก็จะพบเจ้าเมืองเชียงของอีกคนที่ไปช่วยเชียงแสนป้องกันเมืองใน พ.ศ. 2346[120] การสลายตัวของเชียงแสนจึงทำให้น่านได้สิทธิ์ในเมืองแก่นท้าว เมืองเทิง เมืองเชียงคำ และเมืองเชียงของเข้ามาอยู่ในอำนาจปกครองอย่างสมบูรณ์

ประการที่สาม การที่เชียงแสนสลายไปทำให้อาณาเขตของน่านขยายไปติดต่อกับเขตแดนของบรรดารัฐไทลื้อที่อยู่ตอนเหนือ ผลประโยชน์ของเรื่องนี้ไม่ใช่เพียงแต่การได้มีรัฐอื่นให้ติดต่อค้าขายด้วย แต่ยังรวมถึงการที่น่านสามารถใช้กำลังทหารขึ้นไปกวาดต้อนคน และสร้างอิทธิพลต่อรัฐขนาดเล็กที่ไม่ขึ้นกับสยามทางตอนเหนือได้โดยสะดวก เพราะไม่มีเมืองขนาดใหญ่ที่เป็นปรปักษ์อย่างเชียงแสนเข้ามากั้นกลางหรือให้การสนับสนุนรัฐเหล่านั้นแล้ว การสลายตัวของเชียงแสนยังทำให้เกิดช่องว่างทางอำนาจซึ่งคอยกำกับดูแลพื้นที่ดังกล่าวอยู่ และเปิดโอกาสให้น่านเข้าไปแสดงตัวในฐานะอำนาจใหม่ในพื้นที่ ในอีกด้านหนึ่ง การที่น่านและเชียงใหม่สามารถตีเชียงแสนได้แล้วแบ่งแยกเขตปกครองของเชียงแสนให้เข้ามาอยู่ในอำนาจของตนยังสร้างความหวาดระแวงให้กับบรรดาเมืองในรัฐไทลื้อบางส่วนด้วย ในการตกลงเรื่องสิทธิการปกครองเมืองสิงระหว่างน่านกับเชียงแขง พ.ศ. 2434 ที่มีกรุงเทพฯเป็นตัวกลาง เชียงแขงอ้างเรื่องดังกล่าวขึ้นโดยขอร้องกับกรุงเทพฯว่าอย่าให้ดินแดนของเชียงแขง (คือ เชียงแขง, สิง, นัง, กลาง และ ลอง) ต้องถูกตัดแบ่งออกจากกัน *"แบบเมืองเชียงแสน"*[121]

สำหรับเจ้าผู้ปกครองน่าน เชียงแสนจึงถือได้ว่าเป็นความท้าทายแรกต่อความมั่นคงในดินแดนของตนภายหลังการสวามิภักดิ์เข้ากับสยาม การที่เชียงแสนยังขึ้นกับพม่าอยู่ถือเป็นภัยคุกคาม เป็นบททดสอบต่อความสามารถในการรับมือกับรัฐที่เป็นศัตรูของน่าน แต่ขณะเดียวกันก็เป็นบททดสอบที่ให้รางวัลอย่างคุ้มค่าแก่รัฐใหม่ที่เริ่มปลูกปั้นตนเองอย่างน่าน ซึ่งภายหลังการพิชิตเชียงแสนได้ บททดสอบอันท้าทายดังกล่าวได้กลายเป็นบันไดขั้นแรกในความพยายามขยายอำนาจและอิทธิพลของ

---

[119] พงศาวดารเมืองน่าน, หน้า 80.

[120] "คำมะเกล่าเมืองเชียงแสน" ใน สรัสวดี อ๋องสกุล. พื้นเมืองเชียงแสน, หน้า 81.

[121] "ประวัติเมืองเชียงแขงฉบับวัดท่าพร้าว" ใน Chronicle of Sipsong Panna, p. 265.

เจ้าผู้ปกครองน่าน ความสำเร็จของการตีเชียงแสนนำมาซึ่งความมั่นคงในดินแดน ประชากรและสินสงครามที่เพิ่มขึ้น พื้นที่ใต้อาณัติที่ขยายตัว และยังกลายเป็นการเปิดพื้นที่ให้เจ้าผู้ปกครองน่านขึ้นไปแสวงหาผลประโยชน์ยังดินแดนตอนบนขึ้นไป

3.2.2 เชียงใหม่

ในบรรดารัฐในล้านนาที่สวามิภักดิ์เข้ากับสยาม เชียงใหม่เป็นรัฐที่มีต้นทุนดีที่สุดในการเป็นศูนย์กลางของล้านนาที่จะเกิดขึ้นใหม่ เนื่องจากเชียงใหม่เป็นเมืองหลวงของกษัตริย์ราชวงศ์มังรายในอดีตมาก่อน ทั้งยังเป็นเมืองที่พญามังรายสร้างขึ้น แม้แต่ตอนตกเป็นส่วนหนึ่งของพม่าในชื่อหริภุญไชยเทศะ เชียงใหม่ก็ยังคงเป็นเมืองสำคัญที่ขุนนางระดับเมียวหวุ่น และโป่ ที่ได้รับการแต่งตั้งจากราชสำนักพม่าจะเข้ามากำกับดูแลอยู่เสมอ อย่างไรก็ดี จุดบกพร่องของเชียงใหม่ คือ การเป็นศูนย์กลางสำคัญทำให้เมืองถูกตีอยู่บ่อยครั้งจนกลายเป็นเมืองร้าง และเมืองที่มีขนาดใหญ่ทำให้การฟื้นฟูเมืองในระยะแรกที่ยังคงมีสงครามติดพันอยู่ทำได้ยาก พระยาวชิรปราการ(พญาจ่าบ้าน) เจ้าผู้ปกครองเชียงใหม่คนแรกหลังจากที่เข้ากับสยามพยายามฟื้นฟูเมืองแต่ไม่ประสบความสำเร็จ ภายหลังจากพระยาวชิรปราการเสียชีวิต ตำแหน่งเจ้าผู้ปกครองเชียงใหม่จึงถูกยกให้เจ้ากาวิละ[122] ซึ่งเดิมเป็นผู้ปกครองลำปาง และทำให้เชียงใหม่กลายเป็นเมืองในตระกูลของราชวงศ์เจ้าเจ็ดตน

จุดมุ่งหมายของเจ้ากาวิละภายหลังจากการกลายเป็นเจ้าผู้ปกครองเชียงใหม่คือการฟื้นฟูเชียงใหม่ขึ้นอีกครั้งด้วยการพยายามเพิ่มปริมาณประชากร พร้อมๆกันนั้นก็พยายามขับไล่อำนาจของพม่าออกไปให้พ้นจากพรมแดนของตนเอง จึงพบว่า ในช่วงเวลา พ.ศ. 2339 – 2358 ที่เจ้ากาวิละอยู่ในตำแหน่ง เชียงใหม่มีการยกทัพขึ้นตีหัวเมืองต่างๆทางตอนเหนืออยู่บ่อยครั้ง ซึ่งโดยลักษณะแล้วเมืองเหล่านั้นเป็นเมืองขึ้นของพม่า เช่น การตีเมืองสาดและเมืองหาง ใน พ.ศ. 2345[123] ตีเชียงแสนซึ่งเป็นฐานที่มั่นสุดท้ายของพม่าในล้านนาเมื่อ พ.ศ. 2347[124] ตีเมืองยอง พ.ศ. 2348[125] รวมถึงยกกองทัพเข้าตีเมืองของไทลื้อในเขตสิบสองพันนาและไทเขินในเชียงตุงอยู่บ่อยครั้ง การยกทัพเข้ารุกรานสิบสองพันนาหลายครั้งของเจ้ากาวิละทำให้บันทึกประวัติศาสตร์ของสิบสองพันนาเรียกชื่อ

---

[122] พระยาวชิรปราการถูกพระเจ้ากรุงธนบุรีสั่งประหารชีวิต ตำแหน่งเลยถูกริบและมอบให้กับเจ้ากาวิละ ซึ่งเป็นเจ้าผู้ปกครองคนแรกๆที่หันเข้าหาสยาม

[123] อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว และ เดวิด เค. วัยอาจ, ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่, หน้า 171.

[124] อ้างแล้ว, หน้า 173.

[125] อ้างแล้ว, หน้า 177.

กองทัพเชียงใหม่, ลำพูน และลำปาง ว่า "กาวิละ" โดยตรง สงครามในแต่ละครั้งของเจ้ากาวิละมักจะประสบความสำเร็จและได้กวาดต้อนคนรวมถึงสินสงครามลงมาที่เชียงใหม่ได้อยู่เสมอ

จุดมุ่งหมายในการกำจัดอิทธิพลของพม่าในล้านนาและอาณาบริเวณใกล้เคียงของเจ้าผู้ปกครองเชียงใหม่เป็นจุดมุ่งหมายเดียวกันกับเป้าประสงค์ของเจ้าผู้ปกครองน่านในยุคแรกเริ่ม ดังนั้นเมื่อมีผลประโยชน์ที่ร่วมกันจึงมักปรากฏว่า หลายครั้งที่กองทัพเชียงใหม่และราชวงศ์เจ้าเจ็ดตนยกขึ้นไปตีเมืองต่างๆที่ขึ้นกับพม่า ก็มักจะมีทัพของของเมืองน่านติดตามเข้าไปด้วย การตีเชียงแสนใน พ.ศ. 2334 – 2336 มีทัพของน่าน(และแพร่) ร่วมอยู่ในขบวนด้วย และการยกทัพขึ้นไปสิบสองพันนาบันทึกของสิบสองพันนาก็ยืนยันว่า มีกองทัพของเมืองน่านยกขึ้นไปพร้อมกับเชียงใหม่[126] การมีความมุ่งหมายร่วมกันในการขับไล่พม่า การเป็นประเทศราชของสยาม และการคาดหวังถึงผลกำไรจากการทำสงครามกวาดต้อนพลเมือง ทำให้ทั้งน่านและเชียงใหม่ต่างสมประโยชน์ในการช่วยเหลือซึ่งกันและกัน

ทั้งนี้ ไม่ได้หมายความว่าความสัมพันธ์ของเชียงใหม่และน่านจะราบรื่นเสมอไป เจ้ากาวิละยังมีจุดมุ่งหมายสำคัญในช่วงยุคแรกฟื้นฟูเชียงใหม่อยู่อีกประการหนึ่ง คือการฟื้นฟูความรุ่งเรืองในอดีตของเชียงใหม่ให้กลับมา ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่กล่าวถึงเรื่องนี้ว่า –

> *"…พระองค์เราบใช่จักมาฟันเมืองหื้อเป็นป่าบ่มี พระองค์เราจักมาฟันป่าหื้อเป็นเมือง จักปลูกแปลงยังสัณฐานเขตน้ำหนังดินในล้านนา 57 เมืองตามบุพตำนองมหากระสัตราธิราชเจ้าอันแต่งแปลงในกาลเมื่อก่อนนั้นแลว่าอั้น"*[127]

และ

> *"…จักมาแปลงบ้านเมืองหื้อสุภาพราบเพียงหื้อวรพุทธสาสนาก้านกุ่งรุ่งเรืองเป็นดั่งเช่นพระมังรายเจ้าอันได้ตั้งแต่งไว้นั้น"*[128]

สรัสวดี อ๋องสกุล ชี้ให้เห็นว่า ราชวงศ์เจ้าเจ็ดตนมักจะใช้ข้ออ้างในเรื่องการจะสร้างเชียงใหม่ให้รุ่งเรืองเหมือนสมัยราชวงศ์มังรายในการรวบรวมผู้คนเมืองต่างๆเพื่อเพิ่มพูนกำลังให้เมืองเชียงใหม่

---

[126] "Chronicle of the Forty-four reigns of the Cao Phandin(MLC-LV2)". In Chronicle of Sipsong Panna, p. 286.

[127] อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว และ เดวิด เค. วัยอาจ, ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่, หน้า 178.

[128] อ้างแล้ว, หน้า 179.

เสมอ[129] นอกจากนั้นยังมีการจำลองเครื่องสูงของกษัตริย์ล้านนาในอดีตขึ้นเพื่อทำพิธีราชาภิเษกในเชียงใหม่ด้วย

การประกาศตัวว่าเป็นผู้ฟื้นฟูความรุ่งเรืองของราชวงศ์มังราย ในแง่หนึ่งแล้วเป็นเรื่องที่ดีสำหรับล้านนา เพราะเป็นการรื้อฟื้นความภาคภูมิใจในอดีต และสร้างความเป็นปึกแผ่นภายในล้านนาให้เกิดขึ้นอีกครั้ง อย่างไรก็ดี การประกาศตัวดังกล่าวจะไม่มีปัญหาใดเลย หากเป็นช่วงเวลาที่เมืองต่างๆในล้านนายังไม่ความเป็นเอกเทศอย่างโดดเด่นแบบในช่วงพุทธศตวรรษที่ 24

การใช้คำว่า *"ล้านนา 57 หัวเมือง"* หรือ *"ดังเช่นมังรายเจ้าอันได้แต่งตั้งไว้"* ของเชียงใหม่ในด้านหนึ่งแล้ว เป็นการประกาศอำนาจของตนเองทับลงบนพื้นที่ทางอำนาจของเมืองอื่นไปด้วย เพราะเป็นการใช้คำที่หมายความรวมถึงอาณาจักรล้านนาในอดีต สำหรับรัฐที่เป็นเชื้อสายเจ้าเจ็ดตนเครือว่านวงศ์เดียวกันกับเชียงใหม่ เช่น ลำพูน และลำปาง อาจไม่ได้มีปัญหาใดมากนัก เพราะสุดท้ายแล้วก็เป็นรัฐพี่น้องในวงศ์วานเครือญาติเดียวกัน แต่สำหรับรัฐที่ไม่ได้อยู่ในเชื้อสายเครือเดียวกัน และมีการขยายอำนาจของตนเองต่างหากอย่างน่านและแพร่ การประกาศตัวดังกล่าวคงไม่ใช่เรื่องที่น่าฟังเท่าใด เพราะเหมือนเชียงใหม่กำลังอ้างสิทธิธรรมทับลงบนพื้นที่ของเมืองตนเอง และอ้างความเป็นรัฐที่เหนือกว่าเจ้าผู้ปกครองแพร่และน่านอยู่ ทั้งๆที่ในทัศนะของเมืองน่านแล้ว สิทธิของเมืองน่านย่อมเป็นของเจ้าผู้ปกครองน่าน ที่ได้รับการสนับสนุนอย่างถูกต้องชอบธรรมจากกรุงเทพฯที่เป็นเจ้าอธิราชสูงสุด

มีตัวอย่างที่ค่อนข้างชัดเจนของความขัดแย้งระหว่างดินแดนที่อ้างสิทธิธรรมในการปกครองล้านนาทับซ้อนกัน ซึ่งแสดงให้เห็นถึงการให้ความสำคัญกับการอ้างสิทธิของบรรดารัฐในอดีตอาณาจักรล้านนา คือ การที่ราชสำนักอังวะแต่งตั้งให้ราชาจอมหงส์ เจ้าเมืองสาด เป็นผู้ถือสิทธิขาดในการปกครองล้านนาทั้งหมดในปี พ.ศ. 2345 การแต่งตั้งดังกล่าวแม้จะได้รับสนับสนุนสถานะจากราชสำนักพม่า แต่ไม่มีผลในทางปฏิบัติ เพราะเชียงใหม่ น่าน รวมถึงแพร่ ซึ่งอยู่นอกเหนือวงอำนาจของพม่าปฏิเสธจะรับรอง และโดยเฉพาะอย่างยิ่งเชียงใหม่ที่หวาดระแวงถึงพรมแดนอำนาจของตนจะถูกช่วงชิงไป[130] ในขณะที่ผู้ปกครองเชียงแสนซึ่งเคยถือสถานะในการปกครองพื้นที่ในล้านนาอยู่แต่เดิมก็ไม่พอใจเป็นอย่างมากจนปฏิเสธที่จะให้ความร่วมมือกับราชาจอมหงส์ ความเป็นอริกันระหว่างข้าราชสำนักอังวะทั้งสองพื้นที่ไปไกลถึงขนาดที่เชียงแสนส่งหนังสือแจ้งเตือนให้เจ้ากาวิละระมัดระวังในการคบค้าสมาคมกับราชาจอมหงส์[131] ในขณะที่เชียงใหม่ก็ยุติสงครามตีเมืองเชียงแสนไปชั่วระยะเวลา

---

[129] สรัสวดี อ๋องสกุล, <u>ประวัติศาสตร์ล้านนา</u>, หน้า 336.

[130] อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว และ เดวิด เค. วัยอาจ, <u>ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่</u>, หน้า 171.

[131] สรัสวดี อ๋องสกุล, ปริวรรต, <u>พื้นเมืองเชียงแสน</u>, หน้า 251.

หนึ่ง (พ.ศ. 2345 - 2346) เพื่อเพ่งเล็งไปยังเมืองสาดซึ่งในที่สุดแล้วนำไปสู่การที่เชียงใหม่ยกทัพไปตีเมืองสาดเพื่อตัดปัญหาและความหวาดระแวงดังกล่าวลง[132]

แม้ไม่มีความขัดแย้งทำนองดังกล่าวข้างต้นปรากฏออกมาอย่างชัดเจนระหว่างเชียงใหม่และน่านหลังจากการประกาศของเจ้ากาวิละ เนื่องจากทั้งเชียงใหม่และน่านต่างก็เป็นประเทศราชของสยามเช่นเดียวกัน และจะพบได้ว่า น่านเองก็พยายามขยายอิทธิพลและสร้างอำนาจในพื้นที่ซึ่งตนประกาศอำนาจไว้โดยไม่สนใจเชียงใหม่ อย่างไรก็ตาม การที่น่านขยายอิทธิพลขึ้นไปยังรัฐของไทลื้อ เช่น เมืองเชียงแขง เมืองภูคา เมืองภง และนำเจ้าผู้ปกครองของเมืองเหล่านั้นลงไปเฝ้ากษัตริย์สยามที่กรุงเทพฯเสมอ การกระทำดังกล่าวอาจตีความได้ว่า น่านเองก็พยายามทำตัว “แข่งขัน”[133] กับเชียงใหม่อยู่ และการแข่งขันดังกล่าวก็อาจเป็นการประกาศโดยนัยว่าน่านจะไม่มีทางกลับไปเป็นปริมณฑลทางอำนาจของเชียงใหม่แบบในสมัยอาณาจักรล้านนาอีก

น่าสังเกตว่า ระหว่างการยกกำลังขึ้นไปเพื่อแสวงหาผลประโยชน์ในแต่ละครั้งของน่านและเชียงใหม่ แม้เจ้าผู้ปกครองของทั้งสองดินแดนจะมีจุดมุ่งหมายคล้ายๆกัน คือกวาดต้อนผู้คนเข้ามาเป็นประชากรใหม่ในเมืองของตนเอง และหลายครั้งถึงกับมีเมืองเป้าหมายปลายทางเป็นเมืองเดียวกัน เช่น การบุกขึ้นไปยังเชียงรุ่งในช่วงปี พ.ศ. 2350 แต่พื้นที่หลักๆในการกวาดต้อนคนที่บันทึกประวัติศาสตร์ของแต่ละเมืองกล่าวถึงมักไม่ค่อยมีการทับซ้อนกันเท่าใดนัก กล่าวคือ เชียงใหม่มักจะเข้าไปกวาดต้อนคนในดินแดนของเมืองเชียงตุง เมืองยอง เมืองพะยาก หรือเมืองยู้ ซึ่งเป็นพื้นที่ตอนในทวีปที่เชื่อมเชียงตุงกับเชียงใหม่ไว้ด้วยกัน ในขณะที่พื้นที่ขยายอิทธิพลของเมืองน่านจะอยู่ทางฝั่งตะวันออกและเมืองรายรอบแม่น้ำโขงมากกว่า สาเหตุหนึ่งคงเป็นเรื่องของเส้นทางการคมนาคมระหว่างเมืองที่แตกต่างกัน แต่ก็เป็นไปได้เช่นกันว่า ต่างฝ่ายต่างพยายามที่จะไม่เข้าไปยุ่งเกี่ยวกับพื้นที่ขยายอำนาจของอีกฝ่าย

เส้นทางการขยายอิทธิพลของทั้งทางเชียงใหม่และน่านในลักษณะดังที่กล่าวมายังจะส่งผลต่อเนื่องไปยังทัศนะของกรุงเทพฯที่มองมายังพื้นที่พรมแดนในตอนเหนือด้วย กล่าวคือ กรุงเทพฯมองว่า พื้นที่แต่ละส่วนที่น่านและเชียงใหม่แผ่อิทธิพลเข้าไปนั้นเป็นพื้นที่รับผิดชอบของแต่ละฝ่ายในการดูแลที่แยกออกจากกัน สังเกตได้จากกรณีสงครามเชียงตุงในสมัยรัชกาลที่ 4 ที่กรุงเทพฯมอบหมายให้เจ้าผู้ปกครองทั้งสองดินแดนแยกเดินทัพไปคนละเส้นทางกัน เชียงใหม่ยกทัพไปทางเมืองเชียงตุง ขณะที่มอบหมายให้น่านยกทัพไปทางเมืองเชียงรุ่ง ซึ่งสอดคล้องกับพื้นที่เส้นทางการแผ่อิทธิพลของแต่ละดินแดน

---

[132] อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว และ เดวิด เค. วัยอาจ, <u>ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่</u>, หน้า 171.

[133] สรัสวดี อ๋องสกุล, <u>ประวัติศาสตร์ล้านนา</u>, หน้า 322.

อย่างไรก็ตาม เป็นไปได้ว่าอาจมีความรู้สึกไม่ค่อยไว้วางใจต่อกันระหว่างน่านและเชียงใหม่จะดำรงอยู่ตลอดปลายพุทธศตวรรษที่ 24 เพราะในช่วงเวลาดังกล่าว แม้ว่าจะเกิดสงครามใหญ่ที่กรุงเทพฯซึ่งเป็นเจ้าอธิราชเรียกระดมกำลังจากทางประเทศราชตอนเหนือ คือสงครามปราบเจ้าอนุวงศ์เวียงจัน ในปี พ.ศ. 2369 - 2371 แต่ใน *จดหมายเหตุรัชกาลที่ 3 เรื่องราชการเมืองเวียงจันทน์* กลับบ่งชี้ว่า เชียงใหม่และน่าน ซึ่งแม้เคยมีความร่วมมือระหว่างกันมาก่อนในสงครามกับเชียงแสนและเชียงรุ่ง กลับไม่แสดงออกถึงความสามัคคีกันในการทำสงครามเท่าใดนัก

นอกจากท่าทีไม่ไว้วางใจพฤติกรรมของกันแล้ว ปัญหาระหว่างน่านและเชียงใหม่ยังเกิดขึ้นในเรื่องพรมแดนอีกด้วย เพราะแม้ต่างฝ่ายต่างพยายามรักษาอำนาจอยู่ในเขตพื้นที่ของตน แต่ปัญหาเรื่องอำนาจที่ทับซ้อนกันของเชียงใหม่และน่านก็มีปรากฏขึ้นใน พ.ศ. 2372 โดยเป็นปัญหาเกี่ยวกับเมืองเชียงของซึ่งเป็นเมืองขึ้นอยู่ตอนเหนือของน่านและติดต่อกับอาณาเขตของเชียงใหม่ น่านอ้างสิทธิ์ในการปกครองเชียงของได้สำเร็จตั้งแต่เมื่อครั้งเชียงแสนถูกตีแตกใน พ.ศ. 2347 แล้ว และถูกบันทึกว่าเป็นหัวเมืองของเมืองน่านโดยชัดเจนอย่างช้าตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 3 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์[134] เจ้าเมืองเชียงของเป็นคนที่ได้รับการไว้วางใจจากราชสำนักน่าน และมีการส่งคนไปตั้งบ้านเรือนบำรุงเมืองอยู่เสมอ เพราะเชียงของถือเป็นบันไดอำนาจขั้นสำคัญสำหรับน่านในการมุ่งสู่พื้นที่ตอนเหนือ เนื่องจากเป็นทั้งเมืองหน้าด่านทางเหนือ เป็นแหล่งฉางหลวงสำหรับสะสมเสบียงในการยกทัพขึ้นไปตีหัวเมืองลื้อทางตอนเหนือ และเป็นแหล่งประชุมทัพสำหรับการที่น่านจะขยายอิทธิพลขึ้นไปทางตอนเหนือ เชียงของจึงเป็นเมืองใหญ่ที่สำคัญต่อเมืองน่านอย่างยิ่ง และปัญหาที่เกิดขึ้นกับเมืองเชียงของจึงถือเป็นเรื่องสำคัญสำหรับเจ้าผู้ปกครองน่าน

ปัญหาเรื่องเมืองเชียงของที่กล่าวถึงและมีความเกี่ยวพันกันกับเชียงใหม่ก็คือ ใน พ.ศ. 2372 พระยาเชียงของรามเสนซึ่งเป็นเจ้าเมืองเชียงของในขณะนั้น พยายามจะแสวงหาพันธมิตรที่จะเข้ามาช่วยค้ำประกันตนให้เชียงของสามารถหลุดออกจากอำนาจบงการของน่านได้ จึงส่งลูกสาวของตนไปแต่งงานกับเจ้าราชวงษ์เมืองเชียงใหม่[135] เจ้าหลวงมหายศ เจ้าผู้ปกครองน่านในขณะนั้นไม่พอใจอย่างยิ่ง เพราะเห็นว่าเมืองสำคัญของตนกำลังจะหลุดออกจากอำนาจ และตัดสินใจไปนำตัวลูกสาวของเจ้าเมืองเชียงของลงมาไว้ที่เมืองน่าน[136]

---

[134] ประชุมจารึกวัดพระเชตุพนฯ, หน้า 199. อย่างไรก็ตามจากหลักฐานแวดล้อมอื่นๆอาจสันนิษฐานได้ว่าเมืองเชียงของน่าจะเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของน่านตั้งแต่ช่วงตอนกลางในสมัยการปกครองโดยเจ้าอัตถวรปัญโญแล้ว

[135] พงศาวดารน่าน, หน้า 98.

[136] อ้างแล้ว.

เรื่องดังกล่าวไม่มีบันทึกในตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ ทำให้ไม่อาจทราบได้ว่าเชียงใหม่รับรู้หรือมีปฏิกิริยาต่อเรื่องดังกล่าวอย่างไร แต่สิ่งที่ค่อนข้างชัดเจนคือ จะเห็นได้ว่า เจ้าผู้ปกครองน่านค่อนข้างเข้มงวดในเรื่องเขตอิทธิพลอำนาจของตนเป็นอย่างยิ่ง และปฏิเสธที่จะให้ผู้ใต้ปกครองของตนมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับรัฐอื่นใกล้เคียง ซึ่งอาจเป็นชนวนทำให้น่านสูญเสียอิทธิพลในพื้นที่เมืองใต้ปกครองของตนได้[137]

สภาพที่ทั้งเชียงใหม่และน่านต่างพยายามรักษาอิทธิพลภายในพื้นที่ของตนเองสะท้อนออกมาให้เห็นค่อนข้างชัดในบันทึกการเดินทางของ McLeod ซึ่งเป็นชาวอังกฤษที่เดินทางเข้าไปยังเชียงใหม่ในปี พ.ศ. 2380 โดยมีเป้าหมายที่จะเดินทางต่อไปยังเมืองในเขตอิทธิพลของน่านเพื่อเข้าไปยังจีน แม้ว่า McLeod จะไม่ได้เดินทางไปถึงน่านโดยตรง แต่จากความพยายามในการสอบถามข้อมูลของน่านจากชาวเมืองเชียงใหม่ทำให้สามารถทราบได้ถึงทัศนคติบางประการของชาวเชียงใหม่ที่มีต่อน่านได้ บรรยากาศที่เจ้าผู้ปกครองของทั้งสองรัฐมีต่อกันถูกแสดงออกมาในลักษณะของความรู้สึก *หวาดระแวงต่อกัน*[138] ชนชั้นปกครองของเชียงใหม่ที่แม้จะยินดีกับการมาถึงของชาวอังกฤษ กลับบอกปัดในการให้ความช่วยเหลือหรืออำนวยความสะดวกให้สำหรับการเดินทางไปยังเมืองเชียงของอันเป็นพื้นที่ในอาณัติของน่าน[139] แสดงให้เห็นว่า น่านและเชียงใหม่มีการปกครองที่แยกขาดจากกันอย่างสิ้นเชิง และแม้เชียงใหม่จะยอมรับอำนาจภายในดินแดนของเจ้าผู้ปกครองน่านในเขตพื้นที่ปกครองของเมืองน่าน แต่ก็พยายามสงวนท่าทีที่จะเข้าไปยุ่งเกี่ยวหรือมีปฏิสัมพันธ์ใกล้ชิดต่อเมืองน่าน

McLeod ยังแสดงทัศนะอีกว่า พลเมืองของรัฐในอดีตอาณาจักรล้านนามีความห่างเหินและขาดการรับรู้ถึงสภาพความเป็นไปภายในของกันและกันพอสมควรแล้ว[140] อาจอนุมานได้ว่าภาวะดัง

---

137 ยังมีเหตุการณ์ที่ใกล้เคียงกับกรณีนี้อีกครั้งใน พ.ศ. 2432 เมื่อเมืองเชียงของซึ่งขึ้นกับเมืองน่านวิวาทกันกับเมืองเชียงแสนซึ่งขึ้นกับเชียงใหม่ ซึ่งเป็นผลมาจากการแย่งกันเก็บส่วยป่าผึ้ง ซึ่งกรุงเทพฯต้องเข้ามาเป็นผู้ตัดสินปัญหา, โปรดดู : เนื้ออ่อน ขรัวทองเขียว. "รัฐสยามกับล้านนา พ.ศ. 2417 - 2476". (วิทยานิพนธ์อักษรศาสตร์ดุษฎีบัณฑิต คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ปีการศึกษา 2553)

138 โฟลเกอร์ กราบาวสกี้, "ล้านนา สิบสองพันนา และรัฐฉานในสายตาของชาวตะวันตก : จดหมายเหตุของ W.C. McLeod และ Dr. Richardson เกี่ยวกับการเดินทางเมื่อปี ค.ศ. 1836/37" ใน ประวัติศาสตร์ปริทรรศน์. พิพิธนิพนธ์เชิดชูเกียรติ พลโท ดำเนิร เลขะกุล เนื่อง ในโอกาสมีอายุครบ 7 รอบ พ.ศ. 2542. หน้า 178.

139 "Captain McLeod' 1837 Journal." In Volker Grabowsky, The gold and silver road of trade and friendship : The McLeod and Richardson diplomatic missions to Tai states in 1837. (Chiangmai : Silkworm Books, 2003), pp. 319 – 322.

140 Ibid, p. 137, อย่างไรก็ตาม แมคลอยด์คงมิได้หมายความรวมถึงกลุ่มชนชั้นปกครองและพ่อค้า ซึ่งข้อมูลจากทั้งใบชลาง(ใบสำคัญผ่านทาง)จำนวนหนึ่ง และบันทึกของอาร์เชอร์ แสดงข้อมูลให้เห็นว่าการค้าและการไปมาหาสู่กันระหว่าง

กล่าวคือสภาพของล้านนาที่เป็นความต่อเนื่องจากยุค *"บ้านไผเมืองมัน"* ซึ่งพลเมืองของแต่ละแห่งในล้านนาต่างรู้สึกแปลกแยกต่อกัน และไม่ได้มีสำนึกร่วมของความเป็นเอกภาพของกันและกันอีกต่อไปแล้ว พลเมืองของพื้นที่แต่ละแห่งล้วนขึ้นกับเจ้าเมืองของตน ซึ่งขึ้นโดยตรงกับเจ้าผู้ปกครองสูงสุดของรัฐตนแยกเป็นเอกเทศ ทำให้ความสัมพันธ์ในแง่ดังกล่าวขาดหายไป

ความสัมพันธ์ระหว่างน่านในยุคราชวงศ์หลวงติ๋นและเชียงใหม่ราชวงศ์เจ้าเจ็ดตนจึงเป็นความสัมพันธ์ที่มีลักษณะสองประการคู่ขนานกันไป คือ ด้านหนึ่งเป็นความร่วมมือกันเมื่อพบว่าทั้งสองฝ่ายมีผลประโยชน์ที่สามารถตักตวงได้จากสถานการณ์ร่วมกัน โดยเฉพาะในช่วงต้นของการก่อร่างสร้างเมือง เช่น กรณีสงครามตีเมืองเชียงแสนใน พ.ศ. 2347, สงครามตีเชียงรุ่งในปี พ.ศ. 2350 แต่ในขณะเดียวกัน ทั้งสองฝ่ายก็พยายามรักษาสิทธิประโยชน์ของตนโดยไม่ให้อีกฝ่ายมาก้าวก่ายหรือขยายอำนาจเข้าทับซ้อนในดินแดนบริเวณที่ตนพยายามอ้างสิทธิ์เช่นกัน ความพยายามดังกล่าวส่งผลให้ราชสำนักของแต่ละดินแดนค่อนข้างห่างเหินกัน จนอาจถึงขั้นหวาดระแวงต่อกันและกัน มีการแบ่งพื้นที่เขตอิทธิพลกันค่อนข้างชัด ซึ่งทำให้สงครามตีเชียงตุงในปี พ.ศ. 2395 เป็นต้นไป แต่ละรัฐต่างมีพื้นที่ในการดูแลที่ต่างกัน และไม่ได้เดินทัพร่วมกัน

สาเหตุหนึ่งที่ไม่ทำให้แต่ละฝ่ายหันอาวุธเข้าฟาดฟันกันเสียก่อนแม้ว่าจะเกิดความคลุมเครือในเรื่องมิตรและคู่แข่งดังได้กล่าวมา คือ ต่างฝ่ายต่างถูกค้ำประกันสิทธิธรรมโดยสยามด้วยการเป็นประเทศราชใต้เจ้าอธิราชร่วมกัน เสถียรภาพภายในอดีตอาณาจักรล้านนาจึงผูกพันกับอิทธิพลของสยามในพื้นที่ แต่หลักประกันดังกล่าวก็อ่อนไหวต่อแรงกระทบจากภายนอกเช่นกัน ดังกรณีของเจ้าอนุวงศ์แห่งเวียงจันที่ท้าทายอำนาจของสยาม ในปี พ.ศ. 2370 ก่อให้เกิดความไม่มั่นใจในการเลือกฝักฝ่ายของบรรดารัฐในอดีตอาณาจักรล้านนาในช่วงแรกของสงคราม ซึ่งชี้ให้เห็นว่า ในภาวะที่ดุลอำนาจเกิดความไม่มั่นคงขึ้นแม้เพียงช่วงเวลาหนึ่ง ไม่มีพันธะระหว่างเมืองใดที่จะยืนยันว่าแต่ละเมืองจะยังคงสภาพของมิตรไมตรีระหว่างรัฐต่อกันและกันได้ตลอด ความหวาดระแวงที่มีต่อกันจึงเป็นสิ่งที่ยังคงปรากฏให้เห็น และภาพของการมองว่าเมืองที่อยู่นอกเหนือจากตนคือความเป็นอื่นจึงปรากฏให้เห็นอยู่เสมอมา

<u>3.2.3 แพร่</u>

แพร่เป็นเมืองที่ตั้งอยู่ในเส้นทางการไหลของแม่น้ำยมและมีอาณาเขตติดต่อกับน่าน นอกจากนั้นแม่น้ำยมยังเป็นตัวเชื่อมเมืองแพร่เข้ากับเมืองในอาณัติของสุโขทัยอีกด้วย ทำให้เมืองแพร่

น่านและเชียงใหม่ยังคงมีอยู่ แต่สำหรับไพร่ติดที่ดินในล้านนาแล้ว การรับรู้ถึงบ้านอื่นเมืองอื่นคงถือเป็นเรื่องไกลตัวและไม่ให้ความสำคัญ

มักมีปฏิสัมพันธ์กับทั้งน่านและสุโขทัยในประวัติศาสตร์อยู่เสมอ เช่น การที่เจ้าเมืองแพร่พระยาเถรเข้าตีและปกครองเมืองน่านได้ในปี พ.ศ. 1942 อันทำให้หน่วยการปกครองของแพร่และน่านรวมเข้าด้วยกัน ถึงแม้ภายหลังเมื่อเจ้าเมืองน่านกู้เมืองกลับคืนได้อย่างรวดเร็วด้วยความช่วยเหลือจากเมืองเชลียงในปี พ.ศ. 1943 แต่สถานะความใกล้ชิดกันของเมืองแพร่และเมืองน่านก็ดูจะไม่ขาดจากกัน ใน *จารึกคำปู่สบถ*ซึ่งเป็นจารึกพันธมิตรกันระหว่างน่านและสุโขทัย ระบุถึงความสัมพันธ์เกี่ยวเนื่องของเมืองแพร่และเมืองน่านว่า -

> *“อันหนึ่ง บ้านเมืองเราทั้(ง)หลายแลเมืองแพร่เมืองงาวเ...(น่)าน เมืองพลัว ปู่พระญาดูดังเดียวอันตรายมีในราชสีมาเรา ปู่พระเห็นว่ามีในราชสีมาท่านแล”*[141]

ซึ่งอาจพิจารณาความหมายได้ว่าอาณาเขตของแพร่และน่านในช่วงเวลานั้นถือเป็นรัฐร่วมกันไปแล้ว การสบถสาบานจึงรวบพื้นที่อาณาเขตให้ถือเป็นส่วนหนึ่งในอาณัติของเมืองน่าน นอกจากนี้ในช่วงปลายพุทธศตวรรษที่ 20 เมื่อเจ้าสามพระยาเข้าไปยุ่งกับปัญหาการเมืองภายในของน่านโดยเรียกประชุมทัพหัวเมืองเหนือเพื่อยกไปตีเมืองน่านคืนให้พญาอินทแก่นท้าว เอกสารของอยุธยาก็ออกชื่อแพร่และน่านไว้ในหน่วยการเมืองเดียวกัน[142] แสดงให้เห็นถึงว่าทั้งสองเมืองในขณะนั้นเป็นเมืองร่วมรัฐเดียวกัน หรือไม่อย่างน้อย แพร่และน่านก็ถือเป็นหน่วยการเมืองที่เป็นพันธมิตรร่วมกันและใกล้ชิดกันเป็นพิเศษ

แม้จะเป็นรัฐขนาดเล็ก แต่จากบันทึกประวัติศาสตร์ของล้านนาเองก็แสดงให้เห็นว่าแพร่เป็นรัฐที่ค่อนข้างมีความเข้มแข็งและสามารถสร้างความมั่นคงให้กับดินแดนในอาณัติปกครองของตนเองได้อย่างดี ดังจะเห็นได้ว่าในบันทึกประวัติศาสตร์ของน่านกล่าวถึงช่วงเวลาหนึ่งที่น่านต้องอยู่ใต้การปกครองของแพร่ (พ.ศ. 1942)[143] และใน*พื้นเมืองเชียงใหม่*เองก็ยอมรับว่า กองทัพล้านนาในสมัยพญาคำฟู ซึ่งแม้จะมีความเข้มแข็งมากพอในการตีเมืองพะเยาได้แล้ว กลับประสบความล้มเหลวในการตีเมืองแพร่ใน พ.ศ. 1883 จนแม้กระทั่งทัพหลวงที่นำโดยพญาคำฟูเองยังต้องยกถอยหนีเพราะ

---

[141] ประเสริฐ ณ นคร. จารึกล้านนา ภาค 1 เล่ม 1 : จารึกจังหวัดเชียงราย น่าน พะเยา แพร่. (มูลนิธิเจมส์ เอช ดับเบิ้ลยู ทอมป์สัน. 2534). ทั้งนี้ปีที่ทำพันธไมตรีต่อกันในจารึกยังค่อนข้างไม่ชัดเจน ประเสริฐ ณ นคร สันนิษฐานว่าอาจทำขึ้นพร้อมๆกับจารึกปู่ขุนจิดขุนจอดใน ปี พ.ศ. 1935 (ซึ่งหมายความว่าเป็นช่วงก่อนที่พระยาเถรจะเข้าตีเมืองน่าน) อย่างไรก็ตาม การที่จารึกไม่ได้ระบุปีที่ทำไว้ทำให้สามารถคะเนได้จากลักษณะอักษรว่าจารึกถูกทำในช่วง พุทธศตวรรษที่ 20 ซึ่งอาจเป็นช่วงหลังจากทำจารึกปู่ขุนจิดขุนจอดก็เป็นไปได้

[142] “พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับปลีก หมายเลข 2/ก104 ต้นฉบับของหอพระสมุดวชิรญาณ(ชำระใหม่)” ใน ความยอกย้อนของประวัติศาสตร์ไทย. (กรุงเทพ: คณะกรรมการชำระประวัติศาสตร์ไทย, 2539), หน้า 198.

[143] พงศาวดารน่าน, หน้า 50.

ชาวแพร่ *"จักไล่ตัดเอาหางช้างเอาพระญาคำฟู"*[144] ต้องรอจนถึงปี พ.ศ. 1987 เมืองแพร่จึงถูกเชียงใหม่ในสมัยพระเจ้าติโลกราชตีได้และผนวกเข้าเป็นส่วนหนึ่งของล้านนา วัฒนธรรมของแพร่ถูกทำให้เป็นล้านนา สถานะของเมืองแพร่ถูกยกให้เป็นเมืองซึ่งขึ้นกับราชสำนักเชียงใหม่ ซึ่งทำให้ความสัมพันธ์ที่เคยมีต่อน่านและสุโขทัยสิ้นสุดลง และประวัติศาสตร์ของแพร่นับตั้งแต่ช่วงเวลาดังกล่าวเป็นต้นไปจะผูกพันอยู่กับความเคลื่อนไหวของราชสำนักเชียงใหม่เป็นหลัก

เมืองแพร่ในสมัยที่กลายเป็นส่วนหนึ่งของล้านนาทั้งภายใต้ราชวงศ์มังราย ตองอู และนยองยานในฐานะเมืองภายในหริภุญไชยเทศะ ยังคงเป็นเมืองขนาดใหญ่ที่มีความสำคัญอยู่ แม้ว่าระดับศักดิ์ของเมืองอาจจะลดลงกว่าเดิมเล็กน้อย ใน *Zinme Yazawin* ระบุถึงศักดิ์ของเจ้าเมืองแพร่ว่าเป็นหนึ่งในเมืองระดับกลางทั้ง 7 หัวเมือง[145] ซึ่งเป็นเมืองในระดับเดียวกันกับเมืองเชียงของและเมืองสาด ต่างจากน่านหรือลำปางที่เป็นเมืองบรรดาศักดิ์สูงกว่า อย่างไรก็ตาม การกลายเป็นเมืองในระดับกลางไม่ได้เป็นอุปสรรคสำหรับเมืองแพร่ในการรวบรวมกำลังคนเพื่อจัดตั้งกองกำลังคุ้มครองตนเองเมื่อล้านนาเข้าสู่ยุค *"บ้านไผเมืองมัน"* แต่อย่างใด เพราะปรากฏว่าเมืองแพร่เองก็เป็นหนึ่งในเมืองที่มีการวางรากฐานอำนาจท้องถิ่นของตนเองในช่วงปลายพุทธศตวรรษที่ 23 และเมืองที่มีฐานอำนาจมากพอในคุ้มครองตนเองจนถึงสามารถให้ความคุ้มครองแก่คนที่หนีเข้ามาพึ่งอำนาจได้ เพราะปรากฏอ้างในตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ว่า เมื่อเมืองลำปางเกิดจลาจลเพราะผลัดแผ่นดิน เจ้าฟ้าชายแก้วเจ้าผู้ปกครองลำปางได้เลือกที่จะหนีไปเมืองแพร่ และขอกำลังเจ้าเมืองแพร่ในช่วงเวลานั้นไปตีเมืองคืนโดยสัญญาว่าทั้งสองเมืองจะมีไมตรีต่อกัน[146] และภายหลังเมื่อพม่ากลับเข้ามามีอำนาจในล้านนาอีกครั้งภายใต้ราชวงศ์คองบอง แพร่ก็เป็นหนึ่งในเมืองซึ่งปรากฏชื่อในบทกวีสรรเสริญเกียรติกษัตริย์พม่า *Yodayar Naing Mawgun* ในฐานะเมืองที่ถูกพระเจ้าอลองพญาพิชิตได้ซึ่งปรากฏในระดับเดียวกันกับเชียงใหม่และน่าน[147] ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงตำแหน่งแห่งที่ทางอำนาจของเมืองแพร่ภายใต้ทัศนะของกวีชาวพม่า

เมื่อพม่าราชวงศ์คองบองเริ่มสงครามตีกรุงศรีอยุธยา ใน พ.ศ. 2307 และเมืองต่างๆในล้านนาถูกเกณฑ์กำลังคนเข้าไปร่วมทัพ เมืองแพร่ก็เป็นหนึ่งในเมืองที่ต้องส่งกำลังลงไปร่วมด้วย ใน

---

[144] อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว และ เดวิด เค. วัยอาจ. ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่, หน้า 63.

[145] Sithu Gamani Thingyan. Zinme Yazawin : Chronicle of Chiang Mai. (Yangon : Universities Historical Reseach Centre, 2003), p. 54 อย่างไรก็ดีชื่อเมืองขนาดกลางทั้งเจ็ดเมือง นอกจากเมืองแพร่ เชียงของ และเมืองสาดแล้ว ในเอกสารแต่ละฉบับจะระบุเมืองต่างกันไป, โปรดดูหมายเหตุในฉบับ

[146] อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว และ เดวิด เค. วัยอาจ, "ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่". หน้า 141.

[147] Soe Thuzar Myint, translated. "*Yodayar Naing Mawgun* by Letwe Nawrahta: A contemporary Myanmar record, long lost, of how Ayutthaya was conquered" in Journal of the Siam Society, Vol. 99, 2011. p. 3.

สงครามครั้งนี้เกิดเหตุการณ์ที่ค่อนข้างน่าสนใจขึ้น คือ ในพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับบริติชมิวเซียมระบุว่าใน พ.ศ. 2309 ขณะที่กรุงศรีอยุธยากำลังถูกล้อมโดยพม่าและกำลังถึงช่วงเวลาสุดท้ายอยู่นั้น –

> *"ครั้นเดือนอ้ายโปสุพลาให้กองทัพเมืองแพร่ มาตั้ง (ณ) โพธิ์สามต้นฟากตะวันออก กองทัพแพร่ยกหนีไปทางพระพุทธบาท ให้ถือหนังสือเข้ามาถึงพระยายมราชว่า พระเจ้าทรงธรรมมีพระคุณอยู่ จึ่งมิได้อยู่รบกรุงด้วยพม่า"*[148]

ออกจะเป็นเรื่องน่าประหลาดใจที่จู่ๆกองทัพจากเมืองแพร่ก็เกิดรู้สำนึกบุญคุณกษัตริย์อยุธยาแล้วยกทัพกลับเมืองไปทั้งๆที่ล้อมอยุธยาอยู่ในช่วงสุดท้ายปีสุดท้ายของการเสียกรุงศรีฯ อย่างไรก็ตาม หากมองเหตุการณ์ครั้งนี้โดยบริบทของสถานการณ์สงครามในภูมิภาคจะพบว่า การที่กองทัพเมืองแพร่ตัดสินใจถอนกำลังกลับเมืองของตนนั้นเป็นเรื่องที่สามารถเข้าใจได้ เนื่องจากขณะนั้นพม่ากำลังเปิดศึกอยู่ถึงสองด้าน ศึกหนึ่งคือสงครามกับอยุธยาที่ยืดเยื้อมากว่าสองปีและดูไม่มีท่าว่าจะจบลงง่ายๆ ซึ่งเมืองแพร่ไม่มีทางจะทราบได้เลยว่าในช่วงเวลาดังกล่าวเป็นช่วงสุดท้ายของสงครามหรือไม่ อีกศึกหนึ่งคือ สงครามกับจีน (สงครามระหว่างราชวงศ์ชิง-คองบอง) ที่พม่าตกเป็นฝ่ายรับและถูกจีนบุกลงมาจนเกือบถึงเขตเมืองอังวะ แนวโน้มของสงครามที่พม่าอาจเป็นฝ่ายพ่ายแพ้ในทั้งสองแนวรบ อาจส่งผลให้ผู้นำทัพเมืองแพร่ตัดสินใจตัดความสัมพันธ์กับพม่าแล้วยกทัพกลับ

อันที่จริงแล้ว ในปีเดียวกันนั้นเอง กลุ่มเจ้าผู้ปกครองท้องถิ่นในล้านนาอีกจำนวนหนึ่งก็มีความเคลื่อนไหวในลักษณะคล้ายๆกัน แม้การเอาใจออกห่างจากพม่าจะไม่ปรากฏในลำปางหรือเชียงใหม่ แต่ปรากฏว่าเจ้าอริยะวงษ์ผู้ปกครองน่านในช่วงเวลาดังกล่าวก็ตัดสินใจแข็งเมืองและยุติความสัมพันธ์กับพม่า[149] ทั้งๆที่หลานชายของตัวเองยังอยู่ในกองทัพพม่าและช่วยพม่ารบอยู่ พระเมืองไชยเจ้าเมืองลำพูนและเชกคายสุริยะเจ้าเมืองเถินก็พากันฟื้นม่าน[150] ซึ่งแม้ในเอกสารของล้านนาจะระบุสาเหตุว่าเกิดจากการถูกพม่ากดขี่ในเรื่องแรงงานและภาษี แต่มีความเป็นไปได้สูงว่าสถานการณ์สงครามที่พม่ามีแนวโน้มตกเป็นฝ่ายเสียเปรียบจะเป็นตัวเร่งทำให้ผู้ปกครองเมืองต่างๆฉวยโอกาสใช้ช่วงเวลาดังกล่าวในการแข็งเมือง แม้กระทั่งเมืองเชียงแสนซึ่งเป็นเมืองใหญ่และเป็นหนึ่งในศูนย์กลางควบคุมล้านนารวมถึงหัวเมืองไทลื้อของพม่า เจ้าฟ้าคำปิวผู้ปกครองเชียงแสนในขณะนั้น

---

[148] พระราชพงศาวดารฉบับบริติชมิวเซียม, หน้า 435 – 436.

[149] พงศาวดารน่าน, หน้า 70 และ พื้นเมืองน่านฉบับวัดพระเกิด หน้า, 18, พงศาวดารน่านระบุปีเคลื่อนไป 1 ปี จากหลักฐานล้านนาอื่น

[150] อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว และ เดวิด เค. วัยอาจ. ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่, หน้า 143 – 144.

พร้อมทั้งนาซ้ายและนาขวาก็พากันหนีออกจากเมืองไปเข้ากับจีน[151] การเปลี่ยนข้างของผู้ปกครองและขุนนางสำคัญของเมืองขนาดใหญ่สร้างความวิตกให้กับขุนนางที่ยังเข้ากับพม่ามากจนถึงขั้นส่งคนติดตามไปขอร้องให้กลับเมือง แต่เจ้าฟ้าคำปิวปฏิเสธ และภายหลังยัง *"ชักเอาห้อลงมา ห้อก็เอาฅนครัวฟื้นม่านปางหลวงเปนอันมาก"*[152]

ค่อนข้างชัดเจนว่าสภาพทางการเมืองของล้านนาภายใต้ราชวงศ์คองบองที่ประนีประนอมกับผู้ปกครองท้องถิ่นทำให้สิทธิ์ในการตัดสินใจของแต่ละท้องที่แยกออกจากกัน กลุ่มก้อนทางการเมืองจึงเกิดขึ้นภายใต้ข้อกำหนดทางภูมิศาสตร์มากกว่าจะเป็นการรวมตัวขึ้นโดยพร้อมเพรียงกันของทุกเมืองในล้านนา จะสังเกตได้ว่ากลุ่มของเจ้าผู้ปกครองเมืองจำนวนมากที่เอาใจออกห่างจากพม่าราชวงศ์คองบองล้วนเป็นเมืองใหญ่ที่ตั้งอยู่ปลายอาณาเขตของอาณาจักรพม่า กลุ่มเมืองดังกล่าวหลายเมืองมีฐานอำนาจภายในหรือพันนาในอำนาจของตัวเองสูงเพราะเป็นเมืองที่ใช้ดูแลความมั่นคงของพรมแดนทั้งยังเป็นเมืองที่มีการติดต่อการค้าโดยตรงกับอาณาจักรข้างเคียงซึ่งทำให้ผู้ปกครองเมืองสามารถรับข่าวสารและตอบสนองต่อความเป็นไปทางภูมิภาคได้เร็วกว่าเมืองอื่น โดยเฉพาะความเคลื่อนไหวจากจีน สิบสองพันนา และล้านช้าง การเป็นเมืองที่มีด่านต่อแดนยังทำให้ง่ายต่อการลี้ภัยออกนอกอาณาจักร อาจเป็นไปได้ว่ากลุ่มเมืองทางพรมแดนตะวันออกของล้านนา คือเมืองน่าน และเชียงแสนซึ่งอยู่ติดต่อกับเขตอำนาจของจีนน่าจะติดตามความเคลื่อนไหวของกองทัพจีนและพันธมิตรอยู่ตลอดทำให้ผู้ปกครองเมืองเหล่านั้นตัดสินใจหันไปเข้ากับจีนที่ดูมีแนวโน้มเป็นฝ่ายได้เปรียบในสงครามมากกว่า หรือตัดสินใจฉวยโอกาสตัดความสัมพันธ์กับพม่าเพื่อสถาปนาอำนาจของตนขึ้นมาเอง แล้วส่งผลกระทบต่อเนื่องไปยังเมืองอื่นใกล้เคียงให้เกิดปฏิกิริยาต่อกองทัพพม่าในอาณาบริเวณพื้นที่ของตน

อย่างไรก็ตาม ในท้ายที่สุดแล้วพม่ากลับเป็นฝ่ายได้ชัยชนะทั้งจากสงครามตีกรุงศรีอยุธยาและสงครามชิง-คองบอง การต่อต้านพม่าของเมืองเหล่านี้จึงจบลงด้วยความล้มเหลว พม่าส่งกำลังทหารกลับเข้ามาตีเมืองต่างๆที่แข็งข้อและกลับเข้ามามีอำนาจในล้านนาได้อีกครั้ง ทว่ากลับต้องพบกับปัญหาเรื่องความไม่ลงรอยกันระหว่างขุนนางพม่าและขุนนางท้องถิ่นอีกครั้ง ความสงบที่กองทัพพม่าเพียรสร้างขึ้นหลังสงครามกับจีนล่มสลายลงไปอย่างรวดเร็วเพราะปัญหาดังกล่าว พญาจ่าบ้านและเจ้ากาวิละลงไปขอความช่วยเหลือจากสยาม และเมื่อถึงปี พ.ศ. 2317 สยามก็เข้ามามีบทบาทในล้านนาอีกครั้งหนึ่ง

---

151 สรัสวดี อ๋องสกุล. พื้นเมืองเชียงแสน, หน้า 236.

152 อ้างแล้ว.

ภายใต้การต่อต้านพม่าโดยการสนับสนุนของสยาม แพร่ถือเป็นเมืองหนึ่งที่เข้ากับฝ่ายสยามมาตั้งแต่เริ่มแรก และเป็นหนึ่งในห้าเมือง คือ เชียงใหม่ หริภุญไชย(ลำพูน) นครลำปาง แพร่ และเถิน ที่ได้รับการรับรองจากพระเจ้าตากสินในการเป็นผู้ปกครองเมือง[153]ดังนั้น แพร่จึงเป็นเขตอิทธิพลของสยามในการต่อต้านพม่ามาตั้งแต่ต้นพุทธศตวรรษที่ 24 และเมื่อพื้นที่ต่างๆในล้านนาสามารถขับอิทธิพลของพม่า(โดยการสนับสนุนของสยาม)ไปได้แล้ว สถานะของเมืองแพร่จึงกลับไปเป็นรัฐที่มีเจ้าผู้ปกครองเป็นของตนเอกอย่างเอกเทศเหมือนเมื่อครั้งสมัยอดีตอีกครั้ง

เช่นเดียวกับรัฐเพื่อนบ้านอื่นๆในล้านนา แพร่เป็นอีกเมืองหนึ่งที่พยายามฟื้นฟูสภาพบ้านเมืองของตนเองให้กลับมาสมบูรณ์อีกครั้งด้วยการกวาดต้อนคนจากรัฐอื่นที่เป็นปฏิปักษ์เพื่อเพิ่มเติมประชากรในรัฐของตน รัฐที่เป็นเป้าหมายของแพร่คือกลุ่มรัฐที่เป็นพื้นที่อำนาจของพม่า คือ เชียงแสน เชียงตุง และกลุ่มรัฐของชาวไทลื้อ ในช่วงต้นพุทธศตวรรษที่ 24 จะพบว่าเจ้าผู้ปกครองแพร่มักส่งกำลังร่วมกับรัฐอื่นๆในล้านนาในการทำสงครามอยู่เสมอ เช่น ในสงครามตีเชียงแสนช่วง พ.ศ. 2334 – 2347, สงครามเชียงตุง พ.ศ. 2395, ในสงครามบุกตีพม่าที่เชียงรุ่ง พ.ศ. 2350 พื้นเมืองเชียงใหม่ก็ระบุว่ามีทัพจากเมืองแพร่ร่วมอยู่ด้วย[154] และหากเชื่อตามที่ *“ค่าวนิทานกะกุนเจ้าแผ่นดินทังมวนมี 44 เจ้าแล”* อ้าง แพร่ก็เป็นอีกรัฐหนึ่งที่เข้าไปมีส่วนร่วมในปัญหาความวุ่นวายของเชียงรุ่งช่วง พ.ศ. 2349 - 2356 ดังที่ปรากฏว่ามีกองทัพของ *“เชียงใหม่ แพร่ และน่าน”*[155] บุกขึ้นไปกวาดต้อนคนในเชียงรุ่งอยู่เนืองๆ ผลพวงจากสงครามรวมถึงการกวาดต้อนทำให้แพร่เป็นอีกพื้นที่หนึ่งในล้านนาที่มีวัฒนธรรมของชาวไทลื้อปะปนกับชาวไทยวนที่มีอยู่เดิม และน่าจะทำให้แพร่มีความมั่นคงมากพอที่จะเติบโตและประคับประครองตนเองในฐานะรัฐเอกเทศที่เป็นประเทศราชของสยามต่อมาได้

การปรากฏตัวขึ้นของเมืองแพร่ที่สามารถดำรงความเป็นรัฐเอกเทศขึ้นได้ในพื้นที่ของอดีตอาณาจักรล้านนาเช่นเดียวกับเชียงใหม่ น่าน ลำพูน และลำปาง ทำให้สภาพการเมืองท้องถิ่นของพื้นที่ดังกล่าวแบ่งออกเป็นรัฐขนาดเล็กที่ต่างก็มีอำนาจปกครองในพื้นที่ของตนเองที่ไม่ขึ้นต่อกัน เจ้าผู้ปกครองเมืองแพร่นั้นอยู่นอกเหนือเครือข่ายราชวงศ์เจ้าเจ็ดตนของเชียงใหม่ และไม่ได้สร้างเครือข่ายความสัมพันธ์ทางเครือญาติใดๆกับเจ้าผู้ปกครองน่าน วงอำนาจของแพร่จึงจำกัดอยู่ที่เมืองของตนเองและไม่ได้มีการสร้างเครือข่ายพันธมิตรสำหรับพึ่งพิงกับกลุ่มเมืองอื่นเป็นพิเศษ ทั้งนี้ การ

---

[153] พระราชพงศาวดารกรุงธนบุรี ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม) จดหมายรายวันทัพ, อภินิหารบรรพบุรุษ และเอกสารอื่น.(กรุงเทพฯ : ศรีปัญญา, 2551),หน้า 81.

[154] อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว และ เดวิด เค. วัยอาจ, ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่, หน้า 168.

[155] “Chronicle of the Forty-four reigns of the Cao Phandin(MLC-LV2)” In Chronicle of Sipsong Panna, p. 286.

เป็นกลุ่มอำนาจเฉพาะที่ปลีกแยกตัวเองออกจากเมืองอื่น สำหรับเจ้าผู้ปกครองน่านแล้วย่อมหมายความว่า แพร่เป็นอำนาจอื่นที่อยู่ใกล้กับพรมแดนอำนาจของตน อย่างไรก็ตาม ทัศนคติที่ว่าแพร่อาจเป็นภัยคุกคามหรือคู่แข่งทางอำนาจต่อเมืองน่านกลับไม่ค่อยพบหรือไม่ปรากฏออกมาอย่างเด่นชัด

หลักฐานประวัติศาสตร์ของน่านโดยเฉพาะงานเขียนประเภทพื้นเมืองหรือพงศาวดารมักจะให้ความสนใจเฉพาะแต่เมืองในอาณัติของตนเอง และให้พื้นที่อย่างจำกัดต่อดินแดนอื่นที่ไม่ได้มีความเกี่ยวข้องหรือมีความสัมพันธ์โดยตรง ด้วยเหตุนี้ แม้แพร่จะเป็นดินแดนที่มีพื้นที่ใกล้ชิดและมีความสัมพันธ์เคียงคู่กับน่านในช่วงก่อนพุทธศตวรรษที่ 21 แต่เนื้อหาของพงศาวดารน่านที่เขียนเกี่ยวกับราชวงศ์หลวงติ๋นกลับไม่ค่อยให้ความสัมพันธ์กับเมืองแพร่แต่อย่างใด แพร่ปรากฏตัวในพื้นที่ของน่านเฉพาะการระบุถึงกองทัพที่เดินทัพร่วมกันเท่านั้น และความร่วมมือในการทำสงครามดังกล่าวก็ปรากฏเพียงไม่กี่ครั้ง คือ สงครามตีเชียงแสน (พ.ศ. 2347), สงครามตีเชียงรุ่ง (พ.ศ. 2350), และสงครามปราบเจ้าอนุเวียงจัน (พ.ศ. 2370) สถานะของแพร่ต่อน่านจึงเป็นแค่เพื่อนบ้านรัฐหนึ่งเท่านั้น การไม่ถูกกล่าวถึงอย่างบ่อยครั้งยังมีนัยยะอื่นประกอบอยู่ด้วยเช่นกัน เพราะในขณะที่เชียงใหม่ถูกระบุถึงอย่างน้อยครั้งหนึ่งด้วยสถานะความสัมพันธ์ที่มีลักษณะหวาดระแวง(คือกรณีการแต่งงานของลูกสาวเจ้าเมืองเชียงของ) การกล่าวถึงแพร่ของน่านกลับไม่มีลักษณะของความหวาดระแวงดังกล่าวออกมาให้เห็น สาเหตุที่ความหวาดระแวงของน่านไม่ปรากฏต่อแพร่ทั้งๆที่เป็นดินแดนซึ่งมีอาณาเขตติดต่อกัน อาจสันนิษฐานได้ว่า เพราะเจ้าผู้ปกครองน่านไม่ได้มองแพร่ว่าเป็นภัยคุกคามต่อตน และแพร่เป็นรัฐที่ไม่มีแนวโน้มว่าจะมีการแผ่อิทธิพลเข้ามาทับซ้อนกับเขตอิทธิพลของน่านแต่อย่างใด อีกทั้งแพร่ยังมีลักษณะคล้ายกับน่านอยู่อีกประการ คือ การที่แพร่ไม่ใช่เมืองกษัตริย์มาแต่เดิม ทำให้เจ้าผู้ปกครองน่านไม่จำเป็นต้องกังวลหรือหวาดระแวงต่อการอ้างสิทธิ์ใดๆของเจ้าผู้ปกครองแพร่

ถึงแม้ว่าแพร่จะสามารถฟื้นฟูเมือง ได้รับการค้ำประกันในฐานะรัฐเอกเทศจากสยาม และสามารถยกกองทัพเข้าตีกวาดต้อนคนจากดินแดนอื่นเข้ามาเพิ่มเติมประชากรของตัวเองได้ แต่ด้วยลักษณะตำแหน่งที่ตั้งของแพร่ที่ถูกรายล้อมไปด้วยรัฐพันธมิตร ทำให้แพร่ไม่สามารถขยายดินแดนหรือถือครองทรัพยากรในพื้นที่อื่นได้ การรุกขึ้นตีเมืองอื่นของแพร่ในช่วงต้นพุทธศตวรรษที่ 24 ที่ประสบความสำเร็จและสามารถกวาดต้อนประชากรลงมาได้ ล้วนแต่เป็นการร่วมทัพไปกับกองทัพของรัฐอื่นเพื่ออาศัยสิทธิในการยกทัพผ่านทั้งสิ้น ซึ่งย่อมสะท้อนให้เห็นว่า แม้แพร่อาจมีกำลังเพียงพอที่สามารถเข้าตีเมืองขนาดเล็กกว่าตนแต่การยกเคลื่อนพลยกทัพของแพร่ไม่อาจทำได้อย่างอิสระเหมือนรัฐเพื่อนบ้านอื่นๆ และข้อจำกัดดังกล่าวทำให้แพร่ไม่สามารถแสวงหาประโยชน์จากสถานการณ์สงครามได้อย่างเต็มที่ ดังนั้นการเติบโตของแพร่จึงอยู่ในพื้นที่จำกัด และเป็นไปอย่างจำกัด ซึ่งผิดกับน่านหรือเชียงใหม่ที่สามารถขยายอำนาจออกไปทางทิศเหนือได้เรื่อยๆตราบเท่าที่เจ้าผู้ปกครองประสงค์จะ

แสวงหาผลประโยชน์จากสงคราม จนเสี่ยงต่อการที่ดินแดนในการอ้างสิทธิ์จะทับซ้อนกัน(เนื่องจากอยู่ในอาณาบริเวณใกล้เคียงกัน)และอาจมีภาพลักษณ์ของการขยายอำนาจที่ออกไปในทางแข่งขันกัน ด้วยเหตุนั้น แพร่ที่ไม่ประสบความสำเร็จในการขยายอำนาจและอาณาเขตจึงไม่ถูกมองจากน่านว่าเป็นคู่แข่ง หรือเป็นภัยที่สุ่มเสี่ยงต่อเขตการปกครองของน่านแต่อย่างใด ขณะที่พื้นที่พรมแดนที่มีส่วนติดต่อกันของน่านและแพร่ก็มีการลงหมุดปันดินแดนกันอย่างชัดเจน[156]

ข้อจำกัดในเรื่องการขยายอาณาเขตยังส่งผลกระทบถึงปริมาณของประชากรในพื้นที่ใต้อำนาจของเมืองแพร่อีกด้วย ในยุคสมัยของรัฐจารีตที่ไพร่ในสังกัดถือเป็นกำลังสำคัญทั้งในการทำสงครามและกิจการของรัฐอื่นๆ ปริมาณของประชากรจึงสะท้อนภาพอำนาจของแต่ละรัฐออกมาด้วย แม้ว่าเมืองแพร่จะประสบความสำเร็จในการกวาดต้อนพลเมืองร่วมกับรัฐในอดีตอาณาจักรล้านนาอื่นๆในสงครามช่วงต้นพุทธศตวรรษที่ 24 แต่บันทึกการเดินทางของ McLeod ซึ่งแม้ว่าจะไม่ได้เดินทางไปยังเมืองแพร่และเมืองน่านโดยตรง แต่ก็คะเนปริมาณประชากรในเมืองแพร่โดยสังเกตจากพื้นที่และการเกณฑ์กำลังพลในสงครามครั้งก่อนหน้าไว้ต่ำมาก คือ 5,000 คน[157] ซึ่งเมื่อเทียบกับเมืองน่านที่ McLeod ไม่ได้ไปเยือนเช่นกันแต่คะเนประชากรไว้ถึง 30,000 คน ถือว่าเป็นตัวเลขที่สะท้อนถึงการรับรู้สถานะของแต่ละพื้นที่ที่แตกต่างกันมาก การคาดคะเนของ McLeod นั้นไม่ใช่เลขที่ยืนยันความจริง และไม่ใช่ตัวเลขที่สามารถใช้ชี้วัดจำนวนประชากรจริงได้ แต่เป็นตัวเลขที่แสดงให้เห็นถึงสถานะและความสำคัญของเมืองผ่านการรับรู้โดยการเปรียบเทียบข้อมูลของนักเดินทาง

ปริมาณประชากรยังสะท้อนให้เห็นได้อีกในการเกณฑ์แรงงานทำสงคราม ซึ่งการระดมพลของเมืองแพร่ในแต่ละครั้งถือว่าน้อยเมื่อเทียบกับเมืองขนาดใหญ่อื่นๆ เช่น ในสงครามปราบกบฏเจ้าอนุเวียงจัน ปี พ.ศ. 2370 จดหมายเหตุราชการทัพรายงานจำนวนทหารของแพร่ไว้ที่ราว 1,700 คน ขณะที่น่านรวมพลได้ถึง 3,500 คน[158] ภาพสะท้อนของกำลังคนที่อยู่ในระดับน้อยกว่าน่านดังที่กล่าวมาคงส่งผลกระทบต่อทัศนะของเจ้าผู้ปกครองน่าน รวมถึงเจ้าผู้ปกครองรัฐอื่นๆในการประเมินประสิทธิภาพในการแข่งขันของเมืองแพร่ไว้ในระดับย่อมกว่าดินแดนของตนเอง และศักยภาพที่ด้อยกว่านี้เอง ในทางเดียวกันก็หมายถึงภาวะความเป็นภัยคุกคามต่อความมั่นคงหรือคู่แข่งที่น้อยลงด้วย

---

[156] Stringer ระบุบว่าจุดแบ่งดินแดนของทั้งสองฝ่ายถูก *"… marked by a post about 8 feet high."* (โปรดดูใน C. E. W. Stringer, Report by Mr. C. E. W. Stringer of a journey to the Laos State of Nan, Siam. (London: Printed for H.M.S.O. by Harrison and Sons, 1888), p. 7) โดยลักษณะแล้วน่าจะเป็นเสาหลักโคนแบบเขตแดนร่วมสมัยอื่นๆ

[157] Volker Grabowsky, The gold and silver road of trade and friendship : The McLeod and Richardson diplomatic missions to Tai states in 1837, p. 314.

[158] จดหมายเหตุรัชกาลที่ 3 เล่ม 3, หน้า 51-52.

อีกสิ่งที่อาจจำเป็นต้องพิจารณาควบคู่ไปด้วยคือพัฒนาการภายในของตัวเมืองแพร่ในช่วงเวลาตั้งแต่ปลายพุทธศตวรรษที่ 24 – ต้นพุทธศตวรรษที่ 25 อาจอยู่ในระดับที่น้อยกว่าของน่าน ชาวต่างชาติส่วนหนึ่งที่เดินทางไปยังแพร่ในช่วงต้นพุทธศตวรรษที่ 25 ได้วิจารณ์ถึงสภาพบ้านเมืองของแพร่ในทางลบ C. E. W. Stringer ซึ่งเดินทางไปยังแพร่และน่านใน พ.ศ. 2429 – 2430 เปรียบเทียบดินแดนทั้งสองแห่งไว้อย่างน่าสนใจ ในขณะที่กล่าวชื่นชมถึงความเรียบร้อยในตัวเมืองน่าน Stringer กลับกล่าวถึงเมืองแพร่ว่า *“… not as neat and prosperous as Muang Nan, and seems rather poverty-stricken.”*[159] และตั้งข้อสังเกตถึงการออกว่าความ ณ ท้องสนามของขุนนางและเจ้าผู้ปกครองที่ดูไม่ค่อยกระตือรือร้นนัก แม้กระทั่งพระยาทรงสุรเดชข้าหลวงใหญ่จากสยามที่ขึ้นไปตรวจราชการในช่วงเวลาใกล้เคียงกันก็วิจารณ์ไว้ในลักษณะทำนองเดียวกันว่า เมืองแพร่ไม่พัฒนาได้เท่าที่ควรจะเป็นทั้งๆที่มีภูมิฐานที่เหมาะต่อการพัฒนา โดยให้ความเห็นว่า-

> *“…เมืองแพร่เป็นเมืองที่มีภูมิฐานดี ด้วยเป็นทางค้าขายติดต่อกับเมืองน่าน เมืองลำปาง เมืองอุตรดิฐ การที่ไม่เจริญขึ้นได้ในทุกวันนี้ เพราะมีความที่ไม่เปนธรรมอยู่ในโรงศาลบ้านเมือง”*[160]

ทัศนะของทั้งนักเดินทางชาวตะวันตกและข้าหลวงจากสยามที่เป็นไปในทางสอดคล้องกันสะท้อนให้เห็นว่าการปกครองและการบริหารจัดการภายในของเมืองแพร่ไม่เป็นไปในทางที่เหมาะสมเท่าที่ควร ซึ่งส่งผลต่อการพัฒนาที่ไม่สามารถทำให้เมืองเติบโตเป็นเมืองใหญ่ได้ทั้งๆที่กุมเส้นทางการค้าสำคัญเอาไว้อยู่ ไม่เป็นที่แน่ชัดว่าสภาวการณ์ดังที่ผู้สังเกตการณ์จากภายนอกกล่าวมานั้นเป็นสภาพเฉพาะบางสมัยของเจ้าผู้ปกครองหรือเป็นสภาพที่เป็นผลสืบเนื่องมาจากการปกครองในช่วงเวลาก่อนหน้ากันแน่ แต่สิ่งที่ค่อนข้างชัดเจนคือ การที่ตัวเวียงของแพร่เองประสบปัญหาในการพัฒนาและขยายตัว ทำให้ศักยภาพในการแข่งขันกับรัฐอื่นๆด้อยลง และสถานภาพในการเป็นแรงกดดันต่อรัฐข้างเคียงก็ลดลงตามลำดับเช่นกัน

---

[159] Ibid, p. 8, Stringer ไม่ใช่ชาวต่างชาติคนเดียวที่มีทัศนคติในแง่ลบกับเมืองแพร่ ใน พ.ศ. 2440 ปิแอร์ โอร์ต ที่ปรึกษากฎหมายชาวเบลเยี่ยมของรัฐบาลสยามก็มีทัศนคติในแง่ลบเช่นเดียวกันต่อเมืองแพร่ โดยวิจารณ์ว่า *“ข้าพเจ้าไม่เชื่อว่ามีที่อื่นใดในประเทศนี้ที่จะมีการเอารัดเอาเปรียบยิ่งไปกว่าจากเจ้าหลวงที่เมืองแพร่”* (โปรดดู พิษณุ จันทร์วิทัน, เรียบเรียง. ล้านนาไทยในแผ่นดินพระพุทธเจ้าหลวง. พิมพ์ครั้งที่ 4. (กรุงเทพฯ : พิมพ์คำสำนักพิมพ์, 2555), หน้า 208.) อย่างไรก็ตามทัศนคติของโอร์ตที่เป็นข้าราชการจากส่วนกลางมีแนวโน้มไปในแง่ลบต่อเจ้าผู้ปกครองท้องถิ่นเป็นทุนเดิม การบันทึกจึงอาจมีอคติอยู่

[160] กองจดหมายเหตุ กรมศิลปากร เอกสารรัชกาลที่ 5 ม.58/148 “กราบทูลพระเจ้าน้องยาเธอกรมหมื่นสมมตอมรพันธุ์ราชเลขานุการ” ที่ 190/5480 วันที่ 20 พฤษภาคม ร.ศ. 115

แนวโน้มที่ไม่มีความขัดแย้งต่อกันระหว่างเจ้าผู้ปกครองแพร่และเจ้าผู้ปกครองน่านตระกูลหลวงติ๋นเป็นตัวอย่างที่สะท้อนให้เห็นว่า แม้จะเป็นดินแดนที่รื้อฟื้นความเป็นรัฐขึ้นมาใหม่พร้อมๆกันและมีดินแดนติดต่อกัน แต่ก็ไม่จำเป็นที่รัฐทั้งสองแห่งจะต้องมีความขัดแย้งหรือหวาดระแวงกันเสมอไป ตราบเท่าที่ผลประโยชน์ในดินแดนของแต่ละฝ่ายไม่มีได้มีแนวโน้มที่จะทับซ้อน หรือฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งมีสภาวการณ์ภายในที่ดูไม่เป็นพิษเป็นภัยต่อกัน

3.3 รัฐในล้านช้าง

พื้นที่ในสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาวและบางส่วนของภาคอีสานในราชอาณาจักรไทยในปัจจุบันเคยเป็นอาณาจักรของชาวลาวมาก่อนในอดีตภายใต้ชื่ออาณาจักรล้านช้าง พงศาวดารล้านช้างอ้างถึงต้นกำเนิดของชาวลาวด้วยเรื่องของขุนบูลมที่อธิบายความสัมพันธ์ในด้านต้นกำเนิดรวมถึงวัฒนธรรมร่วมของชาวลาวและชาวไทในรัฐอื่น แต่อาณาจักรดังกล่าวได้ก่อตัวเป็นรัฐขนาดใหญ่ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ตอนในภาคพื้นทวีปขึ้นอย่างชัดเจนในช่วงครึ่งหลังพุทธศตวรรษที่ 19 โดยเจ้าฟ้างุ้ม มีเมืองเชียงทองเป็นศูนย์กลางของอาณาจักร ซึ่งต่อมาจะเปลี่ยนชื่อเป็นเมืองหลวงพระบาง[161] ภายหลังเมื่อถึงรัชสมัยของเจ้าไชยเชษฐาธิราชจึงย้ายราชธานีไปยังเมืองเวียงจัน

การย้ายราชธานีจากหลวงพระบางไปเวียงจันในปี พ.ศ. 2103 อาจมีหลายเหตุปัจจัย มีข้อสันนิษฐานว่า สถานการณ์ทางการเมืองที่หงสาวดีกำลังขยายอิทธิพลในเชียงใหม่อาจทำให้เจ้าไชยเชษฐาธิราชตัดสินใจย้ายเมืองหลวงถอยออกมาจากพรมแดนระหว่างล้านช้างและล้านนามากขึ้น ขณะเดียวกันพื้นที่ริมแม่น้ำโขงตรงบริเวณที่ตั้งของเมืองเวียงจันเองก็เป็นพื้นที่อุดมสมบูรณ์เหมาะแก่การกสิกรรมมากกว่าหลวงพระบาง[162] ขณะเดียวกัน โยชิยูกิ มาซูฮารา ก็เสนอว่า แนวโน้มการขยายตัวของการค้าทางทะเลอาจมีส่วนดึงดูดให้ผู้ปกครองล้านช้างขยับขยายดินแดนออกไปสู่พื้นที่ที่ใกล้กับเมืองท่าของอาณาจักรอื่นเพื่อส่งออกสินค้าและนำเข้าสินค้าจากทางทะเลผ่านเมืองท่าของรัฐใกล้เคียงสามารถทำได้สะดวกยิ่งขึ้น ซึ่งเป็นรูปแบบที่เรียกว่า “รัฐกึ่งเมืองท่า” การย้ายไปสู่พื้นที่ติดต่อกับเมืองท่าดังกล่าวนี้เองที่กระตุ้นให้เวียงจันสามารถเติบโตได้ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 22 และผูกพันตัวเองเข้ากับเส้นทางการค้าทางทะเลของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้[163]

---

[161] “พงศาวดารล้านช้าง” ใน ประชุมพงศาวดารฉบับกาญจนาภิเษก เล่ม 9, หน้า 19 – 29.

[162] Martin Stuart-Fox, The Lao Kingdom of Lan Xang: Rise and Decline. (Bangkok: White Lotus, 1998), pp.77 – 80.

[163] โยชิยูกิ มาซูฮารา. ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจ ของ ราชอาณาจักรลาวล้านช้าง สมัยคริสต์ศตวรรษที่ 14 – 17 จากรัฐการค้าภายในภาคพื้นทวีป ไปสู่ รัฐกึ่งเมืองท่า. (กรุงเทพฯ: มติชน, 2546).

อย่างไรก็ตาม ไม่ได้หมายความว่าเมืองหลวงพระบางซึ่งเป็นเมืองหลวงเดิมจะหมดความสำคัญลงเมื่อมีการย้ายเมืองหลวงไปแห่งใหม่แต่อย่างใด หลวงพระบางยังคงเป็นขนาดใหญ่ที่มีการติดต่อการค้าภายในภาคพื้นทวีปในเส้นทางร่วมกับล้านนา – พม่า – ยูนนาน รวมถึงเส้นทางการค้าทางบกสู่หัวเมืองตอนเหนือของอยุธยาอยู่เช่นเดิม และชนชั้นปกครองลาวยังคงเป็นประธานอุปถัมภ์พระศาสนาในลาวอยู่ ซึ่งมาซูฮารามองว่าเป็นการแสดงเจตนารมณ์ถึงการรักษาผลประโยชน์และอำนาจทางการเมืองของตนเอาไว้ในเขตเมืองหลวงเก่า[164] ความสำคัญของหลวงพระบางที่ยังคงดำรงอยู่ตลอดช่วงเวลาของอาณาจักรล้านช้าง ทำให้เมื่อเกิดปัญหาในราชสำนักเวียงจัน หลวงพระบางจึงเป็นทางเลือกสำคัญที่ชนชั้นปกครองลาวจะเลือกหนีมาสั่งสมกำลังและสร้างอิทธิพลส่วนตัวขึ้นในยุคหลัง

ราวปี พ.ศ. 2224 เวียงจันเกิดปัญหาภายในของราชวงศ์ขึ้น เกิดการแย่งชิงราชสมบัติกัน เจ้ากิงกิสะหนีไปสร้างฐานอำนาจของตนที่หลวงพระบางและพยายามจะรุกเข้าตีเวียงจัน ขณะที่เวียงจันพยายามร้องขอความช่วยเหลือจากรัฐเพื่อนบ้าน พงศาวดารเมืองหลวงพระบางว่ากรุงศรีอยุธยาในสมัยพระเพทราชาเข้าแทรกแซงโดยขอให้ทั้งสองเมืองเป็นมิตรกัน[165] แม้การเข้ามาไกล่เกลี่ยของอยุธยาจะทำให้ให้สงครามระหว่างราชวงศ์ไม่เกิดขึ้น แต่ในภาพรวมแล้วกลับทำให้ล้านช้างแตกออกเป็นสองส่วน คือราชสำนักที่หลวงพระบางฝ่ายหนึ่ง และราชสำนักที่เวียงจันอีกฝ่ายหนึ่ง และแม้ในช่วงเวลาดังกล่าวทั้งสองราชสำนักลาวจะยังไม่เปิดฉากรบกันอย่างรุนแรง แต่ความเป็นปฏิปักษ์กันยังคงมีอยู่อย่างต่อเนื่อง และจะส่งผลกระทบต่อมาในระยะหลังที่ต่างฝ่ายต่างอ้างความเป็นกษัตริย์ลาวและพยายามตีเมืองของอีกฝ่ายให้ได้ พงศาวดารเมืองพระบางกล่าวด้วยซ้ำว่าต่างฝ่ายต่างขุ่นเคืองกัน และมีการ *“เกณฑ์กองทัพไปแก้แค้นทดแทน”*[166] กันและกัน สงครามระหว่างสองราชสำนักลาวยังชักให้อาณาจักรอื่นเช่น พม่าราชสำนักอังวะ และสยามในช่วงกรุงธนบุรี – ต้นกรุงรัตนโกสินทร์ เข้ามาพัวพันกับสถานการณ์ในล้านช้างอีกด้วย และโดยไม่ได้ตั้งใจ สงครามภายในของล้านช้างก็กลายเป็นหนึ่งในพื้นที่แย่งชิงอำนาจนำกันระหว่างสยามและพม่าไปโดยปริยาย

ความวุ่นวายของราชสำนักในเวียงจันยังไม่ได้สิ้นสุดแค่เพียงการแบ่งอาณาจักรออกเป็นสองส่วนเท่านั้น แต่ยังคงมีอยู่อย่างต่อเนื่องภายในตัวราชสำนักเวียงจันเอง พ.ศ. 2226 พระครูโพนสะเม็กซึ่งเป็นพระสงฆ์ที่มีคนนับถือมากก็ย้ายหนีภัยการเมืองออกจากเวียงจัน ชุมนุมของสงฆ์และผู้ศรัทธาดังกล่าวเข้าไปรวมตัวกันตั้งเมืองขึ้นที่ชายแดนรอยต่อของล้านช้างและกัมพูชาเป็นนครจำปาศักดิ์

---

[164] อ้างแล้ว, หน้า 98.

[165] “พงศาวดารเมืองหลวงพระบาง: ตามฉบับที่มีอยู่ในศาลาลูกขุน” ใน <u>ประชุมพงศาวดารฉบับกาญจนาภิเษก เล่ม 9</u>, หน้า 66 - 67.

[166] อ้างแล้ว, หน้า 69.

ภายหลังได้มีการเชิญตัวเจ้าหน่อกษัตริย์ เชื้อพระวงศ์ของเวียงจันที่หนีออกมาจากเมืองหลวงเช่นเดียวกันขึ้นมาเป็นกษัตริย์ และทำการราชาภิเษกตั้งรัฐของตัวเองขึ้นเป็นเอกเทศ กลายเป็นรัฐที่มีกษัตริย์ชาวลาวแยกขึ้นปกครองตนเองอีกราชสำนักหนึ่ง

พ.ศ. 2310 เจ้าศิริบุญสาร กษัตริย์ล้านช้างแห่งเวียงจันเกิดปัญหากับเจ้าพระวอ และเจ้าพระตา ฝ่ายหลังหนีไปเมืองหนองบัวลุ่มภู ต่อมาย้ายหนีไปดอนมดแดง แล้วส่งบรรณาการมายังเมืองนครราชสีมาเพื่อขอเป็นเมืองขึ้นต่อสยามสมัยกรุงธนบุรี[167] เมื่อกองทัพเวียงจันบุกเข้าตีดอนมดแดงในปี พ.ศ. 2321 สยามจึงประกาศสงครามกับเวียงจัน เพราะถือว่ารุกรานขัณฑสีมาของตน หลวงพระบางส่งทหาร 3,000 คน ลงมาช่วยสยามรบกับเวียงจัน[168] สงครามครั้งนั้นฝ่ายพันธมิตรสยามมีชัยชนะ หลังเสร็จสงครามหลวงพระบางยอมรับอำนาจนำของสยามด้วยการส่งบรรณาการต้นไม้เงินต้นไม้ทอง ซึ่งทำให้สยามกลายเป็นผู้มีอิทธิพลเหนือล้านช้างทั้งเวียงจันและหลวงพระบางไปในที่สุด อย่างไรก็ตาม สยามไม่ได้จัดการรวมทั้งสองราชสำนักเพื่อสร้างอาณาจักรล้านช้างขึ้นใหม่อีกครั้ง แต่ต่างฝ่ายต่างถือความเป็นเอกเทศของตน และแยกกันเป็นประเทศราชของสยาม นอกจากนี้ ชนชั้นสูงของลาวบางส่วนยังมีการอพยพโยกย้ายมาสร้างบ้านแปงเมืองของตนในแถบที่ราบสูงโคราชให้กลายเป็นกลุ่มเมืองขนาดเล็กที่ส่งบรรณาการไปยังสยามหรือขึ้นกับโดยตรง เช่น เมืองอุบล เมืองกาฬสินธุ์ เป็นต้น

รูปการของล้านช้างในช่วงพุทธศตวรรษที่ 23 สะท้อนให้เห็นถึงความล้มเหลวในการรักษาอำนาจของศูนย์กลางอาณาจักรในเวียงจัน ซึ่งนำไปสู่การสลายตัวของอาณาจักร กลายเป็นรัฐขนาดเล็กที่อ้างสิทธิ์สืบทอดบนพื้นที่เดิมของตน สถานการณ์ดังกล่าวคล้ายกับล้านนาในยุค *"บ้านไผเมืองมัน"* ที่เมืองขนาดใหญ่แต่ละเมืองต่างพยายามคุมอำนาจของตนและไม่มีพื้นที่ใดที่สามารถสถาปนาอำนาจศูนย์กลางได้อย่างชัดเจน ความที่แต่ละเมืองแสดงตัวถึงความเป็นเอกเทศของตนทำให้มหาอำนาจในภูมิภาคที่จะกลายมาเป็นเจ้าประเทศราชของดินแดนในพื้นที่ดังกล่าวเลือกจะไม่เข้าไปวุ่นวายกับสิทธิอำนาจในแต่ละดินแดน และปล่อยให้แต่ละรัฐยังคงสถานะเดิมของตนเอาไว้ ความเป็นเอกภาพแบบอาณาจักรในยุคเก่าก่อนจึงไม่เกิดขึ้น แต่มีแนวโน้มจะเกิดเสถียรภาพภายในพื้นที่ระหว่างรัฐขนาดเล็กขึ้นด้วยเพราะเป็นประเทศราชของสยามร่วมกัน

ดังนั้น ภาพของล้านช้างในพุทธศตวรรษที่ 24 จึงไม่ใช่รัฐอาณาจักรขนาดใหญ่ที่มีความเข้มแข็งเป็นปึกแผ่นแต่อย่างใด หากแต่เป็นรัฐขนาดเล็กหลายรัฐที่มีการปกครองเฉพาะของตนเองแยกขาดออกจากกัน และเป็นประเทศราชอยู่ภายใต้อำนาจของสยาม ความสัมพันธ์ระหว่างรัฐของ

---

[167] เติม วิภาคย์พจนกิจ, ประวัติศาสตร์อีสาน, (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2546), หน้า 30 - 90.

[168] "พงศาวดารเมืองหลวงพระบาง: ตามฉบับที่มีอยู่ในศาลาลูกขุน" ใน ประชุมพงศาวดารฉบับกาญจนาภิเษก เล่ม 9 , หน้า 70.

ดินแดนดังกล่าวจึงไม่จำเป็นต้องมีจุดร่วมเดียวกัน หรือเป็นไปในครรลองเดียวกัน เพราะล้วนต้องขึ้นอยู่กับสถานะเฉพาะของแต่ละท้องที่หรือขึ้นอยู่กับทัศนะของเจ้าผู้ปกครองที่จะเลือกดำเนินนโยบาย

ในบรรดารัฐต่างๆในอดีตอาณาจักรล้านช้าง รัฐที่มีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับน่าน และมีผลต่อการดำเนินนโยบายของน่านมากที่สุดคือ หลวงพระบาง ซึ่งเป็นผลมาจากการที่มีอาณาเขตใกล้ชิดติดต่อกับดินแดนในอาณัติของน่าน แม้หลวงพระบางจะเป็นรัฐที่มีเมืองของกษัตริย์ตั้งอยู่ แต่ความที่ไม่ได้มีอดีตร่วมในการเป็นอาณาจักรเดียวกันมาก่อนทำให้น่านไม่จำเป็นต้องหวาดระแวงถึงการถูกอ้างสิทธิความเป็นอาณาจักรทับซ้อนบนพื้นที่ของตน อย่างไรก็ดี การที่มีพรมแดนใกล้ชิดติดกันยังคงนำมาซึ่งปัญหาในเรื่องการเหลื่อมกันของอำนาจบริเวณชายแดนได้ด้วย สำหรับเจ้าผู้ปกครองน่านแล้ว รัฐหลวงพระบาง จึงถือเป็นรัฐเพื่อนบ้านที่น่านจำเป็นต้องมีปฏิสัมพันธ์ด้วย แต่ในขณะเดียวกันก็ต้องพยายามจำกัดอิทธิพลของอีกฝ่ายไม่ให้รุกล้ำเข้ามาในพื้นที่อำนาจของตน เพื่อเสถียรภาพในภูมิภาคและความมั่นคงในดินแดนของน่านเอง

<u>หลวงพระบาง</u>

ในบรรดารัฐเพื่อนบ้านที่อยู่รายรอบน่านทั้งหมด หลวงพระบางเป็นรัฐที่มีอาณาเขตติดต่อกับพื้นที่ของน่านมากที่สุด คือมีพรมแดนติดต่อกันในทางตะวันออกของน่าน (ตะวันตกของหลวงพระบาง) ตั้งแต่พื้นที่ตอนใต้ ลากยาวขนานไปตามทิวเขาหลวงพระบางจนจรดแม่น้ำโขง เลาะลำน้ำผ่านขึ้นไปถึงพรมแดนเมืองเชียงของ ทั้งเมื่อน่านขยายอิทธิพลของตนเข้าไปยังเขตรัฐของชาวไทลื้อในหลวงน้ำทา, ภูคา, เมืองสิง และเมืองล้า พื้นที่ดังกล่าวก็ติดต่อเข้ากับเขตเมืองไซซึ่งเป็นเมืองหน้าด่านของหลวงพระบางอีกทอดหนึ่ง ทำให้อาณาเขตตั้งแต่จุดใต้สุดจนถึงจุดเหนือสุดของพื้นที่อิทธิพลน่านมีพรมแดนร่วมกันไปกับหลวงพระบาง ความสัมพันธ์ไม่ว่าจะในเชิงบวกหรือลบระหว่างรัฐทั้งสองแห่งจึงเป็นเรื่องที่ไม่มีทางหลีกเลี่ยงได้

ระยะพรมแดนที่ติดต่อกันดังกล่าว ทำให้ไม่น่าแปลกใจที่บันทึกประวัติศาสตร์ของน่านจะกล่าวถึงเมืองหลวงพระบางไว้ในฐานะเพื่อนบ้านตั้งแต่ยุคแรกเริ่มสุดของรัฐน่าน ในพงศาวดารกล่าวว่าเมืองน่านกับเมืองหลวงพระบางเกิดขึ้นจากการตั้งบ้านเมืองของพี่น้องสองคนที่เป็นบุตรบุญธรรมของพระยาภูคาเจ้าผู้ปกครองเมืองน่าน ทั้งสองได้ขอแบ่งครัวจากบิดาบุญธรรมตนและไปขอคำปรึกษาจากมหาเถรแตงในการตั้งบ้านเมืองขึ้นใหม่ ขุนนุ่นผู้พี่ได้ตั้งบ้านเมืองในฝั่งตะวันออกของแม่น้ำโขง

เรียกเมืองดังกล่าวว่า "จันทบุรี" มีไพร่พลเมืองใต้การปกครองเรียกว่า "ชาว"[169] ขณะที่ขุนฟองผู้น้องได้ข้ามมายังฝั่งแม่น้ำน่านและตั้งเมืองพัวขึ้น ซึ่งต่อมาเจ้าผู้ปกครองในสายตระกูลของขุนฟองจะสร้างบ้านแปงเมืองต่อเนื่องมาเป็นเมืองน่าน

ทว่า ตำนานการสร้างบ้านเมืองดังกล่าวไม่พบปรากฏในพงศาวดารของล้านช้างหรือพงศาวดารหลวงพระบาง นอกจากนี้การเล่าเรื่องของทั้งพงศาวดารน่านในส่วนของราชวงศ์ภูคาและพงศาวดารของหลวงพระบางมักไม่กล่าวถึงรายละเอียดของกันและกันนัก[170] เมื่อต่างฝ่ายต่างต้องการแสวงหาพันธมิตรในช่วงพุทธศตวรรษที่ 19 แล้ว พบว่า ทางน่านเองก็เลือกที่จะไม่ผูกมิตรกับหลวงพระบาง แต่มุ่งลงใต้ไปผูกมิตรกับสุโขทัย ขณะที่หลวงพระบางก็ไม่ได้สร้างความสัมพันธ์ทางเครือญาติกับน่านแต่อย่างใด หากกลับมุ่งมองไปทางเชียงใหม่แทน การไม่บันทึกเรื่องราวของแต่ละฝ่าย รวมถึงไม่มีการกล่าวถึงเมืองของแต่ฝ่ายเลยในบันทึกช่วงพุทธศตวรรษที่ 19 สะท้อนถึงความห่างเหินกันทางความสัมพันธ์ในแง่รัฐและเจ้าผู้ปกครองของน่านและหลวงพระบาง ที่ต่างฝ่ายต่างไม่สร้างความสัมพันธ์ใดๆระหว่างกันขึ้นในช่วงเวลาดังกล่าว

ทัศนะในการให้ความสำคัญของผู้บันทึกประวัติศาสตร์ต่อการมีอยู่ของหลวงพระบางเริ่มเปลี่ยนแปลงไปในช่วงที่น่านกลายเป็นส่วนหนึ่งของล้านนา สถานะของน่านถูกกำหนดใหม่จากเชียงใหม่ให้กลายเป็นหัวเมืองสำคัญในการปกป้องพรมแดน รวมถึงสถานการณ์ในภูมิภาคในช่วงพุทธศตวรรษที่ 20 ซึ่งรัฐขนาดใหญ่ต่างๆในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ต่างเริ่มทำการขยายอาณาเขตของตน ทำให้น่านจำเป็นต้องระแวดระวังเกี่ยวกับพื้นที่พรมแดนของตนเองมากขึ้น ทั้งพื้นเมืองเชียงใหม่และพงศาวดารกล่าวถึงเพื่อนบ้านตนเองบ่อยครั้งขึ้นในช่วงเวลาของพระเจ้าติโลกราช เช่น หลวงพระบาง, เมืองใต้ (อยุธยา), และเมืองแกว (เวียดนาม) โดยเฉพาะหลวงพระบางซึ่งเป็นจุดปะทะกันของอิทธิพลจีน, ล้านนา, และเวียดนาม ซึ่งจะต่อเนื่องมาเป็นสงครามแย่งชิงอิทธิพลกันในล้านช้างระหว่างล้านนาและเวียดนาม ในปี พ.ศ. 2023 พื้นเมืองเชียงใหม่บันทึกว่าสงครามในครั้งนี้เริ่มจากการที่เวียดนาม

---

[169] พงศาวดารน่าน, หน้า 44. "ชาว" อาจหมายถึง "ชวา" ซึ่งเป็นชื่อเดิมของเมืองหลวงพระบาง (ก่อนจะเปลี่ยนเป็นเชียงทอง และหลวงพระบางในยุคหลัง) แต่ในพื้นเมืองน่านฉบับวัดพระเกิดบันทึกว่า "ลาว" (โปรดดู สรัสวดี อ๋องสกุล, พื้นเมืองน่านฉบับวัดพระเกิด. หน้า 40.) ฉบับวัดช้างค้ำว่า" ชาวทล้า(ทั้งหลาย)อันอยู่ในที่นั้น" (ดูใบลาน พื้นวงศาเจ้านายตนเสวยราชสมบัติในเมืองปัวแลเมืองน่าน. โครงการศูนย์ส่งเสริมศิลปวัฒนธรรม จังหวัดเชียงใหม่. รหัส นน. 011400400)

[170] ในพงศาวดารหลวงพระบางระบุถึงเมืองน่านอยู่สองครั้ง ครั้งหนึ่งคือเป็นช่วงรัตนโกสินทร์แล้ว คือเป็นเมืองในฐานะเมืองทางผ่านของคณะทูตจีนจากยูนนานที่เดินทางไปกรุงเทพฯ (ดู : "พงศาวดารเมืองหลวงพระบาง ภาค 11" ใน ประชุมพงศาวดารฉบับกาญจนาภิเษก เล่ม 9, หน้า 123.) และกล่าวถึงเมืองน่านในช่วงต้นการก่อร่างสร้างล้านช้างว่าเป็นเมืองที่ฟ้างุ้มหนีไปอยู่ในบั้นปลายชีวิต ใน จุลศักราช 755 (เรื่องเดียวกัน, หน้า 103.) พงศาวดารของหลวงพระบางระบุชื่อเจ้าผู้ปกครองน่านในขณะนั้นว่าเป็นพระยาคำตัน ซึ่งตรงกับช่วงเวลาในบันทึกของน่าน แต่กลับไม่พบเนื้อเรื่องของฟ้างุ้มในบันทึกของฝ่ายน่านเลย

ขยายอิทธิพลมาถึงเมืองชวา (หลวงพระบาง) และใช้หลวงพระบางเป็นฐานเพื่อข้ามมาตีในอาณัติของล้านนา ในสงครามครั้งนี้ท้าวขาก่านเจ้าเมืองน่านเป็นผู้ที่มีบทบาทในช่วงต้นสงครามเป็นอย่างมาก เพราะเป็นผู้ป้องกันชายแดนจากการรุกรานของเวียดนามในระลอกแรกได้สำเร็จ และหยุดยั้งการขยายอิทธิพลของเวียดนามในภูมิภาคเอาไว้ใน ในพื้นเมืองเชียงใหม่กล่าวถึงเรื่องนี้ว่า –

> *“... แกวมาตกเมืองชวา ชวารบแกว แกวข้ามที่เมืองชวาจักมาเถิงสีมาแดนที่เมืองน่าน ท้าวขาก่านผู้กินเมืองน่านเอาพลเสิกไป พุ่น 4 หมื่นต้อนรบแกวแพ้...”*[171]

ในพงศาวดารน่านก็ระบุเรื่องดังกล่าวไปในทำนองเดียวกัน แต่กล่าวเพิ่มว่าท้าวขาก่านถูกย้ายไปเป็นเจ้าเมืองเชียงรายหลังจากสงครามในครั้งนี้[172]

สงครามระหว่างล้านนากับเวียดนามเป็นตัวสะท้อนบทบาทหนึ่งของน่านกับหลวงพระบางที่ค่อนข้างชัดเจน ด้วยความที่น่านมีพื้นที่พรมแดนติดต่อกับหลวงพระบาง ทำให้น่านเป็นพื้นที่แรกของการรับศึกในกรณีที่มีกองทัพเดินทางมาจากหลวงพระบาง และในกรณีเดียวกัน หลวงพระบางเองก็เป็นพื้นที่แรกของล้านช้างที่จะได้รับผลกระทบเมื่อมีผู้รุกรานมาจากทิศตะวันตกของอาณาจักรตน ความสัมพันธ์ในลักษณะของเมืองหน้าด่านที่ต้องปะทะกันอยู่เสมอจะยิ่งชัดเจนขึ้นอีกเมื่อน่านกลายเป็นส่วนหนึ่งของพม่า

พม่า ไม่ว่าจะเป็นสมัยราชวงศ์ตองอูที่หงสาวดี ราชวงศ์นยองยาน หรือราชวงศ์คองบอง ล้วนมีแรงขับที่จะเป็นผู้พิชิตในฐานะพระเจ้าจักรพรรดิตามคติทางพุทธศาสนาอยู่เสมอ แม้ว่าหลักความเชื่อเดิมในคัมภีร์ “จักกวัตติสูตร” จะมีใจความสำคัญในการพูดถึงเรื่องการบำเพ็ญบารมีผ่านการทำความดี และไม่ได้มีความเกี่ยวข้องกับการใช้กำลังอำนาจในการประกาศตัวเป็นจักรพรรดิเลย แต่แนวคิดในเรื่องการเชื่อมโยงคติของพระเจ้าจักรพรรดิกับการขยายอำนาจทางการเมืองและการทหารนั้นเป็นเรื่องที่มาอย่างช้านานแล้ว[173] และเป็นคติร่วมกันของกษัตริย์รัฐพุทธ – พราหมณ์ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่จะพยายามพิสูจน์ตนเองในฐานะของพระเจ้าจักรพรรดิเหนือรัฐเพื่อนบ้านอื่นๆ ต่อกรณีนี้ สุเนตร ชุตินธรานนท์ชี้ว่า คติความเชื่อในการอ้างตัวเป็นพลจักรวาทินหรือพระเจ้าจักรพรรดิของกษัตริย์พม่ามีหลักฐานยืนยันอย่างช้าตั้งแต่ในสมัยพุกาม ในยุคพระเจ้าจานสิตา (พ.ศ. 1627 -

---

[171] อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว และ เดวิด เค. วัยอาจ, ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่, หน้า 101.

[172] พงศาวดารน่าน, หน้า 54.

[173] สุเนตร ชุตินธรานนท์, พม่ารบไทย. พิมพ์ครั้งที่ 10. (กรุงเทพฯ : มติชน, 2554), หน้า 181.

1655) ซึ่งมีหลักจารึกยืนยันเป็นลายลักษณ์อักษรอย่างชัดเจน และความเชื่อดังกล่าวน่าจะถูกปลูกฝังในวัฒนธรรมการเมืองพม่ามาเป็นเวลาช้านานแล้ว[174]

แนวคิดดังกล่าวไม่ใช่เพียงเหตุผลเดียวที่ทำให้หลวงพระบางและพม่าต้องปะทะกัน ปัญหาในเรื่องการควบคุมเส้นทางการค้าหรือแหล่งวัตถุดิบสำหรับการค้า และปัญหาในเรื่องการแย่งชิงพื้นที่ทางอำนาจภายในล้านนาเองก็เป็นหนึ่งในชนวนเหตุของความขัดแย้งระหว่างทั้งสองรัฐด้วย นอกจากนี้ในบางสมัย เช่นในยุคของราชวงศ์คองบอง พม่ายังประกาศเจตจำนงในการขยายปริมณฑลทางอำนาจของตนเหนือดินแดนของล้านช้างอย่างชัดเจนอีกด้วย[175]

ความเป็นปฏิปักษ์กันอย่างชัดเจนระหว่างพม่าและล้านช้างหลวงพระบาง ส่งผลให้เมืองน่านมีความสำคัญขึ้นมาท่ามกลางปัญหาของความสัมพันธ์ระหว่างรัฐ สาเหตุเพราะเมืองน่านเป็นเมืองใหญ่ที่มีพรมแดนติดต่อเป็นพื้นที่กว้างกับหลวงพระบาง ทั้งยังมีเส้นทางคมนาคมรวมถึงเมืองในพันนาที่สามารถเชื่อมต่อถึงกันได้ ทำให้ตัวเมืองน่านถูกใช้เป็นเมืองฐานบัญชาการของพม่าในการทำสงครามกับล้านช้างทั้งในการระดมทัพและเป็นเมืองสำหรับส่งเสบียง มีการยืนยันอย่างชัดเจนอย่างน้อยสองครั้งถึงสงครามกับล้านช้างของพม่าที่ใช้น่านเป็นเมืองระดมพลและใช้เส้นทางจากน่านเข้าสู่หลวงพระบาง บทกวีเรื่อง *Yodayar Naing Mawgun* ยืนยันว่าสงครามกับล้านช้างในปี พ.ศ. 2307 ระดมพลและเดินทางโดยอาศัยเส้นทางเดินทัพจากน่านเข้าสู่หลวงพระบาง[176] ขณะที่พงศาวดารน่านระบุว่าสงครามกับล้านช้าง (พงศาวดารน่านเรียกเมืองลาว) ในปี พ.ศ. 2312 ก็ใช้กองทัพจากเมืองน่านการบุกเข้าไปยังดินแดนของหลวงพระบาง โดยมีเจ้านายอ้าย ซึ่งเป็นเจ้าผู้ปกครองน่านในขณะนั้นร่วมอยู่ในทัพด้วย[177] พิจารณาจากสงครามทั้งสองครั้งทำให้น่าเชื่อว่า สงครามระหว่างพม่าและล้านช้างในช่วงเวลาก่อนหน้าก็มีแนวโน้มที่น่าจะใช้เมืองน่านเป็นจุดยุทธศาสตร์สำคัญในการทำสงครามเช่นเดียวกัน

สิ่งที่เกิดขึ้นต่อเนื่องตามมาคือ สถานะของน่านในสายตาของชนชั้นปกครองล้านช้างเริ่มมีมุมมองในแง่ความเป็นปฏิปักษ์มากขึ้น และการเป็นจุดยุทธศาสตร์ในทางสงครามทำให้ล้านช้างต้องพยายามแย่งชิงความได้เปรียบด้วยกลวิธีต่างๆต่อเมืองน่าน วิธีการที่ล้านช้างมักใช้คือการบ่อนทำลายจากภายในตัวเมืองน่าน หรือทำให้เมืองน่านหมดสถานะในการเป็นเมืองประชุมทัพ เรื่องดังกล่าวแม้

---

[174] อ้างแล้ว, หน้า 185.

[175] ภมรี สุรเกียรติ, เมียนมาร์-สยามยุทธ์. (กรุงเทพฯ : มติชน, 2553), หน้า 191.

[176] Soe Thuzar Myint, translated. “Yodayar Naing Mawgun by Letwe Nawrahta: A contemporary Myanmar record, long lost, of how Ayutthaya was conquered”. In Journal of the Siam Society, Vol. 99, 2011. p. 8.

[177] พงศาวดารน่าน, หน้า 71.

ไม่มีบันทึกไว้ในเอกสารประวัติศาสตร์ของทางล้านช้าง แต่เอกสารของทางฝ่ายเมืองน่านช่วงพุทธศตวรรษที่ 22 - 23 กล่าวถึงล้านช้างในฐานะผู้เข้ามาแทรกแซงกิจการในเมืองน่านไว้บ่อยครั้ง เช่น การเข้ามาสนับสนุนการก่อกบฏของเจ้าเจตบุตรพรหมินทร์ ในปี พ.ศ. 2140 และ การสนับสนุนให้พระเมืองราชาก่อกบฏต่อพม่าในปี พ.ศ. 2246 นอกจากนี้ หลวงพระบางและเวียงจันยังเป็นแหล่งหลบหนีของกลุ่มคนที่ลี้ภัยจากราชสำนักพม่าอีกด้วย

สงครามระหว่างพม่าและล้านช้างไม่เพียงแต่ทำให้ล้านช้างมุ่งความสนใจมายังเมืองน่านเท่านั้น แต่ยังทำให้ทัศนคติของพลเมืองในน่านต่อล้านช้างและหลวงพระบางเปลี่ยนไปเช่นกัน ในด้านหนึ่งคือ ชนชั้นปกครองที่รู้สึกไม่พอใจกับการควบคุมของพม่าจะเห็นว่าหลวงพระบางเป็นพื้นที่ซึ่งตนสามารถใช้ประโยชน์ในการขอกำลังสนับสนุน แต่ในอีกด้านหนึ่ง กลุ่มคนที่ได้รับผลกระทบจากความไม่สงบก็แสดงทัศนคติในแง่ลบอย่างชัดเจนต่อการแทรกแซงของล้านช้างในน่าน โดยเฉพาะในพื้นเมืองน่านฉบับวัดพระเกิด ซึ่งโทษว่าสาเหตุที่เมืองน่านถูกเผาทำลายครั้งใหญ่ในปี พ.ศ. 2247 นั้นเกิดจากการที่พระเมืองราชาไม่อยู่ในราชสัจจาต่อกษัตริย์อังวะ และก่อกบฏลงไปเพราะหลง *"ฟังคำลาวโจรแสนแก้ว"*[178] ซึ่งในตอนท้ายก็ทำให้บ้านเมืองถึงแก่การวิบัติไปในที่สุด

แม้ความสัมพันธ์ระหว่างน่านใต้อำนาจพม่าและหลวงพระบางในฐานะเมืองของล้านช้างจะไม่ใช่ความสัมพันธ์โดยตรงระหว่างกัน และเป็นความสัมพันธ์ที่ถูกกำหนดมาจากผู้นำรัฐซึ่งไม่ได้บริหารพื้นที่ของเมืองโดยตรง แต่สิ่งที่เห็นได้จากกรณีสงครามระหว่างพม่าและล้านช้างที่ส่งผลมายังความสัมพันธ์ระหว่างน่านกับหลวงพระบาง คือ ความเป็นปฏิปักษ์กันระหว่างทั้งสองเมืองยืนอยู่บนพื้นฐานของทัศนคติที่ว่าต่างฝ่ายต่างเป็นภัยคุกคามต่อกันและกันมากเพียงไร ยิ่งสถานะความเป็นภัยคุกคามต่อความมั่นคง (ไม่ว่าจะน่านต่อหลวงพระบาง หรือหลวงพระบางต่อน่าน) มีมาก ทัศนคติในแง่ลบและปฏิกิริยาตอบกลับจากความหวาดระแวงดังกล่าวก็ยิ่งมากขึ้นตามลำดับ

เมื่อเข้าถึงกลางพุทธศตวรรษที่ 24 และดุลอำนาจภายในภูมิภาคมีการเปลี่ยนขั้วจากราชสำนักอังวะของพม่ามาสู่สยาม ความสัมพันธ์ระหว่างน่านและหลวงพระบางก็มีการปรับเปลี่ยนใหม่ตามเช่นกัน ในช่วงเวลาดังกล่าว สถานะของทั้งน่านและหลวงพระบางเปลี่ยนแปลงไปอย่างมาก เพราะทั้งน่านและหลวงพระบางกลับกลายเป็นรัฐที่มีเจ้าผู้ปกครองเป็นเอกเทศอีกครั้ง และทั้งสองรัฐมีสยามเป็นเจ้าอธิราชร่วมกัน

หากพิจารณาถึงความเปลี่ยนแปลงในน่านและหลวงพระบางในช่วงเวลาดังกล่าวจะพบว่า ทั้งสองรัฐมีความเปลี่ยนแปลงภายในรัฐของตนที่ค่อนข้างสวนทางกัน หลวงพระบางซึ่งเคยเป็นเมืองหลวง และเป็นเมืองเอกของล้านช้าง เป็นที่ตั้งของกษัตริย์ลาวราชสำนักหลวงพระบาง เมื่อเข้าสู่กลาง

[178] สรัสวดี อ๋องสกุล, พื้นเมืองน่านฉบับวัดพระเกิด, หน้า 17.

พุทธศตวรรษที่ 24 กลับอ่อนแอลงไปอย่างมาก สงครามที่เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องมาตั้งแต่ปลายพุทธศตวรรษที่ 23 ระหว่างหลวงพระบางกับพม่า ปัญหาแย่งชิงราชสมบัติภายในตัวเมืองหลวงพระบางเอง และสงครามระหว่างหลวงพระบางกับเวียงจัน สร้างความเสื่อมโทรมให้กับความเข้มแข็งภายในของหลวงพระบางเป็นอย่างยิ่ง สถานะความเป็นประเทศราชต่อกรุงเทพฯร่วมกันของหลวงพระบางและเวียงจันแทบไม่ได้สร้างเสถียรภาพให้กับล้านช้างเลย เพราะในปี พ.ศ. 2334 เวียงจันถึงกับให้ร้ายหลวงพระบางว่าไปคบคิดกับพม่าจึงยกทัพไปตีเมืองหลวงพระบาง กวาดต้อนคนและจับเจ้าอนุรุธผู้ครองหลวงพระบางส่งไปยังกรุงเทพฯ ทำให้หลวงพระบางร้างผู้ปกครองและอยู่ใต้การกำกับของกองทัพเวียงจันที่ประจำการในหลวงพระบางไปถึง 4 ปี ขุนนางของทางฝั่งหลวงพระบางถึงกับต้องร้องขอความช่วยเหลือไปทางจีนให้ช่วยเจรจากับทางกรุงเทพฯเพื่อปล่อยตัวเจ้าอนุรุธและคืนสภาพความเป็นประเทศราชของหลวงพระบางกลับคืนมาอีกครั้ง[179] ขณะที่น่านในช่วงเวลาดังกล่าวเปลี่ยนแปลงจากเมืองกลายเป็นรัฐที่มีเจ้าผู้ปกครองของตนอย่างเป็นเอกเทศ และเปลี่ยนจากรัฐที่ไม่มีความมั่นคงภายในกลายมาเป็นรัฐที่มีความเข้มแข็งมากพอจะทำสงครามรุกเข้าไปยังดินแดนอื่นได้ สถานะภาพการเป็นประเทศราชต่อกรุงเทพฯร่วมกันของรัฐต่างๆในล้านนาสร้างเสถียรภาพภายในพื้นที่ และทำให้รัฐต่างๆมุ่งไปยังเป้าหมายเดียวกัน คือ กำจัดอิทธิพลของพม่าได้อย่างเต็มที่โดยไม่ต้องมีปัญหาเรื่องพรมแดนหรืออำนาจทับซ้อนกันในช่วงต้นสมัยการปกครองมากนัก

การทำสงครามเพื่อขยายอำนาจและการกวาดต้อนผู้คนเองก็เป็นภาพสะท้อนหนึ่งต่อความเข้มแข็งของรัฐที่แตกต่างกันระหว่างน่านและหลวงพระบางเช่นกัน เพราะในช่วงกลางพุทธศตวรรษที่ 24 น่านและหลวงพระบางล้วนอยู่ในช่วงจำเป็นต้องหาผู้คนเข้ามาทดแทนกำลังคนของตนที่ขาดหายไปจากสภาพสงครามในช่วงเวลาก่อนหน้า การส่งกำลังทหารเข้าไปกวาดผู้คนในรัฐที่เล็กกว่าโดยเฉพาะกลุ่มบรรดารัฐไทลื้อ ซึ่งเป็นรัฐที่มีพรมแดนอาณาเขตติดต่อกันกับทั้งน่านและหลวงพระบางจึงเป็นเรื่องที่ปรากฏเห็นได้ในบันทึกประวัติศาสตร์ของทั้งสองรัฐ ทว่า ในขณะที่น่านประสบความสำเร็จในการทำสงครามต่อบรรดาบรรดารัฐของชาวไทลื้อ ทั้งเชียงแขง เมืองล้า และต่อเนื่องขึ้นไปถึงเชียงรุ่ง หลวงพระบางกลับไม่ประสบความสำเร็จในการทำสงครามเท่าที่ควร พงศาวดารเมืองหลวงพระบางระบุว่า หลวงพระบางมีความพยายามจะขยายอิทธิพลขึ้นไปทางเหนือและกวาดต้อนคนในแถบหัวเมืองของสิบสองพันนาโดยอาศัยจังหวะที่เชียงรุ่งเกิดจลาจลใน พ.ศ. 2363 *“ตีเมืองล่า เมืองพง เมืองบาน เมืองขอน เมืองนูน เมืองเชียงฟ้า ได้หลายหัวเมือง ครั้นทีหลังเจ้ามหาวังเมืองเชียงรุ้งเกณฑ์พลทหารมาต่อรบเป็นสามารถ ... พวกเมืองหลวงพระบางก็แตกหนีกลับคืนมาเมืองปูน*

---

[179] “พงศาวดารเมืองหลวงพระบาง: ตามฉบับที่มีอยู่ในศาลาลูกขุน”. ใน ประชุมพงศาวดารฉบับกาญจนาภิเษก เล่ม 9, หน้า 71 -72.

เหนือ”[180] ความล้มเหลวดังกล่าวทำให้หลวงพระบางตัดสินใจหยุดการขยายอิทธิพลขึ้นเหนือไปยังเชียงรุ่ง โดยอ้างว่าเทพยาแสดงอาเพศประหลาดห้ามไม่ให้ทั้งสองเมืองรบกัน แล้วเปลี่ยนไปมุ่งตีเมืองของพวกไททรงดำในแถบเมืองแถงแทน[181] แต่ถึงแม้หลวงพระบางจะเป็นฝ่ายยอมถอย สงครามในครั้งนั้นกลับสร้างความขุ่นเคืองให้เชียงรุ่งและทำให้ทางสิบสองพันนาเป็นปฏิปักษ์อย่างเปิดเผยกับหลวงพระบาง พงศาวดารของหลวงพระบางยังระบุว่าเป็นเพราะผู้ปกครองเชียงรุ่ง *“มีความพยาบาท”*[182] ต่อหลวงพระบาง และมีการยกทัพเข้ามาระรานพรมแดนของหลวงพระบางอยู่บ่อยครั้ง เช่น ในปี พ.ศ. 2372 และปี พ.ศ. 2404 ทั้งสองครั้งหลวงพระบางล้วนเป็นฝ่ายตั้งรับและเสียเปรียบในช่วงแรก แม้จะไล่กองทัพฝ่ายเชียงรุ่งถอยกลับไปได้แต่กลับไม่ตามตีต่อ เป็นแต่เฝ้าระวังรักษาเขตแดนของตนเองเท่านั้น แม้ในชั้นหลังเมื่อเชียงรุ่งมีปัญหาในการสืบราชสมบัติในปี พ.ศ. 2391 เจ้าอุปราชมหาไชยจะพยายามเข้าหาหลวงพระบางให้เข้าไปแทรกแซง แต่หลวงพระบางก็ไม่ประสบความสำเร็จในการเข้าช่วยเหลือ ทำให้การเข้าแทรกแซงกิจการในเชียงรุ่งจึงตกเป็นหน้าที่ของเชียงใหม่และน่านแทน

ความล้มเหลวในการแทรกแซงเชียงรุ่งของหลวงพระบางทำให้น่านกลายเป็นรัฐขนาดใหญ่เพียงรัฐเดียวที่ประสบความสำเร็จอย่างชัดเจนในการกวาดต้อนกำลังคนและขยายอิทธิพลในกลุ่มรัฐไทลื้อฝั่งตะวันออกของแม่น้ำโขง ในขณะที่หลวงพระบางกำลังวุ่นวายกับกิจการในเชียงรุ่ง กองทัพของน่านสามารถทำให้เมืองหลวง เมืองน้ำทา เมืองในอาณัติของเชียงแขง ยอมรับในอำนาจของตนได้ ทั้งยังสามารถยกกำลังคนเข้าไปตีเมืองเชียงรุ่งได้สำเร็จด้วย ความสำเร็จของน่านที่มีมากกว่าหลวงพระบางมากทำให้เมื่อสยามต้องการจะเข้าแทรกแซงเชียงรุ่งอย่างเป็นทางการและเริ่มต้นสงครามตีเชียงตุงทัพของน่านจึงเป็นทัพที่ถูกเลือกให้เข้าไปปฏิบัติภารกิจในเชียงรุ่ง เนื่องจากสยามมองว่าพื้นที่ดังกล่าวอยู่ในเขตอิทธิพลของน่าน ส่วนหลวงพระบางนั้นถูกสั่งให้ *“...จัดแจงสะสมเสบียงอาหารเลี้ยงไพร่พลให้พอกองทัพรับพระราชทาน”*[183] และรอฟังคำสั่งกิจการทัพที่หลวงพระบางต่อไปเรื่อยๆว่าจะมีคำสั่งเปลี่ยนแปลงอย่างไรต่อไป

พิจารณาจากความเข้มแข็งทางการทหารผ่านกิจการสงครามในช่วงตอนกลางถึงตอนปลายพุทธศตวรรษที่ 24 จะเห็นได้ว่าหลวงพระบางแทบไม่เป็นภัยคุกคามในด้านอำนาจทางการทหารต่อน่านเลย ดังนั้นในพงศาวดารน่านจึงไม่ปรากฏการกล่าวถึงหลวงพระบางในแง่บวกหรือแง่ลบเป็น

---

[180] “พงศาวดารเมืองหลวงพระบาง,” ใน ประชุมพงศาวดารฉบับกาญจนาภิเษก เล่ม 9, หน้า 125.

[181] อ้างแล้ว, หน้า 126.

[182] “พงศาวดารเมืองหลวงพระบาง: ตามฉบับที่มีอยู่ในศาลาลูกขุน,” ใน ประชุมพงศาวดารฉบับกาญจนาภิเษก เล่ม 9, หน้า 76.

[183] “ศุภอักษรถึงเมืองหลวงพระบางบอกว่าจะยกทัพกรุงฯ,” ใน ประชุมพงศาวดารฉบับกาญจนาภิเษก เล่ม 11. หน้า 549.

พิเศษ อันที่จริง พงศาวดารน่านแทบจะเลิกให้ความสนใจกับหลวงพระบางไปชั่วขณะ และมุ่งไปกล่าวถึงการประสบความสำเร็จในการกวาดต้อนพลเมืองไทลื้อไปแทน ภายหลังสงครามปราบเจ้าอนุเวียงจัน พบว่าน่านยังคงเป็นรัฐที่มีการระดมพลเตรียมทำสงครามอยู่ตลอด เพราะสถานการณ์ในล้านช้างแถบรอยต่อกับเชียงขวางยังไม่เรียบร้อยดี ในช่วงเวลาดังกล่าวน่านได้รับคำสั่งจากสยามให้ -

> *"ได้มีตราโปรดให้ขุนอาญาราชข้าหลวงถือขึ้นไปให้พญาน่านเตรียมเสบียงอาหารเกณฑ์ไว้ให้พร้อมคอยระวังราชการทางเมืองหลวงพระบาง มาทางหลวงพระบาง ยกกองทัพไปช่วยพญาพิไชแลเจ้าเมืองหลวงพระบาง"*[184]

เรื่องดังกล่าวตรงกับบันทึกของทางน่านที่กล่าวว่าในช่วงปี พ.ศ. 2370 เจ้าผู้ปกครองน่านสั่งให้ขุนนางในสังกัดตนยกกองทัพไป*รักษา*เมืองหลวงพระบาง[185] กองทหารของน่านที่ประจำการอยู่ในหลวงพระบางมีมากถึง 1,290 นาย ซึ่งถือว่าค่อนข้างมากสำหรับการเกณฑ์กำลังคนในช่วงเวลาดังกล่าวที่มักมีจำนวนทหารอยู่ในหลักพัน การส่งกำลังทหารเข้าไปช่วยกิจการยังดินแดนของเพื่อนบ้านในลักษณะดังกล่าวย่อมหมายความว่า ความเข้มแข็งของน่านกำลังส่งอิทธิพลต่อความมั่นคงของหลวงพระบางไปในตัวด้วย และเมื่อเข้าถึงช่วง พ.ศ. 2391 คำสั่งของสยามที่ส่งไปยังประเทศราชฝ่ายเหนือก็เพิ่มเติมเป็น –

> *"แสนท้าวพระยาลาวในเมืองน่านทั้งปวงให้ปลงใจทำการฉลองพระเดชพระคุณ เร่งพาทัพขึ้นไปเอาบุตรภรรยา พวกเมืองล้า เมืองพง สิบสองพันนา ลงมาใส่บ้านเมืองให้แน่นหนา เป็นกำแพงชั้นนอก ให้มีเกียรติต่อไป อนึ่งโปรดเกล้าฯว่า เมืองหลวงพระบางก็ให้ตระเตรียมกองทัพไว้กับบ้านเมือง แล้วให้แต่งผู้ใหญ่สำเร็จราชการเข้าไปปรึกษาด้วยพระยาน่าน มิให้มีความแก่งแย่งกัน ให้เป็นสามัคคีน้ำหนึ่งใจเดียวกันฉลองพระเดชพระคุณ..."*[186]

เท่ากับว่า น่านและหลวงพระบางจำเป็นต้องมีความร่วมมือทางการเมืองและทางการทหารร่วมกันในช่วงปลายพุทธศตวรรษที่ 24 ต่อพฤติกรรมดังกล่าว สมศักดิ์ ลือราช เสนอว่า เป็นความต้องการของกรุงเทพฯในการพยายามอุดหนุนให้ทั้งน่านและหลวงพระบางมีความร่วมมือกันอย่าง

---

[184] จดหมายเหตุรัชกาลที่ 3 เล่ม 4. หน้า 30.

[185] พงศาวดารน่าน, หน้า 96 -97.

[186] "หวญ. ร.3 เลขที่ 51 จดหมายเหตุรัชกาลที่ 3 จ.ศ. 1210," อ้างใน สมศักดิ์ ลือราช. "ความสำคัญของเมืองแพร่และเมืองน่านในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ. 2411 - 2453)". (ปริญญานิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ปีการศึกษา 2529), หน้า 25.

ใกล้ชิดเพื่อที่จะสามารถทำให้กลุ่มรัฐดังกล่าวเป็นตัวแทนของกรุงเทพฯในการควบคุมพื้นที่ทางตอนเหนือได้[187] รัตนาพร เศรษฐกุล มีความเห็นไปในทิศทางเดียวกันว่า น่านกับหลวงพระบางในช่วงเวลาดังกล่าวมีความสัมพันธ์กันในฐานะหัวเมืองขึ้นที่ต้องร่วมมือกันรักษาและขยายอำนาจของเมืองแม่[188]

อย่างไรก็ตาม ทัศนคติของน่าน หรือของหลวงพระบางอาจไม่จำเป็นต้องเป็นไปตามที่กรุงเทพฯคาดหวัง เหตุการณ์สงครามเชียงตุงในสมัยรัชกาลที่ 3 และ 4 แห่งรัตนโกสินทร์ไม่ได้สะท้อนให้เห็นภาพความร่วมมือระหว่างน่านและหลวงพระบางที่เด่นชัดหรือแตกต่างไปจากเดิม กล่าวคือ กองทัพของน่านที่ยกทัพไปตีทางเมืองเชียงรุ่งยังคงอาศัยเส้นทางเดินทัพภายในดินแดนของตนเองเป็นหลักและไม่ได้ขอความช่วยเหลือหรือได้รับความช่วยเหลืออย่างเป็นพิเศษจากหลวงพระบางเลย เมื่อถึงสมัยรัชกาลที่ 5 ความสัมพันธ์ของทั้งสองรัฐก็เริ่มเกิดความหมางใจกันขึ้น แม้จะไม่มีเอกสารที่ระบุชัดเจนถึงปัญหาการกระทบกระทั่งกันในทางอำนาจของหลวงพระบางกับน่าน และยังไม่มีหลักฐานที่ชี้ชัดถึงปัญหาที่เกิดขึ้นจากกองทัพน่านซึ่งข้ามไปมาระหว่างพรมแดนหลวงพระบาง แต่การจัดกองทัพให้ประจำการอยู่ในเมืองใดเมืองหนึ่ง สำหรับรัฐในยุคจารีตแล้ว ออกจะเป็นการสร้างภาระให้กับเมืองที่กองทหารประจำการอยู่ ทั้งเรื่องปัญหาเสบียงและการกระทบกระทั่งกันระหว่างทหารกับพลเมืองของเมืองนั้นๆ นอกจากนี้ การที่กองทหารของน่านปรากฏตัวขึ้นในหลวงพระบางยังเป็นการแสดงออกอย่างกลายๆถึงอำนาจของน่านที่เหลื่อมเข้ามายังใจกลางรัฐของหลวงพระบางด้วย[189] แม้ว่ากองทหารดังกล่าวจะเป็นการรับคำสั่งมาจากทางกรุงเทพฯอีกทอดหนึ่งก็ตาม ภาพของความหวาดระแวงต่ออิทธิพลของน่านที่กระทบกับหลวงพระบางดังกล่าวสะท้อนให้เห็นอย่างชัดเจนในปี พ.ศ. 2437 เมื่อ

---

[187] สมศักดิ์ ลือราช. อ้างแล้ว. หน้า 112.

[188] รัตนาพร เศรษฐกุล. “ประวัติศาสตร์สังคมเมืองน่านก่อนการปฏิรูปการปกครอง พ.ศ. 2442,” ใน <u>เอกสารประกอบการสัมมนาทางวิชาการ เรื่อง สืบสานอดีตอันเรืองรองของเมืองน่าน ข้อมูลและมุมมองใหม่ทางโบราณคดีประวัติศาสตร์ชาติพันธุ์</u>. โดย โครงการศึกษาชนชาติไท มหาวิทยาลับพายัพ ร่วมกับประชาคมเมืองน่าน. น่าน : 2540. หน้า 65.

[189] โปรดดูความเห็นของพระสุริยานุวัตรต่อกระทรวงต่างประเทศฝรั่งเศสเรื่องเมืองน่านกับหลวงพระบางประกอบ : “*... เมืองน่านเปน เมืองลาวที่มีอำนาจสำคัญที่สุดของกรุงสยามข้างฝ่ายเหนือแต่เก่าก่อนมา จนถึงหัวเมืองลาวฝ่ายเหนือทั้งสิ้นก็ขึ้นแก่กรุงสยามก็ได้มีความนับถือยำเกรงเจ้านครน่านอยู่เสมอ แลยิ่งถึงเปนเจ้าหลวงพระบางแล้ว เจ้านครเมืองน่านเคยบังคับบัญชาว่ากล่าวได้เสมอกับคนในบังคับ มาบัดนี้แยกกันออกไปอยู่ในบังคับฝรั่งเศส เจ้าหลวงพระบางแต่งคนเข้ามาหมิ่นประมาทในเขตรของเมืองน่านเช่นนี้ เจ้านครเมืองน่านจะมีความโกรธหนักสักเพียงใด ถ้ารัฐบาลทั้ง 2 ไม่เอาใจใส่ ปล่อยให้เมืองน่านกับเมืองหลวงพระบางวิวาทกันขึ้น เมืองหลวงพระบางจะต้องยับเยินเปนแน่*” (พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว,<u>พระราชหัตถเลขารัชกาลที่ 5 ที่เกี่ยวกับภารกิจของกระทรวงมหาดไทย</u>, เล่ม 2. (พระนคร : กระทรวงมหาดไทย, 2513), หน้า 78 -80.

ฝรั่งเศสเข้ามาแสวงหาผลประโยชน์ในดินแดนของหลวงพระบาง นักเดินทางฝรั่งเศสบันทึกถึงบทสนทนากับเจ้าคำสุก เจ้าผู้ครองหลวงพระบางที่ไม่พอใจต่ออิทธิพลของน่านเอาไว้ว่า –

> *"The first act of his effective reign was to request from the king of Siam a rectification of the frontiers of Luang Phrabang along with the repossession of Koutsavadi (กุฎสาวดี หรือ เมืองเงิน) and the surround enclaves. Little by little, the king of Nan, another feudatory of the Siamese Crown, had absorbed these territories. H. M. Chulalongkorn recognized the legitimacy of these claim of Tiao Sakharine (ท้าวสักรินทร์ คือ เจ้าคำสุก); he consecrated them in an official map but did not give strict orders obliging the king of Nan to give back the territories he unduly possessed. During the whole of his reign, the sovereign of Luang Phrabang never ceased his demands for justice"*[190]

มุมมองของฝรั่งเศสนั้นค่อนข้างชัดเจนว่ายืนอยู่กับหลวงพระบาง และพยายามสนับสนุนความต้องการของหลวงพระบางเพื่อที่ตนจะได้เข้าไปเป็นผู้ให้ความอารักขา (Protector) อย่างไรก็ตาม บทความดังกล่าวสะท้อนให้เห็นว่าช่องทางของผลประโยชน์ดังกล่าวตั้งอยู่บนพื้นฐานของความขัดแย้งระหว่างน่านและหลวงพระบางที่เป็นประเด็นอยู่ก่อนแล้ว ปัญหาระหว่างน่านและหลวงพระบางปรากฏชัดขึ้นและกลายเป็นการปะทะกันที่รุนแรงมากขึ้นอีก เมื่อหลวงพระบางหลุดออกจากวงอำนาจและการเป็นเทศราชของกรุงเทพฯอย่างเป็นทางการ สภาพดังกล่าวทำให้เสถียรภาพภายใต้การเป็นประเทศราชร่วมกันของน่านและหลวงพระบางสิ้นสุดลง และกลายสภาพเป็นรัฐซึ่งเป็นปฏิปักษ์กันอย่างเปิดเผย โดยมีเจ้าประเทศราชใหญ่ คือสยาม และฝรั่งเศส หนุนหลังแต่ละฝ่ายในการแสวงหาผลประโยชน์ต่อกัน

ปัญหาในเรื่องเมืองกุฎสาวดี (เมืองเงิน) ดังกล่าวไปในข้างต้น เป็นเรื่องการอ้างสิทธิ์ที่ซ้อนกันของน่านกับหลวงพระบาง ซึ่งเมื่อหลวงพระบางหันไปเข้าเป็นรัฐอารักขาของฝรั่งเศสแล้ว การอ้างสิทธิ์ดังกล่าวยังคงมีอยู่และได้รับการสนับสนุนอย่างเป็นทางการจากฝรั่งเศสในการเข้าปกครอง ขณะที่ทางฝ่ายน่านยืนยันมาตลอดว่าพื้นที่ดังกล่าวเป็นเขตปกครองของน่าน มีผู้ปกครองเมืองที่น่านเป็นผู้แต่งตั้ง

---

[190] A. Requez, "The Kings of Luang Phrabang," in <u>The Last Century of Lao Royalty : A Documentary History</u>. Grant Evans, (Chiang Mai: Silkworm Books, 2011), p. 52 – 58.

และพลเมืองไทยวนไทลื้อในแถบพื้นที่ดังกล่าวก็ขึ้นและสวามิภักดิ์อยู่กับเมืองน่าน[191] ต่างฝ่ายต่างก็พยายามส่งคนของตนเข้าไปจัดการในพื้นที่ซึ่งเป็นปัญหานั้น ทั้งในเรื่องการต้มเกลือ การเรียกเก็บภาษีและการเกณฑ์แรงงาน ปัญหาดังกล่าวยืดเยื้อไปจนถึง พ.ศ. 2446 เมื่อสยามทำสนธิสัญญา ร.ศ. 122 กับฝรั่งเศสและยกพื้นที่ฝั่งขวาแม่น้ำโขงในบริเวณดังกล่าวให้กับฝรั่งเศสไป

ความพยายามของหลวงพระบางที่มีฝรั่งเศสหนุนหลัง ในด้านหนึ่งแล้ว เป็นตัวกระตุ้นให้น่านพยายามมุ่งเข้าหาสยามมากขึ้นด้วย เพราะการขยายอิทธิพลของฝรั่งเศสเป็นการอ้างสิทธิ์ในนามของหลวงพระบาง และดินแดนของน่านที่ติดต่อกับหลวงพระบางนั้นมีขอบเขตพื้นที่เป็นระยะทางยาวตลอดพรมแดนตะวันออก ดินแดนของน่านแต่เดิมในเขตรัฐของไทลื้อ เช่น เมืองหลวงภูคา และหลวงน้ำทาก็สูญเสียไปให้กับหลวงพระบางหลังเหตุวิกฤตปากน้ำ ร.ศ. 112 และแม้ภายหลังจากนั้นการคุกคามพื้นที่ทางอำนาจของน่านก็ยังคงปรากฏให้เห็นอยู่โดยตลอด เช่น การตั้งสถาปนาห้วยทรายซึ่งอยู่ตรงข้ามกับเชียงของให้เป็นเมืองพร้อมกับอพยพคนลาวในบังคับของฝรั่งเศสเข้ามาอยู่อาศัย[192] ภายใต้ความรู้สึกถูกคุกคามดังกล่าว น่านจึงต้องพยายามขอความช่วยเหลือจากสยามซึ่งเป็นเจ้าอธิราชของตน ทั้งในแง่คำแนะนำในการรับมือและความช่วยเหลือทางการเมืองอื่นๆ และพยายามดึงเอาสยามให้เข้ามามีบทบาทในพื้นที่ทางอำนาจของตนมากขึ้น

ปัญหาเรื่องการอ้างสิทธิ์ในดินแดนที่เหลื่อมซ้อนกันดังกล่าวแสดงภาพอีกมุมหนึ่งให้เห็นว่าแม้ความขัดแย้งในช่วงพุทธศตวรรษที่ 25 อาจมีแรงขับมาจากเจ้าอาณานิคม แต่ก็ยืนพื้นอยู่บนปัญหาความขัดแย้งดั้งเดิมที่มีมาก่อนแล้วของเจ้าผู้ปกครองท้องถิ่น และยังสะท้อนให้เห็นอีกด้วยว่า ความไม่พอใจและปัญหาเรื่องพรมแดนระหว่างน่านกับหลวงพระบางเป็นเรื่องที่คุกรุ่นมาเป็นเวลาพอสมควรแล้ว ก่อนจะกลายมาเป็นปัญหาความขัดแย้งอย่างชัดเจนขึ้นเมื่อสยามสูญเสียการผูกขาดความเป็นเจ้าอธิราชที่จะชี้ถูกผิดเหนือประเทศราชทั้งสองลง

ความสัมพันธ์ระหว่างน่านและหลวงพระบางในช่วงราชวงศ์หลวงติ๋นจึงเป็นภาพที่แสดงให้เห็นถึงปัญหาและความหวาดระแวงกันระหว่างรัฐตอนในภาคพื้นทวีปเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่ปรากฏออกมาให้เห็นอย่างชัดเจนในช่วงกลางพุทธศตวรรษที่ 25 แม้ในช่วงต้นของการพัฒนาบ้านเมืองทั้งสองรัฐจะมีความร่วมมือต่อกัน แต่ปัญหาที่รัฐหนึ่งพยายามขยายตัวอย่างรวดเร็วและสร้างอิทธิพลบนพื้นที่ทางอำนาจที่ทับซ้อนกันจนถูกมองว่าเป็นภัยคุกคามก็สร้างปัญหาให้กับความสัมพันธ์

[191] สมศักดิ์ ลือราช, "ความสำคัญของเมืองแพร่และเมืองน่านในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ. 2411 - 2453)". (ปริญญานิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ปีการศึกษา 2529). หน้า 104 - 105.

[192] นิวัฒน์ ร้อยแก้ว และคณะ, <u>เชียงของ เวียงแก่น: พัฒนาการของสังคมชายขอบจากอดีตสู่การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจการเมืองในอนุภูมิภาคลุ่มน้ำโขง</u>.(กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2547), หน้า 174.

ในชั้นหลัง เมื่อฝรั่งเศสเข้ามามีบทบาทในการแข่งขันกับสยามและทำลายดุลอำนาจที่มีอยู่เดิมลง จึงเปิดโอกาสให้ความขัดแย้งปะทุขึ้นเมื่อต่างฝ่ายต่างถือความเป็นปฏิปักษ์อย่างชัดเจนและไม่ได้มีเจ้าอธิราชร่วมกันอีกต่อไป ความขัดแย้งดังกล่าวเป็นปัญหาในช่วงเวลาสุดท้ายของรัฐแบบจารีตในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ซึ่งจะพัฒนาไปเป็นปัญหา(และการตัดสินปัญหา)ระหว่างเจ้าอาณานิคมของรัฐสมัยใหม่ในช่วงเวลาต่อไปแทน

สรุป

ความสัมพันธ์ระหว่างรัฐในดินแดนตอนในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ภาคพื้นทวีปช่วงต้นพุทธศตวรรษที่ 24 – ต้นพุทธศตวรรษที่ 25 เป็นความต่อเนื่องมาจากความสัมพันธ์ในช่วงเวลาก่อนหน้า ที่บรรดารัฐต่างๆในอดีตอาณาจักรล้านนาเริ่มมีการฟื้นตัวและสร้างความเป็นเอกเทศของรัฐต้นขึ้น แม้ว่ารัฐต่างๆเหล่านั้นจะสามารถสร้างเสถียรภาพระหว่างกันด้วยการเป็นประเทศราชภายใต้เจ้าอธิราชร่วมกัน คือ สยาม แต่เสถียรภาพภายในเพียงอย่างเดียวไม่สามารถประกันได้ว่ารัฐและเจ้าผู้ปกครองรัฐเหล่านั้นจะสามารถดำรงความเป็นรัฐเอกเทศได้อยู่ตลอดไป การแสวงหาตำแหน่งแห่งที่และผลประโยชน์เพื่อสนับสนุนสถานภาพของเจ้าผู้ปกครองจึงเป็นเรื่องที่รัฐต่างๆซึ่งก่อกำเนิดขึ้นใหม่จำเป็นต้องให้ความสำคัญ

รัฐที่อยู่รายรอบน่านไม่ได้มีแต่เพียงรัฐในอดีตอาณาจักรล้านนาเท่านั้น แต่ยังประกอบไปด้วยรัฐของกลุ่มคนอื่น เช่น ชาวไทลื้อ และชาวลาวด้วย บางแห่งเป็นกลุ่มเมืองและรัฐขนาดเล็ก บางแห่งเป็นรัฐที่มีสถานภาพใกล้เคียงกับน่าน ดังนั้น รูปแบบความสัมพันธ์ระหว่างน่านกับรัฐต่างๆที่อยู่รายรอบจึงมีหลายรูปแบบตามแต่ลักษณะของดินแดนที่น่านมีปฏิสัมพันธ์ด้วย และผลของความสัมพันธ์ระหว่างรัฐก็มีลักษณะแตกต่างกันออกไป

ต่อรัฐของชาวไทลื้อเช่น เชียงแขง เมืองพง เมืองล่า และเชียงรุ่ง ซึ่งเป็นที่มีขนาดเล็กกว่าอันกระจายตัวอยู่ทางเหนือ น่านมีทัศนะและรูปแบบความสัมพันธ์ในท่าทีของการรุกราน พื้นที่ดังกล่าวเป็นพื้นที่สำหรับการแสวงหาผลประโยชน์ของน่านอย่างแท้จริง การที่ดินแดนดังกล่าวเหล่านั้นเป็นกลุ่มเมืองขนาดเล็กและไม่ได้อยู่ภายใต้การคุ้มครองของเจ้าอธิราชร่วมกันกับน่าน (คือ สยาม) ทำให้น่านส่งกองทัพขึ้นไปแสวงหาผลประโยชน์อยู่บ่อยครั้งตามแต่โอกาส การประกาศอำนาจในพื้นที่ดังกล่าวเป็นการสร้างตำแหน่งแห่งที่ให้กับเจ้าผู้ปกครองน่านเอง โดยวางตัวอยู่บนลำดับชั้นที่อยู่เหนือกว่ารัฐขนาดเล็กเหล่านั้น และถือตัวเป็นผู้มีผลประโยชน์และมีอิทธิพลในพื้นที่ดังกล่าว การยกทัพของน่านยังนำมาซึ่งการกวาดต้อนกำลังคนในพื้นที่ตอนเหนือเข้ามาเพิ่มเป็นประชากรของน่าน ทั้งยังได้รับการยอมรับจากราชสำนักสยามในการเป็นผู้มีอำนาจในท้องที่ดังกล่าวอีกด้วย

ในขณะเดียวกัน สำหรับรัฐเพื่อนบ้านที่มีสถานะใกล้เคียงกัน หรือมีสภาพความเป็นประเทศราชร่วมกัน น่านและเจ้าผู้ปกครองน่านจะมีปฏิกิริยาในการดำเนินความสัมพันธ์ที่แตกต่างกันไปตามแต่สถานการณ์ ในหลายครั้ง น่านและรัฐอื่น เช่น เชียงใหม่ แพร่ หรือหลวงพระบาง จะมีความร่วมมือทางการทหารต่อกันก็ต่อเมื่อมีผลประโยชน์ร่วมกัน หรือได้รับคำสั่งจากสยามให้มีความร่วมมือกันเพื่อทำภารกิจทางการทหารบางอย่าง แต่เมื่อไม่มีพันธกิจต่อกัน ดินแดนต่างๆเหล่านี้มักไม่เข้าไปยุ่งเกี่ยวกิจการหรือมีความร่วมมือต่อกันมากนัก ดังเช่นกรณีสงครามขยายอิทธิพลของแต่ละท้องที่ซึ่งเจ้าผู้ปกครองแต่ละแห่งล้วนยกทัพไปเองโดยไม่สนใจเมืองพันธมิตรอื่น ความสัมพันธ์ที่น่านมีต่อรัฐต่างๆรายล้อมนั้นไม่ใช่ความสัมพันธ์ในเชิงเป็นมิตรที่สนิทสนม แต่เป็นความสัมพันธ์ในลักษณะต่างฝ่ายต่างอยู่และไม่เข้าไปยุ่งเกี่ยวกิจการภายในของกันและกัน

เสถียรภาพภายใต้การเป็นประเทศราชร่วมกันและการไม่เข้ายุ่งเกี่ยวกิจการของแต่ละฝ่ายไม่ได้ทำให้รัฐในกลุ่มประเทศราชของสยามมีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันแต่อย่างใด ในทางตรงกันข้าม ความพยายามรักษาอิทธิพลในท้องที่ของตนยิ่งทำให้การพัฒนาสำนึกของพลเมืองในแต่เมืองออกไปทางลักษณะของท้องถิ่นนิยมและมองตนเองปลีกแยกออกมาจากความสัมพันธ์ในรูปแบบเครือข่ายเสียด้วยซ้ำ ทั้งเมื่อภัยคุกคามที่เคยมีร่วมกัน (คือ พม่า) แผ่วอำนาจลง ความสัมพันธ์ภายใต้ผลประโยชน์ร่วมก็มีแนวโน้มจะสิ้นสุดลง และพัฒนารูปแบบความสัมพันธ์ไปเป็นลักษณะที่ไม่แน่นอนเช่นการแข่งขันในการขยายอำนาจ และความไม่ไว้วางใจต่อการขยายอิทธิพลของรัฐเพื่อนบ้านแทน

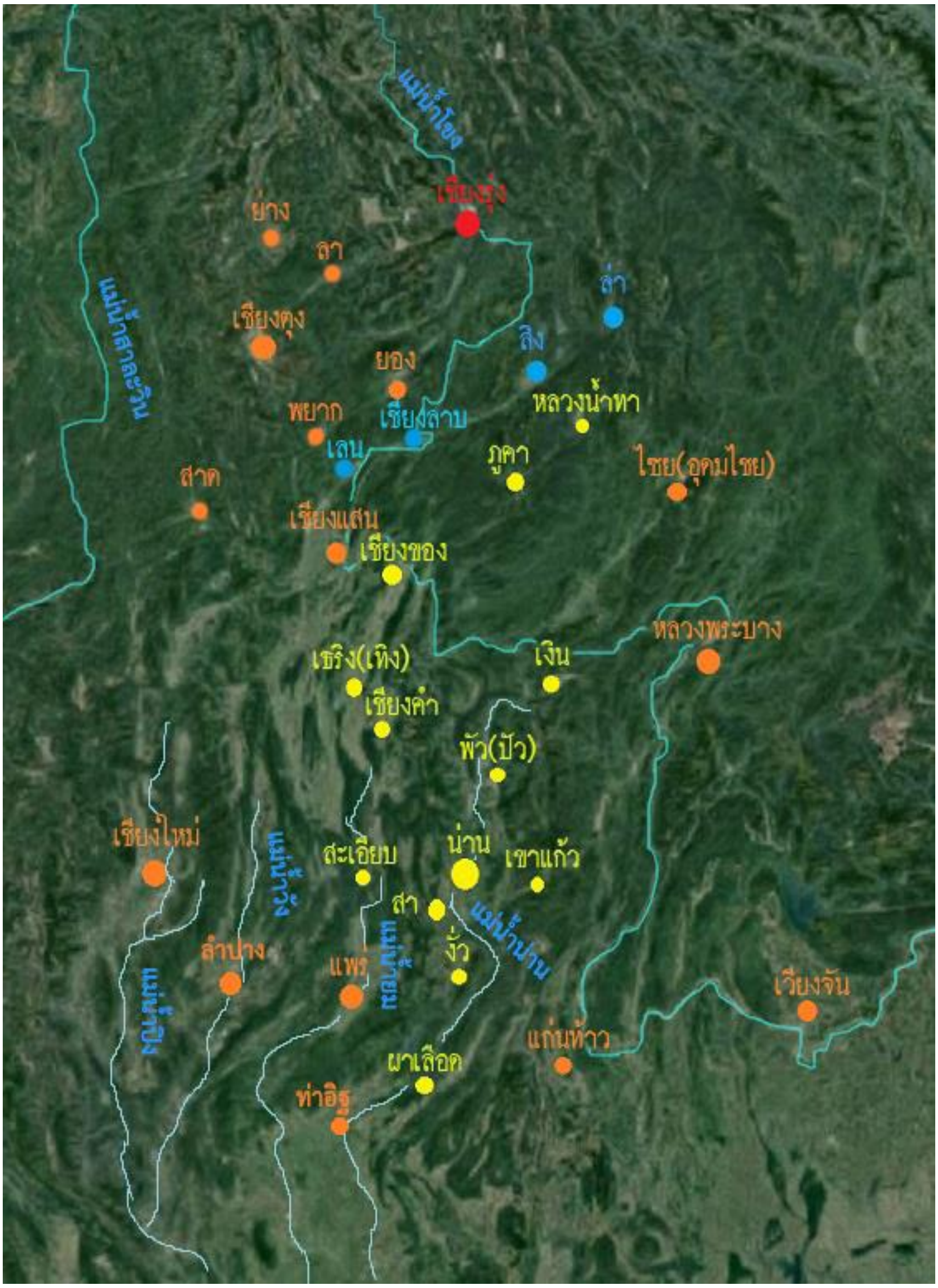
การพยายามไม่เข้าไปยุ่งเกี่ยวกิจการภายในหรือสร้างความสัมพันธ์ใดกับรัฐเพื่อนบ้านยังสะท้อนให้เห็นถึงความพยายามในการรักษาและหวงแหนอำนาจในพื้นปกครองใต้อำนาจของน่านเองด้วย ในฐานะรัฐซึ่งก่อร่างสร้างตัวขึ้นมาใหม่ ไม่มีหลักประกันที่แน่ชัดว่ารัฐอื่นซึ่งมีสิทธิธรรมที่มากกว่าเช่น เชียงใหม่ หรือ หลวงพระบาง จะเข้ามามีอิทธิพลเหนือท้องที่ของตนหรือไม่ โดยเฉพาะบริเวณเมืองปลายอาณาเขตหรือพรมแดนรอยต่อกับรัฐอื่นที่สุ่มเสี่ยงจะมีการเหลื่อมซ้อนกันของอำนาจ การพยายามประกาศตัวและการแสดงความชัดเจนถึงพื้นที่ทางอำนาจของตนจึงถูกแสดงออกต่อรัฐเพื่อนบ้านอยู่บ่อยครั้ง และเน้นย้ำให้เห็นถึงความพยายามของน่านในการรักษาสิทธิดังกล่าวของตนเองอยู่เสมอ ภาพลักษณ์รูปแบบการเมืองระหว่างรัฐของน่านจึงแสดงออกมาในทางของการพยายามสงวนและหวงแหนพื้นที่ทางอำนาจของตนอย่างเข้มข้น

กล่าวได้ว่า ในช่วงต้นพุทธศตวรรษที่ 24 และ 25 เจ้าผู้ปกครองน่านประสบความสำเร็จทั้งในการรักษาอิทธิพลในพื้นที่ทางอำนาจของตนเอง และประสบความสำเร็จในการขยายพื้นที่ทางอำนาจขึ้นไปตอนเหนือ ความสำเร็จดังกล่าวทั้งในด้านการเมืองและการทหารยกระดับภาพลักษณ์ของน่านกลายเป็นรัฐที่มีอิทธิพลของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ตอนในภาคพื้นทวีป ในช่วงเวลาดังกล่าวนี้ เจ้าผู้ปกครองน่านไม่ใช่แค่เพียงทำให้รัฐน่านดำรงอยู่ได้ แต่ได้สร้างตำแหน่งแห่งที่ทางการเมืองในภูมิภาค

ใหม่ให้กับน่านด้วย อย่างไรก็ตาม การประสบความสำเร็จอย่างรวดเร็วและกว้างขวางยังส่งผลกระทบในแง่ลบตามมาด้วย กล่าวคือ รัฐเพื่อนบ้านที่มีพรมแดนติดต่อกันอย่างหลวงพระบาง เริ่มมองน่านในฐานะเป็นภัยคุกคาม และสุ่มเสี่ยงต่อการถูกกลืนไปภายใต้อิทธิพลของน่าน สภาพความหวาดระแวงและไม่ไว้วางใจกันดังกล่าวนำไปสู่การกระทบกระทั่งและปัญหาการอ้างสิทธิที่ทับซ้อนกันในเวลาต่อมา

กล่าวโดยสรุปแล้ว การดำเนินรูปแบบความสัมพันธ์ระหว่างรัฐเป็นการวางตัวและการสื่อสารของเจ้าผู้ปกครองน่านต่อเจ้าผู้ปกครองรัฐอื่น เป็นการสร้างภาพลักษณ์และตัวตนการดำรงอยู่ของน่านให้ปรากฏจนถึงเป็นที่ยอมรับของรัฐอื่น และเป็นการประกาศขอบเขตอำนาจของเจ้าผู้ปกครองน่าน ซึ่งสำหรับน่านและเจ้าผู้ปกครองน่านแล้วถือเป็นเรื่องที่มีความสำคัญ เพราะน่านเป็นรัฐที่ก่อร่างสร้างตัวขึ้นมาใหม่ จำเป็นต้องได้รับการยอมรับการมีตัวตน และต้องแสดงภาพลักษณ์ของความเข้มแข็งเพื่อให้รัฐที่เกิดขึ้นใหม่สามารถดำรงอยู่ได้หากเกิดความขัดแย้งภายในภูมิภาคขึ้น

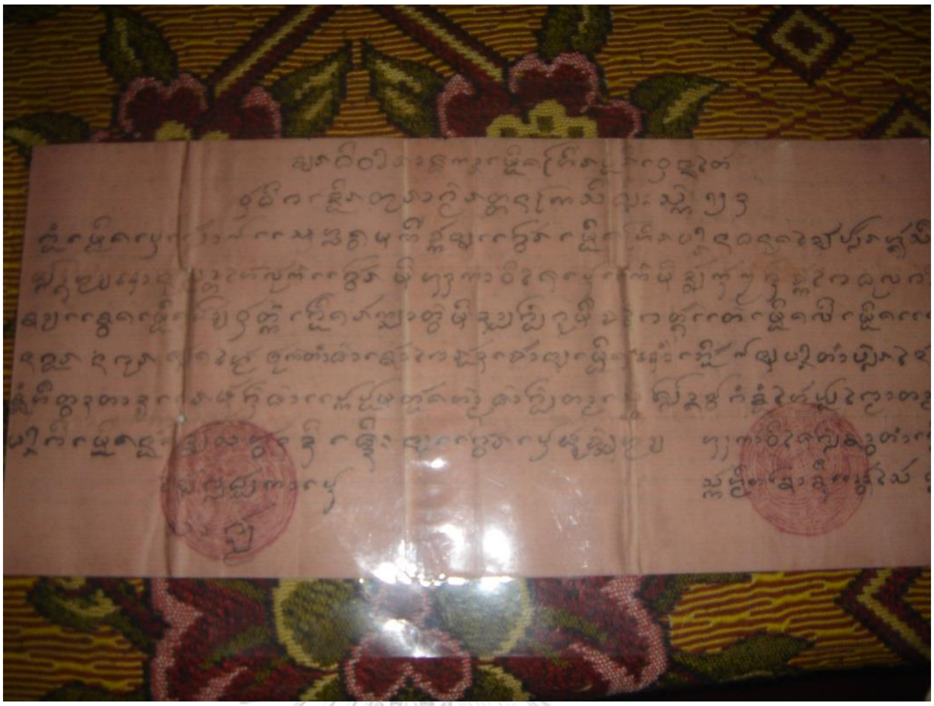
อย่างไรก็ตาม การสร้างความมั่นคงจากภายนอกไม่ได้เป็นเพียงปัจจัยเดียวที่จะสามารถทำให้รัฐดำรงอยู่และดำเนินความต่อเนื่องไปได้ การเมืองระหว่างรัฐเป็นเพียงส่วนหนึ่งของการสร้างรัฐน่านขึ้นใหม่เท่านั้น ตัวรัฐและเจ้าผู้ปกครองน่านยังจำเป็นต้องมีการสร้างความมั่นคงจากภายใน และหล่อเลี้ยงพลเมืองซึ่งอยู่ใต้อำนาจของน่านให้สามารถดำรงอยู่และร่วมสร้างความรุ่งเรืองให้กับตัวรัฐน่านอีกทางหนึ่ง เพื่อสร้างภาวะความเป็นรัฐของน่านให้สมบูรณ์.

ภาพที่ 2 แผนที่แสดงเมืองในอำนาจของน่านและเมืองใกล้เคียงในอาณาบริเวณช่วงก่อน ร.ศ. 112

= เมืองในอำนาจของน่าน = เมืองที่น่านอ้างสิทธิอำนาจ

= เมืองใกล้เคียงของรัฐอื่น = พื้นที่ไกลสุดที่น่านยกทัพไปถึง

ภาพที่ 3 ใบชลางหมายอนุญาตเดินทาง รัตนโกสินทร์ศก 123 (พ.ศ. 2448)

(ถอดความตามบรรทัด)

“เขียนธี่ว่าราชการเมืองหินบอริเวนน่านใต้

วันธี่ 8 เดือน ตุราคม รัตตนโกสินทรศก 123

พ่อเมืองเปนเคล้าแลแสนหลวงมณีจักนายแคว่นเมืองหินบ้านนาธนุงได้ยปันหนังสือ...

ชลางหมายอานุญาตให้ลูกแคว่นมีหนานกาวิไชเปนแก่มีด้วยกัน 7 ฅน จักไปธุละค้า...

ขายแขวงเมืองฝ่ายวันตก เครื่องรักสาตัวมีดาบคบคู่มือจะไพตั้งแต่เมืองลีเมืองแพร่...

นคร นพูน เชียงใหม่ ทุ??? ถ้าเข้าไพรอดเจ้านายเมืองอำเภอแลนายบ้านตำบนใด...

ขอหื้อตวดตาดูแรผู้คนถ้าแปกปอมต้องห้ามถ้าครบตามเส้นชลางแล้วก็ขอให้ไปมาตาม...

บ้านพี่เมืองน้องด้วยสวัดดิเถิด นายแคว่นเปนผู้จฆหมาย ---”

ภาพที่ 4 เมืองน่าน (วงกลมสีแดง) จาก สมุดภาพไตรภูมิฉบับกรุงศรีอยุธยา - กรุงธนบุรี (เล่ม 1) ตั้งอยู่บนฝั่งแม่น้ำน่านซึ่งถูกวาดเป็นสาขาของแม่น้ำโขง และติดกับอาณาเขตเมืองฝางซึ่งเป็นเมืองพรมแดนของสยาม แผนที่ยังแสดงรายชื่อบ้านเมืองต่างๆของสยามตามฝั่งแม่น้ำน่านอีกด้วย

ภาพที่ 5 มณฑลตะวันตกเฉียงเหนือและมณฑลพิษณุโลก
ใน “แผนที่ราชอาณาจักรสยามและประเทศราช ฉบับแมคคาร์ธี พ.ศ. 2443”

แผนที่เป็นเขตแดนที่สยามทำสนธิสัญญากับฝรั่งเศส และมีการปฏิรูปเทศาภิบาลแล้ว แต่จะสังเกตได้ว่าดินแดนของสยามที่ได้มาจากหลวงพระบางถูกวาดให้อยู่ในการดูแลของมณฑลพิษณุโลก ส่วนเมืองที่อยู่ในอาณาเขตของน่านเดิม เช่น เมืองเชียงฮ่อน (M. Chieng Hawng) และเมืองเงิน (M. Ngun) ยังคงอยู่ในส่วนของมณฑลตะวันตกเฉียงเหนือ แสดงให้เห็นการยืนยันสิทธิ์ในเมืองเงินของเมืองน่านที่ยังคงแสดงผลอยู่

บทที่ 4
ผู้คน เมือง การค้า ศาสนา และวัฒนธรรมภายใต้ตระกูลหลวงติ๋น

การสร้างความยอมรับจากเจ้าผู้ปกครองรัฐอื่นเป็นหนึ่งในความสำเร็จของการดำรงอำนาจและการสร้างความเป็นรัฐของเจ้าผู้ปกครองน่านตระกูลหลวงติ๋น อย่างไรก็ตาม การสื่อสารถึงอำนาจกับผู้ปกครองอื่นอันเป็นปัจจัยจากภายนอกยังไม่เพียงพอที่จะประคับประคองสถานะความเป็นรัฐของน่าน และสถานะความเป็นเจ้าผู้ปกครองของคนในตระกูลหลวงติ๋นได้โดยสมบูรณ์ ในฐานะเจ้าผู้ปกครอง สิ่งสำคัญที่จำเป็นไม่ยิ่งหย่อนไปกว่าการได้รับการยอรับจากภายนอก คือ การได้รับการยอมรับจากคนใต้บังคับของตนเอง และสิ่งสำคัญที่จะทำให้รัฐดำรงสถานภาพความเป็นรัฐอยู่ได้ไม่ได้มีแต่เพียงการถือครองอำนาจของชนชั้นปกครอง แต่ยังต้องอาศัยพลเมืองของรัฐเป็นตัวร่วมขับเคลื่อนและสร้างความเป็นรัฐให้บังเกิดขึ้นมา

เพื่อให้เข้าใจถึงสถานการณ์ของเจ้าผู้ปกครองที่มีต่อพลเมืองใต้ปกครองของตน และสภาพการณ์ของชุมชนเมืองน่านในขั้นเบื้องต้น จำเป็นจะต้องอธิบายถึงการโยกย้ายศูนย์กลางอำนาจการเมืองของเจ้าผู้ปกครองน่านในต้นพุทธศตวรรษที่ 24 ก่อน เนื่องจากเป็นช่วงเวลาที่มีความสำคัญทั้งในแง่การเปลี่ยนขั้วอำนาจการเมืองภายในภูมิภาค และเป็นจุดเริ่มต้นการรื้อฟื้นคืนสภาพความเป็นรัฐของน่านขึ้นมาใหม่อีกครั้งหนึ่ง

ในระยะแรกของต้นพุทธศตวรรษที่ 24 แม้ว่าเจ้าผู้ปกครองตระกูลหลวงติ๋นจะยังคงอำนาจสืบทอดต่อเนื่องการมาภายในสายตระกูลได้โดยไม่ขาดตอน แต่สภาพการเมืองภายในของน่านถูกแบ่งออกเป็นสองฝ่ายอย่างชัดเจน และโดยภาพรวมทางภูมิศาสตร์แล้วน่านในช่วงเวลานั้นจึงถูกแบ่งออกเป็นสองเขต คือ สายเจ้าจันทปโชตซึ่งเข้ากับสยาม มีศูนย์กลางฐานอำนาจอยู่ทางใต้ที่เมืองท่าปลา และสายเจ้าอัตถวรปัญโญซึ่งขึ้นกับพม่า โดยมีศูนย์กลางฐานอำนาจอยู่ทางเหนือที่เมืองเทิง ซึ่งต่างฝ่ายต่างก็อ้างสิทธิ์ความเป็นเจ้าผู้ปกครองน่านโดยมีอำนาจจากภายนอกหนุนตนเองอยู่ แต่ในทางปฏิบัติแล้วอำนาจของแต่ละฝ่ายกระจุกตัวอยู่เฉพาะในแถบพื้นที่ฐานอำนาจของตนเองเท่านั้น และไม่มีใครเข้าถือครองหรือฟื้นฟูตัวเมืองน่าน(เวียง)ที่ถูกทิ้งร้างอย่างเป็นกิจจะลักษณะแต่อย่างใด

ความเปลี่ยนแปลงของสถานการณ์เกิดขึ้นใน พ.ศ. 2331 เมื่อเจ้าอัตถวรปัญโญตัดสินใจเดินทางลงใต้เพื่อเจรจากับเจ้ามงคลวรยศในการรวมอำนาจทั้งสองฝั่งของน่านเข้าด้วยกันและเข้าสวามิภักดิ์กับสยาม การรวมตัวกันดังกล่าวทำให้ปัญหาในเรื่องสิทธิธรรมในการเป็นเจ้าผู้ปกครองระหว่างทั้งสองฝ่ายสิ้นสุดลง และเป็นจุดเริ่มต้นใหม่ของประวัติศาสตร์น่าน ในการฟื้นฟูสภาพและก่อตัวเป็นรัฐเอกเทศ

อย่างไรก็ตาม แม้ศูนย์กลางอำนาจทั้งสองฝั่งของตระกูลหลวงติ๋นจะรวมกันได้ แต่การฟื้นฟูน่านยังไม่สามารถเกิดขึ้นได้ในทันที โดยในระยะแรกเจ้าอัตถวรปัญโญต้องตั้งศูนย์กลางอยู่ที่เมืองงั่วซึ่งอยู่ทางใต้โดยปล่อยให้มีขุนนางจำนวนหนึ่งอยู่รั้งเมืองน่านไว้ก่อน สะท้อนให้เห็นว่าสภาพของเมืองน่านเสื่อมโทรมเกินกว่าจะใช้เป็นฐานกำลังได้และต้องใช้เวลาในการบูรณะค่อนข้างนาน ก่อนจะเคลื่อนจากใต้สู่เหนือไปที่เมืองสา ต้องใช้เวลากว่า 13 ปี ก่อนที่จะสามารถย้ายกลับไปตั้งเมืองหลวงที่เมืองน่าน(เวียง)ได้อย่างมั่นคงอีกครั้งหนึ่ง สันนิษฐานว่า การที่ศูนย์กลางอำนาจกระจุกตัวอยู่ในพื้นที่ทางใต้ของจังหวัดน่านทำให้การฟื้นตัวในระยะแรกทั้งในด้านสภาพเมืองและประชากรเริ่มเกิดขึ้นในพื้นที่ทางตอนใต้เป็นแห่งแรกๆ ก่อนที่จะขยายตัวขึ้นไปทางตอนเหนือในระยะเวลาต่อมา การฟื้นตัวของเมืองและประชากรจะสัมพันธ์กันโดยตรงกับลักษณะทางชาติพันธุ์ของฐานประชากรในท้องที่ อันส่งผลต่อรูปแบบทางวัฒนธรรมที่ปรากฏในท้องที่อีกทอดหนึ่ง ซึ่งในท้ายที่สุดจะทำให้วัฒนธรรมของคนในพื้นที่ทางตอนเหนือของน่านมีรูปแบบบางประการแตกต่างไปจากวัฒนธรรมของคนในพื้นที่ทางตอนใต้ของน่าน

การย้ายศูนย์กลางอำนาจจากใต้ขึ้นสู่เหนือและใช้เวลาค่อนข้างนานในการกลับไปตั้งในเมืองน่านซึ่งเป็นเมืองศูนย์กลางเก่าของแคว้นอีกครั้งสะท้อนให้เห็นถึงความไม่พร้อมทั้งในด้านประชากรและความรู้สึกไม่ปลอดภัยของเจ้าอัตถวรปัญโญเอง กล่าวคือ เมืองน่านซึ่งเป็นเมืองหลักของบรรดาลูกพันนาเมืองน่านเป็นเมืองใหญ่และคงเป็นเมืองที่มีความสำคัญในแง่สัญลักษณ์ ทั้งภูมิศาสตร์ที่ตั้งเองก็เอื้อต่อการตั้งถิ่นฐาน ความสำคัญดังกล่าวทำให้เจ้าอัตถวรปัญโญไม่สามารถทิ้งเมืองน่านไปได้ และต้องแบ่งกำลังคนไว้ส่วนหนึ่งเพื่อดูลาดเลา[193] แต่จากการที่ตัวเมืองน่านถูกทิ้งร้างเป็นระยะเวลานานตั้งแต่ช่วง พ.ศ. 2322 ทำให้ตัวเมืองเสื่อมโทรมเกินกว่าจะใช้เป็นฐานที่มั่นได้ในทันที การบูรณะตัวเมืองหรือตั้งเมืองขึ้นใหม่จำเป็นต้องใช้เวลาและกำลังพล ซึ่งเป็นสิ่งที่เจ้าอัตถวรปัญโญไม่สามารถกระทำได้โดยทันที ทั้งตัวเมืองที่เสื่อมโทรมยังทำให้การควบคุมดูแลเมืองหรือตั้งรักษาเมืองเป็นไปได้ยาก ภายใต้สภาวะการเมืองที่เจ้าผู้ปกครองน่านเพิ่งเริ่มเปลี่ยนขั้วอำนาจจากพม่ามาสู่สยามการตั้งมั่นอยู่ในที่ซึ่งไม่มีความพร้อมต่อการรับศึกจึงเป็นทางเลือกที่สุ่มเสี่ยงเกินไป ในทางตรงกันข้าม พื้นที่ทางตอนใต้ซึ่งเคยอยู่ในอำนาจของเจ้ามงคลวรยศนั้นอยู่ใกล้สยามมากกว่า และสามารถเดินทางหรือร้องขอกำลังพลจากสยามผ่านเมืองพิชัยหรือสวรรคโลกขึ้นมาได้ง่ายกว่า เมืองเหล่านั้นมีการตั้งถิ่นฐานที่ค่อนข้างมั่นคงอยู่แล้ว การใช้เมืองทางใต้เป็นศูนย์กลางอำนาจในระยะแรกจึงดูมั่นคงและปลอดภัยกว่าสำหรับเจ้าผู้ปกครองน่าน ต่อมาเมื่อระยะหลังภัยคุกคามจากภายนอกลดตัวลง ตลอดจนมี

---

[193] พงศาวดารเมืองน่าน. (น่าน : วัดพญาภู, 2543), หน้า 78.

ประชากรจากแหล่งอื่นเข้ามาเพิ่มเติมพลเมือง การขยับขยายเมืองขึ้นไปตอนเหนือและเข้าฟื้นฟูเมืองน่านรวมถึงเมืองอื่นๆทางตอนเหนือจึงค่อยทำได้อย่างสะดวกขึ้น

การเรียกการหักร้างถางพง-บูรณปฏิสังขรณ์ตัวเมืองน่านว่าการฟื้นฟูรัฐน่านอาจฟังดูเกินเลยไป แต่ในความเป็นจริงแล้ว การบูรณะดังกล่าวเป็นเรื่องที่สำคัญ เพราะการกลับมาตั้งเมืองน่านได้อีกครั้งหมายถึงการส่งสาสน์ถึงเมืองอื่นๆที่เป็นลูกพันนาเมืองน่านว่าตัวเจ้าผู้ปกครองน่านได้มีความพร้อมและความมั่นคงมากพอที่จะสืบทอดความเป็นรัฐหรือหน่วยการเมืองของน่านที่มีในอดีตแล้ว การบูรณะเมืองยังหมายถึงการฟื้นฟูสัญลักษณ์และความศักดิ์สิทธิ์ของความเป็นเมืองให้กลับคืนมาอีกด้วย

นอกจากนี้การพัฒนาเมืองให้เอื้อต่อการตั้งถิ่นฐานของประชากรก็เป็นเรื่องสำคัญที่เจ้าผู้ปกครองน่านจำเป็นต้องทำ เพราะพื้นที่ซึ่งเอื้อต่อการดำรงชีวิตย่อมดึงดูดให้ผู้คนเข้ามาตั้งถิ่นฐานและกลายมาเป็นประชากรของเมือง ซึ่งกลุ่มพลเมืองดังกล่าวจะเป็นทั้งแรงงาน กำลังคนสำหรับทำสงคราม และเป็นตัวขับเคลื่อนเศรษฐกิจ อันจะนำมาซึ่งการเติบโตของรัฐ

ความสำคัญทั้งในด้านแรงงานและเศรษฐกิจของไพร่ทำให้ชนชั้นปกครองไม่เพียงแต่จะต้องการมีไพร่ไว้ในควบคุม แต่ยังนำมาซึ่งการหวงแหนไพร่ในสังกัดของตนอีกด้วย เพราะการสูญเสียไพร่ในสังกัดของตนไปย่อมเท่ากับการสูญเสียผลประโยชน์ รูปแบบการปกครองระหว่างชนชั้นปกครองต่อกลุ่มคนใต้ปกครองจึงอยู่ในลักษณะการปกครองแบบไพร่ติดที่ดิน คือไพร่ไม่สามารถเดินทางหรือย้ายถิ่นฐานได้อย่างเป็นอิสระนอกจากว่าจะได้รับการอนุญาตอย่างเป็นลายลักษณ์อักษรจากมูลนาย

ความสัมพันธ์ในลักษณะดังกล่าวจึงทำให้รูปแบบสังคมของน่านในยุคช่วงพุทธศตวรรษที่ 24 – 25 เป็นสังคมอุปถัมภ์ ซึ่งไพร่สังกัดกับมูลนายและมอบความภักดีให้กับนายของตนเป็นลำดับชั้นขึ้นไป รูปแบบลำดับชั้นความสัมพันธ์ดังกล่าวทำให้ความภักดีและการควบคุมกำลังคนกระจายตัวออกโดยไม่มีการรวมศูนย์อำนาจอย่างชัดเจน แม้ว่าในที่สุดแล้วปลายยอดพีระมิดฐานันดรจะเป็นเจ้าผู้ปกครองน่าน แต่ในความเป็นจริงอำนาจของเจ้าผู้ปกครองจะจำกัดอยู่แต่เฉพาะในเขตตัวเวียง ส่วนอำนาจในการเกณฑ์กำลังคนและจัดการบริหารทรัพยากรในพื้นที่รอบนอกจะอยู่ในมือของกลุ่มมูลนายและเจ้าเมืองในพันนาต่างๆ

ลักษณะอำนาจทางการเมืองที่ไม่รวมศูนย์ดังกล่าว ไม่ได้เป็นภัยคุกคามอำนาจต่อเจ้าผู้ปกครองน่านโดยตรงเสียทีเดียว ในทางตรงกันข้าม รูปแบบความสัมพันธ์ทางอำนาจดังกล่าวกลับช่วยเอื้อให้น่านสามารถฟื้นตัวและสร้างความเป็นรัฐในระยะแรกได้อย่างมีประสิทธิภาพ เนื่องจากพื้นที่อยู่อาศัยและทำกสิกรรมของน่านมักเป็นแอ่งที่ราบใกล้แม่น้ำซึ่งถูกแบ่งกันด้วยป่าและภูเขา การปกครองโดยตรงจากเจ้าผู้ปกครองจึงไม่สามารถเป็นไปได้ และสภาพแวดล้อมในพื้นที่แต่ละแห่งซึ่งมีความแตกต่างกันย่อมส่งผลให้รูปแบบการดำเนินชีวิตแตกต่างกันตามไปด้วย การกำหนดลักษณะวิถี

ชีวิตจากศูนย์กลางหนึ่งใดของน่านจึงไม่อาจประยุกต์ใช้ได้อย่างสมบูรณ์เหมือนกันในแต่ละที่ (ตัวอย่างเช่น รูปแบบการทำกสิกรรมและการใช้เส้นทางการค้าของชุมชนใกล้แม่น้ำน่านกับชุมชนที่เลี่ยงแม่น้ำน่านย่อมมีรูปแบบที่แตกต่างกัน หรือ รูปแบบลักษณะการค้าและการจัดการเมืองของชุมชนใกล้ฝั่งแม่น้ำโขงและชุมชนที่อยู่ลึกเข้าไปตอนในของภูเขาย่อมมีความแตกต่างกัน) ดังนั้นการที่อำนาจถูกกระจายไปสู่ขุนนางรอบนอกที่ทำการถือน้ำภักดีต่อเจ้าผู้ปกครองน่านจึงเป็นการผ่อนภาระในการดูแลพื้นที่ต่างๆของเจ้าผู้ปกครองลง รวมถึงยังทำให้ชุมชนสามารถเติบโตได้อย่างอิสระและส่งผลให้สามารถส่งส่วยหรือเสบียงเข้าบำรุงส่วนกลางได้อย่างเต็มที่

การที่ชุมชนพื้นที่รอบนอกหรือท้องถิ่น มีอำนาจในการจัดการตนเอง และบางครั้งยังสามารถจัดการตนเองได้อย่างมีประสิทธิภาพ ย่อมหมายถึงอำนาจของความเป็นอิสระในการปกครอง ความเป็นอิสระกับการยึดโยงกับศูนย์กลางดูเป็นสิ่งที่อยู่คนละขั้วตรงข้ามกัน ทว่า คลิฟฟอร์ด เกียร์ซ มีคำอธิบายที่น่าสนใจต่อกรณีดังกล่าวนี้ โดยการศึกษารูปแบบการเมืองของบาหลีในยุครัฐจารีต เกียร์ซอธิบายว่า ศูนย์กลางและชุมชนรอบนอกไม่ควรถูกมองว่าเป็นคู่ตรงกันข้ามกันเท่านั้น แต่ต้องมองให้เป็น *"ความตรงข้ามที่บรรจงผสมกลมกลืนเข้าด้วยกัน"*[194] (*very different yet elaborately interwoven sorts of polity*) ภายใต้ระบบการเมืองรัฐที่เกียร์ซเรียกว่า "เนการา" (Negara – นครา) ส่วนกลางของรัฐกลับไม่ได้มีอำนาจที่รวมศูนย์อยู่ ณ จุดเดียว แต่ภายในรัฐยังประกอบไปด้วยชุมชนจำนวนมากที่มีการจัดการดูแลตนเองภายใต้ระบบจารีตตามแต่ละท้องที่ ซึ่งเกียร์ซให้นิยามว่าเป็น "*Dorpsrepubliek*" (สาธารณรัฐหมู่บ้าน)[195]

ชุมชนภายในรัฐจารีตดังกล่าวเป็นชุมชนกสิกรรม ซึ่งมีระเบียบจัดการดูแลภายในของตนเองอันเป็นระเบียบที่เกิดจากจารีตประเพณี สังคมภายในชุมชนต่างๆจึงไม่ใช่สังคมที่เท่าเทียม แต่พัวพันอยู่กับเรื่องของประเพณี การเรียกร้องความร่วมมือ ข้อห้าม และกฎเกณฑ์ที่เกี่ยวพันกับผลผลิตทางการเกษตร ซึ่งในส่วนดังกล่าว รัฐส่วนกลางแทบไม่มีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องใดๆเลย ความผูกพันของพลเมืองในชุมชนจึงผูกพันอยู่กับชุมชน มูลนายของตน และสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในชุมชน ภายใต้การจัดการและระเบียบจารีตของชุมชน สิ่งที่มูลนายหรือขุนนางจะเข้าไปยุ่งเกี่ยวด้วยมีเพียงการรักษาผลประโยชน์และการตัดสินกรณีพิพาทระหว่างคนในชุมชนเท่านั้น ซึ่งหากมูลนายมีข้อขัดแย้งระหว่างกันคำร้องก็จะถูกส่งให้ขุนนางในระดับสูงกว่าเป็นผู้ตัดสินกรณีพิพาทเป็นลำดับชั้นต่อไป ซึ่งสุดท้ายจะไปหยุดอยู่ที่เจ้าผู้ปกครอง ณ จุดนี้เองที่ศูนย์กลางของรัฐเชื่อมเข้ากับชุมชนรอบนอก และภายใต้แนวคิดดังกล่าว ภาพลักษณ์ของอำนาจในการปกครองจึงเป็นการส่งมอบจากฐานพีระมิดขึ้นไปสู่

---

[194] Clifford Geertz, Negara : the theatre state in nineteenth-century Bali. (Princeton, N.J.: Princeton University Press, 1980), p. 46.

[195] Ibid, p. 45.

ยอด[196] ซึ่งหากจะมองโดยถอดบริบทของบาหลีออกแล้วจะพบว่า รูปแบบดังกล่าวสอดคล้องกับคำอธิบายของ "สมุตตราช/สมมติราช" ตามอุดมคติแบบรัฐพุทธเถรวาทที่ให้ความชอบธรรมต่อเจ้าผู้ปกครองโดยการอ้างการส่งมอบอำนาจจากพลเมืองฐานล่างสู่ผู้ปกครอง

การเชื่อมเอาชุมชนต่างๆเข้าด้วยกันเป็นอภิสิทธิ์ของรัฐส่วนกลาง เพราะส่วนกลางได้รับอำนาจจากท้องถิ่นต่างๆให้เป็นผู้มีอำนาจไกล่เกลี่ยปัญหา และเนื่องจากชุมชนท้องถิ่นทำหน้าที่ปกครองตนเองแทนส่วนกลางไปแล้ว สิ่งที่ส่วนกลางทำจึงเป็นเรื่องของพิธีกรรมอันเป็นสัญลักษณ์ของอำนาจในการปกครองแทน ดังนั้นการแสดงออกถึงอำนาจนำในการปกครองจึงมีลักษณะสวนทางกัน คือเป็นอำนาจที่ถ่ายทอดลงมาจากยอดพีระมิดสู่ส่วนฐาน สถานะของส่วนกลางคือสถานะของความศักดิ์สิทธิ์และแบบอย่างของความดีงาม(ตามผลบุญกรรม)ที่ลดหลั่นกันมาตามพีระมิดฐานันดร แต่เพราะการสวนทางกันของเส้นทางการมอบและถ่ายทอดอำนาจดังกล่าวนั้นเองทำให้รูปแบบอุปถัมภ์ของรัฐจารีตไม่สามารถกล่าวได้อย่างเต็มปากว่ามีความเด็ดขาดสูงสุด

ระบบความสัมพันธ์ดังกล่าวสร้างพันธะความผูกพันที่ยึดโยงเอาชุมชนรอบนอกให้ผูกอยู่กับศูนย์กลางได้อย่างเหนียวแน่น แต่ขณะเดียวกันลักษณะความสัมพันธ์ดังกล่าวก็พร้อมจะถ่ายโอนและเปลี่ยนแปลงไปให้เจ้าผู้ปกครองคนอื่นที่ขึ้นมาทดแทนผู้ปกครองเดิมและสามารถสร้างบารมีให้เป็นที่ยอมรับขึ้นมาได้ทุกเมื่อเช่นเดียวกัน ด้วยเหตุนี้เอง เจ้าผู้ปกครองซึ่งถืออำนาจอยู่ ณ ศูนย์กลางของรัฐจึงต้องพยายามแสดงออกอยู่เสมอถึงบารมีของตนเองผ่านพระเดชหรือพระคุณตามสถานการณ์ต่างๆ และส่งผลให้เป้าหมายของเจ้าผู้ปกครองน่านในช่วงพุทธศตวรรษที่ 24 –25 ต่อผู้ใต้ปกครอง จึงเป็นการมุ่งเน้นต่อการสร้าง "ศูนย์กลางที่น่าเลื่อมใส" ดังกล่าวให้ปรากฏออกมา และพยายามดึงดูดเอาความภักดีจากท้องที่ต่างๆให้เข้ามาผูกพันกับเจ้าผู้ปกครองน่านในฐานะศูนย์กลางของรัฐ

4.1 ผู้คน

รัฐจารีตในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ให้ความสำคัญกับการมีกำลังคนใต้สังกัดของตนเองเป็นอย่างสูง นั่นเพราะในพื้นที่ซึ่งมีประชากรหนานั่นจะนำพามาซึ่งความรุ่งเรืองของตัวรัฐเอง ประชากรจำนวนมากนำมาซึ่งกำลังพลสำหรับการทำสงคราม, แรงงานสำหรับเรียกเกณฑ์ใช้สอย, การเติบโตและการบุกเบิกพื้นที่ทางการเกษตรหรือแหล่งทรัพยากรสำคัญ, รวมถึงยังเป็นแหล่งรายได้จากส่วยและภาษีของพลเมือง คุณค่าของประชากรที่มีต่อรัฐหรือตัวเมืองดังกล่าวทำให้การเมืองและการปกครองของรัฐในยุคจารีตมุ่งเน้นไปที่การพยายามเพิ่มพูนประชากรและจัดสรรปันส่วนกำลังคน ข้อเท็จจริงดังกล่าวถูกแสดงออกให้เห็นอย่างชัดเจนในเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ของเอเชีย

---

[196] Ibid, p. 63.

ตะวันออกเฉียงใต้ยุคจารีตหลายครั้ง โดยเฉพาะในช่วงที่เกิดสงคราม การทำสงครามระหว่างรัฐต่อรัฐมักมีการกวาดต้อนคนเป็นองค์ประกอบอยู่เสมอ สำหรับฝ่ายที่ชนะแล้ว เชลยศึกคือสินสงครามที่จะไปเพิ่มปริมาณประชากรให้กับเมืองในอาณัติของตน ขณะเดียวกันสำหรับฝ่ายที่พ่ายแพ้ สิ่งแรกๆที่ต้องกระทำหลังจากการสงบศึกคือการพยายามดึงเอาผู้คนที่หลบลี้ภัยสงครามอยู่ตามป่าเขาให้กลับเข้ามาตั้งถิ่นฐานเป็นพลเมืองในพื้นที่เมืองของตนเองให้เร็วที่สุด

การรับรู้ถึงความสำคัญของพลเมืองต่อรัฐ ไม่ได้เป็นแค่ข้อสันนิษฐานของนักประวัติศาสตร์ หรือเป็นเพียงการสำนึกรู้ที่เกิดขึ้นทั่วไปในหมู่เจ้าผู้ปกครองเท่านั้น หากยังเป็นองค์ความรู้ที่มีการถ่ายทอดอย่างชัดเจนในหมู่ชนชั้นปกครองอีกด้วย ใน “สมุตตราช ประเพณี 6 ประการ” ซึ่งเป็นงานเขียนในลักษณะกฎหมายผสมกับคำสอนและความเชื่อทางพุทธศาสนาของล้านนาระบุถึงที่มาของอำนาจของเจ้าผู้ปกครองโดยอาศัยคำอธิบายจากพระไตรปิฎก วราภรณ์ เรืองศรี อธิบายว่า สมุตตราชเป็นงานเขียนในเชิงกฎหมายที่เขียนขึ้นในพุทธศตวรรษที่ 24 ซึ่งตัวงานสะท้อนถึงความพยายามในการสร้างกฎเกณฑ์ร่วมกันระหว่างชนชั้นปกครองและพลเมือง รวมถึงสะท้อนให้เห็นถึงภาพการขยายตัวของชุมชนในเขตช่วงเวลาดังกล่าว[197]

คำอธิบายใน *“สมุตตราช ประเพณี 6 ประการ”* ไม่ได้เพียงแต่จะพยายามสร้างความชอบธรรมให้กับเจ้าผู้ปกครองในการปกครองประชาชนเท่านั้น แต่ยังชี้ให้เห็นความสำคัญของพลเมืองประกอบกันไปด้วย ในงานดังกล่าวระบุเอาไว้ว่า เขตแดนอันเป็นขอบเขตอำนาจของผู้ปกครองไม่ได้เป็นเครื่องบ่งชี้ถึงความใหญ่โตของเมืองแต่อย่างใด หากเครื่องบ่งชี้ดังกล่าวกลับขึ้นอยู่กับจำนวนประชากรของเมืองนั้นๆ โดยแบ่งเป็น มหารัฐ มัชฌิม จุลรัฐ นิคม และ คาม[198] ซึ่งสะท้อนให้เห็นว่าแรงงานถือเป็นทรัพยากรที่เจ้าผู้ปกครองต้องให้ความสำคัญ ซึ่งจะส่งผลถึงความมั่นคงและความมั่งคั่งของตัวเจ้าผู้ปกครองเอง

นอกจากนี้ ตำรากฎหมายฉบับอื่นที่เก่ากว่า เช่น “มังรายศาสตร์” ยังกล่าวเอาไว้ว่าว่า –

> *“...ข้าของท้าวพระยาไปอยู่กินกับไพร่ เกิดลูกหญิงลูกชายจำนวนเท่าใด หากพ่อซึ่งเป็นข้าท้าวพระยาตาย ควรให้อยู่กับแม่เป็นไพร่เมือง เพราะว่าไพร่เมืองหาได้ยาก”*[199]

---

[197] วราภรณ์ เรืองศรี, “สมุตตราชว่าด้วยการทำความเข้าใจผู้คนและสังคมสมัยจารีต,” ใน สี่ทศวรรษประวัติศาสตร์ล้านนา : วารสารศิลปะและวัฒนธรรม ฉบับเชิดชูเกียรติ, ภูเดช แสนสา, บรรณาธิการ (เชียงใหม่ : สำนักศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่, 2559). หน้า 75 – 86.

[198] อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว, ปริวรรต, สมุตตราช ประเพณี 6 ประการ . (เชียงใหม่ : วิทยาลัยครูเชียงใหม่ ศูนย์ส่งเสริมและศึกษาวัฒนธรรมลานนาไทย. 2524), หน้า 3 -7.

[199] ประเสริฐ ณ นคร, ปริวรรต. มังรายศาสตร์. (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์พระจันทร์, 2516), หน้า 7.

การระบุข้อกฎหมายดังกล่าวยืนยันถึงความสำคัญของการมีไพร่ในเมือง ทั้งยังยิ่งชี้ให้เห็นถึงความสำคัญของการมีพลเมืองต่อรัฐยุคจารีต ซึ่งมีอยู่อย่างชัดเจนและถูกปลูกฝังอยู่เรื่อยมาในความคิดรวมถึงธรรมเนียมปฏิบัติของชนชั้นปกครองในวัฒนธรรมล้านนา

ด้วยการรับรู้ถึงความสำคัญของจำนวนพลเมืองประชากรต่อรัฐและสถานะของเจ้าผู้ปกครอง การพยายามหาพลเมืองเข้ามาเติมดินแดนในอาณาเขตของตนจึงเป็นเรื่องที่มีปรากฏให้เห็นอยู่เสมอในบันทึกประวัติศาสตร์ของน่าน และอุปสงค์ของความต้องการพลเมืองเป็นเรื่องที่มีอยู่ตลอด การประสบความสำเร็จในการได้พลเมืองเข้ามาอยู่ในอำนาจโดยตรงสำหรับผู้บันทึกประวัติศาสตร์น่านแล้วเป็นเรื่องที่ถูกจดบันทึกไว้อย่างภาคภูมิใจ รูปแบบกลวิธีให้ได้ซึ่ง “พลเมือง” ของเจ้าผู้ปกครองน่านที่ปรากฏในบันทึกประวัติศาสตร์มีอยู่หลายรูปแบบ เช่น การส่งคนออกประกาศชักจูงให้คนที่หลบหนีไปอยู่ตามป่าเขากลับเข้ามาสร้างบ้านแปงเมือง, การต้อนรับและให้ความคุ้มครองชุมชนที่อพยพจากแหล่งต่างๆให้เข้ามาอยู่ในปกครอง และรวมไปถึงการทำสงครามกวาดต้อนกำลังให้เข้ามาอยู่ภายใต้การควบคุมของเมืองน่านด้วย

ช่วงเวลาตามประวัติศาสตร์มีผลค่อนข้างสำคัญกับนโยบายการเพิ่มพลเมืองของน่าน เพราะน่านในช่วงต้นศตวรรษที่ 24 ไม่ได้อยู่ในสถานะของรัฐที่มีความเข้มแข็ง แต่เป็นพื้นที่ซึ่งประสบกับการถูกทำลายและกวาดต้อนคนจากการสงครามมาหลายครั้ง ทำให้ประชากรในแถบที่ราบตอนกลางมีอยู่อย่างเบาบาง และแม้กลุ่มประชากรเดิมที่อยู่ทางตอนใต้ของพื้นที่ก็ไม่ได้มีปริมาณมากพอที่จะทำการขยายตัวหรือสร้างความมั่นคงให้กับรัฐได้ การเพิ่มจำนวนประชากรของน่านจึงล้วนเป็นการดึงเอาคนจากต่างท้องที่ให้เข้ามาเป็นพลเมืองของเจ้าผู้ปกครองน่านทั้งสิ้น ในกรณีนี้ การรวมน่านฝ่ายเหนือและฝ่ายใต้เข้าด้วยกันของเจ้าอัตถวรปัญโญในแง่หนึ่งแล้วเป็นความสำเร็จที่ไม่ได้จำกัดอยู่แค่ความหมายทางการเมือง หรือเป็นหมุดหมายของการเริ่มต้นสร้างรัฐน่านขึ้นมาใหม่เท่านั้น แต่ยังเป็นสัญญาณบ่งบอกไปถึงพื้นที่อื่นๆรายรอบให้รับรู้ถึงเสถียรภาพที่เกิดขึ้นภายในเขตปกครองของน่าน และชักจูงเอาพลเมืองจากพื้นที่ต่างๆในล้านนาซึ่งกำลังประสบกับสภาวะสงครามให้เข้ามาพึ่งพาอาศัยในความสงบของน่านด้วย ในช่วงระยะแรกของเจ้าอัตถวรปัญโญจึงพบว่า มีชาวเมืองเชียงของและชาวเมืองยองอพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานและกลายมาเป็นกำลังคนให้กับเจ้าผู้ปกครองน่าน

การเพิ่มเติมประชากรในระยะแรกนำไปสู่การประสบความสำเร็จในการหักร้างถางพงบูรณะที่ดินใหม่ ซึ่งนำไปสู่การนำมาซึ่งเสบียงอาหารและกำลังรบ ในระยะที่สอง การเพิ่มเติมประชากรของน่านจึงมุ่งเน้นไปที่การกวาดต้อนพลเมืองจากรัฐอื่นให้เข้ามายังพื้นที่ภายในอำนาจของตน รัฐที่ตกเป็นเป้าหมายมักเป็นรัฐขนาดเล็กและขาดความมั่นคงในพื้นที่อยู่แล้ว จึงทำให้ถูกตีและกวาดต้อนคนลงมาได้จำนวนมาก เช่น เชียงแขง เมืองภูคา เมืองล้า บางครั้งรัฐที่เป็นเป้าหมายก็เป็นพื้นที่ขนาดใหญ่ แต่ตกอยู่ใต้สงครามกับสยาม ซึ่งทำให้น่านสามารถเข้าร่วมแสวงหาประโยชน์จากสินสงครามได้ เช่น

เชียงแสน เชียงรุ่ง หรือเวียงจัน การกวาดต้อนกำลังคนจากพื้นที่อื่นๆในลักษณะดังกล่าวมีอยู่ตลอดในช่วงรัฐจารีตของน่าน ประชากรที่เพิ่มมากขึ้นจากกลวิธีดังกล่าวนำไปสู่การฟื้นฟูและจัดตั้งเมืองใหม่ในอาณาเขตของน่านเพิ่มเติมขึ้นด้วย

การโยกย้ายคนจำนวนมากจากต่างถิ่นฐานทำให้ประชากรของน่านมีที่มาที่หลากหลาย แต่กลุ่มที่มีจำนวนมากและส่งอิทธิพลต่อวัฒนธรรมมาจนถึงปัจจุบันอย่างชัดเจนมีอยู่สองกลุ่ม คือชาวไทยวนและชาวไทลื้อ ทั้งสองกลุ่มมีวัฒนธรรมที่ค่อนข้างใกล้เคียงกันทั้งทางด้านศาสนาและภาษา เจ้าผู้ปกครองน่านจึงมักไม่ค่อยพบปัญหาทางด้านวัฒนธรรมจากการมีประชากรใหม่เข้ามาในดินแดน

อย่างไรก็ตาม ในแง่ของพื้นที่และอาณาเขตแล้ว เจ้าผู้ปกครองน่านไม่ได้มองว่าดินแดนภายใต้อำนาจของตนจะจำกัดอยู่แต่เพียงพื้นที่ของ "เมือง" และพื้นที่ราบสำหรับการกสิกรรมเท่านั้น แต่ยังมองว่าอำนาจของตนครอบคลุมไปยังเขตพื้นที่ซึ่งเป็นป่าไม้และภูเขาด้วย ทำให้ความหมายของผู้คนในรัฐน่านไม่ได้จำกัดอยู่แต่เฉพาะผู้คนในที่ราบ แต่ยังขยายขอบเขตไปยังพื้นที่ของความคลุมเครือต่อคำว่าพลเมืองของคนในที่สูงอีกด้วย

กลุ่มคนที่หลากหลายทั้งในพื้นเพ ที่อยู่อาศัย และช่วงเวลาในการตั้งถิ่นฐาน ส่งผลให้เจ้าผู้ปกครองน่านมีรูปแบบการสร้างปฏิสัมพันธ์ต่อคนใต้ปกครองในรูปแบบที่แตกต่างกัน เพื่อเรียกร้องเอาการยอมรับและความภักดีจากผู้อยู่ใต้ปกครองของตนเอง และเป็นฐานของการสร้างความมั่นคงภายในดินแดนของตัวเจ้าผู้ปกครอง

4.1.1 คนในที่ราบ

กลุ่มคนในที่ราบ หมายถึงกลุ่มคนซึ่งตั้งถิ่นฐานอยู่ในที่ราบลุ่มใกล้แม่น้ำ มีการทำกสิกรรมในที่ราบด้วยการอาศัยน้ำในการเพาะปลูก และอยู่ภายใต้พันธะของระบบศักดินาตามระบบของรัฐจารีตโดยอยู่ในสถานะไพร่ ("ไพร่ไทย") การเป็นไพร่ยังหมายถึงการเป็นคนในสังกัดของมูลนายหรืออยู่ใต้อาณัติของพื้นที่เมืองต่างๆ กลุ่มคนดังกล่าวถือเป็นพลเมืองหลักและเป็นกำลังหลักของรัฐในแง่ของกำลังพล ไพร่ซึ่งอยู่ภายใต้สังกัดมูลนายจะได้รับการคุ้มครองโดยมูลนาย แต่ก็แลกกับการถูกเรียกเกณฑ์ทั้งในด้านกำลังแรงงานและผลผลิต (ทั้งในรูปผลผลิตทางกสิกรรม ของป่า และภาษี) ไพร่ในเขตเมืองยังมีภาระที่จะต้องส่งข้าวที่ได้จากการทำนาเข้ามาเป็นผลผลิตเพื่อบำรุงเมืองในฐานะ "ส่วยหล่อฉาง" เพื่อสำรองไว้สำหรับใช้ในกิจการของเมืองอีกด้วย[200]

[200] รัตราพร เศรษฐกุล, "ประวัติศาสตร์สังคมเมืองน่านก่อนการปฏิรูปการปกครองพ.ศ. 2442" ใน <u>โครงการศึกษาชนชาติไท มหาวิทยาลัยพายัพ, ประชาคมเมืองน่าน. "สืบสานอดีตอันเรืองรองของเมืองน่าน : ข้อมูลและมุมมองใหม่ทางโบราณคดี ประวัติศาสตร์และชาติพันธุ์"</u> (เชียงใหม่ :โครงการศึกษาชนชาติไท มหาวิทยาลัยพายัพ, 2541),หน้า 68 - 69.

คนในที่ราบนั้นผูกพันอยู่กับวัฒนธรรมของ “เมือง” อย่างแนบแน่น และเป็นประชากรหลักของรัฐที่เจ้าผู้ปกครองเรียกใช้ประโยชน์ได้ในทางตรง พื้นที่ราบซึ่งเหมาะแก่การอยู่อาศัยและทำการเพาะปลูกจะดึงดูดให้ผู้คนเข้ามาตั้งถิ่นฐานและขยายตัวกลายเป็นเมือง ความสัมพันธ์ของการเกิดขึ้นของเมืองและรัฐกับการมีอยู่ของคนในที่ราบจึงเป็นความเกี่ยวพันกันที่มีอยู่อย่างต่อเนื่องมาตลอดและไม่สามารถแยกออกจากกันได้

สำหรับน่านซึ่งฟื้นฟูสภาพของความเป็นรัฐขึ้นมาใหม่ภายใต้ความวุ่นวายในล้านนาช่วงพุทธศตวรรษที่ 24 การดึงดูดผู้คนให้มาตั้งถิ่นฐานเป็นเรื่องที่เกิดขึ้นได้ยาก เพราะสภาพเมืองจำนวนมากที่รกร้างทำให้จำเป็นต้องมีการฟื้นฟูเมืองก่อนเพื่อให้เหมาะแก่การตั้งถิ่นฐาน และการฟื้นฟูดังกล่าวจำเป็นต้องอาศัยกำลังคน ซึ่งเป็นสิ่งที่เจ้าผู้ปกครองน่านขณะนั้นกำลังประสบปัญหาขาดแคลน ดังนั้นการเพิ่มเติมประชากรโดยดึงเอาคนจากพื้นที่อื่นให้เข้ามารวมตัวในพื้นที่ใต้อาณัติของเจ้าผู้ปกครองน่านจึงเป็นสิ่งแรกๆที่ผู้ปกครองน่านทำ การดึงเอากลุ่มคนจากแหล่งอื่นเข้ามาทดแทนการขาดแคลนกำลังคน ทำให้ผู้คนและวัฒนธรรมในน่านที่ฟื้นฟูขึ้นใหม่ในราชวงศ์หลวงติ๋นมีความแตกต่างไปจากความเป็นน่านในช่วงก่อนหน้า

กลุ่มคนซึ่งถูกดึงจากแหล่งอื่นให้เข้ามาอยู่ในพื้นใต้อำนาจของเจ้าผู้ปกครองน่าน มี 2 กลุ่ม ที่มีความโดดเด่นอย่างชัดเจน และส่งผลต่อวัฒนธรรมที่จะต่อเนื่องมาถึงวัฒนธรรมของจังหวัดน่านในยุคปัจจุบัน คือ ชาวไทยวน และ ชาวไทลื้อ แม้ว่าทั้งสองกลุ่มจะมีวัฒนธรรมที่ใกล้เคียงกัน และหลายครั้งชุมชนของทั้งสองกลุ่มก็ใกล้ชิดกันจนถึงผสมกลมกลืนเข้าด้วยกัน แต่ในระยะแรกของการฟื้นฟูรัฐน่าน คนทั้งสองกลุ่มถูกดึงเข้ามาในน่านด้วยบริบทและช่วงเวลาที่แตกต่างกัน ทำให้รูปแบบการตั้งถิ่นฐานรวมถึงพื้นที่ทางวัฒนธรรมของกลุ่มคนส่งผลต่อน่านในช่วงยุคหลังอย่างมีนัยยะสำคัญ

<u>- ชาวไทยวน</u>

กลุ่มคนนับแต่ดั้งเดิมของน่านคือกลุ่มคนที่บันทึกประวัติศาสตร์ของเชียงใหม่และสุโขทัยเรียกว่า “ชาวกาว” กลุ่มคนดังกล่าวหายไปจากหน้าประวัติศาสตร์น่านเมื่อเชียงใหม่ผนวกแพร่และน่านเข้าเป็นส่วนหนึ่งของอาณาจักรล้านนา และมีชาวยวน(โยน)[201] ซึ่งเป็นกลุ่มประชากรหลักของ

---

[201] ยวน – โยน – โยนะ – โยนะกะ(โยนก) เดิมน่าจะเป็นชื่อที่ใช้เรียกกลุ่มคนที่ตั้งถิ่นฐานในเชียงแสน (โยนกเชียงแสน) เมื่อเชียงแสนขยายตัวเป็นล้านนา คำว่า “ยวน” ก็ถูกส่งต่อไปเป็นชื่อเรียกอย่างกลายๆด้วย แม้ว่าในเอกสารประวัติศาสตร์ของล้านนามักไม่ออกชื่อเรียกตัวเองว่า “ยวน” แต่ชื่อดังกล่าวก็ปรากฏในเอกสารกลุ่มอื่น เช่นเอกสารของอยุธยา (ดู “ลิลิตยวนพ่าย”) เอกสารในกลุ่มของงานทางศาสนาบางครั้งก็ออกชื่อล้านนาว่า “เมืองยวน” ด้วยเช่นกัน (โปรดดู : ตำนานเมืองกรุงศรีโยธิยา ฉบับวัดสูงเม่น)

ล้านนาเข้ามาแทนที่ เป็นไปได้ว่าชาวกาวน่าจะถูกดูดกลืนเข้าไปเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมล้านนา และส่งผลให้น่านกลายเป็นพื้นที่ทางวัฒนธรรมของกลุ่มคนยวนไป

อย่างไรก็ตาม ไม่อาจกล่าวได้อย่างชัดเจนว่ากลุ่มคนยวนในช่วงก่อนพุทธศตวรรษที่ 24 และช่วงหลังพุทธศตวรรษที่ 24 จะเป็นกลุ่มคนที่มีที่มาเดียวกัน เพราะสภาพความวุ่นวายและสถานการณ์สงครามที่เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องในล้านนาทำให้เกิดการกวาดต้อนและย้ายถิ่นฐานในช่วงปลายพุทธศตวรรษที่ 23 – ต้นพุทธศตวรรษที่ 24 อยู่บ่อยครั้ง และตัวเวียงน่านรวมถึงเมืองในพันนาอื่นๆเผชิญกับสภาพการขาดแคลนกำลังคนจากสถานการณ์ดังกล่าว อาจมีการรวมกลุ่มกันของกลุ่มคนยวนในท้องที่เดิมในเขตปกครองของเจ้ามงคลวรยศซึ่งอยู่บริเวณเมืองท่าปลา แต่กลุ่มดังกล่าวก็กระจุกตัวอยู่เพียงส่วนใต้สุดของดินแดนเดิมของน่าน กลุ่มคนที่ตั้งถิ่นฐานอยู่เดิมจึงมีบทบาทค่อนข้างน้อยในการเป็นกำลังหลักเพื่อฟื้นฟูรัฐน่าน

สิ่งที่เจ้าอัตถวรปัญโญทำในการฟื้นฟูพื้นที่ต่างๆของน่าน คือการนำเอาคนยวนจากท้องที่อื่นในล้านนาเข้ามาตั้งถิ่นฐานในน่านแทนกลุ่มคนเดิม ก่อนหน้าในการสวามิภักดิ์กับสยาม เจ้าอัตถวรปัญโญเป็นเจ้าเมืองเทิง และมีสิทธิอำนาจในการกำกับเมืองชลาว(เชียงคำ) ภายหลังจากการตัดสินใจย้ายศูนย์อำนาจไปยังพื้นที่ในรัฐน่าน เจ้าอัตถวรปัญโญจึงอพยพเอาครัวเมืองเทิงและเมืองชลาวลงมาด้วยในปี พ.ศ. 2330[202] แม้ว่าการกระทำดังกล่าวจะทำให้เมืองเทิงและชลาวขาดกำลังคนจนเป็นเหมือนเมืองเปล่าไปช่วงระยะเวลาหนึ่ง แต่การย้ายถิ่นฐานดังกล่าวก็มีความจำเป็นในแง่ยุทธศาสตร์ที่พยายามถอยหนีจากพื้นที่ในการควบคุมของพม่าลงมาทางใต้

การสร้างฐานที่มั่นในพื้นที่เดิมของน่าน ซึ่งอยู่ทางใต้ลงมาจากเขตอิทธิพลของพม่าในเชียงแสน เป็นการเปลี่ยนแปลงสมดุลทางอำนาจการเมืองในภูมิภาคที่ส่งผลกระทบต่อแนวโน้มการเคลื่อนย้ายผู้คนในช่วงเวลาต่อมา สาเหตุหนึ่งเพราะการเปิดพื้นที่ทางใต้ของเชียงแสนให้กลายเป็นเขตปลอดอิทธิพลพม่า ทำให้กลุ่มเมืองอื่นในอดีตอาณาจักรล้านนาซึ่งประสบปัญหาจากภาวะสงครามระหว่างเชียงใหม่กับเชียงแสนมีทางเลือกอื่นที่จะอพยพผู้คนไปยังพื้นที่ที่ได้รับผลกระทบจากสงครามโดยตรง พงศาวดารน่านระบุว่า พ.ศ. 2334 เมืองเชียงของและเมืองแก่นอพยพผู้คน 505 ครัว เข้ามา

[202] สรัสวดี อ๋องสกุล, ปริวรรตและจัดทำ, พื้นเมืองน่านฉบับวัดพระเกิด, (เชียงใหม่ :มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2537), หน้า 22.

อยู่ในอำนาจของเจ้าอัตถวรปัญโญ[203] การฟื้นตัวในระยะแรกของน่านยังดึงดูดกลุ่มครัวอพยพของพญายองกว่า 500 ครัว ที่หนีกองทัพพม่าลงมาจากเมืองหลวงภูคาให้เข้าหาด้วยเช่นกัน[204]

การอพยพของผู้คนจากดินแดนทางตอนเหนือเข้ามาเพิ่มเติมในเขตปกครองของเจ้าผู้ปกครองน่านราชวงศ์หลวงติ๋นส่งผลให้เกิดความเปลี่ยนแปลงสำคัญสองประการ หนึ่ง คือการเข้ามาของประชากรจากเมืองเทิง เชียงของ และแก่นท้าว ทำให้พื้นที่ส่วนใต้ของรัฐน่านมีการตั้งถิ่นฐานโดยประชากรที่มีความเชื่อมโยงกับเมืองดังกล่าวข้างต้น เมืองสำคัญซึ่งอยู่ทางตอนใต้ของน่านปรากฏชื่อของชุมชนหรือที่มาของชุมชนซึ่งมีความเกี่ยวพันโดยตรงกับที่มาของกลุ่มคนดังกล่าวอย่างชัดเจน เช่น กรณีชุมชนเชียงของและวัดเชียงของ (อ.นาน้อย จ.น่าน ในปัจจุบัน) กลุ่มคนในชุมชนเมืองหิน (อ. นาหมื่น จ.น่าน) ได้มีการอ้างถึงการมีบรรพชนมาจากเมืองเชียงของและเมืองเทิง คัมภีร์ทางศาสนาของวัดนาหวาย อันเป็นวัดเก่าแก่ของชุมชน ปรากฏการบันทึกอย่างชัดเจนว่าเป็นคัมภีร์ที่ถูกเชิญมาจากเมืองเทิง ประการที่สอง การอพยพเข้ามาเพิ่มเติมของชาวไทยวนจากเมืองอื่น ทำให้ประชากรในพื้นที่ตอนใต้ของน่านมีจำนวนเพิ่มมากขึ้น กลุ่มคนที่เข้ามาใหม่เหล่านี้เข้ามาพร้อมกับมูลนายของตน ซึ่งหมายความว่าเป็นกลุ่มคนที่มีสังกัดหมวดหมู่ของตนเองอยู่อย่างชัดเจนและเป็นระบบอยู่เดิมแล้ว สิ่งที่จำเป็นเพิ่มเติมคือการตั้งถิ่นฐานและพื้นที่สำหรับการเพาะปลูก ซึ่งการมาถึงของกลุ่มคนที่มีระบบทำให้การตั้งถิ่นฐานในที่ว่างสามารถดำเนินการได้รวดเร็ว และสามารถทำให้พื้นที่ต่างๆ ดำเนินการฟื้นฟู รวมถึงขยายตัวทางอำนาจได้มากขึ้นยิ่งกว่าเดิม ช่วงเวลาหลังจากการอพยพเข้ามาของชาวเมืองเชียงของและเมืองแก่นท้าว พงศาวดารน่านกล่าวถึงการหักร้างถางพงและการบูรณะฟื้นฟูเมืองในเขตตอนกลางและเขตเวียงเก่าน่านไว้อย่างมีนัยยะสำคัญ เช่นการบูรณะฝาย การตั้งเมืองสา และเพียง 10 ปี หลังจากการเข้ามาของครัวชาวเชียงของ เจ้าอัตถวรปัญโญก็สามารถกลับเข้ามาฟื้นฟูตัวเวียงของเมืองน่านได้เป็นผลสำเร็จ[205] การบูรณะฟื้นฟูดังกล่าวเหล่านี้แสดงให้เห็นถึงการเพิ่มขึ้นของปริมาณประชากรที่ส่งผลโดยตรงถึงความสำเร็จต่อพัฒนาการของรัฐ นอกจากนี้ การเพิ่มขึ้นของพลเมืองยังหมายถึงการเพิ่มขึ้นของกำลังคนด้วย เพราะพบว่า ภายหลังจาก พ.ศ. 2343 เจ้าผู้ปกครองน่านสามารถระดมกำลังคนได้ถึง 1,000 คน[206] และเข้าไปมีส่วนร่วมในการทำสงคราม

---

[203] พงศาวดารเมืองน่าน. หน้า 80.

[204] อ้างแล้ว, พิจารณาจากชื่อเมืองยอง ครัวของพญายองควรเป็นชาวไทลื้อเมืองยอง อย่างไรก็ตาม การกบฏของพญายองต่อพม่า ในปี พ.ศ. 2333 เป็นการกบฏที่เกิดขึ้นในเมืองเชียงแสน ประชากรที่อพยพจึงยังค่อนข้างน่ากังขาว่าอาจเป็นกลุ่มคนหลายที่มาซึ่งปะปนอยู่ด้วยกัน

[205] อ้างแล้ว, หน้า 82 – 83.

[206] อ้างแล้ว, หน้า 84.

กับเชียงแสน ซึ่งเป็นการเปิดบทใหม่ของรูปแบบการฟื้นฟูกำลังคนและการเข้ามาของกลุ่มคนในที่ราบกลุ่มใหม่ที่จะเข้ามามีบทบาทในน่าน

ความสำเร็จในการเกณฑ์กำลังคนได้จำนวนมาก ทำให้น่านมีความสามารถในการรบเพิ่มมากขึ้น และสามารถเข้าร่วมในการแสวงหาสินสงครามจากการทำสงครามกับพื้นที่รอบข้างเพิ่มมากขึ้นด้วย สินสงครามดังกล่าวไม่ใช่เพียงแค่ทรัพย์สิน แต่ยังรวมไปถึงกำลังคนด้วย หลังจาก พ.ศ. 2343 เป็นต้นไป จะพบว่า เจ้าผู้ปกครองน่านเปลี่ยนรูปแบบจากการใช้ดินแดนของตัวเองเป็นที่รองรับการอพยพของกลุ่มคนจากเมืองอื่น มาเป็นการส่งกองกำลังเข้าโจมตีเมืองอื่นที่เป็นปฏิปักษ์และกวาดต้อนกำลังคนจากเมืองต่างๆให้เข้ามาอยู่ในบริเวณพื้นที่ทางอำนาจของเมืองน่านแทน กลุ่มเมืองแรกที่เผชิญหน้ากับรูปแบบนโยบายการเพิ่มกำลังคนแบบใหม่ของน่านคือเชียงแสนและเมืองในอาณัติของเชียงแสน

การอพยพและการกวาดต้อนผู้คน ในทางหนึ่งแล้ว หมายถึงการโยกย้ายกลุ่มคนจำนวนมากจากพื้นที่หนึ่งไปสู่พื้นที่ใหม่ และทำให้พื้นที่แหล่งเดิมกลายเป็นพื้นที่ร้าง ในช่วงระยะแรกและระยะที่สองของการฟื้นฟูรัฐน่าน เจ้าผู้ปกครองราชวงศ์หลวงติ๋นใช้รูปแบบการโยกย้ายผู้คนในลักษณะดังกล่าวเพื่อดึงเอาผู้คนมาเติมเต็มในพื้นที่ส่วนสำคัญของน่าน ซึ่งส่งผลให้เมืองทางตอนเหนือขึ้นไป เช่น เมืองเทิง เมืองแก่นท้าว เมืองเชียงของ กลายเมืองร้างไปช่วงระยะเวลาหนึ่ง แต่ภายหลังจากการฟื้นฟูในระยะแรกและการพิชิตเชียงแสนได้ในปี พ.ศ. 2347 เจ้าผู้ปกครองน่านก็อ้างสิทธิ์ต่อการปกครองในพื้นที่แถบดังกล่าว สาเหตุหนึ่งเพราะเมืองเหล่านั้นสามารถใช้เป็นแหล่งพักกองกำลังและสะสมเสบียงสำหรับการยกทัพขึ้นไปเพื่อแสวงหาผลประโยชน์ในเขตรัฐของชาวไทลื้อได้ง่าย และน่านสามารถใช้เมืองทางตอนเหนือเหล่านี้ในการรักษารวมถึงเพิ่มพูนผลประโยชน์ของตนเองได้ การเปลี่ยนสภาพเมืองที่เคยร้างให้กลับเป็นเมืองที่มีพลเมืองจึงเริ่มต้นขึ้นอีกครั้ง ช่วงเวลาครึ่งหลังของพุทธศตวรรษที่ 24 จึงเป็นช่วงเวลาที่น่านเริ่มฟื้นฟูเมืองรอบนอกจุดศูนย์กลางของตน เรื่องเล่าท้องถิ่นของชาวเชียงของเล่าถึงเจ้ารำมะเสน เจ้าเมืองเชียงของยุคใหม่ที่ได้รับการแต่งตั้งจากเจ้าผู้ปกครองน่านให้มาตั้งเมืองเชียงของอีกครั้ง[207] เช่นเดียวกับชุมชนบางส่วนของเชียงของ เช่น บ้านสถาน ซึ่งใช้ชื่อเพื่อแสดงถึงความเชื่อมโยงของชุมชนตนเองกับชุมชนที่ตั้งเดิมซึ่งอยู่ในพันนาของเมืองน่าน การฟื้นฟูเมืองรอบนอกดังกล่าวเป็นสัญลักษณ์อย่างหนึ่งที่แสดงให้เห็นว่า น่านช่วงหลังพุทธศตวรรษที่ 24 มีความ

---

[207] นิวัฒน์ ร้อยแก้ว และคณะ, เชียงของ เวียงแก่น: พัฒนาการของสังคมชายขอบจากอดีตสู่การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจการเมืองในอนุภูมิภาคลุ่มน้ำโขง. (กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2547). หน้า 193 -195. ต่อกรณีดังกล่าว พงศาวดารน่านเองก็ยืนยันถึงความสัมพันธ์ระหว่างเจ้าผู้ปกครองน่านตระกูลหลวงติ๋นกับกลุ่มเมืองเทิง เมืองแก่นท้าว และเมืองเชียงของ โดยกล่าวถึงสายตระกูลที่แสดงให้เห็นว่า เจ้าผู้ปกครองน่านมักแต่งตั้งเจ้านายระดับรองให้ขึ้นไปเป็นผู้ดูแลเมืองเหล่านั้น (ดู พงศาวดารเมืองน่าน. หน้า 66 – 68.)

เข้มแข็งและความพร้อมมากพอที่จะขยายเขตอำนาจและกระจายกำลังคนของตนออกจากขอบเขตอิทธิพลเดิมได้มากขึ้น[208]

<u>- ชาวไทลื้อ</u>

ชาวไทลื้อเป็นกลุ่มคนที่อาศัยอยู่ในรัฐของชาวไทลื้อซึ่งมีศูนย์กลางอยู่บริเวณสิบสองพันนาทางตอนใต้ของจีน และบริเวณใกล้เคียง เช่น เมืองเชียงแขง เมืองสิง เมืองยอง เมืองเลน พื้นที่ถิ่นฐานเดิมที่อยู่ค่อนข้างห่างจากศูนย์กลางอำนาจของน่าน ทำให้ประวัติศาสตร์ในช่วงแรกระหว่างน่านและสิบสองพันนาแทบไม่ค่อยมีการกล่าวถึงความสัมพันธ์ระหว่างกันมากนัก อย่างไรก็ตาม เมื่อถึงพุทธศตวรรษที่ 24 ความเกี่ยวข้องกันระหว่างทั้งสองพื้นที่ในบันทึกประวัติศาสตร์ก็เพิ่มมากขึ้นด้วยเนื่องจากการขยายตัวของน่านทำให้พรมแดนของทั้งสองพื้นที่ติดต่อกัน และเจ้าผู้ปกครองน่านมีการยกทัพเข้าไปยังดินแดนของชาวไทลื้ออยู่บ่อยครั้ง

สภาพที่ตั้งในช่วงต้นพุทธศตวรรษที่ 24 ซึ่งทำให้น่านและรัฐของชาวไทลื้อพื้นที่ไม่ได้ติดต่อกันโดยตรง ทำให้เข้าใจได้ง่ายว่าการตั้งถิ่นฐานของชาวไทลื้อย่อมมาจากการถูกกวาดต้อน กลุ่มชาวไทลื้อที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ปกครองของน่าน โดยเฉพาะในส่วนบริเวณใกล้กับศูนย์กลางที่ตัวเวียงมักเป็นกลุ่มคนที่ถูกกวาดต้อนมาจากการทำสงครามของน่านภายในดินแดนของรัฐไทลื้อ ซึ่งเป็นปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในช่วงตอนกลางของพุทธศตวรรษที่ 24 อันเป็นพลพวงมาจากความสำเร็จในการเสริมความแข็งแกร่งของฐานที่มั่นและฟื้นฟูเมืองส่วนใต้ของเจ้าอัตถวรปัญโญ โดยเริ่มต้นขึ้นในปี พ.ศ. 2347 – 2348 ซึ่งเป็นครั้งแรกที่น่านพยายามขยายอิทธิพลเข้าไปยังดินแดนของสิบสองพันนาและรัฐไทลื้ออื่นๆ ความสำเร็จในการกวาดต้อนกำลังคนทำให้น่านพยายามขยายอิทธิพลขึ้นมายังพื้นที่บริเวณดังกล่าวอยู่อีกบ่อยครั้ง และพยายามเข้าแทรกแซงการเมืองในเชียงรุ่ง ซึ่งแต่ละครั้งล้วนนำมาซึ่งการกวาดต้อนเทครัวจำนวนมากจากพื้นที่ของรัฐไทลื้อลงมายังพื้นที่ในอำนาจของน่าน จนทำให้เมืองหลายแห่ง

---

[208] การฟื้นฟูเมืองโดยคนไทยวนจากน่านยังขยายตัวไปยังเมืองเชียงฮ่อน เมืองหลวงภูคา และเมืองหลวงน้ำทาด้วย การตั้งถิ่นฐานใหม่ทำให้พื้นที่ดังกล่าวมีประชากรที่เป็นชาวไทยวนปะปนกับชาวไทลื้อและชาวลาว, งานค้นคว้าของ Akiko Iijima พบว่า แม้ในช่วงหลังจะถูกขีดเส้นพรมแดนใหม่ให้อยู่ภายใต้การปกครองของหลวงพระบาง แต่ชาวไทยวนในเขตพื้นที่ดังกล่าว (ก่อนยุคของคอมมิวนิสต์) ยังคงมีความรู้สึกผูกพันกับวัฒนธรรมของไทยวน และมองว่าน่านเป็นตัวแบบของวัฒนธรรมตน ซึ่งส่งผลให้มีความพยายามจะเชื่อมต่อชุมชนของตนกับชุมชนในน่านอยู่เรื่อยมา (โปรดดู : Akiko Iijima, “The Nyuan in Xayabury and Cross-Border Links to Nan,”.In <u>Contesting visions of the Lao past: Lao historiography at the crossroads</u>, Christopher E. Goscha and Soren Ivarsson,(Eds.). (Copenhagen: Nias Press, 2003), pp. 165 – 180.)

กลายเป็นเมืองร้าง เช่น เมืองสิง และหลายเมืองประสบกับภาวะขาดแคลนไพร่บ้านพลเมือง เชื้อเครือเจ้าแสนหวีสิบสองพันนาระบุว่า ช่วงกลางพุทธศตวรรษที่ 24 นั้น เมืองต่างๆของไทลื้อ –

> *"...มีศึกชู่ปี ย้อนว่าบ้านเมืองยุ่งหยาว ไพร่เมืองหนีไปเมืองกิ๋งม้าก็มี หนีไปเมืองกะลาก็มี หนีไปเมืองพั่น เมืองลาวก็มี ลางพร่องหนีไปเมิงลาเมืองแมนก็มี ลางพร่องก็หนีไปต่างที่ต่างหน ลางพร่องก็เสียคนศึก เขายับไปเป็นข้าลูกเมืองก็มีแล"*[209]

เนื่องจากการกวาดต้อนชาวไทลื้อเป็นการเพิ่มพลเมืองที่เกิดขึ้นในระยะที่สอง พื้นที่ในส่วนของการตั้งถิ่นฐานของชาวไทลื้อจึงเป็นพื้นที่ซึ่งแตกต่างจากการตั้งถิ่นฐานของชาวไทยวน หากพิจารณาจากพื้นที่ทางวัฒนธรรมของจังหวัดน่านจะพบได้ว่า ชุมชนของชาวไทลื้อและวัฒนธรรมไทลื้อจะพบปรากฏเป็นจำนวนมากในพื้นที่ทางตอนเหนือของจังหวัดน่าน คือ อ.ท่าวังผา, อ.ปัว, และ อ.ทุ่งช้าง นอกจากนี้ยังพบในส่วนบริเวณ อ.เชียงคำ จ.พะเยา อันเป็นเขตพื้นที่อิทธิพลของน่านอยู่แต่เดิม ซึ่งลักษณะการตั้งถิ่นฐานดังกล่าวค่อนข้างสอดคล้องกับแนวทางการขยายตัวและฟื้นฟูเมืองส่วนเหนือของรัฐน่าน การตั้งถิ่นฐานดังกล่าวยังส่งผลให้ตัวเมืองที่เกิดขึ้นใหม่อีกครั้งมีสถาปัตยกรรมของชาวไทลื้อแสดงออกให้เห็นอย่างเด่นชัด งานศึกษาเรื่องวิหารไทลื้อในวัฒนธรรมล้านนาบริเวณ จ.น่าน และ จ.พะเยา ของ กอบยศ ยิ้มอ่อน ชี้ให้เห็นว่า วิหารของกลุ่มชุมชนไทลื้อในบริเวณที่ศึกษา ยึดถือและอาศัยตัวแบบมาจากวิหารของชาวไทลื้อที่สิบสองพันนาเป็นหลัก ก่อนจะมีการปรับแต่งและเปลี่ยนแปลงองค์ประกอบบางส่วนไปตามปัจจัยของพื้นที่ตั้งต่างๆ[210]

อย่างไรก็ตาม ไม่ได้หมายความว่ากลุ่มชาวไทลื้อทั้งหมดที่ตั้งถิ่นฐานอยู่ในน่านจะเป็นประชาคมที่เกิดจากการกวาดต้อนผู้คนในสงคราม ความวุ่นวายภายในตัวดินแดนของสิบสองพันนาเองก็เป็นแรงผลักให้เกิดการอพยพขึ้นในหมู่ชาวไทลื้อด้วย จุดหมายของการอพยพมักเป็นเมืองที่มีความสงบภายในและมีความเข้มแข็งพอที่จะให้ความคุ้มครองแก่ผู้อพยพเหล่านั้นได้ ซึ่งน่านในช่วงครึ่งหลังพุทธศตวรรษที่ 24 ถือเป็นตัวเลือกหนึ่งที่กลุ่มชาวไทลื้อเลือกจะอพยพลงมา เช่น กลุ่มชุมชนไท

---

[209] เท่าคว่างแซ้ง และ อ้ายคำ ; เรณู วิชาศิลป์, ปริวรรต-แปล, <u>เชื้อเครือเจ้าแสนหวีสิบสองพันนา</u>. (กรุงเทพฯ : ตรัสวิน, 2544), หน้า 255.

[210] กอบยศ ยิ้มอ่อน, "การศึกษาวิหารไทลื้อในวัฒนธรรมล้านนา (จังหวัดพะเยาและจังหวัดน่าน)". (วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตร มหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรม ภาควิชาศิลปะสถาปัตยกรรม มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2552).

ลื้อในบ้านหนองบัว อ.ท่าวังผา จ.น่าน ซึ่งมีเรื่องเล่าถึงการเนรเทศขุนนางของผู้ปกครองเชียงรุ่ง อันนำมาซึ่งการอพยพของบรรพบุรุษเข้ามาขอพึ่งความคุ้มครองจากเจ้าผู้ปกครองน่าน[211]

สิ่งที่ค่อนข้างน่าสนใจสำหรับชาวไทลื้อคือ กลุ่มชาวไทลื้อเป็นกลุ่มคนต่างถิ่นที่เข้ามาตั้งถิ่นฐานในพื้นที่การปกครองของน่าน แต่มีความพยายามรักษาคุณค่าของวัฒนธรรมตนเองเอาไว้สูงมาก งานของรัตนาพร เศรษฐกุล ระบุว่าชาวไทลื้อที่เข้ามาตั้งถิ่นฐานน่านจะมาพร้อมกับการบูชา "ผีเมือง" ซึ่งเป็นวิญญาณของบรรพชนในเมืองเดิมที่ตนเองถูกกวาดต้อนมา เช่น การบูชาเจ้าหลวงเมืองล้าของชุมชนชาวลื้อใน อ.ท่าวังผา, การบูชาเจ้าหลวงช้างเผือกงาเขียว ใน อ.ปัว[212] รูปแบบการรักษาอัตลักษณ์ของตนเองเอาไว้อย่างเหนียวแน่นดังกล่าว ทำให้ชุมชนของชาวไทลื้อมีลักษณะที่แตกต่างจากชุมชนชาวไทยวนอันเป็นคนท้องถิ่นเดิมอย่างชัดเจน อย่างไรก็ตาม การแสดงออกถึงตัวตนจากแหล่งที่มาเดิมอย่างชัดแจ้งกลับไม่ส่งผลต่อการต่อต้านหรือความขัดแย้งระหว่างเจ้าผู้ปกครองน่านกับชุมชนชาวไทลื้อให้เห็นอย่างชัดเจนแต่อย่างใด

รัตนาพร อธิบายเรื่องดังกล่าวว่า สาเหตุที่ไม่เกิดความขัดแย้งระหว่างเจ้าผู้ปกครองน่านและชุมชนของชาวไทลื้อขึ้น เป็นเพราะระบบการปกครองแต่เดิมของชาวไทลื้อค่อนข้างมีความใกล้เคียงกับระบบการปกครองของชาวไทยวนอยู่แล้ว และสามารถเข้ามาแทนที่กันได้อย่างพอดี[213] การตั้งชุมชนและการปกครองที่กระจายอำนาจออกไปทำให้ชุมชนของชาวไทลื้อมีการจัดการดูแลภายในของตนเอง แม้จะมีปัญหาบางประการที่เกิดขึ้นกับประเพณีบางส่วนที่เหลื่อมกันระหว่างชาวไทยวนและชาวไทลื้อ เช่น การเลี้ยง(บูชา)ผีเมืองที่จำเป็นต้องทำการสังเวยควาย ซึ่งผิดกฎหมายห้ามฆ่าควายของน่าน แต่ชาวลื้อสามารถขอเจรจาต่อรองกับชนชั้นปกครองของตนเองเพื่อขอยกเว้นเป็นกรณีพิเศษได้ และสิทธิในการให้เลี้ยงผีก็กลับกลายเป็นตัวส่งเสริมให้กับผู้ปกครองในฐานะผู้อุปถัมภ์ประเพณีท้องถิ่นไปในตัว[214]

ความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนชาวไทลื้อและเจ้าผู้ปกครองน่านยังมีพัฒนาการที่เพิ่มมากขึ้นในช่วงปลายพุทธศตวรรษที่ 24 และต้นพุทธศตวรรษที่ 25 เนื่องจากมารดาของเจ้าอนันตวรฤทธิเดช เจ้าผู้ปกครองนครน่านในช่วงปี พ.ศ. 2395 เป็นคนเชื้อสายไทลื้อเมืองเชียงแขง[215] ทำให้วัฒนธรรม

---

[211] Ratanaporn Settakul. "Tai Lue of Sipsongpanna and Muang Nan in the Nineteenth-Century". In Civility and Savagery: Social Identity in Tai States, Turton, Andrew. (Ed.) (Richmond, Surrey : Curzon Press, 2000), p. 323.

[212] Ibid, pp. 321 -323.

[213] Ibid, pp. 322 – 323.

[214] Ibid, p. 328.

[215] พงศาวดารเมืองน่าน, หน้า 67.

แบบไทลื้อส่งผลต่อราชสำนักน่านโดยตรงในช่วงเวลาดังกล่าว อิทธิพลของวัฒนธรรมไทลื้อที่สะท้อนให้เห็นอย่างเด่นชัดคือการบูรณะวัดภูมินทร์ ซึ่งอยู่ในอาณาเขตใกล้เคียงกับพื้นที่บริเวณหอคำเมืองน่าน

การตั้งถิ่นฐานของชาวไทลื้อภายในพื้นที่อำนาจของน่านจึงมีความสำคัญต่อประวัติศาสตร์ของน่านทั้งในแง่การพัฒนาความเป็นรัฐ และในแง่ของวัฒนธรรม เพราะการเพิ่มเติมประชากรในพื้นที่ทางตอนเหนือของน่านทำให้การขยายตัวและการเกิดขึ้นของเมืองซึ่งจะส่งทรัพยากรบำรุงส่วนกลางมีเพิ่มมากขึ้น ในขณะเดียวกัน น่านซึ่งอยู่ในสถานะฟื้นฟูตัวเมืองในส่วนต่างๆยังคงขาดการพัฒนาในส่วนสถาปัตยกรรมต่าง เพราะบ้านเมืองที่ร้างไปเป็นระยะเวลานานทำให้เกิดความขาดช่วงทางวัฒนธรรม และช่างผู้มีความสามารถในงานศิลป์ไม่สามารถตอบสนองต่อความต้องการได้อย่างทันท่วงที การที่ชาวไทลื้อถูกเทครัวอพยพเข้ามาจึงทำให้วัฒนธรรมงานช่างของชาวไทลื้อเข้ามาเติบโตและช่วยทดแทนในสิ่งที่กลุ่มงานช่างเดิมขาดไป

ทั้งนี้ จะสังเกตได้ว่า รูปแบบการควบคุมกำลังคนและการปกครองกลุ่มคนที่เข้ามาตั้งถิ่นฐานใหม่ของเจ้าผู้ปกครองน่าน ไม่ว่าจะเป็นชาวไทยวน หรือชาวไทลื้อ ล้วนอยู่ภายใต้รูปแบบการถ่ายอำนาจจากเจ้าผู้ปกครองไปยังชนชั้นปกครองท้องถิ่นทั้งสิ้น ระบบดังกล่าวทำให้ท้องถิ่นแต่ละที่มีความเป็นอิสระในการจัดการดูแลตนเอง อย่างไรก็ตาม ภายใต้รูปแบบของความเป็นอิสระนี้ กลุ่มคนใต้ปกครองจะมีความใกล้ชิดก็แต่เฉพาะกับมูลนายของตนเท่านั้น สิ่งที่เจ้าผู้ปกครองน่านกระทำต่อจากการถ่ายอำนาจลงไปจึงเป็นการพยายามเรียกร้องการรับประกันความภักดีจากกลุ่มมูลนายต่างๆที่จะต้องส่งต่อมายังเจ้าผู้ปกครองน่าน ซึ่งสำหรับเจ้าผู้ปกครองน่านแล้ว การยืนยันผ่านการรับคำสั่งอาชญา(อำนาจ) และการส่งส่วยให้กับศูนย์กลางอาจยังไม่ใช่การรับประกันที่เพียงพอ

ปิแอร์ โอร์ต ชาวตะวันตกที่ทำงานด้านกฎหมายให้กับสยามในช่วงกลางพุทธศตวรรษที่ 25 เดินทางไปยังเขตใต้ปกครองของเจ้าผู้ปกครองน่านในปลายปี พ.ศ. 2440 ในการเดินทางดังกล่าว โอร์ต ได้เข้าร่วมสังเกตการณ์พิธีถือน้ำพระพิพัฒน์สัตยาที่เกิดขึ้นในช่วงเวลาดังกล่าว พิธีดังกล่าวเป็นถือน้ำต่อกษัตริย์กรุงเทพฯ ที่จัดขึ้นโดยมีเจ้าผู้ปกครองนครน่านเป็นประธาน อย่างไรก็ตาม โอร์ตสังเกตว่าพิธีถือน้ำนั้น –

> *“...จัดขึ้นที่นี่บ่อยๆ โดยทุกคนที่มีตำแหน่งหน้าที่ในการปกครองเข้าร่วม (แม้แต่ผู้ใหญ่บ้าน) โดยมีหัวหน้าระดับหมู่บ้านเข้าร่วมพิธีเป็นอันมาก”*[216]

---

[216] พิษณุ จันทร์วิทัน, เรียบเรียง, ล้านนาไทยในแผ่นดินพระพุทธเจ้าหลวง. พิมพ์ครั้งที่ 4. (กรุงเทพฯ: พิมพ์คำสำนักพิมพ์, 2555), หน้า 163.

กลุ่มชนชั้นปกครองที่มาแสดงตัวยังไม่ได้จำกัดวงอยู่แต่เฉพาะกลุ่มคนที่อยู่บริเวณศูนย์กลางของน่านเท่านั้น แต่แม้กระทั่งเจ้าเมืองจากพื้นที่ปลายแดนสุดของน่านอย่างเมืองเชียงของและเมืองเงินก็ต้องมาเข้าร่วมพิธีดังกล่าวด้วย โดยในปีหนึ่ง เจ้าผู้ปกครองน่านจะจัดพิธีถือน้ำขึ้น 2 ครั้ง คือช่วงเดือนเมษายน และปลายเดือนตุลาคม-ต้นเดือนพฤศจิกายน รูปแบบพิธีถือน้ำดังกล่าวสะท้อนภาพจักรวาลทัศน์เกี่ยวกับลำดับการปกครองในสายตาชนชั้นปกครองน่านได้เป็นอย่างดี กล่าวคือ เจ้าเมืองและขุนนางต่างๆมีสถานะที่จะอยู่ใต้การกำกับควบคุมของเจ้าผู้ปกครองน่าน ส่วนเจ้าผู้ปกครองน่านก็ถวายความภักดีให้กับพระมหากษัตริย์สยามอีกทอดหนึ่ง

อย่างไรก็ตาม การถือน้ำดังกล่าวไม่ใช่เป็นแค่เพียงการแสดงออกถึงความภักดีจากเจ้าผู้ปกครองน่านต่อสยามเท่านั้น แต่โดยตัวพิธีเองที่เรียกประชุมกลุ่มคนที่มีอำนาจปกครองหรือมีอำนาจในการควบคุมกำลังคนให้มารวมกันที่น่าน เป็นการแสดงออกให้เห็นถึงการทดสอบความภักดีของมูลนายต่างๆต่อตัวเจ้าผู้ปกครองน่านเองอีกด้วย และในพิธีนั้นเองก็เป็นการแสดงตัว รวมถึงแสดงอำนาจของเจ้าผู้ปกครองน่านให้ขุนนางและมูลนายต่างๆได้เห็นอีกด้วย พิธีซึ่งอาจจะเข้าข่ายความเป็นนาฏกรรมของรัฐดังกล่าวอาจไม่ได้แสดงให้เห็นอย่างชัดเจนว่าเจ้าผู้ปกครองน่านเป็นแกนกลางของจักรวาล เพราะจุดศูนย์กลางถูกโอนถ่ายไปให้กับเจ้าอธิราชที่กรุงเทพฯแล้ว และเจ้าผู้ปกครองน่านก็ยอมรับรวมถึงยืนยันสถานภาพดังกล่าว ทว่า ในขณะเดียวกัน พระจักรพรรดิราชตามอุดมคติของพุทธเถรวาท มิได้ยืนอยู่ ณ ศูนย์กลางของความดีงามอย่างโดดเดี่ยว รายรอบเขาพระสุเมรุคือทวีปต่างๆที่มีพระราชาตามแต่ละทิศซึ่งติดตามคำสอนของพระจักรพรรดิราชคอยปกครองอยู่ ในขณะที่พระจักรพรรดิราชคอยหมุนธรรมจักรแก้ว ณ ศูนย์กลางจักรวาล ราชาตามทิศต่างๆก็คอยทำตัวเป็นศูนย์ความดีย่อยที่ปกครองพลเมืองของตนไปด้วย สถานะดังกล่าวแม้ไม่ใช่สถานะสูงสุด แต่ก็ไม่ได้ย่ำแย่นักหากพิจารณาว่า จักรวาลของโลกฝ่ายพุทธมีจุดมุ่งหมายในการสั่งสมบารมีเพื่อส่งไปยังอีกชาติภพต่อไป

โอร์ตตั้งข้อสังเกตว่า กลุ่มชุมชนในเมืองเชียงคำและหมู่บ้านรายรอบซึ่งเป็นเขตในอาณัติของน่าน มีความเหินห่างกับอำนาจของสยามมาก และไม่ยอมรับฟังคำสั่งข้าหลวงสยามประจำเมืองน่านเลย โอร์ตวิจารณ์ว่า กลุ่มคนดังกล่าวนี้ไม่มีความสัมพันธ์ใดๆกับสยามเลยนอกจากไปร่วมดื่มน้ำพระพิพัฒน์สัตยา[217] ซึ่งหากพิจารณาว่า เมืองดังกล่าวและกลุ่มเมืองอื่น เช่น เชียงของ เมืองเทิงและเมืองเงิน กลับอยู่ในโอวาทและอยู่ภายใต้ความภักดีต่อเจ้าผู้ปกครองน่าน ซึ่งแสดงให้เห็นได้ว่าประสิทธิภาพของพิธีถือน้ำพระพิพัฒน์สัตยาไม่ได้มีผลโดยตรงอย่างชัดเจนกับกรุงเทพฯ แต่มีผลอย่างยิ่งต่อการแสดงออกถึงอำนาจของน่าน

---

[217] อ้างแล้ว

กล่าวโดยสรุปแล้ว การฟื้นฟูสภาพของเมืองในที่ราบของน่านผ่านการฟื้นฟูกำลังคนจึงมีอย่างน้อยสองรูปแบบที่สำคัญ คือรูปแบบที่หนึ่ง ซึ่งเป็นรูปแบบที่พบในช่วงระยะเริ่มแรกของการฟื้นฟูรัฐเป็นการพยายามดึงดูดผู้คนจากทั้งภายในอาณาเขตเดิมของน่านและพื้นที่ซึ่งประสบภัยสงครามให้เข้ามารวมตัวอยู่ในเขตอิทธิพลของเจ้าผู้ปกครองน่าน การประสบความสำเร็จจากการฟื้นฟูระยะแรกเป็นการสร้างความมั่นคงด้านกำลังคนให้กับรัฐน่าน และนำไปสู่การฟื้นฟูในรูปแบบที่สอง คือระยะช่วงหลัง พ.ศ. 2478 ที่น่านเริ่มใช้กำลังทางทหารเข้าโจมตีเมืองอื่นและกวาดต้อนผู้คน ซึ่งความต้องการกำลังคนอยู่เสมอของรัฐในแบบจารีตทำให้ปฏิบัติการณ์ดังกล่าวปรากฏอยู่เสมอ สิ่งที่เกิดขึ้นพร้อมๆ กับการกวาดต้อนคือการฟื้นฟูเมืองในระยะรอบนอกและสร้างความมั่นคงให้กับพื้นที่ทางตอนเหนือของเขตอำนาจรัฐน่านให้มั่นคงขึ้น ซึ่งพื้นที่ดังกล่าวจะกลับมาสนับสนุนความสามารถในการยกทัพเพื่อการแสวงหาผลประโยชน์ทางตอนเหนือของน่านอีกชั้นหนึ่ง

การเพิ่มจำนวนประชากรทั้งด้วยวิธีดึงดูดการอพยพหรือการกวาดต้อนกำลังคน นำมาซึ่งปัญหาของการจัดสรรกำลังคนในบังคับ ปัญหาเรื่องการยอมรับของกลุ่มคนที่เข้ามาอยู่ใหม่ และปัญหาเรื่องการปะทะกันของวัฒนธรรมที่แตกต่างกันของคนหลายกลุ่ม อย่างไรก็ตาม รูปแบบการปกครองแบบรัฐจารีตที่กระจายอำนาจท้องถิ่นไปยังกลุ่มผู้นำชุมชนแต่ละแห่งให้ปกครองกันภายใต้สภาพที่ชุมชนเห็นว่าเหมาะสมกลับสร้างความสะดวกให้กับการรับมือปัญหาดังกล่าว อำนาจที่แยกเกือบจะเป็นอิสระในแต่ละท้องที่ในที่สุดแล้วจะยึดโยงเข้าหาตัวเจ้าผู้ปกครองน่านผ่านการแสดงออกทางพิธีกรรมที่เจ้าผู้ปกครองน่านเป็นผู้อุปถัมภ์ และผ่านการประกาศใช้อำนาจทางกฎหมายซึ่งถือว่าเจ้าผู้ปกครองน่านเป็นผู้ถืออำนาจสิทธิ์ขาดในดินแดน

4.1.2 คนบนที่สูง

อาณาเขตที่อยู่ใต้อำนาจของเจ้าผู้ปกครองน่าน ไม่ได้มีแค่เพียงพื้นที่ซึ่งเป็นที่ราบใกล้แหล่งน้ำเหมาะแก่การทำกสิกรรมเท่านั้น แต่ยังมีพื้นที่ซึ่งเป็นป่าและภูเขาอยู่ในอาณาบริเวณด้วย เจ้าผู้ปกครองน่านในสมัยราชวงศ์หลวงติ๋นต่างล้วนอ้างสิทธิในการเป็นเจ้าของทรัพยากรธรรมชาติเหล่านี้ ของป่า เช่น งาช้าง นอแรด และน้ำผึ้ง(รวงผึ้ง) ก็ถือเป็นสินค้าต้องห้ามที่ราชสำนักน่านผูกขาดเอาไว้[218] เนื่องจากเป็นของป่าหายาก การได้มาซึ่งสินค้าต้องห้ามดังกล่าวไม่สามารถเรียกเอาได้ด้วยการเกณฑ์เรียกเหมือนทรัพยากรทั่วไปที่สามารถผลิตขึ้นได้ ด้วยความที่พื้นที่ดังกล่าวเหล่านั้นเป็นพื้นที่ซึ่งไม่เหมาะแก่การทำกสิกรรมเพาะปลูกมากเท่าพื้นที่ใกล้แหล่งน้ำ ทำให้กลายเป็นพื้นที่รกร้าง

---

[218] ชฎาพร จีนชาวนา, "การวิเคราะห์สังคมเมืองน่านจากกฎหมายอาณาจักรหลักคำ (พ.ศ.2395-2451)", (วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ไทย บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, 2549).

และไม่มีใครจับจองเป็นเจ้าของ การได้มาและปริมาณของสินค้าหายากดังกล่าวจึงอยู่นอกเหนือความสามารถในการควบคุมและกะเกณฑ์ของรัฐ

ป่าและภูเขายังเป็นพื้นที่ที่มีความหมายตรงกันข้ามกับความเป็นเมือง การที่พื้นที่ดังกล่าวไม่สามารถเพาะปลูกทำการกสิกรรมที่อาศัยชลประทานอย่างเป็นระบบ ทำให้ไม่สามารถรองรับการตั้งถิ่นฐานของประชากรจำนวนมากได้และการพัฒนาพื้นที่ดังกล่าวไม่สามารถดำเนินการได้อย่างเต็มที่ สภาพความเป็นป่าเขาจึงหมายถึงพื้นที่ซึ่งขาดความเป็นอารยธรรม เพราะไม่มีคนอาศัยอยู่ และไม่มีใครสร้างกฎระเบียบจารีตใดๆขึ้นเพื่อผูกพันสังคมในพื้นที่บริเวณดังกล่าว นอกจากนี้ป่าและเขายังเป็นพื้นที่ลึกลับและไม่ปลอดภัยสำหรับคนเมือง การเข้าไปแสวงหาผลประโยชน์ในพื้นที่ดังกล่าวจึงจำกัดอยู่แต่เฉพาะกลุ่มคนบางจำพวกเท่านั้น ความหมายของคำว่าป่ายังถูกนำมาใช้เพื่ออธิบายสภาพความรกร้างเสื่อมสูญของบ้านเมืองในยุคเสื่อมด้วย[219] ชุมชนที่รกร้างขาดการดูแลจะตกสู่สภาพความเป็นป่าและไม่ใช่ที่อยู่ของคน แม้ว่าในบางครั้ง ป่าและเขาจะเป็นที่หลบหนีภัยสงครามของคนเมือง แต่ก็มักถูกระบุอยู่เสมอว่าเป็นสภาพบังคับ และหากสภาพความวุ่นวายของภัยต่างๆสิ้นสุดลงแล้ว คนก็เลือกที่จะกลับสู่เมืองอันเป็นพื้นที่อยู่อาศัยที่ดีกว่า ทัศนะดังกล่าวสะท้อนออกมาให้เห็นอย่างชัดเจนในประเพณีวันเพ็ญเดือนยี่ของล้านนาที่มีการตั้ง “ประตูป่า” ตรงบริเวณทางเข้าของหมู่บ้าน และมีการจัดตกแต่งบ้านเรือนให้สว่างไสวด้วยโคมไฟหรือประทีปเพื่อเป็นการต้อนรับพระเวสสันดรกลับจากป่าสู่เมือง แม้จะเป็นการเฉลิมฉลองทางศาสนา แต่ในแง่ความหมายทางสัญลักษณ์แล้ว การตกแต่งดังกล่าวเป็นการสื่อและแบ่งแยกอย่างชัดเจนระหว่างบริเวณ “ป่า” ซึ่งขาดความเจริญ เป็นพื้นที่มืดมิด และอยู่นอกออกไปจากเขตเมือง (เลยออกไปจากประตูโขงทางเข้าหมู่บ้าน) กับ “เมือง” ซึ่งเป็นชุมชนที่มนุษย์อยู่อาศัย สว่างไสว และเป็นที่สถิตอยู่ของพระศาสนา

อย่างไรก็ตาม ในความเป็นจริงแล้ว พื้นที่ป่าและภูเขาไม่ได้มีแค่เพียงเฉพาะทรัพยากรธรรมชาติสำหรับการแสวงหาผลประโยชน์ หรือพื้นที่รกร้างไม่มีผู้อยู่อาศัยเท่านั้น ป่าและเขาโดยเฉพาะพื้นที่สูงขึ้นไปยังมีกลุ่มคนซึ่งตั้งถิ่นฐานอาศัยอยู่ภายใต้สภาวะแวดล้อมดังกล่าวอยู่เช่นกัน กลุ่มคนดังกล่าวไม่ได้ดำรงชีวิตแบบสังคมบรรพกาลที่มีเพียงการเก็บของป่าล่าสัตว์ แต่มีการตั้งเรือนที่อยู่อาศัย มีการเพาะปลูกในรูปแบบของตนเอง และมีวัฒนธรรมเฉพาะกลุ่มที่พัฒนาขึ้นจากวิถีชีวิตซึ่งเป็นไปตามสภาพแวดล้อมของชุมชน อย่างไรก็ตาม พื้นที่ซึ่งอยู่นอกเหนือการควบคุมโดยตรงจากชนชั้นปกครองของพื้นที่ราบทำให้ชุมชนในพื้นที่ดังกล่าวไม่ได้ขึ้นต่อหน่วยการเมืองใดและไม่ได้มีความสัมพันธ์ในลักษณะการอยู่ใต้การปกครองโดยตรงจากเจ้าผู้ปกครองน่านแต่อย่างใด

---

[219] อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว และ เดวิด เค. วัยอาจ, ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่. (เชียงใหม่ : ซิลค์เวอร์มบุคส์,2547), หน้า 149.

James C. Scott เรียกชุมชนเหล่านี้ว่า “โซเมีย”(Zomia) ตามนิยามของ Willem van Schendel ซึ่งหมายถึงพื้นที่ตอนในภาคพื้นทวีปของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่อยู่นอกเหนือจากการควบคุมโดยหน่วยการเมืองของรัฐในที่ราบ กลุ่มคนที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ดังกล่าวไม่ได้รวมตัวหรือมีวัฒนธรรมร่วมกันอย่างเป็นเอกภาพ แต่เป็นกลุ่มคนที่มีความหลากหลายที่มาและชาติพันธุ์ ซึ่งมีจุดร่วมอย่างกว้างๆที่วางอยู่บนพื้นฐานของการปฏิเสธการอยู่ภายใต้อำนาจรัฐ[220] กลุ่มคนบนที่สูงซึ่งเป็นกลุ่มที่มีหลากหลายชาติพันธุ์และมีพื้นที่อยู่อาศัยแตกต่างกันดังกล่าวนี้เป็นกลุ่มคนที่อพยพตนเองไปยังพื้นที่ซึ่งอำนาจของรัฐในที่ราบไม่สามารถเอื้อมเข้าถึง ตามคำอธิบายของ Scott กลุ่มคน หรือชุมชนดังกล่าว เลือกที่จะย้ายตนเองออกจากสภาพความเป็นเมืองเพื่อหลีกหนีสถานะที่เกิดขึ้นมาพร้อมกับการเกิดเมือง โดยการเกณฑ์แรงงานและภาษี[221] และเพื่อจะยืนหยัดรักษาความเป็นอิสระในการดำรงชีวิตของกลุ่มชุมชนตนเอง กลุ่มคนเหล่านี้จึงพัฒนาระเบียบแบบแผนเฉพาะของชุมชนขึ้นมาเพื่อต่อต้านกับความพยายามใดๆที่รัฐจะบังคับกะเกณฑ์อย่างเป็นระบบกับชุมชนของตนเองได้ เช่น ไม่มีการตั้งถิ่นฐานเป็นเมืองอย่างมั่นคงแต่ตั้งชุมชนเป็นหมู่บ้านที่สามารถหนีเข้าไปในพื้นตอนลึกกว่าได้เมื่อมีภัยคุกคาม หรือปฏิเสธการกสิกรรมแบบอาศัยน้ำที่ต้องตั้งถิ่นฐานอย่างเป็นหลักแหล่ง แต่หันไปเพาะปลูกพืชเชิงเดี่ยว รวมถึงพืชประเภทหัว ที่สามารถทิ้งระยะพื้นที่การเพาะปลูกเพื่อหลบหนีการคุกคามก่อนจะกลับมาเก็บเกี่ยวผลผลิตได้[222] หรือแม้แต่วัฒนธรรมการบันทึกอดีตกลุ่มคนดังกล่าวก็ไม่เลือกประดิษฐ์ตัวอักษรหรือการจดบันทึกแต่เลือกใช้การสืบทอดผ่านเรื่องเล่าและมุขปาฐะแทน[223]

การที่รัฐจากที่ราบไม่สามารถเข้าควบคุมผู้คนในพื้นที่โซเมียได้อย่างสมบูรณ์ และการที่กลุ่มคนในพื้นที่ดังกล่าวพัฒนารูปแบบการดำรงชีวิตเฉพาะของตนขึ้นมา (แม้ว่าจะแตกต่างกันไปตามลักษณะของกลุ่มชาติพันธุ์) ทำให้ภาพรวมของความเป็นจริงสำหรับรัฐในที่ราบของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ภาคพื้นทวีปจึงกลายเป็นอาณาจักรที่ครอบครองพื้นที่อย่างชัดเจนแต่เพียงเฉพาะพื้นที่ราบที่มีการตั้งเมืองอย่างชัดเจน แต่พื้นที่ห่างไกลลึกเข้าไปในป่าเขากลับมีชุมชนปกครองตนเองกระจายตัวอยู่เป็นหย่อมๆภายในพื้นซึ่งเจ้าผู้ปกครองรัฐที่ในราบอ้างว่าตนเองมีสิทธิ์ในดินแดน เหมือนอาณาจักรที่มีอาณาจักรเล็กๆกระจายตัวอยู่ภายในตัวเอง

---

[220] James C. Scott, The art of not being governed: an anarchist history of upland Southeast Asia. (Singapore: NUS Press, 2010.), p. 325.

[221] นอกจากนี้รัฐยังก่อให้เกิดระบบศาสนาที่มีศูนย์กลาง การขยายตัวของรัฐซึ่งนำมาซึ่งการปะทะและการปล้นสะดม ซึ่งเป็นสิ่งที่คนบนที่สูงพยายามหลีกหนี

[222] James C. Scott, The art of not being governed: an anarchist history of upland Southeast Asia, pp. 182 -190.

[223] Ibid, pp. 226 - 237.

สภาพทางสังคมและรูปแบบการดำรงชีวิตที่แตกต่างกันอย่างเห็นได้ชัด ทำให้เกิดภาพลักษณ์ในแง่ลบของคนบนที่สูงในสายตาคนในที่ราบ การปฏิเสธรูปแบบชีวิตในลักษณะของคนเมืองทำให้คนในที่ราบไม่มองว่ากลุ่มคนที่ถูกเรียกว่า "ชาวป่า" และ "ชาวเขา" เป็นกลุ่มคนจำพวกเดียวกับตัวเอง ล้าหลัง และไม่มีศาสนา แนวโน้มของภาพในแง่ลบปรากฏให้เห็นอย่างชัดเจนใน "สุวรรณสังขชาดก" หรือที่รู้จักกันในชื่อ "สังข์ทอง" ซึ่งเป็นหนึ่งในเรื่องเล่าของปัญญาสชาดก ในชาดกเรื่องกล่าวเล่าถึงพื้นที่ป่าและภูเขาว่าไม่ใช่แหล่งที่อยู่อาศัยของมนุษย์ แต่เป็นที่อยู่อาศัยของยักษ์[224] หนึ่งในกลุ่มที่ถูกดูแคลนที่สุดคือกลุ่มชาติพันธุ์มลาบรี ที่ยังคงดำรงชีพด้วยการเก็บของป่าล่าสัตว์อยู่ รูปแบบการดำรงชีวิตที่ไม่แม้แต่กระทั่งจะตั้งบ้านเรือนหรือชุมชนเป็นหลักแหล่งทำให้กลุ่มคนดังกล่าวถูกเรียกว่า "ผีตองเหลือง" ด้วยความเชื่อที่ว่าหากใบตองเหลืองกลุ่มชาติพันธุ์มลาบรีก็จะย้ายแหล่งอาศัยไปยังพื้นที่อื่น

อย่างไรก็ตาม แม้ฝ่ายชุมชนในที่ราบจะมีทัศนคติในแง่ลบ และกลุ่มคนบนที่สูงหรือชุมชนในพื้นที่ป่าจะพยายามหลบหลีกการถูกกวาดเข้าไปอยู่ในหน่วยการเมืองของรัฐ[225] แต่ทั้งฝ่ายก็ยังจำเป็นต้องมีปฏิสัมพันธ์ต่อกันอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้[226] ชุมชนบนที่สูงมีความสำคัญต่อเศรษฐกิจของชุมชนที่ราบในฐานะเป็นผู้สนับสนุนอุปทานในด้านผลผลิตจากป่า ชุมชนดังกล่าวเหล่านี้มีความสามารถในการรวบรวมสินค้าจากดินแดนตอนในหรือสินค้าเกษตรบางประเภทที่เพาะปลูกได้ดีบนพื้นที่สูงเพื่อตอบสนองความต้องการจากชุมชนในที่ราบได้ แม้ชุมชนในที่ราบจะสามารถเรียกร้องเอาสินค้าในลักษณะดังกล่าวจากพลเมืองของตนเองในฐานะส่วยได้ แต่ในแง่ความคุ้มค่าแล้ว การเรียกเกณฑ์ดังกล่าวหมายถึงการจำเป็นต้องสละแรงงานบางส่วนให้เข้าไปเป็นฝ่ายจัดหาโดยตรง การซื้อขายแลกเปลี่ยนกับชุมชนที่อยู่นอกเหนือหน่วยการเมืองของตนจึงเป็นทางเลือกที่ดีสำหรับการได้สินค้าในทางกลับกัน ชุมชนบนที่สูงเองก็สามารถเข้าถึงสินค้าหลายประเภทที่ชุมชนของตนไม่สามารถผลิตหรือค้นหาเอาจากท้องที่ได้จากแหล่งติดต่อการค้าของชุมชนในที่ราบได้ด้วยเช่นกัน ผลประโยชน์จากความร่วมมือทางการค้าที่ต่างฝ่ายต่างก็ได้รับในสิ่งที่ตนต้องการ ทำให้ในท้ายที่สุดแล้ว ต่างฝ่ายต่างก็ต้องเข้ามามีปฏิสัมพันธ์ต่อกัน

---

[224] ปัญญาสชาดก ปัจฉิมภาค ภาคที่ 19 สุวรรณสังขชาดก. (พระนคร : โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร, 2471).

[225] หรือจริงๆแล้ว ฝ่ายคนบนที่สูงเองก็อาจมีทัศนคติที่ไม่ดีกับคนบนที่ราบเป็นทุนอยู่แล้วด้วย ใน นิราศหลวงพระบาง ของหลวงทวยหาญรักษาเล่าถึง "พวกลาวชาวป่า"(แยกออกมาจาก "พวกลาวชาวพารา" ที่อยู่ในเมือง) ที่ทำการตั้งบัดพลีแขวนเฉลวเพื่อไล่ "ผีเหวละหานห้วยมาด้วย(กองทัพ)ไทย" (โปรดดู : หลวงทวยหาญรักษา, นิราศเมืองหลวงพระบางและรายงานปราบเงี้ยว, พิมพ์ครั้งที่ 4. (กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร, 2548), หน้า 137.)

[226] James C. Scott, The art of not being governed: an anarchist history of upland Southeast Asia, p. 105.

การไม่สามารถเข้าไปควบคุมกำลังคนในพื้นที่ส่วนลึกของป่าและภูเขา ดูจะยังเป็นปัญหาที่ค่อนข้างสร้างความลำบากใจให้กับเจ้าผู้ปกครอง เพราะประการหนึ่งหมายถึงการที่เจ้าผู้ปกครองไม่สามารถดำเนินการแสวงหาผลประโยชน์จากกำลังคนในส่วนดังกล่าวได้ และอีกประการหนึ่งคือกำลังคนไร้สังกัดที่กระจัดกระจายอยู่ในพื้นที่การอ้างสิทธิ์ของตนมีความสุ่มเสี่ยงที่จะถูกกลุ่มอำนาจอื่นหยิบเอามาใช้เป็นกำลังคนเพื่อต่อต้านอำนาจของเจ้าผู้ปกครองได้ โดยเฉพาะในช่วงที่รัฐเกิดความไม่มั่นคงภายใน เช่น กบฏข่าเจืองที่เกิดขึ้นจากการลุกฮือของพวกข่าในลาว, กรณีที่กลุ่มคนบนที่สูงจำนวนมากไปเข้า *"ทู้ฮ่อ"*,[227] หรือการที่เจ้าหน่อคำสามารถเรียกระดมเอา *"ลัวะ มูเซอ ผาผึ้ง"* มาเป็นกำลังพลเพื่อพยายามตีชิงราชสมบัติสิบสองพันนา[228] กรณีตัวอย่างดังกล่าวแสดงให้เห็นว่า หากมีผู้นำหรือกลุ่มกองกำลังที่มีความเข้มแข็งมากพอเป็นจุดศูนย์กลางแล้ว กลุ่มคนซึ่งไม่อยู่ภายใต้สังกัดกรมกองและอยู่กระจัดกระจายทั่วไปในดินแดน สามารถกลายสภาพเป็นกองกำลังที่เป็นภัยคุกคามต่อเจ้าผู้ปกครองได้ตลอดเวลา ความกังวลดังกล่าวเป็นปัญหาที่ไม่สามารถแก้ไขได้โดยง่าย เพราะกองกำลังของรัฐไม่สามารถโจมตีหรือขับไล่ชุมชนดังกล่าวได้ตลอดเวลา หรือต่อให้บุกรุกเข้าไปยังชุมชนบนที่ดอนได้ กลุ่มคนบนที่สูงก็พร้อมจะอพยพหนีแล้วอพยพกลับมาตั้งถิ่นฐานอีกครั้งเมื่อผู้รุกรานถอยกลับไป ดังนั้น วิธีการรับมือของเจ้าผู้ปกครองจึงเป็นการพยายามสร้างเงื่อนไขในการสร้างความสัมพันธ์กับกลุ่มคนบนที่สูง เช่น ประกาศให้ความคุ้มครองกับกลุ่มคนดังกล่าว เพื่อแสดงให้เห็นว่าพื้นที่ไม่ว่าจะที่ราบหรือผู้เขาล้วนอยู่ภายในอำนาจของ*เจ้าผู้ปกครอง* แม้ว่าประกาศดังกล่าวจะเป็นแต่การกระทำเพียงสัญลักษณ์ แต่ก็เป็นการประกันได้ว่ากลุ่มคนบนที่สูงจะรับรู้ถึงพื้นที่ทางอำนาจและตัดความเป็นไปได้ที่จะทำให้คนบนที่สูงรวมมือกับกลุ่มอำนาจขนาดเล็กอื่นๆที่อาจเกิดขึ้น

ในแง่ของตัวตนผ่านการจดบันทึกประวัติศาสตร์โดยศูนย์กลางของน่านแล้ว กลุ่มคนบนที่สูงนั้นแทบไม่ปรากฏบทบาทเลยในบันทึกประวัติศาสตร์ของน่าน ซึ่งน่าจะแสดงให้เห็นทัศนะของผู้บันทึกประวัติศาสตร์น่านที่ไม่ให้ความสนใจของการมีตัวตนอยู่ของกลุ่มคนเหล่านี้ และการไม่ปรากฏตัวดังกล่าวยังเป็นการบอกโดยนัยว่า การฟื้นฟูและการก่อรูปความเป็นรัฐของน่านไม่ได้มีความเกี่ยวเนื่องแต่อย่างใดกับกลุ่มคนบนที่สูง อย่างไรก็ตาม ข้อเท็จจริงที่ว่ากลุ่มคนดังกล่าวมีตัวตนอยู่จริงเป็นเรื่องที่ปฏิเสธไม่ได้ และแม้ว่ากลุ่มคนบนที่สูงจะไม่ได้มีความสำคัญอย่างชัดเจนต่อการก่อกำเนิดรัฐในที่ราบ แต่การทำความเข้าใจเบื้องต้นเกี่ยวกับกลุ่มคนดังกล่าวก็จำเป็นในการช่วยทำให้เห็นภาพรวมของสังคมน่านช่วงพุทธศตวรรษที่ 24 – 25 ได้ชัดเจนขึ้น

---

[227] ประชุมพงศาวดาร เล่ม 14 (ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ 22 - 25). (พระนคร : องค์การค้าของคุรุสภา, 2507), หน้า 204 – 235.

[228] เท่าคว่างแซ้ง และ อ้ายคำ ; เรณู วิชาศิลป์, ปริวรรต-แปล, เชื้อเครือเจ้าแสนหวีสิบสองพันนา, หน้า 287.

<u>- ชาวลัวะ</u>

"ลัวะ" เป็นชื่อของกลุ่มคนเก่าแก่ที่มีความสัมพันธ์กับพื้นที่ในแถบล้านนาและอาศัยอยู่ในดินแดนตอนในภาคพื้นทวีปของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มาเป็นระยะเวลานานแล้ว กลุ่มคนดังกล่าวมีภาษาและวัฒนธรรมเฉพาะที่แตกต่างไปจากคนไทยวน ในเอกสารของล้านนา ทั้งเอกสารทางประวัติศาสตร์ และคัมภีร์ทางศาสนา มักกล่าวถึงลัวะอยู่บ่อยครั้ง เช่น ชินกาลมาลิณี, ตำนานจามเทวีวงศ์ หรือตำนานพื้นเมืองต่างๆ อย่างไรก็ตาม ภาพลักษณ์ของลัวะที่ปรากฏในบันทึกของล้านนาอาจไม่ใช่ภาพลักษณ์ที่กล่าวถึงอย่างเสมอภาคกัน ชื่อของชาวลัวะที่ถูกใช้เรียกเป็นภาษาบาลี คือ *"มิลักขะ"*[229] ซึ่งโดยนัยยะแล้วเป็นคำกล่าวซึ่งแสดงถึงสภาพด้อยกว่าทางวัฒนธรรมของอีกฝ่าย

เรื่องราวของชาวลัวะที่โดดเด่นและเป็นการแสดงให้เห็นถึงปฏิสัมพันธ์ระหว่างคนพื้นราบกับคนบนที่สูง คือเรื่องของขุนหลวงวิลังคะ[230] ผู้นำชาวลัวะ กับ นางจามเทวี ผู้นำชาวหริภุญไชย ซึ่งรบกันเพื่อแย่งชิงความเป็นใหญ่บนแอ่งที่ราบลำพูน-เชียงใหม่ และจบลงด้วยชัยชนะของชาวหริภุญไชย ความขัดแย้งดังกล่าวเป็นความขัดแย้งแรกๆระหว่างคนที่ราบกับคนบนที่สูงที่ปรากฏให้เห็นในบันทึกของล้านนา ตำนานเรื่องจามเทวีวงศ์ยังกล่าวอีกว่า สงครามครั้งนั้นยังทำให้ผู้คนของขุนหลวงวิลังคะ *"พากันหนีไปสู่ทิศน้อยทิศใหญ่"*[231] กระจัดกระจายกันออกไป

อย่างไรก็ตาม เรื่องเล่าดังกล่าวเป็นเรื่องเล่าของชาวลัวะซึ่งอาศัยอยู่ในอาณาบริเวณของลำพูน – เชียงใหม่ และเรื่องเล่าดังกล่าวมีความสัมพันธ์กับกลุ่มคนซึ่งเรียกตัวเองว่าชาวลัวะในพื้นที่แถบบริเวณน่านหรือไม่ อย่างไร ยังคงเป็นเรื่องที่ต้องศึกษาต่อไป เพราะในด้านหนึ่ง บันทึกประวัติศาสตร์ของน่านซึ่งได้รับอิทธิพลมาจากงานเขียนของล้านนาช่วงพุทธศตวรรษที่ 20 -21 มุ่งเน้นไปเฉพาะเรื่องของศาสนาและเรื่องของท้องถิ่นตัวเองเป็นอย่างมาก โดยแทบไม่ให้ความสำคัญกับคนกลุ่มอื่นที่อยู่รายรอบอาณาบริเวณของตนเลย เรื่องราวเกี่ยวกับชาวลัวะในบันทึกของน่านจึงขาดแคลน และค้นหาตำแหน่งตัวตนของกลุ่มคนดังกล่าวภายในประวัติศาสตร์น่านได้ค่อนข้างยาก

หากพิจารณาจากหลักฐานทางประวัติศาสตร์ของทางเชียงใหม่ ความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนชาวลัวะและเมืองในที่ราบยังคงมีปรากฏอยู่ให้เห็นตลอด แม้กลุ่มคนแต่ละกลุ่มจะมีรูปแบบการดำรงชีวิตและพื้นที่อยู่อาศัยที่แตกต่างกันก็ตาม ใน*หลาบเงิน*(ตราสารเงิน)ของเจ้าหลวงพุทธวงศ์ต่อ

---

[229] พระรัตนปัญญา ; พระยาพจนาพิมล แปล.<u>ชินกาลมาลีนี</u> (นนทบุรี : ศรีปัญญา, 2554). หน้า146.

[230] ชินกาลมาลินี เรียก "พิลังกะ"

[231] พระโพธิรังสี ; พระยาปริยัติธรรมธาดา (แพ ตาละลักษณ์) และ พระญาณวิชิตร (สิทธิ โลจนานนท์), แปล. <u>เรื่องจามเทวีวงศ์ : พงศาวดารเมืองหริภุญไชย ทั้งภาษาบาลีแลคำแปล.</u> (นนทบุรี : ศรีปัญญา 2554), หน้า 94.

ชาวลัวะตอสลู[232] ซึ่งจารไว้ใน พ.ศ. 2373 ให้ภาพลักษณ์ที่น่าสนใจในการดำเนินความสัมพันธ์ของคนทั้งสองกลุ่ม ในบันทึกระบุถึงการห้ามมูลนายและขุนนางต่างๆรบกวนหรือเกณฑ์แรงงานชาวลัวะตอสลู โดยแลกกับการที่ชาวลัวะกลุ่มดังกล่าวจะส่งส่วยเงินบริสุทธิ์ให้กับราชสำนักเชียงใหม่ ตราสารยังอ้างอีกว่าธรรมเนียมดังกล่าวเป็นธรรมเนียมที่ปฏิบัติมาตั้งแต่สมัยฟ้าสุทโธแล้ว และราชสำนักเชียงใหม่ยินดีจะปฏิบัติตามธรรมเนียมนั้นต่อไป

ตราสารดังกล่าวแสดงให้เห็นว่า กลุ่มเมืองในพื้นที่ราบมีความพยายามอยู่ตลอดในความต้องการจะนำชุมชนบนพื้นที่สูงให้เข้ามาอยู่ภายใต้ระบบการเรียกเกณฑ์ทรัพยากรของพื้นที่เมืองต่างๆ และเมื่อประสบความล้มเหลวในการพยายามบังคับใช้แรงงานต่อคนบนพื้นที่สูง เพราะขาดความสามารถในการแผ่อิทธิพลเข้าถึงโดยที่ชาวพื้นที่สูงไม่เตลิดหนีไปเสียก่อน ชุมชนบนที่ราบก็สร้างเงื่อนไขใหม่โดยเสนอความคุ้มครองแลกกับทรัพยากรมีค่าที่คนบนพื้นที่สูงสามารถเข้าถึงได้แทน ภายใต้การสร้างความเข้าใจดังกล่าวนี้ แม้คนบนที่สูงจะไม่ใช่แรงงานและคนใต้บังคับโดยตรงต่อเจ้าผู้ปกครองของรัฐในที่ราบ แต่ก็ถือว่าเป็นกลุ่มที่สร้างและเกี่ยวพันกันกับผลประโยชน์ของเจ้าผู้ปกครองไปในที

ภาพความสัมพันธ์ในเรื่องความพยายามเรียกเกณฑ์ทรัพยากรธรรมชาติแทนที่การเกณฑ์แรงงาน โดยเสนอความคุ้มครองให้ น่าจะเป็นรูปแบบเดียวกันที่ใช้ในน่านด้วยเช่นกัน แม้ว่าหลักฐานลักษณะดังกล่าวยังคงต้องสืบหาเพื่อยืนยันต่อไป แต่ในงานค้นคว้าเรื่อง *“ลัวะเมืองน่าน”* ของ ชลธิรา สัตยาวัฒนา ชี้ว่า ความสัมพันธ์ระหว่างคนพื้นที่ราบกับชาวลัวะเป็นไปในลักษณะของการกดขี่ขูดรีดโดยคนจากที่ราบจะขึ้นมาเรียกปรับไหมและเก็บภาษีจิปาถะอยู่เสมอ[233] แม้ว่าช่วงเวลาของงานที่ศึกษาจะเป็นการกล่าวถึงความทรงจำในยุคร่วมสมัยแล้ว แต่เป็นไปได้ว่าธรรมเนียมในการปรับไหมเก็บภาษีของคนจากที่ราบต่อชุมชนชาวลัวะดังกล่าวน่าจะเป็นธรรมเนียมที่สืบทอดจากความเคยชินของกลุ่มคนที่ราบในอดีตที่มีต่อชาวลัวะมาแต่เดิม

มีข้อน่าสังเกตอีกประการหนึ่งสำหรับชาวลัวะ นั่นคือชื่อเดิมที่เคยถูกใช้เรียกชาวลัวะคือ *“ถิ่น”*[234] หากอนุมานว่าชื่อดังกล่าวเป็นชื่อที่ชาวน่านเคยใช้เรียกชาวลัวะมาด้วยเช่นกัน บทบาทของชาวลัวะต่อเมืองน่านอาจขยายพื้นที่ออกไปมากกว่าการไม่มีตัวตนอยู่ในบันทึกประวัติศาสตร์ได้ จะ

---

[232] ดูเนื้อความฉบับเต็ม ใน อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว. เอกสารประกอบคำบรรยาย หลาบ(ตราสาร) : คำจารึกอาชญาของกษัตริย์ล้านนา, 11 เมษายน 2560. (เชียงใหม่ : สำนักศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่, 2560), หน้า 15 -17.

[233] ชลธิรา สัตยาวัฒนา, ลัวะเมืองน่าน. (กรุงเทพฯ : เมืองโบราณ, 2530), หน้า 65 – 66.

[234] ฉวีวรรณ ประจวบเหมาะ และคณะ. ปริศนาวงศาคณาญาติ “ลัวะ”. (กรุงเทพฯ : ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร. 2555),หน้า 20.

พบว่า ในหนังสือพื้นนาเมืองน่าน ซึ่งเป็นเรื่องราวเกี่ยวกับตำแหน่งศักดินา ประเพณี และเส้นทางติดต่อจากน่านไปยังเมืองอื่น ได้ให้ภาพหน้าที่ของชาวถิ่นซึ่งไม่มีอยู่ในพงศาวดารน่านเอาไว้ว่า –

> *"...เลี้ยงอารักปะ (อารักษ์) ปูชาโครอะเมือง (บูชาเคราะห์เมือง) เลี้ยงสนามกว้านจ่าสืบสืบมาตามบุราณแต่ก่อนมีสันนี้แล ตามบุราณเมืองนี้ราชการมังมุมีถิ่นซะพุน ถิ่นแคว้น ตำเข้า(ข้าว)เฝ้าเวียง เซาท้องตางส่งเข้า(ข้าว)ทับข้าอารักปะ ข้าผีส่งเชือกช้างม้าชาววัดหามค้องกลอง ถิ่นซ้ายถิ่นขวาล้างเวียงเผี้ยวเวียง ถิ่นซะพุนถิ่นแคว้นกานไนหาบคัวหลวง..."*[235]

หากความหมายของ "ถิ่น" เป็นความหมายที่สื่อถึงชาวลัวะจริงแล้ว ย่อมแสดงว่าชาวลัวะมีบทบาทอยู่ในแง่ของการเกณฑ์แรงงานและผลผลิตเพื่อร่วมในประเพณี และเป็นประเพณีที่สืบทอดกับความเชื่อของเมือง การเรียกชาวลัวะให้เข้ามาอยู่ในประเพณีบูชาผีเมืองอาจเป็นการพยายามแสดงภาพโดยการเล่าถึงอดีตของการที่ชาวลัวะเป็นผู้อยู่อาศัยดั้งเดิมมาก่อนที่ชาวไทยวนจะเข้ามาตั้งบ้านเมืองอย่างมั่นคง และทำให้ภาพลักษณ์ของชาวลัวะในด้านหนึ่งแล้วจึงผูกกับพิธีกรรมในเชิงสัญลักษณ์ที่เกี่ยวกับเมือง

อย่างไรก็ตาม การปรากฏตัวดังกล่าวเป็นกรณีพิเศษอย่างที่สุด เพราะเป็นเรื่องเกี่ยวกับงานพิธี และเป็นพิธีที่แสดงออกการระลึกถึงสภาพความเป็นอดีตของน่าน (คือยุคแรกเริ่มที่มีผีเมือง) การปรากฏตัวของชาวถิ่น หรือ ชาวลัวะ จึงเป็นเรื่องที่รัฐในที่ราบจำเป็นต้องเล่าเพื่อความสมบูรณ์ของพิธีกรรมอย่างเสียไม่ได้ และโดยตัวงานพิธีเอง ยิ่งกลับเป็นการขับเน้นให้ภาพของคนบนที่สูงดูเป็นกลุ่มคนที่ไม่มีศาสนา อยู่นอกเหนือจากการหลุดพ้นของจักรวาลทางพุทธ และติดอยู่ในโลกที่ล้าหลังกว่าคนเมือง

<u>- ชาวขมุ</u>

ชาวขมุคือกลุ่มคนพูดภาษาขมุซึ่งมีถิ่นอาศัยกระจายตัวอยู่ทั้งในตอนใต้ของจีน ตอนเหนือของสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว และทางภาคเหนือของไทย ซึ่งการกระจายตัวของชาวขมุดังกล่าวซ้อนทับพอดีกับพื้นที่ทางอำนาจของรัฐน่าช่วงพุทธศตวรรษที่ 24 -25 ทำให้แม้บันทึกประวัติศาสตร์น่านไม่กล่าวถึงตัวตนของชาวขมุโดยตรง แต่ความสัมพันธ์และการมีอยู่ของชาวขมุเป็นเรื่องที่ปรากฏให้เห็นได้ตลอดช่วงเวลาความเป็นรัฐของน่าน มีการสันนิษฐานว่าชาวขมุน่าจะเป็นกลุ่ม

---

[235] อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว และ ศรีธน คำแปง, ปริวรรต, <u>หนังสือพื้นนาเมืองน่าน.</u> (เชียงใหม่ : ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดเชียงใหม่ วิทยาลัยครูเชียงใหม่, 2528), หน้า 5.

คนซึ่งมีถิ่นฐานอยู่ในภูมิภาคมาเป็นระยะเวลานานเช่นเดียวกับชาวลัวะแล้ว แต่ทั้งสองกลุ่มไม่ได้มีความสัมพันธ์กันแต่อย่างใด[236]

สิ่งที่ค่อนข้างน่าสนใจสำหรับชาวขมุ คือ แม้ว่าชาวขมุจะมีวิถีชีวิตอยู่ในลักษณะที่เรียกได้ว่าเป็นกลุ่มชนบนที่สูง แต่ชาวขมุสามารถปรับตัวและเคลื่อนย้ายอพยพเข้ามาเป็นกลุ่มคนในที่ราบได้เช่นเดียวกัน ชาวขมุบางกลุ่มยังยินยอมที่จะนำตัวเองเข้าสู่ระบบแรงงานของรัฐในที่ราบเพื่อแลกกับพื้นที่กสิกรรม เป็นที่ทราบกันดีว่าชาวขมุจำนวนมากเข้ามาเป็นแรงงานในอุตสาหกรรมไม้สักในภาคเหนือของไทยในช่วงพุทธศตวรรษที่ 25 อย่างไรก็ตาม ในกรณีของน่าน การตั้งถิ่นฐานและการปะทะสังสรรค์กันของชาวขมุและกลุ่มผู้บุกเบิกพื้นที่ของน่านมีมาก่อนหน้านั้นมาก

บันทึกความทรงจำของชาวเชียงของอ้างว่า ในการอพยพขึ้นมาฟื้นฟูสภาพเมืองเชียงของและเวียงแก่นของคนในบังคับเจ้าผู้ปกครองน่าน มีกลุ่มชาวขมุอพยพขึ้นมาพร้อมกันด้วย โดยกลุ่มชาวขมุเหล่านั้นมีปฏิสัมพันธ์เป็นอันดีกับกลุ่มคนในที่ราบ และเนื่องจากชุมชนบุกเบิกใหม่ในระยะแรกมีขนาดเล็ก การตั้งถิ่นฐานของชาวขมุ ชาวลื้อ และชาวไทยวนจึงค่อนข้างใกล้ชิดกัน จนชาวขมุผสมกลมกลืนในทางวัฒนธรรมกับคนในที่ราบไป[237] และทำให้ชาวขมุยุคบุกเบิกที่อาศัยอยู่ในที่ราบมีความแตกต่างจากชาวขมุยุคหลังที่อพยพเข้ามาและยังคงดำรงชีพอยู่บนที่สูงตามแนวทางเดิมของตน

รูปแบบการเข้าสู่สังคมกสิกรรมในลักษณะคล้ายๆกันยังปรากฏให้เห็นอีกในพื้นที่ของเมืองที่ถูกทิ้งร้างเป็นระยะเวลานาน ในบทความเรื่อง *"Moutain People in the Muang: Creation and Governance of a Tai Polity in Northern Laos"*[238] ของ Nathan Badenoch และ Tomita Shinsuke กล่าวว่า หลังจากที่ชาวไทยวนหมดบทบาทภายในเวียงภูคาไประยะหนึ่ง (เวียงภูคา ก่อน พ.ศ. 2436 ยังคงเป็นเขตอิทธิพลของน่าน) กลุ่มคนที่เข้ามาแทนที่ชาวไทยวนคือชาวขมุ และภายหลังเมื่อชาวไทยวนกลับเข้ามาตั้งรกรากใหม่อีกระลอก ชาวขมุก็ปฏิเสธจะคืนพื้นที่อยู่อาศัยดังกล่าวให้กับชาวไทยวน งานชิ้นดังกล่าวยังชี้ให้เห็นอีกว่า ในเขตเมืองซึ่งถูกทิ้งร้างไปเป็นเวลานาน กลุ่มคนบนที่สูงจะมีบทบาทในการคงสถานะการเป็นสถานีการค้าของแต่ละเมืองเอาไว้ และเมื่อมีความพยายามจะฟื้นฟูสภาพความเป็นเมืองบนที่ราบของกลุ่มผู้บุกเบิกใหม่จากรัฐส่วนกลาง กลุ่มคนบนที่สูงกลุ่มต่างๆซึ่งมีอิทธิพลอยู่แต่เดิมภายในพื้นที่จะมีบทบาทอย่างมากในแง่ของการต่อรองอำนาจและสร้างความสัมพันธ์ระหว่างเขตอิทธิพลต่างๆ

---

[236] ฉวีวรรณ ประจวบเหมาะ และคณะ, ปริศนาวงศาคณาญาติ "ลัวะหน้า 157.

[237] นิวัฒน์ ร้อยแก้ว และคณะ, เชียงของ เวียงแก่น: พัฒนาการของสังคมชายขอบจากอดีตสู่การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจการเมืองในอนุภูมิภาคลุ่มน้ำโขง.(กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2547), หน้า 240.

[238] Nathan Badenoch and Tomita Shinsuke, "Moutain People in the Muang: Creation and Governance of a Tai Polity in Northern Laos," Southeast Asian Studies, Vol. 2, No. 1 (April 2013): pp. 29 -67.

ชาวขมุจึงเป็นตัวอย่างที่แสดงให้เห็นว่าความสัมพันธ์ระหว่างคนที่ราบกับที่สูงอาจไม่จำเป็นต้องอยู่ในลักษณะของคู่ตรงข้ามกันตลอดเวลา และสภาพระยะเริ่มต้นของการฟื้นฟูเมืองสามารถเป็นช่วงเวลาแห่งโอกาสที่กลุ่มคนจากแหล่งที่มาต่างๆสามารถรวมตัวเข้าหากันเพื่อสร้างชุมชนของนักบุกเบิกขึ้นมา โดยอาศัยผลประโยชน์ที่เกิดขึ้นจากการร่วมมือระหว่างกันและกัน

- มังและเย้า

ชาวม้ง และชาวเย้า เป็นกลุ่มชาติพันธุ์ที่ถูกจัดอยู่ในกลุ่มคนที่พูดตระกูลภาษาเดียวกัน แต่โดยพื้นฐานแล้วทั้งสองกลุ่มเป็นคนละกลุ่มชาติพันธุ์กัน และไม่ได้มีการเชื่อมโยงความสัมพันธ์ระหว่างกัน ทว่า ในแง่ของการเป็นกลุ่มชนบนที่สูงที่มีความสัมพันธ์กับน่านแล้ว ชาวม้งและชาวเย้ามีลักษณะที่ค่อนข้างเหมือนกันในแง่ของที่มาและการมีปฏิสัมพันธ์

บันทึกประวัติศาสตร์ของล้านนากล่าวถึงกลุ่มชาติพันธุ์ทั้งสองเป็นครั้งแรกในชื่อของ *“แม้ว”* ที่ลุกขึ้นก่อกบฏต่อการปกครองของจีน ในปี พ.ศ. 2339[239] พิจารณาจากลักษณะของชื่อแล้ว *“แม้ว”* ควรจะเป็นชื่อที่หมายถึงกลุ่มชาวม้ง (เพี้ยนมาจากคำว่า Miao ในภาษาจีน) อย่างไรก็ตาม การลุกฮือของชาวม้งในจีนช่วงพุทธศตวรรษที่ 24 เป็นการลุกฮือครั้งใหญ่ที่ไม่ได้มีเพียงชาวม้ง แต่ยังมีกลุ่มชาติพันธุ์บนที่สูงอื่นในจีนตอนใต้เข้าร่วมการลุกฮือในครั้งนี้ด้วย ซึ่งในท้ายที่สุดแล้ว กองทัพจีนราชวงศ์ชิงสามารถคุมสถานการณ์และปราบการลุกฮือของกลุ่มชาติพันธ์ทั้งหลายได้อย่างราบคาบ และนำไปสู่การเคลื่อนย้ายถิ่นฐานขนานใหญ่ของชาวม้งและชาวเย้าจากพื้นที่ตอนใต้ของจีนเข้าสู่พื้นที่ทางตอนเหนือของลาวและอดีตอาณาจักรล้านนา

เพราะความที่ชาวม้งและชาวเย้าเป็นกลุ่มคนที่อพยพเคลื่อนย้ายเข้ามาจับจองพื้นที่บนภูเขาสูงในช่วงพุทธศตวรรษที่ 24 ทำให้สถานะของกลุ่มชาติพันธุ์ดังกล่าวแตกต่างจากชาวลัวะและชาวขมุซึ่งเป็นกลุ่มคนดั้งเดิมบนพื้นที่ มุมมองที่รัฐน่านมองไปยังชาวม้งและเย้าไม่ได้มีแค่เพียงการเป็น “กลุ่มคนบนที่สูง” แต่ยังมองถึงการเป็น “ผู้มาอยู่ใหม่” ด้วย สถานะดังกล่าวทำให้รัฐน่านมีรูปแบบการจัดการและการมีปฏิสัมพันธ์ในบางส่วนที่ค่อนข้างแตกต่างจากกลุ่มคนบนที่สูงที่อยู่มาก่อน

บทความเรื่อง *“Highland Chiefs and Regional Networks in Mainland Southeast Asia: Mien Perspectives”*[240] อ้างเรื่องเล่าของชาวเย้า (ชาวเมี่ยน) ที่กล่าวถึงการตั้งถิ่นฐานในเขต

---

[239] สรัสวดี อ๋องสกุล. พื้นเมืองเชียงแสน. (กรุงเทพฯ : อมรินทร์, 2546), หน้า 248.

[240] Le Jiem Tsan, Richard D. Cushman, and Hjorleifur Jonsson, “Highland Chiefs and Regional Networks in Mainland Southeast Asia: Mien Perspectives,” in Southeast Asian Studies, Vol. 5, No. 3, (December 2016), pp. 515 – 551.

พื้นที่ของน่านซึ่งค่อนข้างน่าสนใจ และช่วยฉายภาพให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างเจ้าผู้ปกครองน่านและกลุ่มชาติพันธุ์ที่เข้ามาอยู่ใหม่ได้เป็นอย่างดี เรื่องเล่าเริ่มต้นที่ชาวม้งและชาวเย้าซึ่งช่วยเหลือกันและกันแต่ถูกข้าศึกตีแตกจนต้องถอยร่นลงมาทางใต้ กลุ่มคนดังกล่าวเลือกอพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานในน่าน และพบว่าเจ้าผู้ปกครองน่านไม่ให้การต้อนรับ รวมถึงพยายามขับไล่ให้ผู้มาใหม่ออกไปพ้นจากพรมแดนรัฐตน ผู้นำชาวเย้าพยายามต่อรองโดยการหยิบยกเอาบันทึกเก่าแก่ของชนเผ่าตนซึ่งคัดลอกเป็นตัวอักษรฮั่นมาอ้างความชอบธรรมว่า จักรพรรดิ Pien Kou ผู้เปิดฟ้าและสร้างโลก (น่าจะหมายถึงผานกู่ในตำนานจีน) เป็นผู้อนุญาตให้ชาวเย้าตั้งถิ่นฐานอยู่ที่ไหนก็ได้ตามพื้นที่ภูเขาและไม่อนุญาตให้ใครก็ตามมากะเกณฑ์เอาผลประโยชน์จากชาวเย้าได้ เรื่องเล่าระบุว่า เมื่อเจ้าผู้ปกครองน่านได้อ่านเอกสารปรัมปราดังกล่าวแล้วก็ตัดสินใจไม่ขับไล่ชาวม้งและชาวเย้า และอนุญาตให้กลุ่มคนดังกล่าวตั้งถิ่นฐานอยู่ในเขตอิทธิพลของน่านตั้งแต่เมืองสิงตลอดลงมาจนถึงเมืองน่านได้

เรื่องดังกล่าวดูเป็นเรื่องน่าสงสัยมากเกินกว่าที่จะเชื่อได้ในทีเดียว อาจเป็นเรื่องจริงที่ว่ากำลังคนเป็นสิ่งที่เจ้าผู้ปกครองรัฐยุคจารีตปรารถนาอยากได้มาอยู่ในเขตปกครองของตนเองอยู่ตลอดเวลา แต่กำลังคนอันเป็นชุมชนของคนบนที่สูงนั้นถือเป็นข้อยกเว้น เพราะเป็นกลุ่มคนที่เจ้าผู้ปกครองแทบไม่สามารถเรียกกะเกณฑ์เอาแรงงานมาใช้ประโยชน์ได้โดยตรงเลย ซ้ำการปรากฏตัวขึ้นของกลุ่มคนจำนวนมากที่ไม่อยู่ในอาณัติและเพ่นพ่านไปตามอาณาเขตดินแดนต่างๆของตน ดูจะเป็นภัยคุกคามมากกว่าจะเป็นประโยชน์สำหรับเจ้าผู้ปกครอง การอ้างว่าเจ้าผู้ปกครองน่านยินยอมให้ชาวม้งและเย้าตั้งถิ่นฐานได้หลังจากอ่านบันทึกปรัมปราที่เขียนด้วยตัวอักษรจีนก็ออกจะดูเป็นเรื่องเหลือเชื่อ เพราะไม่มีสัญญาณใดๆเลยในวัฒนธรรมของน่านหรือล้านนาที่บ่งบอกว่ากลุ่มชนชั้นปกครองจะยินยอมหรือยอมรับนับถือคติจากทางฝ่ายจีนอย่างเข้มข้นถึงขนาดยอมโอนอ่อนผ่อนตามธรรมเนียมของวัฒนธรรมดังกล่าว ซ้ำยังไม่ต้องกล่าวถึงอีกว่า วัฒนธรรมที่อ้างเป็นวัฒนธรรมซึ่งมาจากการเล่าอ้างของกลุ่มคนบนที่สูง ซึ่งคนบนที่ราบมีอคติอยู่เป็นทุนเดิม

แม้เรื่องเล่าของชาวเย้าจะไม่ได้อธิบายในส่วนดังกล่าวเพิ่มเติม แต่เนื้อหาของเรื่องในส่วนต่อมาเล่าเสริมว่า ภายหลังจากได้รับการอนุญาตให้ตั้งถิ่นฐานอยู่บนพื้นที่ภูเขาของอาณาเขตน่านแล้ว สิ่งที่ผู้นำชาวเย้าทำคือการเป็นผู้นำเรียกเก็บภาษีจากชุมชนบนภูเขาต่างๆเพื่อนำไปส่งเป็นบรรณาการให้กับเจ้าผู้ปกครองน่าน ซึ่งได้รับการตอบรับที่ค่อนข้างดี เพราะเจ้าผู้ปกครองน่าน (ตามคำกล่าวอ้างในเรื่องเล่า) ถึงกับมอบตำแหน่ง "พระยาคีรีศรีสมบัติ" ให้กับผู้นำชาวเย้าเป็นการตอบแทน รูปแบบพฤติการณ์ดังกล่าวจากเรื่องเล่าของชาวเย้า น่าจะเป็นตัวอธิบายมูลเหตุที่ค่อนข้างชัดเจนสำหรับการเปิดโอกาสให้ตั้งถิ่นฐานในน่าน ทั้งสะท้อนให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างรัฐน่านกับกลุ่มคนบนที่สูงถึงสามกรณี คือความสัมพันธ์ระหว่างรัฐในที่ราบกับชาวม้ง-เย้า, บทบาทหน้าที่ของชาวม้ง-เย้า และความสัมพันธ์ระหว่างชนบนที่สูงกลุ่มเดิมกับกลุ่มใหม่

ผลประโยชน์ตอบแทนจากภาษีที่มาจากคนบนที่สูง น่าจะเป็นคำอธิบายที่ค่อนข้างชัดเจน สำหรับเหตุผลที่เจ้าผู้ปกครองน่านเปลี่ยนใจให้ชาวม้งและเย้าเข้ามาตั้งถิ่นฐานในพื้นที่อิทธิพลของตน ในอีกด้านหนึ่ง การตั้งตำแหน่งขุนนางให้คนบนที่สูง (ตามที่เรื่องเล่าของชาวเย้าอ้าง) ยังบ่งบอกถึงความพยายามอ้างสิทธิ์อำนาจของเจ้าผู้ปกครองน่านเหนือพื้นที่บนป่าและเขา แม้ว่าในทางปฏิบัติแล้วอำนาจดังกล่าวจะมีอยู่อย่างจำกัด ในกรณีนี้ แม้จะไม่สามารถบังคับเรียกใช้แรงงานจากคนบนที่สูงได้โดยตรง แต่การเสนอตัวเป็นตัวแทนสื่อกลางระหว่างคนที่ราบและที่สูงของชาวม้งและเย้าก็ส่งผลให้เจ้าผู้ปกครองน่านได้ผลประโยชน์ในแง่การควบคุมความเคลื่อนไหวของกลุ่มคนบนที่สูง ในทางเดียวกัน สายสัมพันธ์กับเจ้าผู้ปกครองน่านยังเป็นตัวค้ำประกันความมั่นคงของชุมชนกลุ่มคนบนที่สูงกลุ่มใหม่ไปในตัว ความสัมพันธ์ระหว่างชาวม้งและเย้ากับน่านจึงเป็นความสัมพันธ์ในลักษณะสมประโยชน์ซึ่งกันและกัน

สถานะของชาวม้งและชาวเย้าซึ่งเป็นผู้เข้ามาตั้งถิ่นฐานใหม่ จึงกลายมาเป็นจุดเด่นในความสัมพันธ์ระหว่างคนที่ราบกับคนบนที่สูง เพราะกลุ่มผู้มาอาศัยใหม่อยู่นอกเหนือรูปแบบความสัมพันธ์แบบเดิม และเข้ามาแทรกอยู่ระหว่างความสัมพันธ์ของกลุ่มผู้อาศัยเดิม แม้ไม่อาจกล่าวได้ว่าการเข้ามาของชาวม้งและเย้าคือการมาของระเบียบใหม่ เพราะไม่มีความแน่นอนว่า*ระเบียบ*บนพื้นที่สูงนั้นจะมีมากเพียงไร แต่สิ่งที่ชัดเจนคือ การจัดความสัมพันธ์ทางอำนาจระหว่างกลุ่มคนบนที่สูงและความเชื่อมต่อระหว่างคนบนที่ราบกับที่สูงถูกทำให้อยู่ในรูปแบบใหม่ ที่มีชาวม้งและเย้าเป็นตัวแสดงเพิ่มเติมในพื้นที่ใต้อำนาจรัฐของน่าน

สถานะดังกล่าวยังทำให้ชาวม้งและชาวเย้ามีปฏิสัมพันธ์ที่แตกต่างกันกับกลุ่มคนบนที่สูงอื่นๆ ชลธิรา สัตยาวัฒนา ชี้ว่า สังคมของกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆบนที่สูงของน่านเป็นสังคมที่มีมุมมองอยู่ในความไม่เท่าเทียม และมีการกดกันเป็นลำดับชั้น[241] ชุมชนของม้งเป็นชุมชนที่มีระดับการผลิต พื้นฐานทางเศรษฐกิจ และพื้นฐานทางเทคโนโลยีที่สูงกว่าชุมชนอื่นบนที่สูง โดยเฉพาะการเพาะปลูกเพื่อการค้าและการครอบครองปืนไฟ ทำให้ชาวม้งมีความได้เปรียบเหนือกลุ่มชนบนที่สูงกลุ่มอื่น และทำให้สามารถเข้าคุกคามกลุ่มชุมชนอื่นได้ง่าย ทัศนคติของกลุ่มคนอื่น เช่น ชาวลัวะ ที่มีต่อชาวม้งจึงไม่ใช่ทัศนคติในทางบวกนัก ช่องว่างตรงส่วนความขัดแย้งกันของชุมชนต่างๆบนที่สูงนี้เองที่น่าจะเป็นจุดที่ทำให้ชาวม้งและเย้าพยายามสร้างการยอมรับกับรัฐในที่ราบเพื่อค้ำประกันสถานะการตั้งถิ่นฐานของตัวเอง ทั้งนี้ยังพบอีกว่า ในพื้นที่ซึ่งห่างไกลออกไปจากเขตอำนาจของชนชั้นปกครองในที่ราบ ชาวม้งและเย้ายังทำหน้าที่เป็นล่าม และตัวกลางระหว่างกลุ่มคนกลุ่มต่างๆที่สัญจรอยู่ในพื้นที่อาณาบริเวณ

---

[241] ชลธิรา สัตยาวัฒนา, ลัวะเมืองน่าน. หน้า 66.

ใกล้เคียงกับชุมชนของตน โดยเป็นตัวเชื่อมทั้งระหว่างคนในที่ราบกับคนบนที่สูง และเป็นตัวเชื่อมกลุ่มคาราวานพ่อค้าห้อกับคนบนที่สูงอีกด้วย[242]

ลักษณะการใช้ชาวม้งและเย้าซึ่งเป็นกลุ่มคนใหม่เข้าควบคุมกลุ่มคนบนที่สูงกลุ่มอื่นยังปรากฏให้เห็นในท้องที่อื่นซึ่งมีการปะทะสังสรรค์กันระหว่างคนที่ราบกับคนที่สูงด้วย ในหลวงพระบางช่วง พ.ศ. 2419 เจ้าผู้ปกครองหลวงพระบางพบกับสถานการณ์ลำบากจากการพยายามสู้รบกับกองโจรห้อ สถานการณ์ที่ไม่มั่นคงทำให้ชาวข่าที่เคยอยู่ในการบังคับของชาวลาวลุกฮือขึ้นต่อต้านเป็นวงกว้าง หนึ่งในแนวทางที่เจ้าผู้ปกครองหลวงพระบางในขณะนั้นทำคือการสนับสนุนดินดำให้กับพวก *"แมวยาว"* (แม้วเย้า) ซึ่งจะอาสาเข้าตีพวกข่า[243] กลุ่มชาวม้งและเย้าดังกล่าวคงมีความเชี่ยวชาญในพื้นที่ป่าเขา และมีความสัมพันธ์กับชนชั้นปกครองในหลวงพระบางในลักษณะเดียวกันกับกลุ่มซึ่งอาศัยอยู่เมืองน่านที่มีความสัมพันธ์กับเจ้าผู้ปกครอง

อย่างไรก็ตาม กรณีข้อยกเว้นดังกล่าวเป็นกรณีเฉพาะกลุ่มเพียงเท่านั้น บทความของ Le Jiem Tsan และคณะ ยังคงยืนยันว่า กลุ่มคนบนที่สูงยังคงดำรงสภาพความเป็น "คนไร้รัฐ" (Stateless) อยู่โดยตลอด สถานะของตำแหน่งขุนนางหรือล่ามเป็นสถานะที่เกิดขึ้นเฉพาะกลุ่ม และเป็นเพียงรอยความสัมพันธ์จางๆระหว่างรัฐในที่ราบกับคนบนที่สูงเท่านั้น สภาพโดยทั่วไปของคนบนที่สูงยังคงพยายามที่จะปฏิเสธรัฐและการบังคับจากรัฐจารีตบนที่ราบอยู่เสมอ อันที่จริงแล้ว การส่งส่วยและการพยายามจัดหาส่วยไปยังเจ้าผู้ปกครองน่าน ในด้านหนึ่ง ก็เป็นความพยายามในการประนีประนอมโดยคนบนที่สูงเพื่อหลีกเลี่ยงการเกณฑ์แรงงานหรือการคุกคามอื่นที่อาจเกิดขึ้นจากเจ้าผู้ปกครองในอนาคตเช่นกัน

ในทำนองเดียวกันกับคนบนที่สูงที่พยายามหลีกหนีจากการถูกเรียกเกณฑ์ลงมาเป็นคนของรัฐ คนในที่ราบเองก็แทบไม่มีความสนใจต่อการมีอยู่ของคนบนที่สูง เป้าประสงค์ของบันทึกประเภทพงศาวดารและตำนานพื้นเมืองยังคงมุ่งหมายที่จะเล่าเรื่องราวเกี่ยวกับบ้านเมืองของตน ซึ่งจำกัดอยู่แต่เฉพาะพื้นที่ส่วนของ "เมือง" อันตั้งอยู่บนที่ราบ ตัวตนและความหมายของความเป็นรัฐของผู้บันทึกพงศาวดาร โดยเฉพาะพงศาวดารน่าน จึงวนเวียนอยู่กับเจ้าผู้ปกครองกับผู้คนและเมืองบนที่ราบ

---

[242] Nathan Badenoch and Tomita Shinsuke, "Moutain People in the Muang: Creation and Governance of a Tai Polity in Northern Laos," Southeast Asian Studies, Vol. 2, No. 1 (April 2013): p. 49.

[243] กำพล จำปาพันธ์, ข่าเจือง: กบฏไพร่ – ขบวนการผู้มีบุญหลังสถาปนาพระราชอาณาเขตสยาม – ล้านช้าง, (กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ, 2555),หน้า 204 – 205.

4.2 เมือง

ปัญหาเรื่องการตั้งเมืองเป็นหนึ่งในเรื่องที่อาจตั้งคำถามได้ว่า เหตุใดเจ้าผู้ปกครองน่านราชวงศ์หลวงติ๋นตั้งแต่เจ้าอัตถวรปัญโญเป็นต้นไปจึงมีความพยายามที่จะกลับขึ้นมาตั้งเมืองน่านเป็นศูนย์กลางการปกครองอีกครั้ง ทั้งๆที่ตัวเมืองถูกทิ้งร้างไปเป็นเวลานานจนอาจต้องใช้เวลาซ่อมแซมเมืองด้วยความยากลำบาก ในบันทึกประวัติศาสตร์ของน่านโดยเฉพาะตัว*ราชวงษปกรณ์น่าน*อาจไม่ได้ให้เหตุผลที่ชัดเจนต่อการทำความเข้าใจปัญหาดังกล่าว แต่มีการกล่าวย้ำถึงความสำคัญของตัวเวียงน่านอยู่บ่อยครั้งและมีการยืนยันว่าเจ้าอัตถวรปัญโญมีโครงการในการบูรณะตัวเวียงมาตั้งแต่ปีแรกสวามิภักดิ์กับสยามแล้ว โดยส่งขุนนางขึ้นมาตั้งชุมชนขนาดเล็กไว้ที่บ้านบุญเรืองตั้งแต่ พ.ศ. 2331 หากต้องรอจนถึง พ.ศ. 2344 เจ้าอัตถวรปัญโญจึงจะสามารถเข้าไปตั้งเมืองอยู่ในตัวเวียงน่านได้โดยสมบูรณ์

ผู้ชำระพงศาวดารน่านอย่างแสนหลวงราชสมภารซึ่งมีชีวิตอยู่ในยุคที่น่านและตัวเวียงน่านแข็งแรงมั่นคงแล้ว อาจจะมองภาพและให้ความสำคัญของเมืองน่านโดยมุ่งเน้นไปที่สถานะความต่อเนื่องของความเป็นเมือง หากสังเกตจากการไล่ลำดับเจ้าผู้ปกครองน่านที่ผู้บันทึกพงศาวดารมักเน้นย้ำอยู่เสมอว่า *"ผิจะนับแต่ชั่วเจ้าขุนฟองโพ้นมา"*[244] จะพบว่า ความต่อเนื่องของความเป็นเจ้าผู้ปกครองนั้นไม่สามารถขาดตอนได้ แม้ผู้ปกครองจะเปลี่ยนมือเปลี่ยนราชวงศ์ แต่ความเป็นเมืองน่านจะยังต้องสืบเนื่องมีมาอยู่ตลอด ในความหมายดังกล่าวนี้ เจ้าผู้ปกครอง 'น่าน' จะเป็นผู้ปกครองที่สมบูรณ์ก็ต่อเมื่อได้ครอง 'เมืองน่าน' เอาไว้จริงๆเท่านั้น จิตวิญญาณของเมืองจึงมีความหมายในแง่สัญลักษณ์ของการสืบเนื่องและการฟื้นฟูของความเป็นรัฐ ความหมายของ "เมือง" คงมีความสำคัญต่อความรู้สึกอยู่ไม่ใช่น้อย เพราะปรากฏว่าเมื่อเจ้าสุมนเทวราชหนีภัยน้ำท่วมไปสร้างตัวเวียงใหม่ในปี พ.ศ. 2362 และลงหลักปักเสาเมืองไว้อย่างเป็นมั่นเหมาะแล้ว แต่เมื่อถึง พ.ศ. 2398 เจ้าอนันตวรฤทธิเดชก็ย้ายกลับมาตั้งเมืองยังพื้นที่เก่าอีกครั้ง

อย่างไรก็ตาม หากพิจารณาในแง่ทำเลที่ตั้งและพื้นที่ภายในอาณาบริเวณใกล้เคียง เมืองน่าน (หมายถึงตัวเวียงของน่าน) เป็นแหล่งชุมชนที่ตั้งอยู่บนแอ่งที่ราบขนาดใหญ่ที่เหมาะแก่การทำกสิกรรม ซึ่งเหมาะต่อการตั้งถิ่นฐานเพื่อเลี้ยงดูประชากรจำนวนมาก รวมถึงเหมาะต่อชุมชนที่มีการขยายตัว การตั้งอยู่ใกล้แม่น้ำน่านยังเอื้อให้เมืองสามารถติดต่อกับพื้นที่อื่นผ่านทางแม่น้ำ ซึ่งเป็นการสะดวกทั้ง

---

[244] ขุนฟองเป็นผู้ครองเมืองพัว(ปัว) ไม่ใช่เมืองน่าน แต่เพราะเป็นต้นตระกูลของพญากานเมือง เจ้าเมืองและเจ้าผู้ปกครองน่านทุกคน (แม้กระทั่งในสมัยข้าหลวงพม่าปกครองก็ตาม) จึงให้ความสำคัญ เพราะถือว่าเป็นต้นสายของเมืองน่าน ผู้ปกครองน่านทุกคนจำเป็นต้องเซ่นผีพญาพัวก่อนลงมาปกครองเมืองน่าน (ดู สรัสวดี อ๋องสกุล, ปริวรรตและจัดทำ, <u>พื้นเมืองน่านฉบับวัดพระเกิด</u>, หน้า 51.) และ เป็นประเพณีที่ต้องมีการบูชาผีเมืองพัวพร้อมกันทุกครั้งถ้ามีการบูชาผีเมืองน่าน (ดู อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว และ ศรีธน คำแปง, ปริวรรต, <u>หนังสือพื้นนาเมืองน่าน</u>, หน้า 5 – 7.)

ต่อการเคลื่อนกำลังพลและการค้าขายกับดินแดนอื่นได้อีกด้วย การเติบโตและการขยายตัวของชุมชนเมืองน่านในอดีตคงยังเป็นที่เข้าใจและเป็นตัวยืนยันความสำเร็จของการตั้งเมืองบริเวณดังกล่าวต่อชาวน่านเป็นอย่างดี พื้นที่ของเมืองน่านจึงยังคงเป็นพื้นที่ซึ่งถูกเลือกให้เป็นจุดสำคัญสำหรับการตั้งเป็นศูนย์กลางเมื่อผ่านการฟื้นฟูกำลังคนในระยะแรกไปแล้ว

การฟื้นฟูตัวเวียงของน่านแม้จะมีความสำคัญในแง่สัญลักษณ์และผลประโยชน์เกี่ยวเนื่องในด้านที่ตั้ง แต่เมืองขนาดใหญ่จำเป็นต้องมีความพร้อมในการหักร้างถางพงและดูแลรักษาเมือง ซึ่งล้วนแต่ต้องอาศัยกำลังพลทั้งสิ้น อันเป็นปัจจัยที่เจ้าผู้ปกครองน่านในระยะแรกไม่มีความพร้อมมากพอ อีกทั้งสถานการณ์ทางการเมืองระหว่างภูมิภาคในช่วงต้นพุทธศตวรรษที่ 24 ยังไม่ใช่สถานการณ์ที่นิ่งพอสำหรับเจ้าผู้ปกครองน่าน แม้ว่าสยามจะมีชัยชนะในสงครามเก้าทัพแล้ว แต่กองกำลังของพม่ายังคงมีอิทธิพลอยู่ในเชียงแสน และไม่มีอะไรรับประกันได้ว่าเจ้าผู้ปกครองพื้นที่อื่นในอดีตอาณาจักรล้านนาหรือแม้กระทั่งกองกำลังจากสยามเอง จะไม่เปลี่ยนใจบุกเข้าโจมตีน่าน การตั้งศูนย์อำนาจปกครองในระยะแรกจึงต้องพิจารณาถึงความสอดคล้องทั้งในด้านขนาดของเมืองต่อกำลังคน พื้นที่อาศัยและกสิกรรม รวมถึงความสามารถในการป้องกันดูแล

เมืองงั่ว เป็นเมืองแรกที่เจ้าอัตถวรปัญโญเลือกจะมาตั้งศูนย์กลางการปกครองขึ้น เมืองดังกล่าวเป็นเพียงเมืองขนาดเล็กทางตอนใต้ (อ.นาน้อย จ.น่าน ในปัจจุบัน) แต่ขนาดที่เล็กอาจจะเหมาะสมกับกำลังพลในระยะแรกของเจ้าอัตถวรปัญโญ เมืองงั่วยังเป็นเมืองที่เหมาะสำหรับการตั้งรับไม่ว่าจะเป็นการรุกรานจากฝ่ายใดก็ตาม เส้นทางบกจากทั้งทางทิศเหนือที่เชื่อมกับพะเยาและทางตะวันออกที่เชื่อมกับแพร่เป็นทางคดเคี้ยว ไม่เหมาะต่อการเคลื่อนกำลังพลจำนวนมากเข้ามา ขณะที่เส้นทางน้ำตามแม่น้ำน่านจะถูกสกัดไว้ด้วยเกาะแก่งทำให้ไม่สะดวกในการเดินทางเช่นกัน กองกำลังหรือผู้คนที่เคลื่อนตัวผ่านบริเวณดังกล่าวจะถูกบีบให้เดินทางผ่านทางบกทั้งสิ้น สภาพภูมิศาสตร์ของเมืองงั่วเคยยืนยันผลสำเร็จในการต่อต้านผู้รุกรานมาแล้วใน ปี พ.ศ. 2322 เมื่อกองทัพสวรรคโลกและลำปางพยายามจะเข้าตีเมืองน่านด้วยการยกพลเข้ามาจากเส้นทางเมืองแพร่ ดังนั้น ภายใต้ภาวะไม่มั่นคงทางการเมือง จึงไม่น่าแปลกใจที่เจ้าอัตวรปัญโญจะเลือกพื้นที่ซึ่งเคยประสบความสำเร็จในการต่อต้านกองทัพขนาดใหญ่มาก่อนเป็นฐานบัญชาการแรกสุด สิ่งที่น่าสนใจคือ ในการเลือกเมืองงั่วเป็นฐานบัญชาการแรกสุด พงศาวดารน่านระบุว่า เจ้าอัตถวรปัญโญยังได้สร้างเจดีย์ใหม่ในวัดนาลาบ *"ด้วยสัจอธิษฐานของท่าน"*[245] เอาไว้ด้วย เมืองงั่วจึงอาจเรียกได้ว่าเป็นจุดเริ่มต้นของเจ้าผู้ปกครองรัฐน่านใหม่ได้อย่างแท้จริง

[245] พงศาวดารเมืองน่าน. หน้า 80.

อย่างไรก็ตาม ปัญหาของเมืองงั่วคือเป็นพื้นที่ที่ขยายตัวได้ลำบาก และความไม่สะดวกทางการคมนาคมแม้ว่าจะเป็นปัจจัยเอื้อต่อการตั้งรับ แต่เมื่ออยู่ในภาวะสงบ การติดต่อทางการค้าระหว่างเมืองดังกล่าวก็ทำได้จำกัด ทำให้เมื่อประชากรของเมืองขยายตัวขึ้นผ่านการอพยพครัวเรือนจากแหล่งอื่น และสถานการณ์ภายในภูมิภาคค่อนข้างจะมั่นคงแล้ว ในปี พ.ศ. 2337 เจ้าอัตถวรปัญโญจึงเลือกย้ายศูนย์กลางขึ้นไปทางตอนเหนือยังพื้นที่ที่เหมาะแก่การตั้งบ้านเมืองขนาดใหญ่ขึ้นมากกว่า คือ เวียงพ้อ (อ.เวียงสา จ.น่าน ในปัจจุบัน) ซึ่งเป็นเมืองที่ตั้งอยู่ปากน้ำสา และใกล้กับแม่น้ำน่าน พื้นที่ดังกล่าวเหมาะแก่การเพาะปลูกทำการกสิกรรมและขยายเมืองมากกว่า ก่อนจะย้ายกลับขึ้นไปตัวเวียงเก่าของน่านในปี พ.ศ. 2344 อันถือเป็นการตั้งเมืองน่านให้กลับเป็นเมืองศูนย์กลางการปกครองของรัฐอย่างสมบูรณ์อีกครั้ง

การฟื้นฟูสถานะความเป็นเมืองของน่านอาจคืนกลับมาได้ด้วยการย้ายศูนย์กลาง แต่ในความเป็นจริงแล้ว ลำพังการเคลื่อนย้ายจุดศูนย์กลางทางอำนาจของเจ้าผู้ปกครองยังไม่เพียงพอในแก้การรื้อฟื้นสภาพเมือง ทั้งในด้านกายภาพและในด้านความเป็นสัญลักษณ์ การมีพลเมืองเข้าเพิ่มเติมและเริ่มมีการตั้งถิ่นฐานฟื้นฟูเมืองบริวารอื่นๆในพันนาของเมืองถือเป็นเรื่องของการประสบความสำเร็จในแง่หนึ่ง แต่การสร้างสถานะความเป็นรัฐให้กับน่าน และการทำให้เมืองน่านเป็นเมืองเอกของรัฐจำเป็นต้องมีการสร้างเสริมความเป็นเมืองมากกว่าแค่การมีเจ้าผู้ปกครองและพลเมือง ซึ่งมีประเด็นสำคัญคือ การฟื้นฟูระบบกสิกรรม, การออกกฎหมาย, และการฟื้นฟูสัญลักษณ์ของเมือง

4.2.1 ฝายมั่นคงเป็นทุ่งเป็นนาดีมาดังเก่า

ในการย้ายศูนย์กลางการปกครองในระยะแรก จะพบได้ว่าผู้บันทึกประวัติศาสตร์น่านให้ความสำคัญกับการจดบันทึกเรื่องราวการฟื้นฟูสิ่งปลูกสร้างของเจ้าผู้ปกครองอยู่ 2 สิ่ง ประการแรกคือการฟื้นฟูบูรณะวัดวาอารามต่างๆ ซึ่งหากมองในแง่ความสำคัญในการแสดงออกเป็นผู้อุปถัมภ์พระศาสนา และมองว่าพงศาวดารคือการป่าวประกาศถึงกิตติคุณของราชวงศ์ผู้ปกครองแล้ว กรณีการฟื้นฟูวัดจึงเหมาะสมต่อการจดบันทึกเพื่อเฉลิมเกียรติของเจ้าผู้ปกครองน่าน ส่วนในอีกกรณีหนึ่งที่ผู้บันทึกประวัติศาสตร์เห็นว่ามีคุณค่าและความสำคัญมากพอที่จะให้พื้นที่ไว้บนหน้าประวัติศาสตร์ คือการบูรณะฝายสมุน

ในแง่หนึ่ง การบูรณะฝายกำลังบ่งบอกถึงสภาพบ้านเมืองของน่านในช่วงต้นพุทธศตวรรษที่ 24 ให้ได้ทราบในทางอ้อม คือ โดยปกติแล้วสิ่งก่อสร้างสำคัญที่มีหน้าที่เก็บกักและผันน้ำให้กับการทำกสิกรรมในชุมชนจะมีการดูแลอย่างดีจากแก่เหมืองและแก่ฝาย ทั้งยังได้รับการให้ความสำคัญกับชุมชนเป็นอย่างสูง กฎหมายเกี่ยวกับน้ำและเหมืองฝายของวัฒนธรรมล้านนาค่อนข้างเข้มงวดและ

เรียกร้องความร่วมมือจากชุมชน *ในมังรายศาสตร์* การทำให้ฝายเสียหายมีโทษปรับถึง 33,000 เบี้ย[246] หากทำฝายทะลุต้องชดใช้ 110 เงิน[247] ขณะที่การขโมยน้ำจากแหล่งนาผู้อื่นปรับถึง 1,100,000 เบี้ย และถ้าเจ้าของนาเจ้าของน้ำโผล่มาเห็นเข้าเกิดบันดาลโทสะพลั้งมือฆ่าจะไม่ถือว่าการฆ่านั้นเป็นการกระทำผิด[248] แม้กระทั่งการรบกวนหอบูชาผีเหมืองผีฝายก็ถือว่าเป็นการกระทำผิดต้องโทษที่ต้องชดใช้ค่าเสียหายพร้อมกับทำพิธีบูชาใหม่ให้ผู้เสียหาย[249] การที่เหมืองฝายซึ่งถูกคุ้มครองด้วยกฎหมายในลักษณะดังกล่าวถูกทอดทิ้งจนทรุดโทรมจึงบ่งบอกถึงสภาพความเป็นเมืองของพื้นที่ต่างๆในน่านที่ขาดการจัดการดูแลเพราะสภาพความวุ่นวายและภาวะสงครามในช่วงเวลาก่อนหน้า อีกทั้งการที่เจ้าผู้ปกครองเป็นผู้บูรณะฝายเองยังเป็นตัวบ่งชี้ให้เห็นอีกว่า สภาพบ้านเมืองในขณะนั้นจำเป็นต้องมีการชี้นำโดยเจ้าผู้ปกครองในการริเริ่มทำโครงการขนาดใหญ่ เพราะจำนวนไพร่บ้านพลเมืองระยะเริ่มต้นในแต่ละชุมชนมีไม่มากพอในการจัดการดูแลตนเอง

เหมืองฝายเป็นสิ่งสำคัญสำหรับการทำกสิกรรมในเขตวัฒนธรรมล้านนา เพราะเป็นการจัดสรรและบริหารน้ำสำหรับชุมชนซึ่งโดยสภาพภูมิประเทศแล้วมีพื้นที่เพาะปลูกอยู่อย่างจำกัด และภายใต้สังคมยุคจารีตที่ประชากรส่วนใหญ่ดำรงชีวิตด้วยการกสิกรรม ระบบเหมืองฝายจึงถือเป็นเรื่องความอยู่รอดของคนในชุมชน และจากความสามารถในการผลิตพืชผลทางการเกษตรอันเป็นอาหารหลักของประชากรในรัฐ การอยู่รอดของชุมชนจึงสืบเนื่องไปยังความอยู่รอดของพลเมืองในรัฐด้วย

ระบบชลประทานมาพร้อมกับการบุกเบิกสร้างที่นา ซึ่งโดยสภาพแล้ว การบุกเบิกที่ดินถือเป็นเรื่องที่ไม่จำกัดอยู่แต่เฉพาะระยะเริ่มแรกของการฟื้นฟูรัฐ แต่เจ้าผู้ปกครองยังคาดหวังและพยายามกระตุ้นพลเมืองให้มีการบุกเบิกที่นาและหักร้างถางพงอยู่เสมอ แม้กระทั่งช่วงปลายพุทธศตวรรษที่ 24 ซึ่งน่านมีความมั่นคงภายในตัวรัฐแล้ว แต่กฎหมายประจำรัฐยังคงสนับสนุนให้พลเมืองทำการเปลี่ยนพื้นที่รกร้างให้เป็นนา และให้กรรมสิทธิ์ในที่ดินซึ่งบุกเบิกใหม่เป็นของผู้บุกเบิก[250] การบุกเบิกที่นาในระยะแรกน่าจะประสบผลสำเร็จค่อนข้างดีในช่วงตอนใต้ของน่านที่เคยเป็นเมืองที่ตั้งทางอำนาจของเจ้ามงคลวรยศและเจ้าอัตถวรปัญโญมาก่อน เพราะภาพแรกที่ H.W.Smyth บรรยายถึงเมืองหินซึ่งเป็นเมืองด่านทางใต้ของน่านคือภาพของ -

---

[246] ประเสริฐ ณ นคร, ปริวรรต, มังรายศาสตร์. (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์พระจันทร์, 2516), หน้า 84.

[247] อ้างแล้ว, หน้า 96.

[248] อ้างแล้ว, หน้า 84.

[249] อ้างแล้ว, หน้า 96.

[250] ชฎาพร จีนชาวนา, "การวิเคราะห์สังคมเมืองน่านจากกฎหมายอาณาจักรหลักคำ (พ.ศ.2395-2451)", (วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ไทย บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, 2549), หน้า 48 - 49.

"...yellow padi fields ... was in charming contrast to the rough forest country we had come through. We seem to be in civilization again."[251]

อันที่จริงแล้ว เมื่อมีการชำระกฎหมายใหม่ใน*อาณาจักรหลักคำ* พ.ศ. 2395 กฎหมายเกี่ยวกับที่นาและการเพาะปลูกของน่านเองก็ค่อนข้างจะเข้มงวด ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงการให้ความสำคัญกับการกสิกรรมและความคาดหวังในผลผลิตของเจ้าผู้ปกครองน่านในช่วงเวลาดังกล่าว ใน *อาณาจักรหลักคำ* เมื่อถึงฤดูกาลในเดือน 10 แรม 1 ค่ำ พลเมืองตามที่ต่างๆจะต้องสร้างรั้วล้อมไร่นาของตนเองไว้อย่างดี (เพื่อป้องกันไม่ให้สัตว์ใหญ่เข้ารบกวนหรือกินข้าวในนา) และเมื่อขึ้นเดือน 11 จะมีหัวสิบนายฝายของแต่ละท้องที่คอยตรวจตราไร่นา การฝ่าฝืนไม่ล้อมรั้วที่นามีโทษเฆี่ยน 30 ที นอกจากนี้ นาข้าวที่ทำยังจำเป็นต้องมีการส่งส่วยเข้าฉางหลวงตามจำนวนกำหนดให้ครบอีกด้วย พระราชกถาเมืองน่าน ร.ศ. 111 เป็นตัวอย่างที่แสดงให้เห็นว่า พื้นที่ชุมชนซึ่งมีการบุกเบิกไร่นามีหน้าที่จำเป็นต้องส่งส่วยข้าวให้กับฉางหลวงตามกำหนดของแต่ละปี -

"ณ วัน 3 เดือน 3 ขึ้น 10 ค่ำ ศักราช 1254 ตัวปีเต่าสีหนังสือเจ้าพ่อพระยาหลวงภักดีราชสมบัติเป็นเคล้าเจ้า เจ้าพ่อพระยาทั้ง 4 เป็นประธานแสนหลวงท้าวขุนกรรมการทุกคนเหนือสางหลวงเมืองชุตนบอกไปยังพระยาเมืองหินแลท้าวขุนกรรมการทุกคนได้เจเจงบัดนี้ด้วยเข้าหล่อในน้ำ ศักราช 1254 ตัวปีเต่าสีนี้พระราชอาชญาโปรดว่าหื้อหล่อข้าว 2 ต๋าง เมืองหินทั้งเมืองจักได้หล่อข้าว 746 ต๋าง ผ่าสามส่วนขึ้นมาหล่อราชสำนัก 2 ส่วน เป็นข้าว 497 ต๋าง ไว้กับเมืองหินส่วน 1 เป็นข้าว 249 ต๋าง ตินตางเรือน 2 พัน สาด 2 พัน ด้วยข้าวจ้าวแท้ข้าวสารแท้บอกหื้อเอาข้าวนึ่งมาต๋างบ่เอาห้ามขาดกำหนดหื้อได้ขึ้นมาหล่อข้าวนั้นเดือน 6 เพ็ญ คืนมาหนหลังหื้อครบเสี้ยงแท้บอกไปได้แจ้ง"[252]

อย่างไรก็ดี ค่อนข้างน่าสงสัยว่าปริมาณผลผลิตเกี่ยวกับข้าวของน่านอยู่ในระดับใด นักวิชาการมักเห็นตรงกันว่าน่านมีความสามารถในการผลิตข้าวพอที่จะไม่เผชิญกับสภาวะอดอยากในรัฐ ต่อกรณีนี้ ชฎาพร จีนชาวนา เห็นว่า น่านสามารถผลิตข้าวได้มากพอบริโภคภายในรัฐ แต่ไม่มาก

---

[251] H. Warington Smyth. Five years in Siam, from 1891 to 1896, (London : Murray, 1898),p. 109.

[252] โครงการศึกษาชนชาติไท มหาวิทยาลัยพายัพ ร่วมกับ ประชาคมเมืองน่าน. สืบสานอดีตอันเรืองรองของเมืองน่าน : ข้อมูลและมุมมองใหม่ทางโบราณคดี ประวัติศาสตร์ และชาติพันธุ์ : การสัมมนาทางวิชาการ ณ โรงแรมซิตี้พาร์คจังหวัดน่าน วันที่ 18-21 ธันวาคม 2540, หน้า 173.

พอที่จะส่งออก และการไม่มีการส่งออกข้าวนี้เองที่ทำให้น่านไม่ต้องเผชิญกับภาวะขาดแคลนข้าว[253] แต่หลักฐานร่วมสมัยของ Stringer ระบุมีพ่อค้าโคจากเมืองแพร่เข้ามาซื้อข้าวในเมืองน่าน[254] พอพันธ์ อุยยานนท์ ให้ความเห็นว่า แม้ระบบชลประทานจะทำให้พื้นที่ในมณฑลพายัพมีผลผลิตข้าวต่อไร่อยู่ค่อนข้างดี (ดีกว่ามณฑลพิษณุโลก และนครสวรรค์) แต่ด้วยปริมาณแรงงานและการถือครองที่ดินทำให้การผลิตเพื่อส่งออกยังไม่ขยายตัว[255] ทั้งนี้ไม่ว่าคำตอบของข้อสงสัยดังกล่าวจะเป็นไปในทิศทางใด แต่สิ่งหนึ่งที่อาจพอยืนยันได้คือการฟื้นฟูระบบชลประทานและการบุกเบิกที่นาของเจ้าผู้ปกครองน่านอยู่ในขั้นประสบความสำเร็จพอสมควรในการเลี้ยงดูประชากรของเมืองและสร้างความมั่นคงทางอาหารภายในเอาไว้ได้

4.2.2 กำแพงที่ไม่เคยถูกตี

กำแพงเมือง สำหรับรัฐในยุคจารีตคือปราการสำหรับป้องกันเมืองจากศัตรู เป้าประสงค์หลักของการสร้างกำแพงเมืองคือเป็นการป้องกันผู้อยู่อาศัยภายในตัวเมืองจากผู้รุกรานภายนอก ดังนั้นกำแพงจึงถูกมุ่งหวังให้สร้างอย่างมั่นคงและแข็งแกร่งพอจะรับมือกับภัยสงคราม ทั้งนี้ กำแพงยังมีประโยชน์ใช้สอยได้ด้านอื่นพ่วงมากับการก่อสร้างด้วยเช่นกัน กำแพงเมืองนอกจากจะใช้ป้องกันคนจากภายนอกแล้ว ยังมีหน้าที่ควบคุมการเข้าออกของพลเมืองภายในด้วย เพราะช่องทางออกจากกำแพงสามารถออกได้ผ่านทางประตูเพียงเท่านั้น และตามประตูจะมีนายประตูคอยตรวจการเข้าออกของผู้คนและดูแลความสงบ รวมถึงดูแลสิ่งก่อสร้างสาธารณะประโยชน์ เช่นศาลาที่พัก ในอาณาบริเวณของประตู[256] นอกจากนี้กำแพงที่ใหญ่โตและน่าเกรงขามจะเป็นจุดสังเกตของผู้มาเยือนจากภายนอก และเป็นการย้ำเตือนให้ผู้มาเยือนทราบถึงความมั่นคงของดินแดนและสร้างความยำเกรงให้กับศัตรู ดังนั้นแล้ว เมืองของรัฐจารีตที่สมบูรณ์จึงต้องมีกำแพงล้อมรอบอย่างมั่นคง

ในกรณีของน่าน กำแพงในยุคแรกที่ถูกก่อขึ้นล้อมตัวเวียงของน่านที่ฟื้นฟูขึ้นใหม่ในยุคเจ้าอัตถวรปัญโญมีวัสดุหลักเป็นท่อนซุง การก่อกำแพงด้วยซุงสะท้อนให้ถึงสภาพความพร้อมของน่านในระยะเริ่มต้นว่ายังไม่มีความพร้อมทั้งในด้านกำลังคนและทรัพยากรมากพอขนาดจะสร้างกำแพง

---

[253] ชฎาพร จีนชาวนา, “การวิเคราะห์สังคมเมืองน่านจากกฎหมายอาณาจักรหลักคำ (พ.ศ.2395-2451)”, หน้า 48.

[254] C. E. W.Stringer, Report by Mr. C. E. W. Stringer of a journey to the Laos State of Nan, Siam. (London: Printed for H.M.S.O. by Harrison and Sons, 1888), p. 7.

[255] พอพันธ์ อุยยานนท์, ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจ 5 ภูมิภาคของไทย. (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2558), หน้า 152 – 153.

[256] ดู ภาคผนวก ใน ชฎาพร จีนชาวนา, “การวิเคราะห์สังคมเมืองน่านจากกฎหมายอาณาจักรหลักคำ (พ.ศ.2395-2451)”.

อย่างมั่นคงที่ทำด้วยอิฐ แต่ทั้งนี้ การลงหลักและสร้างกำแพงขึ้นในบริเวณเวียงเก่าของน่าน ซึ่งค่อนข้างแตกต่างจากการย้ายศูนย์กลางไปมาระหว่างเมืองงั่ว เวียงพ้อ และแช่แห้งในระยะแรก การสร้างกำแพงจึงเป็นตัวยืนยันที่ค่อนข้างชัดเจนว่า เจ้าผู้ปกครองน่านในช่วงเวลาดังกล่าวเลือกที่ปักหลักอย่างมั่นคงในตัวเวียงของน่าน และเลือกที่จะใช้เป็นศูนย์กลางถาวร แม้ในความเป็นจริงจะเกิดอุทกภัยขึ้นในปี พ.ศ. 2370 จนกำแพงเมืองฝั่งตะวันออกพังลงไป แต่การย้ายเมืองไปพื้นที่ใหม่ก็ยังอยู่ในบริเวณใกล้เคียงกับเมืองน่านเดิม และเมื่อถึง พ.ศ. 2398 ก็ย้ายกลับมายังอาณาบริเวณเดิมอีกครั้ง

พร้อมๆกับการย้ายเมืองกลับลงมาตำแหน่งเดิมในสมัยของเจ้าอนันตวรฤทธิเดช กำแพงเมืองน่านก็ถูกสร้างขึ้นใหม่จากอิฐในปี พ.ศ. 2398 ด้วยเช่นกัน ซึ่งถือว่าเป็นการสร้างกำแพงก่ออิฐที่ค่อนข้างช้าเมื่อเทียบกับการกลับมาบูรณะตัวเมืองน่านที่มีมาตั้งแต่สมัยเจ้าอัตถวรปัญโญ ซึ่งอาจเป็นผลต่อเนื่องมาจากด้านความพร้อมสำหรับเจ้าผู้ปกครองในการปรับปรุงตัวเมืองครั้งใหม่ เพราะน่านในช่วงเวลาดังกล่าวกลายเป็นรัฐที่ค่อนข้างเข้มแข็งและมีความมั่นคงแล้ว รวมถึงปริมาณพลเมืองในรัฐเองก็มีจำนวนเพิ่มมากพอที่จะทำการก่อสร้างสิ่งปลูกสร้างขนาดใหญ่[257] เพราะการก่อกำแพงด้วยอิฐจำเป็นต้องมีกำลังคนรวมถึงกำลังทรัพย์ทั้งเพื่อจะเผาอิฐ, รื้อกำแพงส่วนเก่า และก่อตัวกำแพงใหม่รอบตัวเมือง น่าสังเกตว่าการก่อกำแพงเป็นโครงการที่เกิดขึ้นหลังจากการประสบความล้มเหลวในการร่วมทัพสยาม-ล้านนาในการตีเมืองเชียงตุง โครงการการสร้างกำแพงที่มั่นคงแข็งแรงของเจ้าอนันตวรฤทธิเดชจึงอาจได้รับแรงบันดาลใจมาจากกำแพงเมืองเชียงตุงที่สามารถต่อต้านกองทัพขนาดใหญ่ได้สำเร็จ และอาจเป็นการปรับปรุงการตั้งรับขนานใหญ่เพื่อรับมือกับสงครามเอาคืนของพม่าที่อาจเกิดขึ้นตามมา

ต่อข้อสงสัยเรื่องประสิทธิภาพของกำแพงกับการต่อต้านผู้รุกราน เมื่อพิจารณาเปรียบเทียบจากรัฐจารีตในช่วงพุทธศตวรรษที่ 24 ซึ่งรัฐเมืองท่าจำนวนมากมีการติดต่อกับชาวตะวันตกและแลกเปลี่ยนทางวัฒนธรรมเกี่ยวกับประเพณีสงครามมาบางส่วนแล้ว การสร้างกำแพงของเมืองน่านดูจะยังหลงอยู่ในยุคสงครามแบบเก่า และรูปแบบของกำแพงยังคงเป็นการสร้างโดยไม่มีองค์ความรู้ในเรื่องการสร้างป้อมปราการอย่างตะวันตกเข้ามาผสม กำแพงยังคงเป็นกำแพงก่ออิฐ ตัวกำแพงมีใบเสมาถี่ มีการขุดคูน้ำรอบกำแพง และก่อหอรบสำหรับบรรจุปืนใหญ่ ซึ่งเป็นรูปแบบที่พบได้ทั่วไปในรัฐจารีตตอนในภาคพื้นทวีปของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ทั้งนี้อาจเป็นเพราะจารีตในการทำสงครามของน่านยังคงอยู่ในลักษณะเดิม เนื้ออ่อน ขรัวทองเขียว ตั้งข้อสังเกตว่า หากพิจารณาจากการขอพระราชทานอาวุธของเจ้าผู้ปกครองน่านต่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวแห่ง

---

[257] ช่วงปลายพุทธศตวรรษที่ 24 – ต้นพุทธศตวรรษที่ 25 เฉพาะส่วนตัวเมืองในกำแพง Smyth ประมาณการไว้ที่ 10,000 คน และอ้างการประมาณประชากรทั้งรัฐโดย McCarthy ไว้ว่าน่าจะมีราว 250,000 คน (ดู H. Warington Smyth, Five years in Siam, from 1891 to 1896, p. 116.) อย่างไรก็ตามจำนวนดังกล่าวเป็นเพียงการคาดคะเน

รัตนโกสินทร์แล้ว อาวุธที่ดีที่สุดน่าจะเป็นปืนหามแล่น[258] (ปืนใหญ่ขนาดเล็กสำหรับสามคน กระสุนขนาดเส้นผ่าศูนย์กลางราวนิ้วครึ่ง) ซึ่งแสดงให้เห็นว่ากองทัพของน่านเองก็ยังคงอยู่ในรูปแบบของกองทัพยุคเก่าในยุคจารีต คติการรบจึงยังคงวนเวียนอยู่กับค่านิยมเดิมของยุคจารีต รวมถึงค่อนข้างชัดเจนว่าความมุ่งหวังของการสร้างกำแพงในลักษณะดังกล่าวของเจ้าผู้ปกครองน่าน สร้างขึ้นเพื่อมีไว้ตั้งรับกับการรุกรานจากกองทัพรัฐจารีตตอนในภาคพื้นทวีปซึ่งมีรูปแบบกองทัพในลักษณะเดียวกับน่าน ไม่ได้มีไว้เพื่อรับมือกับกองทัพรูปแบบใหม่ของชาวตะวันตก

อนึ่ง การตัดสินว่ากำแพงแบบรัฐจารีตจะอ่อนแอเมื่อรับมือกับอำนาจการทำลายของกองทัพแบบตะวันตกอาจจะเป็นเรื่องด่วนสรุปเกินไป หากพิจารณาเปรียบเทียบจากการสำรวจเชียงตุงและเชียงรายของ ยอร์ช ยังฮัสแบนด์ กำแพงในรูปแบบเก่าเมื่อรวมกับชัยภูมิที่ตั้งแล้วยังอาจสร้างปัญหาให้กับกองทัพอังกฤษได้ โดยอาจต้องใช้เวลาเป็นอาทิตย์ในการทำลายกำแพง และแม้ไม่มีกองทัพประจำการ แต่พลเมืองที่มีอาวุธปืนประจำบ้านเรือนอาจกลายเป็นทหารรักษาเมืองติดอาวุธได้ทุกเมื่อ[259] นอกจากนี้ ในความเป็นจริงแล้ว กำแพงเมืองน่านที่แม้จะเป็นกำแพงแบบยุคเก่า แต่ก็ยังสร้างความสนใจให้กับชาวตะวันตกที่มาเยือนอยู่บ่อยครั้งในฐานะสิ่งก่อสร้างที่โดดเด่นแรกสุดที่พบเจอในตัวเวียงน่าน[260] และการดูแลรักษาที่ทำให้สภาพยังคงดูมั่นคงแข็งแรงอยู่[261]

อย่างไรก็ตาม กำแพงเมืองน่านที่สร้างขึ้นไม่ได้มีโอกาสทดสอบอำนาจปืนใหญ่ของข้าศึกไม่ว่าจะในรูปแบบของรัฐจารีตหรือกองทัพตะวันตก เพราะเมื่อเข้าช่วงปลายพุทธศตวรรษที่ 24 และต้นพุทธศตวรรษที่ 25 แล้ว สงครามที่เกิดขึ้นทั้งหมดถูกผลักออกไปยังเขตพื้นที่ชายแดนและเกิดขึ้นนอกเหนือดินแดนในอาณัติของน่านทั้งสิ้น ซึ่งในด้านหนึ่งถือเป็นความสำเร็จของเจ้าผู้ปกครองน่านที่ทำให้พื้นที่ของตนไม่ต้องประสบกับสภาพการเป็นสนามรบ และเมื่อพ้นปลายพุทธศตวรรษที่ 24 เป็นต้นไป สมรภูมิที่น่านต้องเผชิญก็เปลี่ยนไปอยู่บนโต๊ะเจรจาระหว่างสยามกับฝรั่งเศสแทน หน้าที่ของกำแพงเมืองน่านในการป้องกันพลเมืองจึงลดลงตามลำดับ

ดังนั้น ในแง่หนึ่ง การสร้างกำแพงเมืองน่านจึงเป็นตัวชี้วัดสถานะและความมั่นคงของรัฐน่านและเจ้าผู้ปกครองน่านในศูนย์กลางการปกครองไปในตัว และแม้ว่ากำแพงเมืองน่านจะไม่ได้เผชิญบท

---

[258] เนื้ออ่อน ขรัวทองเขียว, “รัฐสยามกับล้านนา”, (วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2553), หน้า 123.

[259] ยอร์ช ยังฮัสแบนด์ ; สุทธิศักดิ์ ปาลโพธิ์, แปล, พันแปดร้อยไมล์จากพม่าสู่สยาม : ปฏิบัติราชการลับในเมืองเชียงตุง.(กรุงเทพฯ : ริเวอร์ บุ๊คส์, 2560), หน้า 175 – 184.

[260] H. Warington Smyth, Five years in Siam, from 1891 to 1896, p. 114.

[261] C. E. W. Stringer, Report by Mr. C. E. W. Stringer of a journey to the Laos State of Nan, Siam, p. 6.

ทดสอบจากสงครามที่เกิดขึ้นประชิดเมือง แต่หน้าที่ในการดูแลรักษาความสงบภายในเมืองและหน้าที่ในการแสดงออกถึงความพร้อมของเจ้าผู้ปกครองยังคงปรากฏให้เห็นอยู่เสมอมา

4.2.3 กฎหมายพระเจ้าน่าน

การประสบความสำเร็จในการฟื้นฟูตัวเวียงซึ่งเป็นศูนย์กลางหลัก และความสำเร็จในการขยายตัวของชุมชนในแหล่งพื้นที่ต่างๆในช่วงต้นพุทธศตวรรษที่ 24 เป็นความสำเร็จที่ทำให้เจ้าผู้ปกครองน่านสามารถดำเนินกิจการทางการเมืองของรัฐในแง่ต่างๆได้สะดวกมากยิ่งขึ้น อย่างไรก็ตาม ในแง่ของการปกครองในลักษณะการกระจายอำนาจในยุคจารีตแล้ว การเกิดขึ้นของชุมชนจำนวนมากอาจนำมาซึ่งปัญหาการกระทบกระทั่งระหว่างชุมชนได้ และโดยเฉพาะอย่างยิ่ง ชุมชนต่างๆที่อาจมีธรรมเนียมปฏิบัติต่างกัน และต่างขึ้นกับมูลนายหรือขุนนางที่ไม่ได้มีความยึดโยงกัน การปกครองในลักษณะดังกล่าวจึงจำเป็นต้องมีกฎหมายประจำรัฐที่พื้นที่ต่างๆรับไปปฏิบัติใช้ เพื่อสร้างแนวทางหลักสำหรับการสร้างความสงบของดินแดนใต้ปกครอง ทั้งยังเป็นการเชื่อมโยงพื้นที่ต่างๆเข้าด้วยกันด้วยอำนาจประกาสิทธิ์ของกฎหมาย อำนาจทางกฎหมายดังกล่าวนี้เองที่เป็นสิทธิของเจ้าผู้ปกครองน่านซึ่งถือความเป็นเจ้าผู้ปกครองสูงสุดในการปกครองจะประกาศบังคับใช้ ตัวบทกฎหมายที่ถูกกล่าวถึงมากที่สุด เพราะถือว่าเป็นกฎหมายพิเศษที่บังคับใช้ในน่านและมีการบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษรหลงเหลือมายังยุคปัจจุบันอย่างชัดเจน คือ “อาณาจักรหลักคำ” พ.ศ. 2395

แม้ว่าน่านจะเป็นรัฐที่ฟื้นฟูตัวเองขึ้นมาใหม่ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 24 แต่มรดกทางวัฒนธรรมล้านนายังคงเป็นพื้นฐานสำคัญที่ติดอยู่กับวัฒนธรรมและการก่อร่างสร้างเมืองของน่านมาโดยตลอด คติความเชื่อแบบเก่าและแบบแผนจารีตที่มาแม่แต่เดิมยังคงส่งอิทธิพลต่อการปกครองและการเข้าใจโลกของชนชั้นปกครองน่านอยู่เสมอ ความรู้และทัศนะการมองโลกในลักษณะดังกล่าวถูกตอกย้ำและถ่ายทอดเป็นศาสตร์การปกครองที่มีการสั่งสอนและเรียนรู้สืบต่อกันมาโดยระบบการศึกษาจากวัด ดังนั้น โดยพื้นฐานของสังคมแล้ว แม้จะฟื้นฟูความเป็นรัฐและสร้างชุมชนอยู่อาศัยขึ้นมาใหม่ แต่การพิจารณาคดีความรวมถึงประเพณีจารีตของน่านยังคงเป็นการอาศัยชุดความรู้และชุดความคิดแบบเดิมที่มีสืบต่อกันในล้านนา คืออาศัยการติดสินตามหลักคัมภีร์ธรรมศาสตร์ คำสอนพญามังราย และหลักชุดกฎหมายอื่นๆที่เคยมีมา เช่น *อานาจักแลธัมม์จักเทียมกัน* แม้แต่ตัวบทกฎหมายบางหมวดในชุดกฎหมายใหม่ของอาณาจักรหลักคำก็ยังคงสะท้อนรูปแบบวิธีการพิจารณาความและการตัดสินคดีที่อิงอยู่กับชุดองค์ความรู้ที่มีปรากฏในตัวบทกฎหมายยุคก่อนหน้า เช่นการพิจารณาโทษเกี่ยวกับเรื่องเรือกสวนไร่นา การพิจารณาความเกี่ยวกับไพร่ หรือความพยายามใช้หลักคิดทางศาสนาและหลักคำสอนตามประเพณีเป็นตัวกำกับการตัดสินคดีความ

อย่างไรก็ตามตัวบทกฎหมายใหม่ใน “อาณาจักรหลักคำ” ซึ่งบัญญัติขึ้นใหม่ในปี พ.ศ. 2395 ยังคงมีตัวข้อกฎหมายอื่นที่มีความแตกต่างและเป็นข้อบัญญัติใหม่ซึ่งสอดคล้องกับสถานการณ์ด้วย ในกฎหมายอาณาจักรหลักคำนอกจากจะให้ความสำคัญกับเรื่องการลักขโมย การพนัน การประมงในแม่น้ำ การจ้างเรือ การปรับไหมกรณีละเมิดผู้อื่น และการลงโทษการปลอมแปลงเงินแล้ว สิ่งที่ดูพิเศษสำหรับตัวกฎหมายดังกล่าวคือ จดหมายนาศักดิ์ ซึ่งเป็นการกำหนดยศศักดินาใหม่สำหรับชนชั้นปกครองและขุนนางของน่าน และกฎหมายอีกข้อคือกรณีการห้ามสูบฝิ่นในพระราชอาณาเขต โดยกฎหมายห้ามสูบฝิ่นของเมืองน่านเป็นกฎหมายที่ค่อนข้างรุนแรงและบังคับใช้กับทุกคน ไม่ว่าจะเป็นชนชั้นปกครอง พลเมือง หรือชาวต่างชาติ ฝิ่นถูกห้ามสูบและห้ามขาย ผู้ที่ถูกจับได้ว่าสูบฝิ่นจะถูกจำคุกถึง 3 ปี รวมถึงริบทรัพย์เป็นของหลวง และหากใคร(เจาะจงไปที่คนจีน) ที่ติดฝิ่นจนเกินเยียวยาจะถูกขับออกจากพระราชอาณาเขต

ชฎาพร จีนชาวนา มองว่า มีปัจจัยสำคัญ 2 ประการที่เป็นสาเหตุของการออกกฎหมายใหม่ในฐานะอาณาจักรหลักคำ คือความต้องการสร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของพื้นที่ใต้ปกครองของเจ้าผู้ปกครองน่าน และเป็นความพยายามปฏิรูปกฎหมายเพื่อป้องกันการแทรกแซงจากสยามหรือเจ้าอาณานิคมตะวันตก ที่อาจใช้ช่องว่างเรื่องความยุติธรรมทางกฎหมายเป็นข้ออ้างในการแผ่อิทธิพลเข้ามาในเขตปกครองของน่าน

อย่างไรก็ดี ชฎาพรยังคงเห็นว่าตัวบทกฎหมายส่วนใหญ่ยังคงมุ่งเน้นไปที่การสร้างระเบียบของสังคม ข้อเสนอในเรื่องการปฏิรูปกฎหมายเพื่อรับมือความเปลี่ยนแปลงอาจยังตั้งข้อสงสัยได้ว่าความเปลี่ยนแปลงในมโนทัศน์ของเจ้าผู้ปกครองน่านเป็นการรับมือต่อสภาพความเปลี่ยนแปลงในระดับไหน ข้อเท็จจริงที่ว่าตัวกฎหมายยังคงกำหนดโทษของคนในสังกัดศักดินาน่านอยู่ในระดับรุนแรงรวมถึงยังเจือผสมไปด้วยความเชื่อเกี่ยวกับภูตผีวิญญาณ อาจไม่ได้ช่วยชี้ให้เห็นว่าเป็นความพยายามปรับตัวกฎหมายให้สอดคล้องกับวัฒนธรรมของตะวันตกเท่าใดนัก การออกกฎหมายจึงอาจไม่ได้เป็นความพยายามในการรับมือกับชาติตะวันตก แต่เป็นการรับมือเพื่อให้สอดคล้องกับความเปลี่ยนแปลงทางสังคมภายในอันเป็นผลกระทบจากการเข้ามาของวัฒนธรรมใหม่ เช่นการสูบฝิ่น และการไหลเวียนของการค้าที่มีเพิ่มขึ้นมากกว่า

คดีความซึ่งเกิดขึ้นจะถูกพิจารณาตามตัวบทกฎหมายโดยขุนนางปกครองตามส่วนพื้นที่ต่างๆ ซึ่งแบ่งเป็นเขต*ในเวียง*(เมืองน่าน) และ*หน้าบ้าน*(เมืองซึ่งขึ้นกับเมืองน่านโดยตรง) ซึ่งจะพิจารณาความโดยเค้าสนามหลวง และ*หัวเมืองนอก*(เมืองบริวาร/เมืองขึ้นที่มีเจ้าปกครองเมือง) ที่จะอาศัยการ

พิจารณาความโดยพ่อเมืองนั้นๆ[262] การพิจารณาคดีโดยเค้าสนามของน่านจะพิจารณาโดยขุนสนาม 32 คน แล้วนำความขึ้นอ่านถวายเจ้าผู้ปกครองน่าน ซึ่งจะพิจารณาร่วมกับเจ้าขันห้าใบ ซึ่งเป็นที่ปรึกษาราชการของเจ้าผู้ปกครองน่าน ก่อนจะมีคำตัดสินเป็นเด็ดขาด ขุนสนามทั้ง 32 คน ในเค้าสนามหลวงนั้นเป็นตำแหน่งที่ค่อนข้างน่าสนใจ เพราะเป็นขุนนางที่มีบทบาทกำกับดูแลในกิจการต่างๆภายในดินแดนของรัฐน่าน โดยมีพญาปิ้น 4 นาย เป็นแกนหลัก และขุนนางชั้นพญาอื่นๆ อีก 28 คน[263]

ตำแหน่ง “พญา” และ “แสนหลวง” ออกจะค่อนข้างเป็นตำแหน่งเฟ้อ และหากย้อนกลับไปในอดีต ตำแหน่งพญามักจะถูกใช้เรียกสำหรับขุนกินเมือง ขณะที่ตำแหน่งแสนหลวงเคยเป็นตำแหน่งขุนนางระดับสูงสุดในราชสำนักล้านนา (คู่กับสามล้าน) การผ่อนคำมาใช้กำกับตำแหน่งขุนนางต่างๆในช่วงเวลาดังกล่าวจึงเป็นความพยายามเลียนแบบตำแหน่งในยุคเก่าแต่เปลี่ยนบริบทและความหมายของตำแหน่งไปมากแล้ว ทั้งนี้ รัตนาพร เศรษฐกุล ตั้งข้อสังเกตว่า ตำแหน่งต่างๆทั้ง 32 ตำแหน่งของเค้าสนามหลวงเป็นตำแหน่งที่คล้ายกับการจัดการปกครองของกรุงเทพฯ และมีแนวโน้มว่าการจัดตำแหน่งรวมถึงการจัดระบบศักดินาของน่านจะได้รับอิทธิพลจากรูปแบบการปกครองของราชสำนักกรุงเทพฯ[264]

ในแง่ของการสร้างความสงบสุขและมาตรฐานทางสังคม อาจพูดได้ว่า กฎหมายตัวใหม่ของเจ้าผู้ปกครองน่านประสบความสำเร็จในการสร้างความสงบราบคาบภายในเขตเมืองเป็นอย่างดี Smyth และ Stringer รายงานความเห็นตรงกันว่า กฎหมายที่รุนแรงของน่านทำให้พลเมืองไม่กล้าทำผิด และนักโทษก็มีน้อยมาก ทั้งนี้ต้องผลสำเร็จกึ่งหนึ่งมาจากความเอาใจใส่ของเจ้านายและเค้าสนามเมืองน่านที่ขึ้นพิจารณาคดีความอย่างสม่ำเสมอ[265] และบังคับใช้กฎหมายดังกล่าวอย่างเข้มงวด กรณีตัวอย่างหนึ่ง ตามรายงานการเดินทางของ Smyth คือ กรณีบุตรเจ้าเมืองสาที่ติดฝิ่น ซึ่งถูกจับกุมโดย

---

[262] รัตราพร เศรษฐกุล, “ประวัติศาสตร์สังคมเมืองน่านก่อนการปฏิรูปการปกครองพ.ศ. 2442” ใน โครงการศึกษาชนชาติไท มหาวิทยาลัยพายัพ, ประชาคมเมืองน่าน. “สืบสานอดีตอันเรืองรองของเมืองน่าน : ข้อมูลและมุมมองใหม่ทางโบราณคดี ประวัติศาสตร์และชาติพันธุ์”, หน้า 64.

[263] อ้างแล้ว, หน้า 61 – 62.

[264] อ้างแล้ว, หน้า 61.

[265] ทุกวัน วันละ 4 ชั่วโมง ในช่วงตอนบ่าย (ดู : C. E. W Stringer, Report by Mr. C. E. W. Stringer of a journey to the Laos State of Nan, Siam, p. 6.)

ขุนนางจากเมืองน่านและพิพากษาให้ประหารชีวิต โดยเจ้าเมืองสายอมรับการตัดสินและพูดแต่เพียงว่า *“หากเจ้าไม่รักษากฎหมาย ที่ไหนไพร่จะทำตาม”*[266]

ในแง่ของการปกครองแล้ว การออกกฎหมายเพื่อบังคับใช้ใน *“นครสถานบ้านเมืองแห่งเรา”* ยังเป็นการแสดงออกถึงทัศนะของเจ้าผู้ปกครองน่านต่อสถานะความเป็นรัฐที่ตนเองปกครองอยู่อีกกรณีด้วย การออกกฎหมายที่บังคับใช้ดังกล่าวแสดงสถานภาพความเป็นเจ้าผู้ปกครองน่านที่ถืออำนาจสิทธิ์สูงสุดในดินแดนใต้ปกครองของตนเอง กฎหมายคือการประกาศใช้อาญาสิทธิ์ดังกล่าว ซึ่งขุนนางและมูลนายใต้อำนาจที่แม้จะมีอิสระค่อนข้างมากในการดูแลพื้นที่ของตนแต่สุดท้ายก็ต้องยินยอมอยู่ภายใต้อำนาจอาชญาดังกล่าว ภายใต้การประกาศใช้อาณาจักรหลักคำ เจ้าผู้ปกครองน่านได้วาดพื้นที่ใต้ปกครองตามทัศนะของตนให้ปรากฏให้เห็นอย่างเป็นรูปธรรมขึ้นด้วยเช่นกัน เพราะกฎหมายดังกล่าวไม่ได้เพียงบังคับใช้ในเวียงน่าน หรือเมืองในพันนาของน่าน แต่ยังประกาศไปถึง -

> *“...เจ้าพระยาเมืองเลน เจ้าราชวงศ์เมืองเลน เจ้าเมืองเชียงแขง เจ้าเมืองหลวง เจ้าเมืองเชียงลาบ เจ้าเมืองพูคา เจ้าเมืองล้าและขัติยราชวงสา...”*[267]

และประกาศซ้ำอีกครั้งในเรื่องข้าลักไปไทลักมาถึงขอบเขตพรมแดนของตนเองว่า -

> *“เขตแดนบ้านเมืองเราทั้ง 4 เมือง คือว่า แขวงจักรวรรดิฝ่ายใต้ ตั้งแม่ตีนเป็นแดน ลัดไปแม่เงา ขึ้นไปเมืองยวม เมืองลา เมืองปอน ชมาจ ผาบ่องตัดมายเมินตัดไปป่าแป ป่าเลา เมืองคอง เมืองแคนน้อย เชียงดาว เมืองฝาง หนองขวาง เมืองเอียน เมืองภาร(พาน) ภยาว(พะเยา) ตัดไปด้านเชียงของ ลงมาซลาวสบคอบสบแบง เมืองเงิน พูแดนดินพูหลักหมื่นหลักพโคสามแสนเป็นที่สุด”*[268]

ภาพพื้นที่พรมแดนที่ถูกวาดขึ้นผ่านการประกาศอำนาจดังกล่าวคือพื้นที่ซึ่งเจ้าผู้ปกครองน่านถืออำนาจสิทธิ์ขาดอย่างชัดเจน และการประกาศดังกล่าวชี้ให้เห็นอย่างชัดเจนว่าเจ้าผู้ปกครองน่าน (โดยเฉพาะเจ้าอนันตวรฤทธิเดช) ต้องการความเป็นเอกภาพของดินแดนภายใต้สังกัดอำนาจของตนเอง

---

[266] “If the Chaos do not obey the laws, how shall the people do so?” ดูเพิ่มใน H. Warington Smyth, Five years in Siam, from 1891 to 1896, p. 190.

[267] ดู ภาคผนวก ใน ชฎาพร จีนชาวนา, “การวิเคราะห์สังคมเมืองน่านจากกฎหมายอาณาจักรหลักคำ (พ.ศ.2395-2451)”.

[268] อ้างแล้ว.

การประกาศบัญญัติทางกฎหมายเพื่อบังคับใช้ในพื้นที่ต่างๆยังไม่เพียงเป็นแค่การประกาศอำนาจต่อผู้ใต้ปกครองของตนเองเท่านั้น โดยนัยยะแล้ว คนต่างถิ่นที่เข้ามายังอาณาบริเวณที่เจ้าผู้ปกครองน่านอ้างสิทธิอำนาจอยู่จะต้องอยู่ภายใต้การบังคับใช้กฎหมายดังกล่าวด้วย การรับรู้ถึงอำนาจทางกฎหมายของคนต่างถิ่นภายใต้ดินแดนในอาณัติของเจ้าผู้ปกครองน่านจึงเป็นการประกาศพื้นที่ทางอำนาจให้เจ้าผู้ปกครองรัฐอื่นได้รับรู้ และการยอมรับอำนาจทางกฎหมายก็หมายถึงการยอมรับการมีอยู่ของเจ้าผู้ปกครองน่านไปในตัวด้วยเช่นกัน ซึ่งในความเป็นจริงแล้ว ข้อกฎหมายค่อนข้างแสดงให้เห็นถึงการยอมรับอำนาจระหว่างกันของเจ้าผู้ปกครองในแต่ละท้องที่ของอดีตอาณาจักรล้านนาด้วยเช่นกัน เพราะปรากฏว่าตัวกฎหมายอาณาจักรหลักคำได้มีบัญญัติในเรื่องการส่งคนข้ามแดน อันเป็นการสร้างความร่วมมือระหว่างเจ้าผู้ปกครองน่าน ลำปาง ลำพูน และเชียงใหม่[269] ในการป้องกันไม่ให้ไพร่หนีออกจากดินแดนของรัฐเพื่อย้ายไปยังเขตของรัฐอื่น

ดังนั้น ในแง่ของการปกครอง กฎหมายจึงไม่ได้มีความสำคัญเพียงแค่ตัวบทบัญญัติและการบังคับใช้เพื่อสร้างมาตรฐานทางสังคมเท่านั้น มุมมองในด้านองค์ประกอบที่มาของกฎหมายทำให้เราสามารถทราบถึงโลกทัศน์และอิทธิพลขององค์ความรู้ในช่วงเวลาของผู้ออกกฎหมาย ขณะที่มุมมองต่อการประกาศใช้กฎหมายมีความสำคัญในแง่ของการประกาศอำนาจ สิทธิธรรม และการแสดงความเป็นผู้ปกครองอยู่ในตัว กฎหมายเป็นทั้งการแสดงสิทธิอำนาจในการชี้นำสังคมของเจ้าผู้ปกครองต่อพลเมืองใต้ปกครอง และเป็นการยืนยันพื้นที่ทางอำนาจของเจ้าผู้ปกครองน่านต่อผู้ปกครองอื่นในเวทีของการเมืองระดับรัฐ

4.2.4 พระธาตุแช่แห้ง

พระธาตุแช่แห้งเป็นศาสนสถานที่สำคัญเป็นอันดับต้นๆของน่าน ไม่ใช่เพียงเพราะเป็นที่เคารพสักการะในฐานะที่เชื่อกันว่ามีอัฐิธาตุของพระพุทธเจ้าอยู่เท่านั้น แต่สถานะของตัวพระธาตุแช่แห้งยังมีความผูกพันเชื่อมโยงกับประวัติศาสตร์การปกครองน่านอย่างแยกกันไม่ออกอีกด้วย ความสำคัญดังกล่าวทำให้พระธาตุแช่แห้งเป็นศาสนสถานที่ถูกกล่าวถึงบ่อยครั้งที่สุดในพงศาวดารน่าน

พระธาตุแช่แห้งถูกสร้างขึ้นในสมัยของพญาครานเมือง ช่วงพุทธศตวรรษที่ 19 ตามบันทึกประวัติศาสตร์ของน่าน พระธาตุดังกล่าวเป็นสัญลักษณ์ของความสัมพันธ์ระหว่างน่านและสุโขทัย เพราะพญาครานเมืองผู้ปกครองเมืองพัว(ปัว)ได้รับแบ่งอัฐิธาตุของพระพุทธเจ้ามาด้วยการลงไปช่วยพญาสุโขทัยสร้างวัดหลวงอภัย อัฐิธาตุขนาดเท่าเมล็ดผักกาดดังกล่าวถูกบรรจุไว้ในเจดีย์ที่สร้างไว้บน

---

[269] ไม่ทราบว่าทำไมถึงไม่มีแพร่

ดอยภูเพียง ซึ่งโดยสัญลักษณ์แล้วน่าจะเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ของชาวกาวมาแต่เดิม และการเข้ามาประดิษฐานของพระธาตุย่อมหมายถึงการที่ศาสนาพุทธกลายมาเป็นความเชื่อหลักของดินแดน ตัวพระธาตุเองยังถูกพงศาวดารน่านอ้างว่ามีความเกี่ยวพันกับการเคลื่อนย้ายของศูนย์กลางน่านอีกด้วย แม้ว่าเหตุปัจจัยของการย้ายศูนย์กลางอาจมีได้หลายประการ แต่เหตุผลที่พงศาวดารน่านให้น้ำหนักไว้มากที่สุดคือเรื่องที่พญากานเมืองต้องการบูชาพระธาตุและ *“ไหว้สาชู่วันชู่ยาม”*[270]

การที่ผู้บันทึกพงศาวดารของน่านในช่วงสมัยหลังให้น้ำหนักของการเคลื่อนย้ายศูนย์กลางอำนาจกับศาสนสถาน อาจเป็นอิทธิพลของศาสนาที่มีผลต่อความคิดและการจัดลำดับความสำคัญของตัวผู้บันทึกพงศาวดารเองที่อยู่ภายใต้วัฒนธรรมซึ่งได้รับอิทธิพลและองค์ความรู้มาจากพุทธศาสนา อย่างไรก็ตาม ไม่อาจพูดได้ว่าความเชื่อในส่วนของเจ้าผู้ปกครองและพลเมืองจะไม่ส่งผลต่อข้อเท็จจริงดังกล่าว เพราะในยุคจารีต ศาสนาก็ถือเป็นตัวชี้วัดความชอบธรรมของเจ้าผู้ปกครองที่สำคัญ แต่ไม่ว่าจะด้วยเหตุผลของพลเมือง เจ้าผู้ปกครอง หรือผู้บันทึกพงศาวดารก็ตาม สิ่งที่ปรากฏออกมาในบันทึกประวัติศาสตร์คือ เรื่องราวประวัติศาสตร์รัฐน่านมีความผูกพันและพัวพันอยู่พระธาตุแช่แห้งอย่างแยกออกไม่ขาด และแม้ภายหลังจะเกิดทุพภิกขภัยในแถบเมืองภูเพียงจนต้องย้ายเมืองหลวงมายังเมืองน่าน แต่พื้นที่บริเวณดังกล่าวก็ยังติดต่อไปมาได้สะดวกกับที่ตั้งของพระธาตุแช่แห้ง

ความสำคัญของพระธาตุแช่แห้งจะยิ่งเพิ่มขึ้น และถูกอธิบายอย่างพิสดารขึ้นไปอีก เมื่อน่านถูกรวมเข้ากับล้านนาในช่วงต้นพุทธศตวรรษที่ 21 และถูกวัฒนธรรมของล้านนาเข้าครอบจนกลายเป็นวัฒนธรรมหลักในพื้นที่ ล้านนาซึ่งขณะนั้นกำลังรุ่งเรืองในด้านวรรณกรรมทางศาสนาได้แนะนำรูปแบบการเขียนงานชนิดใหม่ที่จะส่งอิทธิพลถึงความศักดิ์สิทธิ์ในการเล่าประวัติที่มาของเมืองน่านและพระธาตุแช่แห้ง นั่นคือการผูกโยงการเกิดขึ้นของเมืองและพระธาตุศักดิ์สิทธิ์ในแต่ละที่เข้ากับตำนานพระเจ้าเลียบโลก

การเล่าเรื่องในลักษณะตำนานพระเจ้าเลียบโลก คือ การโยงเรื่องราวของท้องถิ่นเข้ากับพุทธศาสนา โดยอ้างถึงการเสด็จมาของพระพุทธเจ้าตามสถานที่ต่างๆ และทรงทำนายไว้ว่าพื้นที่ดังกล่าวที่ทรงเยือนจะเกิดขึ้นเป็นเมือง จะมีผู้ปกครอง จะมีสังขารของพระองค์มาประดิษฐาน(เป็นเจดีย์) และพระศาสนาของพระโคตมพุทธเจ้าจะดำรงอยู่ในพื้นที่แห่งนี้ การเล่าในทำนองดังกล่าวเป็นการผสมกันระหว่างการอธิบายภูมิสถานที่มาของพื้นที่ต่างๆด้วยโลกทัศน์แบบพุทธ และเป็นการพยายามสร้างความชอบธรรม รวมถึงสร้างความมั่นคงให้พุทธศาสนา เรื่องเล่าไม่ได้ปฏิเสธการมีอยู่หรือประวัติการเกิดขึ้นของสิ่งต่างๆที่มีอยู่แล้ว แต่เรื่องเล่าเลือกที่จะย้อนกลับไปถึงอดีตที่ไกลกว่านั้น คือสมัยพุทธกาล และยืนยันว่า สิ่งต่างๆที่เกิดขึ้นตั้งอยู่ในพื้นที่ต่างๆเป็นเพียงการเติมเต็มคำทำนายของพระพุทธองค์ให้

---

[270] <u>พงศาวดารเมืองน่าน</u>, หน้า 49.

สมบูรณ์ และโดยการมีอยู่ของเมืองหรือศาสนสถานย่อมเป็นการยืนยันถึงความเก่าแก่และดั้งเดิมของพุทธศาสนาในพื้นที่นั้นๆ

สิ่งที่น่าสนใจคือ เพราะว่าลักษณะการเล่าดังกล่าวเป็นอิทธิพลจากวรรณกรรมล้านนาที่เกิดขึ้นภายหลังจากที่น่านกลายไปเป็นส่วนหนึ่งของล้านนา พระธาตุแช่แห้งซึ่งเป็นสัญลักษณ์ทางพุทธศาสนาของน่านก็ถูกนำไปเล่าใหม่โดยปรับคติให้เป็นเรื่องเล่าแบบตำนานพระเจ้าเสด็จเยือน และในการเล่านั้นเอง ความสำคัญของการเป็นผู้อุปถัมภ์พระธาตุก็ถูกเล่าใหม่ด้วย โดยตำนานพระธาตุแช่แห้งเล่าว่า –

> *“...ยังมีสัตว์ชนิดหนึ่งมีตัวใหญ่เท่าลูกอ่อนได้ 5 เดือน ... เรียกว่าหมาเต้าเข้ามาไหว้พระพุทธเจ้าแล้วก็ขุดบ่อเอาน้ำออกมาถวายพระผู้มีมหากรุณาฉัน ... พระผู้ทรงพระภาคก็ทำนายว่า ... ในที่พระยาเอาหมากสมอแช่น้ำเกลือแห้งนั้น ศาสนาล่วงไปได้ 1,500 ปี ยังจักมีพระยาตนหนึ่งชื่อว่า ท้าวคานเมือง จะมาสร้างเสริมเจดีย์ธาตุตถาคตขึ้น จะได้ชื่อว่าพระธาตุแช่แห้ง ตามนิมิตแช่หมากสมอแห้งไปถวายพระพุทธเจ้า ที่พระยาอมละว่าแม่หญิงนี้ไปไหนช้านานนักนั้น จะมีพระยาตนหนึ่งมากินเมืองจะใส่ชื่อว่าเมืองนานแล สัตว์ที่มาขุดน้ำให้ตถาคตฉัน เมื่อศาสนาล่วงไปแล้ว 1,522 ปีจักได้มาเกิดเป็นเจ้ากินเมืองที่นี้มีชื่อว่าท้าวขาก่านแล ท้าวขาก่านตนนี้จะเป็นผู้อุปถัมภ์พระศาสนาให้เจริญรุ่งเรืองยิ่งนักแล”*[271]

ตำนานพระธาตุแช่แห่งไม่ได้ปฏิเสธข้อเท็จจริงในการสร้างพระธาตุของพญาครานเมือง แต่สำหรับการเล่าเรื่องของตำนาน การสร้างพระธาตุขึ้นมาเป็นแค่เพียงการเติมเต็มคำทำนายของพระพุทธเจ้าเท่านั้น ตัวละครที่สำคัญและถูกมุ่งเน้นไปในเรื่องเล่ากลับเป็นท้าวขาก่าน ซึ่งกลับชาติมาเกิดจากการเป็นแมลงหมาเต้าที่ได้เฝ้าพระพุทธเจ้าและจะมาค้ำชูพระศาสนาในเมืองน่าน ท้าวขาก่านเป็นบุคคลที่มีตัวตนอยู่จริง โดยเป็นขุนนางเชียงใหม่ที่ถูกส่งมาปกครองเมืองน่านช่วงต้นพุทธศตวรรษที่ 21 ในรัชสมัยพระเจ้าติโลกราช และเป็นขุนนางที่ค่อนข้างประสบความสำเร็จ เพราะสามารถต่อต้านกองทัพแกว (เวียดนาม) ที่รุกเข้ามาจากฝั่งตะวันออกแม่น้ำโขงได้สำเร็จ ทั้งยังเป็นผู้บูรณะพระธาตุแช่แห้งให้กลับมาสมบูรณ์อีกครั้ง จึงไม่แปลกที่วรรณกรรมของน่านในช่วงพุทธศตวรรษที่ 21 ซึ่งทั้งอยู่ภายใต้อิทธิพลทั้งทางการเมืองและงานเขียนของล้านนา รวมถึงอยู่ท่ามกลางความสำเร็จของท้าวขาก่าน จะเขียนเรื่องใหม่โดยพยายามเชิดชูให้ขุนนางดังกล่าวกลายมาเป็นผู้อุปถัมภ์ใหม่ของพระธาตุแช่แห้งและ โดยนัยแล้ว เป็นผู้อุปถัมภ์คนใหม่ของน่านด้วย

[271] สงวน โชติสุขรัตน์, ประชุมตำนานล้านนาไทย. (นนทบุรี: ศรีปัญญา, 2556), หน้า 333 -334.

การเขียนตำนานพระธาตุแช่แห้งขึ้นใหม่ตามคตินิยมของล้านนาโดยยกย่องขุนนางกินเมืองที่ให้ความสำคัญและเอาใจใส่กับการดำรงอยู่ของพระธาตุแช่แห้งกลายเป็นการสร้างแนวทางปฏิบัติใหม่ของผู้ที่จะมาครองเมืองน่านไปในตัว เพราะการยกย่องอย่างสูงส่งกลายเป็นการผูกเอาพระธาตุแช่แห้งให้กลายเป็นสัญลักษณ์สำคัญของเมือง และเป็นพันธะที่ผู้ครองเมือง "ที่ดี" จะต้องให้ความสำคัญกับพระธาตุแช่แห้ง ซึ่งเป็นเหมือนตัวแทนหนึ่งของพระพุทธเจ้าและพระศาสนาของพระพุทธเจ้าในน่าน

การผูกพันพระธาตุแช่แห้งให้เป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ประจำน่านยังทำให้การอธิบายถึงพระธาตุแช่แห้งในบันทึกประวัติศาสตร์เสมือนเป็นตัวแทนความมั่นคงของน่านไปในตัวด้วย ผู้บันทึกพงศาวดารน่าน จะโดยรู้ตัวหรือไม่ก็ตาม ได้ใช้ภาพลักษณ์การดำรงอยู่ของตัวพระธาตุเปรียบเปรยไปกับความรุ่งเรืองและความร่วงโรยของน่านอยู่ตลอด เช่น ในปี พ.ศ. 2236 ที่น่านประสบความล้มเหลวในการต่อต้านพม่าและถูกทำลายเมือง สภาพของบ้านเมืองที่ถูกทำลายก็ถูกเล่าบรรยายโดยให้ภาพว่า *"แม้ว่ามหาธาตุเจ้าแลวัดวาอารามหลุพังตามค้ำศาลาที่ใดก็บ่สร้างแปงสักอันแล"*[272] หรือในช่วงต้นพุทธศตวรรษที่ 24 ซึ่งน่านยังไม่มั่นคง ภาพลักษณ์ของบ้านเมืองก็ถูกเปรียบเทียบกับพระธาตุว่า *"บ้านเมืองน่านที่นี้ก็เปนอันเปล่าห่างสาบสูญเสียโจรผู้ร้ายก็มาหักม้างเทยังยอดมหาเจดีย์เจ้าแช่แห้งเอาเกิ้งลงเสียสันนั้น"*[273] พร้อมๆกันนั้น ความพยายามในการฟื้นฟูหรือบำรุงเมืองน่านของขุนนางหรือเจ้าผู้ปกครองต่างก็มักมุ่งไปที่การให้ความสำคัญต่อการบูรณะพระธาตุแช่แห้งเป็นหลัก เช่น ปี พ.ศ. 2257 ที่น่านสามารถกลับมาตั้งเมืองได้อีกครั้งก็มีการ *"...แปงแกนธาตุเจ้าติดต่อแกนธาตุ แลแปงเกิ้งขึ้นใส่ 7 ใบ"*[274] หรือความพยายามฟื้นฟูน่านใหม่ของเจ้ามโนหลังถูกทิ้งร้างในปี พ.ศ. 2322 ก็ถูกให้ความสำคัญไปที่การ *"แผ้วถางยังวัดแช่แห้งที่นั้นหื้อหมดใสดีงาม"*[275]

พระธาตุแช่แห้งยังถูกให้ความสำคัญต่อเนื่องมาโดยตลอดในฐานะสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่อยู่เคียงคู่กับน่านและเมืองน่าน แม้ในช่วงต้นพุทธศตวรรษที่ 23 ซึ่งน่านอยู่ในสภาพเสียหายจากการถูกทำลาย ความผูกพันและอาจรวมถึงแรงศรัทธา ยังคงเป็นตัวผลักดันให้เจ้าผู้ปกครองน่านในสายตระกูลหลวงติ๋นมีความพยายามที่จะฟื้นฟูสภาพของพระธาตุแช่แห้งอยู่เป็นระยะด้วย ซึ่งเมื่อถึงในสมัยเจ้าอัตถวรปัญโญที่น่านพอจะมีกำลังคนและมีความมั่นคงในระดับหนึ่งแล้ว โครงการบูรณะฟื้นฟูสภาพของพระธาตุแช่แห้งจึงเป็นโครงการอันดับแรกของเจ้าอัตถวรปัญโญในการฟื้นฟูน่าน ทั้งนี้ ในช่วงเวลาของการ

[272] พงศาวดารเมืองน่าน. หน้า 63.

[273] อ้างแล้ว, หน้า 78.

[274] อ้างแล้ว, หน้า 64.

[275] อ้างแล้ว, หน้า 74.

ฟื้นฟูสภาพของน่านและชุมชนต่างๆในน่านช่วงต้นพุทธศตวรรษที่ 24 เกิดเหตุการณ์หนึ่งในปี พ.ศ. 2338 ที่บันทึกประวัติศาสตร์น่านเล่าไว้ว่า –

> *"ในจุลศักราชได้ 1157 ตัวนั้น มารอดเถิงเดือน 9 หั้น ก็มาบังเกิดยังเหตุการณ์ในเมืองงั่วที่นั้น ด้วยเทพสังหรณ์แสร้งอาเภทเปนเปรตเปนยักษ์เวทนามากวนกวีบุบตียังตุ๊พระในวัดหลวงเมืองงั่วที่นั้นทั้งชาวบ้านก็บุบตี ก็บอกกล่าวแลเขียนหนังสือมาซัดขว้างหื้อว่าเปนรุกขเทวดาอยู่รักษายังพระธาตุเจ้าภูเพียงแช่แห้ง พระธาตุเจ้าภูเพียงแช่แห้งนั้นเปนที่สัพพัญญูเจ้าแลอหันตาเจ้าทั้งหลายเอาธาตุเจ้ามาฐาปนาตั้งไว้เราท่านได้สร้างไว้แต่ก่อนก็ปลดพังเสีย สูทั้งหลายบ่แปง จ่อนี้ไปหื้อสูได้สร้างได้แปงหื้อดีเหมือนเก่า ครั้นสูบ่สร้างบ่แปงยังพระธาตุเจ้าภูเพียงแช่แห้งที่นั้นหื้อรุ่งเรืองดีงามเหมือนดังเก่านั้น ตูก็ควรกวีกระทำหื้เปนอันตรายบ่ยั้งแล สูสร้างแปงหื้อรุ่งเรืองดีงามเหมือนดังเก่าดังอั้นตูข้าทั้งหลายก็บ่ทุบตีกวนกวีแล ว่าอั้น"*[276]

ปรากฏการณ์เรื่องสิ่งเหนือธรรมชาติที่ผูกเข้ากับการมีอยู่ของพระธาตุแช่แห้งออกจะเป็นเรื่องที่ต้องอาศัยความรู้ในการถอดสัญญะและตีความเกินกว่าความสามารถของผู้จัดทำวิทยานิพนธ์ชิ้นนี้ในการถอดความหมายของปรากฏการณ์ดังกล่าว แต่หากอธิบายเฉพาะส่วนของการตีความในแง่การถ่ายโอนและการย้ายศูนย์อำนาจแล้ว จะสังเกตได้ว่า ช่วงเวลาที่เกิดขึ้นดังกล่าวเป็นช่วงที่เจ้าอัตถวรปัญโญสามารถฟื้นฟูตัวเวียงน่านได้สำเร็จและย้ายศูนย์กลางจากเวียงสาไปตัวเวียงได้อย่างสมบูรณ์ ขณะที่พื้นที่เมืองงั่วซึ่งเคยเป็นฐานกำลังเก่าถูกโอนไปอยู่ภายใต้อำนาจของเจ้ามงคลวรยศผู้เป็นน้าแทน เป็นไปได้หรือไม่ว่าการปรากฏขึ้นของเรื่องราวเหนือธรรมชาติดังกล่าวมา การที่ผีอารักษ์วัดพระธาตุแช่แห้งสามารถอาละวาดข้ามเขตแดนไปยังวัดหลวงเมืองงั่วได้ อาจเป็นการอธิบายหรือพยายามแสดงให้เห็นถึงความเคลื่อนไหวทางอำนาจการเมืองภายในของราชวงศ์หลวงติ๋นเอง ที่กำลังแสดงให้เห็นว่ายุคสมัยที่อำนาจของน่านซึ่งอยู่ในพื้นที่ทางตอนใต้ได้หมดสิ้นลงแล้ว ตั้งแต่ช่วงเวลานั้นเป็นต้นไปศูนย์กลางอำนาจจะย้ายไปอยู่ที่ตัวเวียงน่าน (อันเป็นที่ซึ่งผูกพันอยู่กับพระธาตุแช่แห้ง) แต่เพียงจุดเดียว

อย่างไรก็ตาม เรื่องการตีความอาจมองได้ในหลายแง่มุม และหากเมื่อพิจารณาในสิ่งที่เกิดขึ้นตามมา คือ การที่เจ้ามงคลวรยศรู้สึกว่าตนเองมีความจำเป็นต้องเข้าไปมีส่วนร่วมในการบูรณะพระธาตุแช่แห้งเพื่อบรรเทาความไม่พอใจของผีอารักษ์ และใช้เหตุผลดังกล่าวเป็นข้ออ้างในการเข้าไปเป็น

[276] อ้างแล้ว, หน้า 82.

ผู้อุปถัมภ์การฟื้นฟูพระธาตุแช่แห้ง การแสดงออกดังกล่าวย่อมเป็นการพยายามแสดงให้พลเมืองของรัฐรับทราบการมีตัวตนอยู่ของกลุ่มอำนาจเจ้ามงคลวรยศซึ่งแม้แทบจะไม่มีบทบาททางการเมืองแล้วแต่ก็ยังพอมีขุมกำลังอยู่ ในที่นี้ไม่อาจทราบได้ว่าข้อเท็จจริงเบื้องหลังเหตุการณ์ดังกล่าวเป็นเรื่องของความพยายามแสดงบทบาทจริงหรือไม่ แต่สิ่งที่เกิดขึ้นตามมาหลังจากความพยายามเข้าไปมีส่วนร่วมในการฟื้นฟูพระธาตุแช่แห้งของเจ้ามงคลวรยศ คือ ภายหลังจากเหตุการณ์ดังกล่าวสี่เดือน เจ้าอัตถวรปัญโญได้ลงไปทำพิธียกฉัตรพระธาตุ ซึ่งพงศาวดารน่านกล่าวสำทับเพื่อแสดงความเป็นจุดสูงสุดของการอุปถัมภ์ในรัฐของเจ้าอัตถวรปัญโญว่า เป็นเพราะเหตุการณ์นี้ *"...เทพสังหรก็อันตรธานกลับหายไปวันนั้นแล"*[277]

การอ้างนิมิตอัศจรรย์ ดูจะเป็นเรื่องที่สามารถเข้าใจได้ในยุคจารีตที่ความเชื่อเกี่ยวกับสิ่งเหนือธรรมชาติเป็นเรื่องที่*เกิดขึ้นได้* และสิ่งอัศจรรย์ดังกล่าวก็มักถูกบันทึกไว้ในพงศาวดารเพื่อเป็นการแสดงถึงสิทธิธรรมของเจ้าผู้ปกครอง Geertz อธิบายว่าการมี *"...พรหรืออำนาจศักดิ์สิทธิ์ เช่น ความสามารถในการสร้างปาฏิหาริย์ (A divinely inspired gift or power, such as the ability to perform miracles.)"*[278] เป็นการแสดงออกทางอำนาจรูปแบบหนึ่งที่ทำให้เห็นว่าผู้ปกครองมีอำนาจพิเศษที่แตกต่างจากคนทั่วไป และอำนาจพิเศษดังกล่าวเป็นคุณสมบัติเฉพาะของผู้ปกครอง ซึ่งในกรณีดังกล่าว เจ้าอัตถวรปัญโญ ดูจะเป็นเจ้าผู้ปกครองน่านที่มีความพิเศษที่แตกต่างจากผู้อื่น เพราะไม่เพียงแต่จะมีความสามารถในการบรรเทาความโกรธขึ้งของเทวดาอารักษ์พระธาตุได้ แต่พงศาวดารน่านยังบันทึกว่าเคยมีเหตุการณ์ที่บูรณะฟื้นฟูพระธาตุแช่แห้งแล้วเกิดนิมิตอัศจรรย์ 7 ประการขึ้นด้วย[279] ภาพความพยายามบันทึกเหตุการณ์อัศจรรย์ดังกล่าวของผู้บันทึกพงศาวดาร หากไม่เป็นการยกย่องเชิดชูอย่างออกนอกหน้าต่อผู้ปกครองรัฐน่านใหม่คนแรกของตนแล้ว ก็คงกำลังบอกเป็นนัยอยู่ว่าเจ้าอัตถวรปัญโญกำลังพยายามอย่างกระตือรือร้นในการนำเสนอคุณสมบัติความเป็นเจ้าผู้ปกครองของตน ทั้งนี้ ขอให้สังเกตว่า ไม่ว่าจะกรณีใด สิ่งที่เกี่ยวพันกับเจ้าผู้ปกครองยังคงเป็นพระธาตุแช่แห้งอยู่นั่นเอง ซึ่งตอกย้ำถึงความเกี่ยวพันกันอย่างแยกไม่ขาดระหว่างความเป็นเจ้าผู้ปกครองน่านกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ประจำรัฐของตน

การพยายามเข้าไปมีส่วนร่วมกับกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับพระธาตุแช่แห้งไม่ได้มีแต่เฉพาะช่วงต้นของการฟื้นฟูรัฐน่านและตัวพระธาตุเท่านั้น เจ้าผู้ปกครองน่านทุกคนในตระกูลหลวงติ๋น ตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 24 – 25 ล้วนแล้วแต่พยายามเข้าไปมีชื่อและมีส่วนเกี่ยวพันกับพระธาตุแช่แห้งทั้งสิ้น ไม่ว่า

---

[277] อ้างแล้ว, หน้า 84.

[278] Clifford Geertz, Negara: the theatre state in nineteenth-century Bali. (Princeton: Princeton University Press, 1980), p. 106.

[279] พงศาวดารเมืองน่าน. หน้า 78 -79.

จะเป็นการบูรณะตัวพระธาตุหรืออาคารรายรอบ, การยกฉัตร, ยกเสาหงส์, สร้างบันไดนาค ฯลฯ การบูชาพระธาตุถือเป็นธรรมเนียมที่เจ้าผู้ปกครองน่านตระกูลหลวงติ๋นทุกคนต้องปฏิบัติ และทุกครั้งจะถือเป็นการเฉลิมฉลองใหญ่ที่ชาวเมืองสามารถเข้าไปมีส่วนร่วมได้ มีการถวายทาน บริจาค และจุดพลุไฟดอกไม้ไฟเฉลิมฉลองติดต่อกันเป็นเวลาหลายวัน

งานเฉลิมฉลองเกี่ยวกับพระธาตุแช่แห้งจึงกลายเป็นการแสดงตัวของเจ้าผู้ปกครองโดยตรงต่อพลเมืองในส่วนที่ใกล้ชิดที่สุดของน่าน ตัวงานเป็นการแสดงตัวและแสดงอำนาจทางพิธีกรรมต่อพลเมือง เป็นการแสดงออกถึงการเป็นศูนย์กลางของรัฐ ทั้งยังเป็นการแสดงตัวให้เห็นถึงความผูกพันและความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันกับสัญลักษณ์สำคัญของรัฐ สภาพความสมบูรณ์และการประดับประดาตัวพระธาตุเป็นการแสดงให้เห็นถึงความรุ่งโรจน์ของรัฐภายใต้การนำของผู้ปกครองผ่านตัวความสมบูรณ์และความรุ่งเรืองเฟื่องฟูของพระธาตุ และด้วยความที่ตัวพระธาตุเองเป็นศาสนสถาน การแสดงตนพร้อมกับพระธาตุจึงเป็นการสื่อความหมายถึงการเป็นองค์ศาสนูปถัมภก และเป็นการยืนยันต่อพลเมืองในยุคจารีตซึ่งล้วนแต่ผูกพันอยู่กับความเชื่อทางศาสนาว่าตนเองเป็นพุทธราชาที่สมบูรณ์

4.3 เศรษฐกิจและการค้า

การฟื้นตัวของเมืองและการเพิ่มจำนวนประชากรตามพื้นที่ต่างๆภายในรัฐน่านไม่ได้มีความสำคัญเฉพาะเพียงแต่การรื้อฟื้นความเป็นเมืองกลับมาและสภาพพื้นที่กสิกรรมคืนมาเท่านั้น สิ่งสำคัญที่ติดตามมาพร้อมกับการฟื้นฟูเมืองคือการคืนสภาพของชุมชนในฐานะของแหล่งชุมทางการค้าตามพื้นที่ต่างๆที่เมืองฟื้นตัวขึ้น ชุมทางเหล่านี้เป็นทั้งตลาดสำหรับแลกเปลี่ยนสินค้าและเป็นที่พักสำหรับกลุ่มพ่อค้านักเดินทางจากแหล่งอื่น การฟื้นตัวของเมืองและชุมชนต่างๆจึงมีความหมายถึงการฟื้นตัวของเส้นทางการค้าและเครือข่ายการค้าที่น่านเข้าไปมีส่วนร่วมด้วย

ในการฟื้นฟูและการเติบโตขึ้นของเมือง อุปสงค์และอุปทานของการค้าก็เกิดขึ้นตามมาด้วย ชุมชนที่เกิดจากการรวมตัวของผู้คนจำนวนมากจะดึงดูดให้กลุ่มคนจากแหล่งอื่นนำผลผลิตส่วนเกินของตนไปแลกเปลี่ยน ในขณะเดียวกัน การเพิ่มจำนวนของประชากรในเมืองที่ฟื้นตัวขึ้นผ่านการโยกย้ายประชากรจากแหล่งอื่นเข้ามาทดแทนประชากรเดิมที่ขาดหายไปก็เป็นหลักประกันว่าชุมชนที่เติบโตขึ้นสามารถผลิตหรือเพิ่มปริมาณสินค้า (ไม่ว่าจะจากการผลิตขึ้นในชุมชนหรือเก็บเกี่ยวผลผลิตจากในป่า) เพื่อการส่งออกตามความต้องการของตลาดได้

เจ้าผู้ปกครองน่านรวมถึงมูลนายสามารถได้รับผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจผ่านการฟื้นตัวของการค้าได้อย่างน้อยสามประการ ประการแรก การฟื้นตัวของเมืองและการรื้อฟื้นเส้นทางการค้าทำให้พ่อค้าจากต่างถิ่นสามารถนำสินค้าอื่นจากต่างแดนเข้ามาค้าขายแลกเปลี่ยนภายในเมืองต่างๆในอาณัติ

ของน่านได้ สินค้าบางส่วนเป็นสินค้าฟุ่มเฟือยหรือสินค้าที่ชาวเมืองบริโภค แต่บางส่วนก็เป็นทรัพยากรที่ไม่สามารถหาได้อย่างเพียงพอในพื้นที่ของน่านหรือเป็นทรัพยากรที่น่านต้องการเพื่อนำไปใช้ประโยชน์ใช้สอยในกิจการของการพัฒนาเมือง เช่น ปศุสัตว์ หรือไหมดิบ ซึ่งมีการนำเข้าจากทางฝั่งหลวงพระบางเข้ามาเพิ่มปริมาณในน่าน[280] นอกจากนี้ ชนชั้นปกครองยังสามารถแสวงหาผลประโยชน์จากการดึงดูดพ่อค้าให้เข้ามาในตัวเมืองได้อีกทาง คือเป็นผู้ขายสินค้าบางประเภทให้กับพ่อค้าที่เข้ามายังเมือง เพราะชนชั้นปกครองน่านเป็นผู้ถือครองสินค้าสำคัญบางประเภท เช่น ของป่า โดยเฉพาะนอแรด งาช้าง และน้ำผึ้ง เป็นสินค้าผูกขาดที่พลเมืองต้องส่งขายโดยตรงให้กับเจ้าผู้ปกครองเท่านั้น และสินค้าที่ส่งเป็นส่วยบางอย่าง เช่น เกลือ หรือ ทองคำ ก็จำเป็นที่จะต้องส่งมอบให้กับเจ้าผู้ปกครองให้ครบจำนวนตามกำหนดในแต่ละปีก่อนจะส่งขายในพื้นที่อื่นได้ การค้าขายสินค้าเหล่านี้จึงต้องทำผ่านชนชั้นปกครองโดยตรง[281]

ประการที่สอง การฟื้นตัวของการค้าและเมืองตามเส้นทางการค้ายังส่งผลโดยตรงในแง่ของภาษีขาเข้า (ค่าเชา) และค่าธรรมเนียม (ค่ายาก) รายได้ส่วนนี้เป็นรายได้โดยตรงที่เจ้าเมืองและรัฐได้รับจากการเดินทางเข้ามาค้าขายของพ่อค้า และยิ่งเมืองสามารถดึงดูดพ่อค้าให้เข้ามาได้มากปริมาณรายได้ดังกล่าวก็สามารถเรียกเก็บได้มากขึ้นตามด้วย

ประการที่สาม มูลนายและเจ้าผู้ปกครองน่านยังสามารถอาศัยการฟื้นตัวของเส้นทางการค้าในการแสวงหาผลประโยชน์โดยการส่งพ่อค้าในสังกัดของตนเองออกไปค้าขายยังดินแดนต่างๆได้อย่างมีประสิทธิภาพมากขึ้น เพราะเมืองตามเส้นทางที่เติบโตย่อมหมายถึงการค้าสินค้าประกอบระหว่างเส้นทางที่มีทางเลือกมากขึ้น และมีความปลอดภัยมากขึ้นสำหรับการค้าระยะไกล เพราะมีจุดพักตามเมืองรายทางที่ปลอดภัย การค้าระหว่างเมืองและการส่งพ่อค้าไปค้าขายยังต่างแดน น่าจะเติบโตขึ้นเป็นลำดับภายหลังจากการฟื้นฟูเมืองทางตอนเหนือของน่านและโดยเฉพาะเส้นทางที่เชื่อมต่อไปยังรัฐอื่นทางตะวันตก เพราะปรากฏในปี พ.ศ. 2387 มีการทำสัญญาระหว่างกันของ เชียงใหม่ ลำพูน

[280] วราภรณ์ เรืองศรี, คาราวานและพ่อค้าทางไกล: การเกิดรัฐสมัยใหม่ในภาคเหนือของไทยและดินแดนตอนในของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้. (เชียงใหม่: ศูนย์อาเซียนศึกษา มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2557), หน้า 153 – 154.

[281] นอกจากนี้ ปศุสัตว์และสัตว์ต่าง ก็เป็นสินค้าที่ไม่สามารถซื้อขายได้โดยตรงระหว่างผู้ซื้อกับผู้ขาย กฎหมาย *อาณาจักรหลักคำ*ของน่านระบุห้ามไม่ให้พ่อค้าที่จะเข้ามาซื้อช้าง วัว และควายในน่านซื้อขายแลกเปลี่ยนได้โดยอิสระ การซื้อขายแต่ละครั้งผู้ซื้อต้องแจ้งความจำนงกับขุนนางที่สนามหลวงก่อนทุกครั้ง ดู ภาคผนวก ใน ชฎาพร จีนชาวนา, “การวิเคราะห์สังคมเมืองน่านจากกฎหมายอาณาจักรหลักคำ (พ.ศ.2395-2451)”, (วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ไทย บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, 2549).

ลำปาง และ น่าน ที่กล่าวถึงการให้สิทธิของคนที่ถือใบชลาง (หนังสือเดินทาง) ของทั้งสี่เมือง สามารถเดินทางซื้อขายแลกเปลี่ยนสินค้าระหว่างเมืองได้โดยสะดวก[282]

ยังค่อนข้างน่ากังขาว่า ปริมาณการค้าที่เกิดขึ้นผ่านตัวชนชั้นปกครองหรือพ่อค้าของมูลนายมีมากน้อยเพียงไร และการค้าดังกล่าวเดินทางไปไกลแค่ไหน เป็นไปได้ว่าพ่อค้าของเจ้าผู้ปกครองอาจเป็นตัวแทนหนึ่งซึ่งทำหน้าที่นำสินค้าจากน่านไปขายยังเมืองปลายทางด้วยเช่นกัน แต่ข้อจำกัดในเรื่องการเกณฑ์แรงงานและปริมาณกำลังคนอาจทำให้บทบาทของพ่อค้าของมูลนายมีอยู่อย่างจำกัด การอนุญาตให้พ่อค้าท้องถิ่นที่มีใบชลางสามารถเดินทางค้าขายได้นั้น ในอีกด้านหนึ่งเป็นการแสดงให้เห็นถึงการให้อภิสิทธิ์เฉพาะกลุ่ม หน้าที่ในการนำสินค้าจากแหล่งอื่นเข้ามาและระบายสินค้าจากน่านไปยังตลาดอื่น หรือแม้กระทั่งการกระจายสินค้าไปตามชุมชนขนาดเล็กรายทางต่างๆจึงมักจะอยู่ในมือของพ่อค้าต่างแดนที่ไม่ได้มีพันธะผูกอยู่กับระบบการปกครองของน่าน เช่นคาราวานห้อจากจีน หรือพ่อค้าไทใหญ่จากเชียงตุง และรวมไปถึงกลุ่มคนจากที่สูงซึ่งนำสินค้ามาแลกเปลี่ยนตามฤดูกาลประจำปี

ทั้งนี้ ไม่ว่ากลุ่มพ่อค้าใดจะเป็นกลุ่มสำคัญก็ตาม สิ่งที่ยืนยันค่อนข้างชัดเจนคือ มีการเดินทางเพื่อค้าขายภายในดินแดนของเจ้าผู้ปกครองน่านและเชื่อมต่อไปยังพื้นที่อื่นๆหลายพื้นที่ น่านเป็นทั้งแหล่งส่งออกสินค้าสำคัญบางประเภท และเป็นทั้งตลาดในการนำสินค้าจากแหล่งอื่นเข้ามาค้าขาย โดยหากพิจารณาจากด้านพื้นที่แล้วจะพบว่า น่านสามารถเชื่อมต่อกับตลาดของหลวงพระบางทางทิศตะวันออก สยามทางทิศใต้ เชื่อมกับสิบสองพันนามุ่งสู่ตลาดยูนนานทางทิศเหนือ และเชื่อมต่อกับเชียงใหม่ไปสู่มะละแหม่งทางทิศตะวันตกได้

การค้าในน่านน่าจะมีปริมาณที่มากพอสมควร เพราะหากสังเกตจากตัวกฎหมาย*อาณาจักรหลักคำ*ของน่านจะพบถึงข้อกฎหมายเกี่ยวกับการห้ามและบทลงโทษของการปลอมแปลงเงินตรา โดยให้ความสำคัญต่อการออกกฎหมายว่าเกี่ยวพันกันกับการมีพ่อค้าจากต่างแดนมาค้าขายในน่านเป็นสำคัญ –

> *“ลูกค้าวานิชทังหลายมาแต่อัญประเทศเข้ามาธุรค้าขาย เปนฝุ่นบ้านฝอยเมือง มีลูกค้าห้อเปนต้น มาค้าขายกับบ้านเมืองแห่งเรา ได้เงินบ่เปนดอก เปนเงินแปลกเงินปลอม ลูกค้าวานิชทังหลาย ลวดมีคำเดือร้อนกินแหนง ถ้าแลเล่าฤๅไปต่างประเทศ ก็จักเป็นที่เผิดละอายแก่บ้านเมืองแห่งเราทังหลาย”*[283]

---

[282] สรัสวดี อ๋องสกุล, พินิจหลักฐานประวัติศาสตร์ล้านนา. (เชียงใหม่: ศูนย์ล้านนาศึกษา มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2559), หน้า 183.

[283] อ้างแล้ว, หน้า 162.

นอกจากนี้ยังปรากฏข้อห้ามในโก่งราคาหรือโกงตาชั่งปรากฏอยู่ด้วย[284] กฎหมายดังกล่าวเหล่านี้แม้จะบัญญัติขึ้นในช่วงปลายพุทธศตวรรษที่ 24 แล้ว แต่ก็น่าจะเป็นข้อกฎหมายที่เป็นผลสะท้อนมาจากความสืบเนื่องของการเป็นชุมทางการค้าของน่าน และสะท้อนให้เห็นภาพความสำคัญของการค้าภายในน่านได้เป็นอย่างดี

4.3.1 เมืองบนเส้นทางการค้า

การที่น่านและเมืองในอาณัติของเจ้าผู้ปกครองน่านวางตัวทอดยาวไปตามพื้นที่ทางตะวันออกของล้านนา ทำให้น่านมีความสำคัญในทางยุทธศาสตร์ต่อล้านนาและล้านช้างมาโดยเสมอ ซึ่งหากพิจารณาเทียบเคียงว่า พื้นที่ดังกล่าวเป็นพื้นที่บรรจบกันของการเดินทางจากหน่วยการเมืองอื่นๆ อย่างเชียงใหม่ สิบสองพันนา หลวงพระบาง และสยามตอนบน น่านก็น่าจะมีความสำคัญในทางเศรษฐกิจในฐานะการเป็นชุมทางการค้าในทิศต่างๆอยู่สูง แต่ในความเป็นจริงแล้ว ดินแดนของน่านตั้งอยู่ในพื้นที่ซึ่งค่อนข้างปิดและค่อนข้างลำบากในการเดินทาง ไม่ว่าด้วยทางบกหรือทางน้ำ ประสิทธิภาพในด้านการเป็นชุมทางการค้าของน่านจึงค่อนข้างด้อยกว่าพื้นที่อื่น

อย่างไรก็ตาม การตกเป็นรองเมื่อเปรียบเทียบกับความคึกคักทางการค้าของเมืองอื่นไม่ได้หมายความว่าจะทำให้ไม่มีกลุ่มการค้าสัญจรในพื้นที่ดังกล่าว การมีทรัพยากรหลายประเภทที่ตลาดหลายแหล่งต้องการ และการมีกลุ่มเมืองเรียงตัวตามพรมแดนเชื่อมต่อกับดินแดนอื่นหลายทิศทางทำให้น่านยังคงเป็นพื้นที่ที่มีกลุ่มการค้าทั้งทางน้ำและกองคาราวานม้าต่าง-โคต่างอยู่เสมอ การค้าอาจซบเซาไปในระยะที่ล้านนาเกิดความวุ่นวายและเมืองต่างๆหลายเมืองกลายเป็นเมืองร้าง ในช่วงปลายพุทธศตวรรษที่ 23 – ต้นพุทธศตวรรษที่ 24 แต่เมื่อเมืองต่างๆฟื้นตัวขึ้นภายใต้การนำของเจ้าผู้ปกครองหลวงติ๋น การค้าภายในรัฐและการค้าระหว่างรัฐก็ฟื้นตัวขึ้นตามลำดับเช่นกัน

เมืองบนเส้นทางการค้าจำนวนมากไม่ใช่เมืองที่สามารถผลิตสินค้าตามที่ตลาดต้องการได้โดยตรง แต่เป็นเมืองที่มีความพิเศษในการเป็นชุมทาง ซึ่งทำให้พ่อค้าจากหลายทิศทางนำสินค้าจากแหล่งต่างๆมาขายยังตลาดร่วมเดียวกัน ตัวเมืองชุมทางหลายเมืองยังมีความสามารถในการสนับสนุนด้านเสบียงหรือพาหนะสำหรับการเดินทางให้กับกลุ่มพ่อค้าที่เดินทางมาถึงได้อย่างเพียงพอ ตัวเมืองจึงกลายเป็นสถานีสำหรับการค้าที่เป็นเป้าหมายในการเดินทางของพ่อค้าทั้งสำหรับการขายและการซื้อสินค้าไปโดยปริยาย

[284] อ้างแล้ว, หน้า 163 -164.

ในที่นี้จะกล่าวถึงเมืองซึ่งอยู่บนเส้นทางการค้าสำคัญและมีความโดดเด่นในแง่ของการเป็นชุมทางการค้า รวมถึงเป็นเส้นทางการค้าสำคัญภายในรัฐน่าน ซึ่งประกอบไปด้วยเมืองบนเส้นทางการไหลของแม่น้ำน่าน ตัวเมืองน่าน และเชียงของ

-แม่น้ำน่าน

แม่น้ำน่านเป็นหนึ่งในแม่น้ำที่รวมตัวกันเป็นแม่น้ำเจ้าพระยาและไหลลงสู่อ่าวไทย โดยลักษณะแล้ว แม่น้ำน่านจึงเป็นแม่น้ำที่เชื่อมสยามเข้ากับพื้นที่ในอำนาจของน่าน โดยเฉพาะหัวเมืองตอนบนของสยาม เช่นเมืองพิชัยและเมืองฝาง ซึ่งตั้งอยู่ใกล้กับตัวแม่น้ำน่าน และเป็นเส้นทางคมนาคมสำคัญระหว่างบรรดาเมืองต่างๆที่ตั้งอยู่ในพื้นที่ใกล้เคียงกับแม่น้ำน่าน และด้วยการณ์นั้นแม่น้ำน่านจึงกลายเป็นเส้นทางการค้าสำคัญของกลุ่มเมืองที่ตั้งอยู่บนพื้นที่ดังกล่าวด้วยเช่นกัน

แม้ว่าแม่น้ำน่านจะมีต้นน้ำอยู่ในอาณาบริเวณของน่านและเป็นเส้นทางเชื่อมระหว่างน่านกับตอนเหนือของสยาม แต่โดยลักษณะทางกายภาพของแม่น้ำน่านกลับไม่เอื้อให้เดินทางได้ตลอดจากต้นน้ำสู่ปลายน้ำ เพราะในบางพื้นที่จะประกอบด้วยเกาะแก่งจำนวนมาก ไม่สะดวกต่อการล่องเรือหรือแพสินค้า โดยเฉพาะลำน้ำในบริเวณรอยต่อตั้งแต่เมืองสาลงไปจนถึงท่าแฝกที่จะบังคับให้ผู้เดินทางทางน้ำจำเป็นต้องขนถ่ายของลงเดินเท้าเลียบแม่น้ำเป็นระยะ หรือไม่เช่นนั้นก็จำเป็นต้องเลือกเบี่ยงเส้นทางไปใช้เส้นทางบกผ่านทางเมืองหินไปเมืองงั่วซึ่งอยู่เลี่ยงออกจากแม่น้ำน่าน ดังนั้นโดยสภาพแล้วกลุ่มเมืองตามแม่น้ำน่านจะแบ่งออกอย่างคร่าวๆได้สองพื้นที่ หนึ่งคือแถบตอนล่างของน่านซึ่งติดต่อกับตอนบนของสยามและตะวันตกของล้านช้าง พื้นที่อีกส่วนคือจากเมืองสาไปจนถึงเมืองพัว ซึ่งเป็นพื้นที่ตอนบนของแม่น้ำน่าน

สภาพของกลุ่มเมืองที่แตกต่างกันส่งผลถึงลักษณะของชุมทางการค้าและการขนถ่ายสินค้าที่แตกต่างกันไปในแต่ละที่ด้วย กล่าวคือ พื้นที่ทางตอนใต้ของน่านที่ติดกับสยามและล้านช้าง ตลาดสำคัญที่เรือและนักเดินทางมุ่งไปคือบางโพธิ์-ท่าอิฐ (ต่อมาคือ อำเภอเมือง จ. อุตรดิตถ์) ซึ่งเป็นเมืองในปกครองของเมืองพิชัย และเป็นชุมทางการค้าสำคัญที่พ่อค้าทั้งจากตอนเหนือของสยาม หลวงพระบาง เวียงจัน และน่าน มารวมตัวกัน ลักษณะของตลาดจึงเป็นการนำสินค้าสำคัญในแต่ละที่มาแลกเปลี่ยนกัน

ขณะที่การค้าของกลุ่มเมืองตอนบนของแม่น้ำน่านชุมทางสำคัญแรกจะอยู่ที่เมืองสา ซึ่งเป็นเมืองที่เชื่อมต่อกับเมืองงั่วและเมืองในอาณัติของแพร่ผ่านทางบก และสามารถใช้เส้นทางน้ำเชื่อมขึ้นไปเมืองน่านได้สะดวก เมืองสาจึงเป็นเมืองรวบรวมสินค้าสำหรับส่งต่อไปยังพื้นที่อื่นทางตอนเหนือของน่าน และผ่อนถ่ายสินค้าส่งออกจากตอนเหนือของน่านให้กับพ่อค้าที่เดินทางไปยังพื้นที่ทางใต้และ

ตะวันตก การที่เมืองสากลายเป็นพื้นที่ชุมทางสินค้าที่เดินทางผ่านทางน้ำได้สะดวก ทำให้เมืองสาเป็นหนึ่งในเมืองที่มีความสำคัญต่อการค้าภายในรัฐของน่านมากตามขึ้นไปด้วย

การค้าทางน้ำจากเมืองสามุ่งสู่น่านเป็นเส้นทางที่ค่อนข้างสะดวกสำหรับพ่อค้าในการขนถ่ายสินค้าปริมาณมาก และการขนส่งดังกล่าวน่าจะมีปริมาณที่ค่อนข้างมากพอสมควร เพราะในกฎหมาย *อาณาจักรหลักคำ*ของน่านในช่วงปลายพุทธศตวรรษที่ 24 ระบุถึงข้อกฎหมายเกี่ยวกับการเช่าเรือบรรทุกสินค้า การขโมยเรือ และค่าไถ่เรือกรณีที่ทำเรือหายแล้วมีผู้เก็บรักษาไว้ให้ ซึ่งตัวกฎหมายชี้ให้เห็นถึงความสำคัญของการคมนาคมทางน้ำซึ่งระบุเส้นทางตั้งแต่เมืองพัวจนถึงเมืองสา โดยระบุว่า –

> *"อันนึ่งห้ามอย่าหื้อคนทังหลายกระทำอันธพาล ลักเอาเรือท่านอันผูกไว้ยังน้ำก็ดี เอาขึ้นไว้ยังบกก็ดี เอาของท่านไปหายเสียก็ดี เอาไปแตกเสียก็ดี หื้อใช้ค่าเรือตามค่าแล้วจักไหม 110 น้ำผ่า คันว่าเอาไปใส่สัพพะสิ่งของทังมวลนั้น คันเจ้าของเรือรู้จักตัวแล้ว หื้อไหม 110 น้ำผ่า คันประโยชนะมีหื้อกู้ยืมกับด้วยเจ้าเรือและผู้รักสาก่อน อัน 1 เรือเจ้านายท้าวขุนไพร่ไทยทังหลายอันไหลน้ำไปนั้น หื้อท้าวขุนพ่อเมืองนายบ้านไพร่ไทยทังหลายได้เก็บกำรักสาไว้แล้ว หื้อไปบอกพ่อเมืองนายบ้านไผมัน หื้อเป็นสักขีสำคัญใหญ่น้อยสั้นยาวไว้กับพ่อเมืองนายบ้าน คันว่าเจ้าของติดตามไปหา แม้นเรือเจ้านายท้าวขุนไพร่ไทยก็ดี หื้อแก้ค่าเอาตามอันไกลอันใกล้ไหลแต่ท่าเวียง เถิงดูเสี้ยว หื้อเจ้าของเรือแก้ค่าเอาลำ 50 ธ็อกไหลไปเถิงเมืองรามตาลชุมหื้อแก้ค่าร้อยธ็อก ไหลไปเถิงเมืองสา หื้อแก้ค่าลำ 150 ธ็อก ไหลไปเถิงสบแหงหื้อแก้ค่าลำ 200 ธ็อก ไหลไปเถิงสบน้ำพี้หื้อแก้ค่าลำ 400 ธ็อก คันผู้ใดเก็บกำได้แล้ว บ่บอกแก่พ่อเมืองนายบ้านหื้อได้รู้ หากเอาไปซุ่มซ่อนเสียก็ดี รีดรูปมล้างเสียก็ดี ถือว่าโจรจักไหม 220 น้ำผ่า คันมีผู้เก็บกำไว้แล้วเจ้าของเรือหากไปลักเอามา เจ้าผู้เก็บไว้ติดตามไปได้ตัวหื้อไหมเจ้าเรือ 52 น้ำผ่าหื้อแก่ผู้เก็บได้ อัน 1 ดังเรือเมืองพัวชะมาเชียงกลาง ไหลมาเถิงเมืองแงง หื้อแก้ค่า 50 ธ็อก ไหลลงมาเถิงเมืองลีมหื้อแก้ 100 ธ็อก เถิงเมืองไชยพรหม หื้อแก้ค่า 150 ธ็อก ไหลเถิงเมืองจัง*

หื้อแก้ค่า 2 ร้อยธ็อก ไหลเถิงท่าเวียงหื้อแก้ค่า 250 ธ็อกดังเรือหื้อแก้ค่า กันฉันนี้"[285]

พร้อมๆกันนั้น ตัวกฎหมายยังให้ความสำคัญกับการค้าทางน้ำโดยระบุในข้อกฎหมายเรื่องการทำประมงอีกว่า การตั้งลี่ดักปลาบนแม่น้ำจะต้องเว้นที่ว่างไว้สำหรับให้เรือและแพสัญจรผ่านลำน้ำได้โดยสะดวก โดยระบุว่า -

"อัน 1 ด้วยคนทังหลายแปงตั้งแปงลี่ในแม่น้ำทางหลวง หื้อแปงช่องเรือช่องแพอันจักขึ้นและล่องไว้ช่องขึ้นกว้างวาอกช่องล่องกว้าง 2 วา หื้อปักไม้หมายตาไว้หื้อเป็นสำคัญ คันว่าบุคคลผู้ใดบ่ขับตามอาญานี้คนทังหลายเอาราชสมบัติมีเข้า (ข้าว) เป็นต้นและสัพพะสิ่งของเจ้านายท้าวขุนไพร่ไทยทังหลายขึ้นล่องและมาหล่มเสียกับตั้งผู้ใดเสียเข้า (ข้าว) และสัพพะสิ่งของเงินทองมากน้อยเท่าใด จักหื้อเจ้าคั้งใช้นับเสี้ยง"[286]

อย่างไรก็ตาม การที่การค้าระหว่างดินแดนโดยอาศัยแม่น้ำเป็นการคมนาคมที่มีข้อจำกัดหลายด้าน และขบวนการค้าทางบกสามารถเข้าไปแทนที่ในการกระจายสินค้าได้ ทำให้การค้าทางน้ำของน่าน หรืออาจรวมถึงเมืองอื่นๆในอดีตอาณาจักรล้านนา ไม่ได้รับการให้ความสำคัญหรือการพัฒนาเท่ากับการค้าทางบก

วราภรณ์ เรืองศรีแสดงความเห็นว่า ภายหลังเมื่อมีการตัดถนนและสร้างทางรถไฟเชื่อต่อกรุงเทพฯกับพื้นที่ตอนบนในช่วงพุทธศตวรรษที่ 25 การค้าทางเรือจึงค่อยๆลดความสำคัญลงไป[287] กล่าวโดยสรุปแล้ว แม่น้ำน่านจึงเป็นแม่น้ำที่มีความสำคัญต่อการคมนาคมและการค้าที่เกี่ยวพันกับน่านในสองลักษณะ คือแม่น้ำน่านในบริเวณด่านต่อแดนระหว่างสยามและน่าน เป็นพื้นที่ค้าขายและขนส่งสินค้าที่เชื่อมน่านเข้ากับการค้าของสยาม แต่เส้นทางดังกล่าวไม่สามารถเชื่อมต่อเข้าถึงตัวเวียงน่านได้โดยตรงเพราะสภาพเกาะแก่งในบางพื้นที่ของแม่น้ำน่านไม่เอื้อต่อการล่องเรือหรือล่องแพสินค้า ทำให้จำเป็นต้องอาศัยเส้นทางบกเป็นระยะในการเชื่อมการค้าของหัวเมืองเหนือสยามเข้ากับศูนย์กลางของน่าน ในขณะที่แม่น้ำน่านตอนบนขึ้นไปตั้งแต่เมืองสาจนถึงเมืองพัว (ปัว) เป็นเส้นทางที่

---

[285] ดู ภาคผนวก ใน ชฎาพร จีนชาวนา, "การวิเคราะห์สังคมเมืองน่านจากกฎหมายอาณาจักรหลักคำ (พ.ศ.2395-2451)", (วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ไทย บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, 2549). จะเห็นได้ว่าเรือที่ไหลไปทางใต้จะถูกเรียกเก็บเงินถึงแค่สบแหงและสบพี้ เนื่องจากพื้นที่ทางใต้กว่านั้นในบริเวณฝั่งแม่น้ำน่านไม่มีชุมชนขนาดใหญ่ตั้งอยู่ และแม่น้ำน่าบริเวณทางใต้ไม่สะดวกต่อการเดินทาง

[286] อ้างแล้ว.

[287] วราภรณ์ เรืองศรี. คาราวานและพ่อค้าทางไกล: การเกิดรัฐสมัยใหม่ในภาคเหนือของไทยและดินแดนตอนในของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้. หน้า 128 -131

มีความสำคัญต่อการค้าภายในของน่าน เพราะเชื่อมต่อเมืองต่างๆตามแม่น้ำน่านเข้าด้วยกัน และเป็นเส้นทางขนถ่ายสินค้าจากทางใต้และตัวเมืองน่านสู่เมืองอื่นๆในบริเวณต้นแม่น้ำน่าน

-น่าน

เมืองน่าน หรือก็คือตัวเวียงของน่าน เป็นที่ตั้งศูนย์กลางการปกครองของรัฐน่าน และเป็นที่ซึ่งเจ้าผู้ปกครองในราชวงศ์หลวงติ๋นให้ความสำคัญเป็นเมืองแรก ด้วยสภาพทางภูมิศาสตร์ที่ตั้งอยู่บนแอ่งที่ราบขนาดใหญ่และตั้งอยู่ใกล้กับแม่น้ำน่านยังทำให้เมืองน่านกลายเป็นแหล่งชุมทางการค้าสำคัญของรัฐไปในตัว เมืองน่านสามารถเดินทางเข้าถึงได้ทั้งทางบกและทางน้ำจากทิศใต้ ทั้งยังเชื่อมต่อเข้ากับเส้นทางบกสู่พื้นที่ของหลวงพระบางในทางทิศตะวันออก และเป็นจุดพักสำคัญที่สามารถเดินทางต่อไปยังเชียงของและเดินทางขึ้นไปยังทางเหนือต่อไปทางสิบสองพันนาและยูนนานได้

ใน*หนังสือพื้นนาเมืองน่านและคาวทางเมืองน่าน*[288] ระบุถึงเส้นทางและระยะการเดินทางที่เชื่อมต่อน่าน ซึ่งหมายถึงเมืองน่าน เข้ากับดินแดนส่วนอื่นๆ โดยตัวบันทึกระบุถึงเส้นทางตามทิศทางต่างๆที่ใช้เป็นเส้นทางหลัก โดยระบุว่า อาณาเขตทางทิศใต้ของน่านสิ้นสุดที่ *“หลักพระโคนสามแสนแดนที่ขันธสีมา”* ซึ่งจากพื้นที่ดังกล่าวสามารถเดินทางต่อทางน้ำไปเมืองใต้ (สยาม) ต่อได้ และสามารถเดินทางจากพื้นที่ดังกล่าวไปทางตะวันออกสู่เมืองแก่นท้าวและไปต่อยังเวียงจัน ขณะที่การเดินทางบกขึ้นไปทางทิศเหนือของน่านสามารถเชื่อมต่อไปถึงเมืองแก่นท้าว เมืองเงิน และเชียงแสน ซึ่งสามารถใช้เส้นทางดังกล่าวเดินทางต่อไปยังเมืองพูคาและเข้าเขตรัฐของชาวไทลื้อได้ และสามารถวกไปทาตะวันออกเข้าสู่เขตหลวงพระบางได้ ขณะที่พื้นที่ในทางตะวันตกจะมีจุดหมายอยู่ที่เมืองอังวะ โดยต้องผ่านเมืองแพร่ นคร(ลำปาง) ไปสู่เชียงใหม่ก่อน แล้วใช้เส้นทางจากเชียงใหม่ไปสู่เมืองอังวะ

บันทึกดังกล่าวน่าจะเขียนขึ้น หรือคัดลอกจากงานที่เขียนขึ้นในช่วงพุทธศตวรรษที่ 23 – ต้นพุทธศตวรรษที่ 24 ซึ่งน่านยังคงถูกปกครองโดยพม่า เพราะมีการกล่าวถึงกษัตริย์พม่าในชื่อ *“มหาธัมมเจ้า”* แต่เส้นทางดังกล่าวน่าจะยังคงเป็นเส้นทางที่ใช้เดินทางอยู่เรื่อยมาในช่วงยุคหลังด้วยเช่นกัน และแม้จะมีการเปลี่ยนแปลงเส้นทางบางเส้นทางไปตามสถานการณ์การเมืองระหว่างภูมิภาค เช่นการที่เชียงแสนสลายตัวลงทำให้เส้นทางไปเมืองเชียงแสนอาจถูกบังคับให้เลี่ยงไปใช้เส้นทางอื่น หรือการที่ความสัมพันธ์ระหว่างเชียงใหม่กับพม่าอาจทำให้เส้นทางไปอังวะจำเป็นต้องมีการเปลี่ยนแปลง แต่ในภาพรวมแล้ว บันทึกดังกล่าวค่อนข้างแสดงให้เห็นถึงเส้นทางคมนาคมของน่านที่เชื่อมต่อกับส่วนอื่นๆของภาคพื้นทวีปเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ได้เป็นอย่างดี

---

[288] อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว และ ศรีธน คำแปง, ปริวรรต, หนังสือพื้นนาเมืองน่าน. (เชียงใหม่ : ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดเชียงใหม่ วิทยาลัยครูเชียงใหม่, 2528), หน้า 18 - 22.

แม้ว่าการเดินทางเข้าสู่เมืองน่านจะค่อนข้างลำบากในการต้องข้ามภูเขา หรือในกรณีของการสัญจรจากทางทิศใต้ที่ต้องสลับสับเปลี่ยนระหว่างการล่องเรือและเดินทางทางบกอยู่เป็นระยะ แต่ด้วยความที่ตัวเมืองน่านมีเป็นชุมชนขนาดใหญ่ของรัฐปริมาณการบริโภคจึงมีมากตามไปด้วย และดึงดูดให้พ่อค้ามุ่งเข้าหา นอกจากนี้ การเป็นเมืองที่เชื่อมต่อกับเส้นทางสู่เมืองสำคัญอื่นๆอีกหลายเมือง ทำให้สินค้าจำนวนมากมารวมตัวที่น่าน และถึงแม้พ่อค้าจำนวนหนึ่งจะไม่ได้ต้องการสินค้าจากน่านโดยตรงก็สามารถซื้อสินค้าจากแหล่งอื่นในตลาดเพื่อนำไปขายยังพื้นที่อื่นได้

การเป็นศูนย์กลางของรัฐที่มีชนชั้นปกครองน่านพำนักอยู่ยังสร้างความพิเศษให้กับเมืองน่านในฐานะของการส่งออกสินค้าไปยังพื้นที่อื่นด้วย เพราะสินค้าบางประเภทที่ชนชั้นปกครองน่านผูกขาดเอาไว้ เช่น ของป่า สามารถซื้อหาได้โดยผ่านเครือข่ายของชนชั้นปกครองเท่านั้น สินค้าประเภทส่วยบางชนิด เช่น เกลือ ก็เป็นอภิสิทธิ์ของชนชั้นปกครองที่จะเข้าถึงก่อนคนกลุ่มอื่น ทำให้ตัวเมืองน่านมีความสำคัญต่อการกระจายตัวของสินค้าดังกล่าวอยู่สูง

สถานะในการเป็นตลาดและชุมทางสินค้าของน่านยังคงปรากฏอยู่ต่อเนื่องไปจนถึงพุทธศตวรรษที่ 25 เพราะยังปรากฏการรายงานถึงขบวนพ่อค้าจากมะละแหม่ง สิบสองพันนา และอุตรดิตถ์ เดินทางนำสินค้าเข้ามาขายในน่านอยู่อย่างต่อเนื่อง[289] แต่ไม่ได้มีปริมาณที่มากหรือโดดเด่นจนเป็นศูนย์กลางการค้าสำคัญของภูมิภาคแต่อย่างใด

-เชียงของ

ชื่อเมืองเชียงของได้รับการระบุอย่างชัดเจนว่าเป็นเมืองของแม่น้ำโขง (น้ำของ) เพราะตัวเมืองเชียงของตั้งอยู่ติดกับแม่น้ำโขง ทำให้เป็นเมืองที่มีความสำคัญในการค้าผ่านทางแม่น้ำโขง นอกจากนั้น เชียงของยังสามารถเชื่อมต่อกับพื้นที่ทางบกในทิศใต้สู่เมืองเทิง และเข้าสู่เมืองน่านได้ ขณะที่พื้นที่ทางตะวันออกก็สามารถเชื่อมเข้ากับเส้นทางสู่เมืองหลวง เมืองภูคา ไปสู่เมืองสิง และสามารถเดินทางต่อเนื่องไปยังสิบสองพันนาจนถึงยูนนานได้เช่นกัน เชียงของจึงเป็นเมืองซึ่งตั้งอยู่บนเส้นทางการค้าตอนในภาคพื้นทวีปเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่สำคัญมาอย่างยาวนาน

ความสำคัญในแง่ที่ตั้งและการเป็นเมืองสำคัญบนเส้นทางการค้าทำให้เชียงของได้รับการให้ความสำคัญอย่างสูงมาตั้งแต่ยุคอาณาจักรล้านนา ใน *Zinme Yazawin* ระบุถึงเมืองเชียงของว่าเป็น

---

[289] วราภรณ์ เรืองศรี, คาราวานและพ่อค้าทางไกล: การเกิดรัฐสมัยใหม่ในภาคเหนือของไทยและดินแดนตอนในของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้. หน้า 129.

เมืองในระดับกลางเทียบเท่ากับเมืองแพร่[290] และแม้ในช่วงต้นพุทธศตวรรษที่ 24 ซึ่งเมืองต่างๆใน ล้านนาประสบกับปัญหาความวุ่นวายจนเจ้าเมืองเชียงของอพยพผู้คนหนีเข้ามายังน่านใน พ.ศ. 2334[291] แต่เชียงแสนซึ่งเป็นฐานอำนาจของพม่าก็ยังคงส่งเจ้าเมืองคนใหม่ลงไปคงสถานะความเป็นเมืองเอาไว้ อยู่ตลอด ดังจะพบว่าสงครามตีเมืองเชียงแสนใน พ.ศ. 2346 ยังคงปรากฏชื่อของเจ้าเมืองเชียงของในฐานะขุนนางที่ช่วยพม่าป้องกันเมืองเชียงแสน[292] ต่อมาภายหลังเมื่อเชียงแสนถูกทำลายลงใน พ.ศ. 2347 เชียงของจึงอยู่ภายใต้การปกครองของน่าน

การสลายตัวของเชียงแสน ในด้านหนึ่ง น่าจะส่งผลกระทบสำคัญต่อเส้นทางการค้าตอนในภาคพื้นทวีปเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เพราะเชียงแสนเป็นเมืองสำคัญขนาดใหญ่ที่เชื่อมต่อมะละแหม่งเข้ากับยูนนาน และมีความสามารถในการควบคุมเรือที่ล่องขึ้นลงแม่น้ำโขงได้ การเป็นพื้นที่ราบขนาดใหญ่ตอนกลางแม่น้ำโขงก็เอื้อต่อการตั้งชุมชนและสนับสนุนเสบียงต่อพ่อค้าที่แวะเวียนเข้ามาค้าขายในเมือง[293] การที่เชียงแสนถูกทำลายลงทำให้พ่อค้าทั้งทางเรือและทางบกจำเป็นต้องหาชุมทางการค้าอื่นในการระบายสินค้าและเป็นเมืองทางผ่านเพื่อเชื่อมเข้ากับเส้นทางเดิมที่มีอยู่

ไม่มีหลักฐานชัดเจนที่ระบุถึงการเติบโตของเชียงของขึ้นมาแทนที่ภายหลังการสลายตัวของเชียงแสน ใน พ.ศ. 2347 อย่างไรก็ตาม หากเปรียบเทียบจากเส้นทางการเดินทางขึ้นตอนเหนือไปยังเขตรัฐของชาวไทลื้อระหว่าง*หนังสือพื้นนาเมืองน่านและคาวทางเมืองน่าน* กับ *ใบบอกเมืองน่าน เรื่องราชการเมืองเชียงรุ้ง*[294] จะพบว่าเส้นทางไปสู่เมืองหลวงและเมืองภูคาถูกเปลี่ยนจากการเดินทางผ่านเชียงแสนไปเป็นเชียงของแทน และหากพิจารณาถึงการวางตัวบนแม่น้ำโขง เชียงของน่าจะเป็นทางเลือกที่ดีของพ่อค้าบนเส้นทางแม่น้ำในการใช้เป็นชุมทางการค้าใหม่ที่เชื่อมต่อเส้นทางการค้าบนแม่น้ำโขงเข้าด้วยกัน รายงานวิจัยเรื่อง *“เชียงของ เวียงแก่น: พัฒนาการของสังคมชายขอบจากอดีตสู่*

[290] Sithu Gamani Thingyan. Zinme Yazawin : Chronicle of Chiang Mai, (Yangon : Universities Historical Reseach Centre, 2003), p. 54.

[291] พงศาวดารเมืองน่าน, หน้า 80.

[292] “คำมะเกล่าเมืองเชียงแสน” ใน สรัสวดี อ๋องสกุล. พื้นเมืองเชียงแสน, หน้า 81.

[293] ในรายงานของ ดับบลิว. เจ. อาเชอร์ ผู้ช่วยกงสุลอังกฤษประจำสยาม พ.ศ. 2435 ให้ความสำคัญกับเชียงแสน (ซึ่งในขณะนั้นเป็นเมืองที่ฟื้นตัวขึ้นมาใหม่หลังการถูกทำลายลงไปแล้ว)ในฐานะเมืองสำคัญเป็นอย่างยิ่ง โดยถึงกับกล่าว “...ข้าพเจ้าคิดว่าในแถบคาบสมุทรอินโดจีนนี้ ไม่มีที่ใดมีทรัพยากรเทียบเสมอกับเชียงแสนได้ ด้วยไม่มีเมืองคู่แข่งตั้งอยู่และมีพื้นที่การเพาะปลูกที่อุดมสมบูรณ์และกว้างขวาง” ดู รวมเรื่องแปลหนังสือและเอกสารทางประวัติศาสตร์ ชุดที่ 2. (กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, 2555), หน้า 223 – 224.

[294] “ใบบอกเมืองน่าน เรื่องราชการทัพเมืองเชียงรุ้ง” ใน ประชุมพงศาวดารฉบับกาญจนาภิเษก เล่ม11, หน้า 613 - 614.

การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจการเมืองในอนุภูมิภาคลุ่มน้ำโขง" โดย นิวัฒน์ ร้อยแก้ว และคณะ ระบุว่า การค้าของเชียงของและห้วยทรายในสมัยยังมีเจ้าเมืองปกครอง มักทำโดยกลุ่มคนที่เป็นญาติเครือข่ายเดียวกับเจ้าเมือง และการค้าสำคัญคือการกระจายสินค้า โดยเฉพาะข้าว ไปยังกลุ่มเมืองใกล้เคียง โดยทางบกสามารถส่งต่อไปถึงเขตเมืองสิง ขณะที่ทางน้ำมีการติดต่อกับทางเมืองหลวงพระบาง[295] ขณะเดียวกันเชียงของก็เป็นแหล่งรับสินค้าจากทั้งทางตอนเหนือและจากหลวงพระบางด้วย โดยสินค้าจากทางเหนือและตะวันตกจะถูกล่องเรือจากเชียงรายลงมาขายตามแม่น้ำโขง และทางหลวงพระบางจะนำของป่ารวมถึงกระดาษขึ้นเรือมาขายยังท่าของเชียงของ

น่าสังเกตว่า การค้าของเชียงของ แทบไม่จำเป็นต้องอาศัยความเกี่ยวข้องหรือปฏิสัมพันธ์ใดกับน่านเลย[296] แม้ว่าเชียงของจะเป็นพื้นที่ในอาณัติของน่านและสามารถเชื่อมต่อกับน่านผ่านเมืองเชียงฮ่อนได้ก็ตามที สาเหตุหนึ่งคงเพราะเชียงของเป็นเมืองที่ค่อนข้างอยู่ห่างไกลจากพื้นที่การกระจายตัวและการควบคุมสินค้าโดยตรงของเจ้าผู้ปกครองน่าน และเชียงของยังเป็นเมืองใหญ่ที่เคยเป็นแหล่งค้าขายสำคัญในบริเวณแม่น้ำโขงมาแต่เดิม ทำให้รูปแบบเส้นทางการค้าขายระหว่างเมืองของเชียงของมุ่งเน้นอยู่กับการมีปฏิสัมพันธ์กับกลุ่มเมืองในอาณาบริเวณของแม่น้ำโขงมากกว่าจะเชื่อมต่อโดยตรงกับกลุ่มเมืองที่อยู่ห่างออกไป รูปแบบการติดต่อทางการค้าดังกล่าวอาจส่งผลถึงมุมมองความสัมพันธ์ระหว่างเจ้าผู้ปกครองท้องถิ่นต่อกันและกันด้วย คือความห่างเหินกันในการมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างเมืองทำให้เจ้าเมืองเชียงของอาจมองได้ว่าตนเองมีความใกล้ชิดและผลประโยชน์ผูกพันกับกลุ่มเมืองในแม่น้ำโขงมากกว่าจะมีความใกล้ชิดกับน่าน และเมื่อประกอบกับอำนาจทางเศรษฐกิจในอาณาบริเวณและขนาดของเมืองซึ่งถือเป็นเมืองขนาดใหญ่แล้ว เชียงของจึงมีประสิทธิภาพมากพอที่จะแสดงอาการแข็งข้อต่อผู้ปกครองน่านขึ้นมาได้ ดังเช่นกรณีเกิดปัญหาในเรื่องการเอาใจออกห่างน่านของเจ้าเมืองเชียงของในปี พ.ศ. 2372[297]

อย่างไรก็ตาม แม้น่านจะขาดอำนาจในการควบคุมทางเศรษฐกิจและความสัมพันธ์ในฐานะเมืองที่ทำการค้าระหว่างกันต่อเชียงของไป แต่อำนาจทางการเมืองและประกาศิตของเจ้าผู้ปกครอง

[295] นิวัฒน์ ร้อยแก้ว และคณะ. เชียงของ เวียงแก่น: พัฒนาการของสังคมชายขอบจากอดีตสู่การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจการเมืองในอนุภูมิภาคลุ่มน้ำโขง.(กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2547), หน้า 71.

[296] อย่างไรก็ตาม Hallet ระบุว่ามีเกลือจากเมืองน่านส่งขึ้นไปขายที่เชียงรายเช่นกัน แต่ไม่ได้ระบุว่าเกลือดังกล่าวใช้เส้นทางบกจากเมืองเทิงหรือทางน้ำจากเชียงของขึ้นไปขายที่เชียงรายกันแน่. ดูใน Holt S. Hallett, A thousand miles on an elephant in the Shan States. (Bangkok : White Lotus Press, 2000), p. 164.

[297] พงศาวดารน่าน, หน้า 98, แต่แน่นอนว่าปัญหาความไม่ลงรอยหลักน่าจะเป็นเรื่องของการแสวงหาตำแหน่งแห่งที่ในการเมืองระหว่างรัฐของเจ้าเมืองเชียงของเป็นหลักมากกว่า กรณีความห่างเหินระหว่างเมืองเชียงของและเมืองน่านน่าจะเป็นเพียงกรณีเสริมที่ส่งผลต่อความรู้สึกร่วมเท่านั้น

น่านต่อเมืองเชียงของก็ยังคงปรากฏอยู่ตลอดช่วงระยะเวลาที่ราชวงศ์หลวงติ๋นปกครองน่านและดินแดนในอาณัติของน่าน เพราะเชียงของนอกจากจะเป็นเมืองที่มีความสำคัญในแง่เศรษฐกิจต่อภูมิภาคแล้ว ยังเป็นเมืองที่มีความสำคัญในแง่ยุทธศาสตร์ต่อน่านในการควบคุมดินแดนรัฐต่างๆของชาวไทลื้อทางเหนือขึ้นไปด้วย การควบคุมผ่านการแสดงออกทางสัญลักษณ์เช่นการถือน้ำพระพิพัฒน์สัตยาหรือการออกชื่อในกฎหมายของรัฐ รวมถึงการส่งเจ้านายจากทางเมืองน่านไปดูแลจึงปรากฏให้เห็นตลอด การแข็งขืนต่อน่านของเชียงของจึงเป็นกรณีที่เกิดขึ้นไม่บ่อยนัก และมักจบลงอย่างรวดเร็วทันทีที่น่านสังเกตได้ถึงแนวโน้มของการเกิดปัญหาดังกล่าว

เชียงของเป็นตัวอย่างที่แสดงให้เห็นว่า การค้าและการควบคุมการค้าของเมืองต่างๆในยุครัฐจารีตไม่จำเป็นต้องถูกรวมศูนย์ไปยังศูนย์กลางการปกครองของรัฐเสมอไป และเมืองที่มีประสิทธิภาพในการเป็นเมืองชุมทาง เป็นตลาด หรืออยู่ไกลจากรัศมีการควบคุมทางเศรษฐกิจจากผู้ปกครองรัฐโดยตรง สามารถกลายเป็นเมืองสำคัญบนเส้นทางการค้าที่มีปฏิสัมพันธ์กับเส้นทางการค้าอื่นที่ไม่ได้เกี่ยวข้องโดยตรงกับเมืองศูนย์กลางรัฐได้

<u>4.3.2 สินค้า</u>

การฟื้นฟูตัวเมือง ซึ่งนำไปสู่การเปิดเส้นทางการค้าและการเปิดตลาดของน่าน ส่งผลให้น่านผูกพันตัวเองเข้ากับแหล่งการค้าอื่นๆ และสร้างความสัมพันธ์ผ่านเครือข่ายการค้าและเศรษฐกิจภายในภูมิภาค ภายใต้ความสัมพันธ์ดังกล่าว สถานะของน่านในตลาดเป็นทั้งผู้นำเข้าสินค้าและส่งออกสินค้า โดยความต้องการสินค้าประเภทต่างๆในตลาดจะเป็นตัวกำหนดความสัมพันธ์ของน่านกับพื้นที่ส่วนต่างๆที่น่านมีความเกี่ยวพันด้วย ซึ่งในแต่ละพื้นที่ย่อมมีความต้องการสินค้าที่แตกต่างกันเช่นเดียวกับน่านซึ่งมีความต้องการสินค้าจากพื้นที่ต่างๆที่มีปฏิสัมพันธ์ด้วยที่แตกต่างกันไป

น่านเป็นรัฐที่ราบภายในหุบเขา สินค้าส่งออกสำคัญของน่านจึงมักเป็นสินค้าที่สามารถผลิตหรือแสวงหาได้จากธรรมชาติรายรอบ สินค้าของป่า เช่น งาช้าง นอแรด เขาสัตว์ และน้ำผึ้ง เป็นสินค้าที่น่านสามารถตอบสนองให้กับตลาดได้ ขณะเดียวกันสังคมกสิกรรมก็สามารถสนับสนุนให้ส่วนกลางของน่านสามารถตั้งฉางหลวงเพื่อเรียกเก็บส่วยข้าว และนำข้าวส่วนเกินดังกล่าวส่งออกเพื่อทำการค้าได้ แม้ปริมาณการส่งออก พื้นที่การกระจายตัว และความแน่นอนของการค้าข้าวอาจยังค่อนข้างน่ากังขา นอกจากนี้ น่านยังเป็นแหล่งปลูกฝ้าย ซึ่งนอกจากจะสัมพันธ์กับวิถีชีวิตของพลเมืองที่มีการทอผ้าฝ้ายเพื่อสวมใส่แล้ว ยังเป็นสินค้าส่งออกไปยังพื้นที่ทางตอนใต้ของจีน

และด้วยความที่น่านเป็นรัฐตอนในหุบเขา ทรัพยากรหลายชนิดจึงไม่สามารถผลิตได้เองในพื้นที่ หรือไม่สามารถผลิตได้ในปริมาณที่มากพอกับความต้องการ น่านจึงจำเป็นต้องมีการนำเข้าสินค้าหลายประเภทเข้ามาในรัฐ และส่งผลให้พ่อค้าจากแหล่งอื่นๆสามารถนำสินค้าซึ่งเป็นที่ต้องการ

เข้ามาค้าหากำไรได้ในตลาดของน่าน และทำให้น่านกลายเป็นตลาดระบายสินค้าหนึ่งที่เป็นจุดหมายของพ่อค้าจากแหล่งต่างๆ

- สินค้าออก

สินค้าออกเป็นหลักฐานที่แสดงให้เห็นน่านผูกพันตัวเองเข้าตลาดแหล่งต่างๆ ซึ่งโดยลักษณะแล้ว ตลาดแต่ละแห่งจะมีความต้องการสินค้าที่แตกต่างกัน ข้อมูลจากนักเดินทางชาวตะวันตกซึ่งเดินทางผ่านน่านและพื้นที่ต่างๆข้างเคียง แสดงให้เห็นร่องรอยบางประการเกี่ยวกับความต้องการสินค้าที่น่านสามารถผลิตได้ เช่น การส่งออกข้าว ซึ่งกระจายตัวไปในพื้นที่ใกล้เคียงกับน่าน, การส่งออกของป่า เช่น นอแรด งาช้าง เขาสัตว์ และครั่ง ซึ่งพบว่าเป็นสินค้าที่ส่งออกลงไปยังพื้นที่ทางตอนใต้ของน่านและพื้นที่ทางตะวันตก เพื่อส่งออกไปยังเมืองท่าที่มะละแหม่ง ส่วนสินค้าอีกประเภทที่ค่อนข้างสำคัญคือ ฝ้าย ซึ่งมีตลาดรับซื้ออยู่ในยูนนาน ซึ่งสามารถขายได้ถึง 4 เท่า จากราคารับซื้อในพื้นที่แถบล้านนา[298] ขณะที่ช้างก็เป็นสินค้าส่งออก และน่านถูกระบุว่าเป็นดินแดนที่ส่งออกช้างมากที่สุดในรัฐต่างๆของอดีอาณาจักรล้านนาช่วงต้นพุทธศตวรรษที่ 25[299] Smyth ระบุว่า ช้างถูกส่งออกไปเชียงใหม่และพม่าราวปีละ 200 – 300 ตัว[300]

การส่งออกสินค้าดังกล่าวสามารถส่งออกได้โดยอาศัยเส้นทางการค้าที่มีและปรากฏเห็นในน่าน พ่อค้าต่างถิ่นจากพื้นที่ต่างๆ เช่น พ่อค้าชาวไทใหญ่ พ่อค้าห้อ หรือพ่อค้าจากตอนเหนือของสยาม จะเข้ามารับซื้อสินค้าประเภทต่างๆตามที่ตลาดต้องการเพื่อส่งลงไปขายยังพื้นพื้นที่อื่นอีกทอดหนึ่ง ทั้งนี้ไม่ได้หมายความว่า น่านเป็นแหล่งพื้นที่เดียวที่สามารถผลิตสินค้าเหล่านี้ได้ ตรงกันข้ามสินค้าประเภทของป่าที่ส่งไปทางใต้และตะวันตก หรือฝ้ายซึ่งมีตลาดอยู่ที่ยูนนาน สามารถหาซื้อจากตลาดแหล่งอื่นในรัฐข้างเคียง เช่น หลวงพระบาง ลำปาง หรือเชียงใหม่ได้ เนื่องด้วยเพราะสภาพดินแดนและธรรมชาติของพื้นที่รายรอบที่มีความใกล้เคียงกัน

อุปสงค์ของตลาดดังกล่าวเป็นอุปสงค์ที่พบในช่วงพุทธศตวรรษที่ 24 – ต้นพุทธศตวรรษที่ 25 การนำตัวเข้าไปผูกพันกับตลาดของน่านยังทำให้น่านต้องปรับตัวเมื่อความต้องการของตลาดเปลี่ยนแปลง หรือสถานการณ์ทางภูมิภาคทำให้ความสัมพันธ์กับพื้นที่ตลาดต่างๆเปลี่ยนแปลงไปด้วย เมื่อสยามเริ่มเข้ามากระชับอำนาจของตนในน่านช่วงครึ่งหลังพุทธศตวรรษที่ 25 ความสัมพันธ์กับตลาดของน่านก็เปลี่ยนแปลงไปด้วย และทำให้น่านเริ่มส่งออกสินค้าประเภทเพื่อตอบสนองอุปสงค์

---

[298] Holt S. Hallett, A thousand miles on an elephant in the Shan States, p. 170.

[299] Ibid, p. 104.

[300] H. Warington Smyth, Five Years in Siam, from 1891 to 1896. London: Murray, 1898, p. 117.

จากกรุงเทพฯ เช่นการปลูกยาสูบและการทำธุรกิจไม้สัก ซึ่งเติบโตขึ้นมาในช่วงพุทธศตวรรษที่ 25 และกลายเป็นสินค้าส่งออกประเภทใหม่ที่น่านป้อนให้กับตลาดใหม่ที่เชื่อมโยงเข้ากับกรุงเทพฯ

<u>- ข้อสังเกตเกี่ยวกับการค้าเกลือ</u>

เกลือเป็นสินค้าที่ถูกพูดถึงอยู่บ่อยครั้งในข้อมูลเกี่ยวกับจังหวัดน่าน และการที่น่านมีแหล่งเกลือภูเขาเป็นทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่ก็เป็นเรื่องที่การบันทึกและถูกกล่าวถึงมาเป็นระยะเวลานานแล้ว ดังปรากฏในพงศาวดารน่านที่ระบุถึงการที่เมืองน่านส่งส่วยเกลือไปให้กับเชียงใหม่[301] หรือตำนานนางเกลือซึ่งเล่าถึงความเป็นมาของเกลือเมืองบ่อ (อ.บ่อเกลือ จ.น่าน) ในลักษณะนิทาน[302] น่านมีแหล่งผลิตเกลือสำคัญอยู่ที่เมืองบ่อ และเมื่อเจ้าผู้ปกครองราชวงศ์หลวงติ๋นในพุทธศตวรรษที่ 24 มีการขยายอาณาเขตพื้นที่ปกครอง แหล่งผลิตเกลือของน่านก็ขยายตัวไปที่เมืองเงินเพิ่มขึ้นด้วย

รายได้จากการค้าเกลือของเจ้าผู้ปกครองน่านน่าจะมาจากการเก็บภาษีเกลือ และอีกทางคือการเป็นผู้ขายเกลือให้กับพ่อค้าที่เข้ามารับซื้อ เพราะโดยลักษณะแล้วเกลือเป็นสินค้าประเภทส่วยเกลือที่ผลิตได้ในเมืองบ่อจะต้องถูกส่งมาเป็นส่วยให้เจ้าผู้ปกครองน่านก่อน จากนั้นจึงขายต่อให้กับพ่อค้ากลุ่มอื่นได้ เจ้าผู้ปกครองน่านและชนชั้นปกครองน่านในยุคราชวงศ์หลวงติ๋นจึงเป็นกลุ่มคนแรกที่เข้าถึงเกลือซึ่งผลิตได้ในพื้นที่ทางอำนาจของน่าน

ทั้งนี้ หากพิจารณาถึงเมืองอื่นรอบข้างพื้นที่ในเขตอิทธิพลของน่านแล้ว จะพบว่า น่านมิได้เป็นรัฐเพียงแห่งเดียวที่สามารถผลิตเกลือได้ แต่รัฐรายรอบน่านเองก็สามารถผลิตและส่งออกเกลือได้เช่นเดียวกัน เช่น หลวงพระบาง ซึ่งอาศัยส่วยเกลือจากเมืองไชย ตอนบนของสยามก็มีแหล่งเกลือบ่อที่นครไทย ขณะที่พื้นที่ในสิบสองพันนาก็สามารถผลิตเกลือและส่งออกเกลือไปยังพื้นที่อื่นได้ เกลือทะเลจากมะละแหม่งเองก็มีการนำเข้าไปถึงตลาดตอนในภาคพื้นทวีปเอเชียตะวันออกเฉียงใต้[303] การค้าเกลือจึงเป็นการค้าที่ต้องพบกับคู่แข่งทางการตลาดจำนวนมาก อีกทั้งยังค่อนข้างน่ากังขาในเรื่องปริมาณที่ผลิตได้ในแต่ละปีว่ามีปริมาณมากน้อยเพียงไร และสามารถส่งออกได้คลอบคลุมพื้นที่มากเท่าไร

<u>- สินค้าเข้า</u>

---

[301] <u>พงศาวดารเมืองน่าน.</u> น่าน:วัดพญาภู, 2543. หน้า 52.

[302] สรัสวดี อ๋องสกุล,ปริวัตรและจัดทำ. <u>พื้นเมืองน่านฉบับวัดพระเกิด</u> . (เชียงใหม่ :ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2537).

[303] Holt S. Hallett, <u>A thousand miles on an elephant in the Shan States</u>, p. 164.

การแลกเปลี่ยนสินค้าและนำเข้าสินค้าถือเป็นสิ่งจำเป็นที่สำคัญอีกประการหนึ่งในการเกิดขึ้นของตลาดในน่าน เพราะเจ้าผู้ปกครองน่านไม่สามารถครอบครองทรัพยากรได้ทุกประเภทภายใต้พื้นที่ทางอำนาจที่จำกัดของตน การค้าจึงเป็นทางเลือกที่สำคัญสำหรับการนำเข้าสินค้าซึ่งเป็นที่ต้องการของพลเมือง หรือมีความจำเป็นต่อการพัฒนาและฟื้นฟูเมือง

จะพบว่าสินค้านำเข้าที่ค่อนข้างสำคัญสำหรับน่านคือ ปศุสัตว์[304] ซึ่งมีการนำเข้าจากหลวงพระบางเป็นจำนวนมาก นอกจากนี้สินค้าที่เกี่ยวข้องกับการทอหรือผลิตผ้า เช่น ไหมดิบ[305] ก็เป็นเส้นค้าที่ระบุว่ามีการนำเข้าด้วยเช่นกัน เป็นไปได้ว่าสินค้าดังกล่าวเหล่านี้จะมีความสัมพันธ์กับการเติบโตและความสำเร็จของการฟื้นฟูเมืองต่างๆของน่าน กล่าวคือ การนำเข้าปศุสัตว์สอดคล้องกับนโยบายการหักร้างถางพงและเพิ่มพื้นที่กสิกรรมของเจ้าผู้ปกครองน่าน ขณะที่การนำเข้าไหมดิบก็สอดคล้องกับการเติบโตของพลเมืองซึ่งนำไปสู่ความต้องการผ้าที่มากขึ้น นอกจากนี้สินค้าอื่นๆเช่นผ้าสี น้ำตาลทราย เครื่องเคลือบ และน้ำตาล ก็เป็นสินค้าที่ระบุว่ามีการนำเข้าทั้งจากมะละแหม่งผ่านทางตะวันตก[306] รวมถึงมีการนำมาขายโดยพ่อค้าจากสยามและยูนนานอีกด้วย

สินค้าเหล่านี้มักนำเข้ามาโดยพ่อค้าต่างถิ่น และเปิดโอกาสให้พ่อค้าซึ่งเดินทางเข้ามายังน่านเหล่านั้นรับสินค้าจากภายในพื้นที่ทางอำนาจของน่านส่งต่อออกไปขายยังตลาดอื่นๆด้วยเช่นกัน

- สรุป

ในแง่ของการค้าและเศรษฐกิจ หากกล่าวโดยสรุปแล้ว การฟื้นฟูสภาพเมืองซึ่งนำไปสู่การเติบโตของการค้าเป็นผลพลอยได้สำคัญสำหรับเจ้าผู้ปกครองน่านและชนชั้นปกครองน่าน ที่นอกจากเป็นการแสดงให้เห็นถึงความเฟื่องฟูและการฟื้นคืนสภาพความเป็นรัฐของน่านต่อคนในปกครองและพ่อค้าวาณิชจากต่างแดนแล้ว รายได้จากการส่งออกสินค้าและภาษีที่เก็บจากการค้าภายในเมืองยังช่วยเพิ่มพูนรายได้ให้กับเจ้าผู้ปกครองน่านด้วย ซึ่งรายได้ดังกล่าวนี้เองที่ส่วนหนึ่งจะถูกนำไปใช้เพื่อการพัฒนาตัวเมือง เช่น การบูรณะศาสนสถานสำคัญ และสร้างเสริมภาพลักษณ์ของเจ้าผู้ปกครองน่านต่อคนในบังคับต่อเนื่องไปด้วย

---

[304] วราภรณ์ เรืองศรี, คาราวานและพ่อค้าทางไกล: การเกิดรัฐสมัยใหม่ในภาคเหนือของไทยและดินแดนตอนในของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้. หน้า 154.

.

[305] H. Warington Smyth, Five Years in Siam, from 1891 to 1896. London: Murray, 1898, pp. 116 -177.

[306] การผูกพันกับตลาดของมะละแหม่งทำให้สินค้าจากตะวันตกกระจายมายังน่านและข้ามไปหลวงพระบางด้วยรวมถึงทำให้เงินรูปีกลายเป็นเงินที่นิยมใช้เป็นตัวกลางในการแลกเปลี่ยนในพื้นที่ของน่านและหลวงพระบางไปด้วยเช่นกัน ดู รวมเรื่องแปลหนังสือและเอกสารทางประวัติศาสตร์ ชุดที่ 2. (กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, 2555), หน้า 215 – 277.

ความสำเร็จในการฟื้นฟูเมืองใหญ่และเมืองตามรายทางของเจ้าผู้ปกครองน่านเปิดพื้นที่ให้ตลาดต่างๆเติบโตขึ้นตามเมืองสำคัญและเมืองรายทางได้อีกครั้ง ความเปลี่ยนแปลงดังกล่าวนำน่านเข้าไปผูกพันอยู่กับตลาดสำคัญในแต่ละภูมิภาค ซึ่งทำให้น่านกลายเป็นทั้งผู้ส่งออกสินค้าซึ่งตลาดต้องการ และเป็นตลาดสำหรับระบายสินค้าจากแหล่งอื่นๆด้วยในทำนองเดียวกัน

อย่างไรก็ตาม รูปแบบการค้าในช่วงพุทธศตวรรษที่ 24 – ต้นพุทธศตวรรษที่ 25 ไม่ใช่สิ่งที่เจ้าผู้ปกครองน่านจะสามารถควบคุมกระแสการหมุนเวียนเข้าออกของพ่อค้าตามเมืองต่างๆได้อย่างสมบูรณ์ และพื้นที่ทางภูมิศาสตร์ซึ่งเป็นเมืองในที่ราบตามหุบเขากระจัดกระจายกันก็ทำให้กลุ่มเมืองต่างๆมีปฏิสัมพันธ์ทางการค้าที่ไม่ได้มีลักษณะเป็นไปในทิศทางเดียงกันโดยสมบูรณ์ การค้าภายในภาคพื้นทวีปในช่วงเวลาดังกล่าวเป็นการค้าที่เจ้าเมืองและชนชั้นปกครองในแต่ละพื้นที่เข้าควบคุมตลาดเมืองของตนเอง มากกว่าจะมีการเชื่อมโยงกันอย่างสมบูรณ์หรืออย่างมีนัยยะสำคัญภายในรัฐ

ทั้งนี้ ยังสังเกตได้ว่า ในแง่ของทางเศรษฐกิจแล้ว น่านยังคงเป็นรัฐที่ค่อนข้างปิด เมื่อเทียบกับเส้นทางการเดินทางสู่พื้นที่รัฐอื่นใกล้เคียง เช่น แพร่ หรือเชียงใหม่ เส้นทางที่ไม่สะดวกทำให้ความสำคัญของน่านทั้งในแง่การเป็นตลาดไม่ได้โดดเด่นไปกว่ารัฐพื้นที่ใกล้เคียง ขณะเดียวกันความสามารถในการเป็นพื้นที่สำหรับส่งออกสินค้าสำคัญของน่านก็ไม่ได้โดดเด่นไปกว่าพื้นที่อื่นเช่นกัน ทั้งนี้เพราะสินค้าเช่น ของป่า ฝ้าย หรือเกลือ ซึ่งเป็นสินค้าหลักที่ตลาดต้องการและทำมูลค่าทางการค้าให้กับน่านสามารถหาทดแทนได้จากพื้นที่อื่นเช่นเดียวกัน การไม่สามารถผูกขาดการเป็นแหล่งอุปทานในตลาดได้อย่างสมบูรณ์ ทำให้น่านเป็นแค่เพียงผู้แสดงหนึ่งในตลาดการค้าของภูมิภาคเพียงเท่านั้น

4.4 ศาสนา

สังคมยุครัฐจารีตเป็นสังคมที่ผูกพันอยู่กับความเชื่อ ศาสนาจึงมีบทบาทต่อสังคมและผู้คนในสังคม ซึ่งไม่ได้จำกัดอยู่แต่เฉพาะในด้านของการสนับสนุนให้ทำความดีหรือสร้างความมั่นคงทางจิตวิญญาณ แต่ศาสนายังมีอิทธิพลไปถึงการกำหนดคุณค่าของสังคมและทัศนะต่อการมองโลกของคนในสังคมด้วย บทบาทในด้านดังกล่าวทำให้สังคมในยุคจารีตให้คุณค่ากับการมีอยู่ของศาสนา และมักพบว่าศาสนามักเป็นตัวแปรสำคัญในช่วงเวลาต่างๆในประวัติศาสตร์ของรัฐจารีตอยู่เสมอ

ศาสนาที่มีบทบาทและความสำคัญในน่านช่วงพุทธศตวรรษที่ 24 – 25 คือศาสนาพุทธนิกายเถรวาท ซึ่งเผยแผ่ในล้านนาตั้งแต่ช่วงพุทธศตวรรษที่ 19 เป็นอย่างช้า และมีพัฒนาการอยู่คู่กับสังคมล้านนามาโดยตลอด ศาสนาพุทธเป็นตัวกำหนดมุมมองของชีวิตต่อพลเมือง ทั้งในเรื่องการเวียนว่ายตายเกิด ผลกรรมบาปบุญ คุณธรรมของผู้ปกครอง รวมถึงคำอธิบายเกี่ยวกับโลกและที่มาของสรรพสิ่ง โลกทางความเชื่อในสังคมยุคจารีตจึงเป็นโลกที่กลืนเป็นเนื้อเดียวอยู่กับโลกของความจริง และส่ง

อิทธิพลต่อทุกอิริยาบถในการดำเนินชีวิต บรรทัดฐานของสังคมจึงเกิดขึ้นภายใต้แนวคิดของพุทธศาสนา และอุดมคติทางพุทธศาสนาดังกล่าวจึงเป็นส่วนสำคัญที่เกี่ยวพันกับการได้รับการยอมรับของเจ้าผู้ปกครองจากพลเมือง รวมถึงเกี่ยวข้องกับกลไกในการปกครองรัฐของเจ้าผู้ปกครองอย่างแยกไม่ขาด ศาสนาพุทธสามารถใช้ช่วยสนับสนุนความชอบธรรมให้กับเจ้าผู้ปกครองรัฐจารีต ขณะเดียวกันก็ยังสามารถใช้ประณามและทายความชอบธรรมของเจ้าผู้ปกครองได้เช่นเดียวกัน และบรรทัดฐานของสังคมอย่างกฎหมายของล้านนา ก็มักบัญญัติโดยให้ความสำคัญกับศาสนาพุทธ รวมถึงมีอิทธิพลของศาสนาพุทธปรากฏให้เห็นในตัวกฎหมายอยู่ เช่น อาศัยตัวบททางศาสนาพุทธมาเปรียบเทียบในคำตัดสิน หรือมีอุดมการณ์ทางศาสนาพุทธแทรกอยู่ในตัวกฎหมาย[307]

วัดและนักบวชยังมีบทบาทสำคัญต่อชุมชน ทั้งในแง่ของชุมชนขนาดเล็กและในภาพรวมของรัฐ วัดเป็นแหล่งศูนย์รวมจิตวิญญาณของคนในชุมชนต่างๆ และเป็นแหล่งผลิตความรู้ ทั้งในแง่จริยธรรมตามหลักพุทธศาสนา องค์ความรู้ทางกฎหมาย ความรู้ทางภาษา ความรู้ทางโลก และแม้กระทั่งความรู้ทางการแพทย์ พระภิกษุซึ่งเป็นนักบวชของศาสนาจึงเป็นกลุ่มคนที่มีอิทธิพลสูงในสังคม เพราะมีความรู้มากกว่าคนทั่วไป และทำให้ผู้คนในสังคมไม่ว่าจะอยู่ในฐานะใดของสังคมพยายามเข้าหาพระภิกษุ ตามธรรมเนียมของล้านนาการบวชเรียนจึงมักได้รับการให้ความสำคัญสูง และผู้ชายที่ลาสิกขาจากการบวชเรียนจึงมักได้รับการยกย่อง ทำให้ถูกมองว่าเป็นบุคคลที่ผ่านการขัดเกลาทางศาสนาและมีความรู้

ในที่นี้ ไม่ได้หมายความว่าน่านในยุคจารีตจะมีเพียงศาสนาพุทธเป็นศาสนาประจำรัฐแต่เพียงอย่างเดียว ความเชื่อเกี่ยวกับวิญญาณหรืออำนาจเหนือธรรมชาติยังเป็นความเชื่อที่ปรากฏให้เห็นอยู่ตลอดในน่านไม่ว่าจะในยุคสมัยใด ในบางครั้ง ความเชื่อดังกล่าวไม่ได้จำกัดอยู่เฉพาะส่วนบุคคล แต่ถึงกับเป็นรัฐพิธี เช่น การเลี้ยงอารักษ์และบูชาเคราะห์เมือง[308], การเซ่นผีพระเมืองแก้ว ผีพระญาพัว[309] หรือการปลูกเสามิ่งเมืองประจำเมืองน่าน[310] อย่างไรก็ตาม พิธีกรรมและความเชื่อเกี่ยวกับอำนาจของวิญญาณประจำเมืองหรืออำนาจเหนือธรรมชาติดังกล่าวไม่ได้มีอิทธิพลทางความคิดเท่ากับศาสนาพุทธ และในท้ายที่สุดแล้วก็มักถูกครอบและควบรวมเข้าไปเป็นส่วนหนึ่งในจักรวาลทัศน์ของ

---

[307] พัชรี ถาวรรัตน์, "แนวคิดทางการเมืองของลานนาไทยสมัยราชวงศ์มังราย (พ.ศ. 1839 - 2101)" (วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตร์มหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ มหาวิทยาลัยศิลปากร พ.ศ. 2528).

[308] อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว และ ศรีธน คำแปง, ปริวรรต, หนังสือพื้นนาเมืองน่าน. (เชียงใหม่ : ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดเชียงใหม่ วิทยาลัยครูเชียงใหม่, 2528), หน้า 5 – 7.

[309] สรัสวดี อ๋องสกุล, ปริวรรตและจัดทำ, พื้นเมืองน่านฉบับวัดพระเกิด, หน้า 51. พื้นเมืองน่านยังอ้างว่า ผู้ที่จะเข้ามาเป็นเจ้าเมืองน่านทุกคนจะต้องมาทำการสักการะหอสางหลวงเมืองปัวก่อนทุกครั้ง

[310] อ้างแล้ว, หน้า 27.

โลกพุทธไปด้วย ซึ่ง Wyatt มองว่า การมาถึงของศาสนาพุทธและอิทธิพลของศาสนาพุทธต่อการทำความเข้าใจโลกในรูปแบบใหม่เป็นส่วนที่ทำให้วัฒนธรรมผีถูกกันออกไปอยู่ยังพื้นที่รอบนอกของรัฐ และมุมมองของผู้บันทึกประวัติศาสตร์น่านที่ถูกกล่อมเกลามาโดยความเชื่อแบบพุทธก็มีส่วนทำให้การขับเน้นเรื่องราวเกี่ยวกับอำนาจของวิญญาณยุคเก่ามีการปรากฏเกี่ยวพันกับเจ้าผู้ปกครองน้อยลง[311]

ความสำคัญทางศาสนาที่มีบทบาทครอบคลุมหลายภาคส่วนในสังคม ทำให้ความเปลี่ยนแปลงหรือผลกระทบหนึ่งใดต่อศาสนามีผลกระทบต่อตัวเจ้าผู้ปกครองและตัวรัฐไปด้วย การพึ่งพากันของรัฐและศาสนา หรือความร่วมมือกันระหว่างชนชั้นปกครองและนักบวช จึงเป็นสิ่งที่มีปรากฏให้เห็นในประวัติศาสตร์การฟื้นฟูความเป็นรัฐของน่านในช่วงพุทธศตวรรษที่ 24 – 25 ด้วยเช่นกัน

4.4.1 หื้อวรพุทธสาสนาได้ก้านกุ่งรุ่งเรือง

ปี พ.ศ. 2395 เจ้าผู้ปกครองน่านในช่วงเวลานั้นได้ทำการออกประกาศกฎหมายใหม่เพื่อบังคับใช้ภายในดินแดนใต้อาณัติของรัฐน่าน เนื้อความซึ่งปรากฏใน *“กฎหมายอาณาจักรหลักคำ – ฉบับวัดดอนไชย”* อันเป็นบทคัดลอกจากกฎหมายที่ร่างขึ้นโดยเจ้าอนันตวรฤทธิเดช เจ้าผู้ปกครองน่านในช่วง พ.ศ. 2395 – 2434 เริ่มต้นบทด้วยการเกริ่นถึงที่มาของการตั้งกฎหมายและการเอ่ยอ้างประกาสิทธิ์ศักดาของเจ้าผู้ปกครองน่านเอาไว้ว่า –

> *“พระราชกถาสมเด็จเสฐบรมราชาอนันตายสุสวรราชเจ้าองอิสุสราชธิปตฺติองเป็นเจ้าแก่รัฐประชาในเชยฺยนันทเทพบุรีนครราชธานีเมืองน่านมีพระราชกรุณาแก่มหาขัติราชวงษาท้าวพระยาอัคคมหาเสนาอามาทราชเสวกฦผู้ใหญ่ผู้น้อยทังมวลว่า ด้วยโบราณราชพระวรปิตุจฉาองค์เป็นน้าได้เสวยราชสัมปัตติเป็นเจ้าแก่รัฐปัชชามาช้านานก็เถิงแก่อนิจกัมม์นำตนไปสู่โลกหน้าละสถานบ้านเมืองแลเราทั้งหลายเสียแล้ว อยู่มาเถิงศักราชได้ 1214 ตัว เดือน 7 ออก 3 ค่ำ ตัวเราจิ่งได้พาเอาขัตติยราชวงษาขุนเสนาอามาตย์ล่องลงไปเฝ้าพระมหาขระสัตเจ้าในกรุงเทพมหานครแล้วจิ่งมีพระมหากรุณณาโปรดเกล้าเหนือขระหม่อมหื้อตัวเราเป็นเจ้าได้เสวยราชสมบัติสืบราชกระกูลวงสาเป็นเจ้าแผ่นดินในเมืองน่านรักสาราชตระกูลวงสารัฐปัชชานครสถานและวรพุทธสาสนาหื้อก้านกุ่งรุ่งเรืองอยู่*

[311] David K. Wyatt. “Five Voices from Southeast Asia's Past,” in “The Journal of Asian Studies”, Vol. 53, No. 4 (Nov., 1994), p. 1080.

เย็นเป็นสุขสืบต่อไปภายหน้าตามดังโบราณราชปเพณีอันมีมาแต่ก่อนนั้น โปรดประการบัดนี้เราเป็นเจ้ามาร่ำเพิงเล็งหันวรพุทธสาสนาและนครสถานบ้านเมืองแห่งเราทังหลายทุกวันมานี้หนนอกด้วยเจ้านายท้าวขุนไพร่ไทยทังหลายอยู่บ่ดีสมคบกับด้วยกันเป็นโจรกัมม์อันบ่ดี ... เราเป็นเจ้าจิ่งปลงพระราชอาญาไว้กับเจ้าพระยามหาอุปราชาหอหน้า หื้อหาเจ้านายพี่น้องขัตติยราชวงสาลูกหลานและท้าวพญาเสนาอามาตย์ผู้ใหญ่ผู้น้อยทังมวลมาพร้อมกันเปิกสากันพิจารณาและตั้งพระราชอาญาเป็นราชอาณาจักรกฎขึ้นสั่งสอน ห้ามเสียยังบาปบุคคลผู้บ่ดีอย่าหื้อเป็นเสี้ยนหนามแก่แผ่นดินร้อนรนแก่บ้านเมืองและรัฐปัชชาต่อไป เพื่อหื้อวรพุทธสาสนาและบ้านเมืองแห่งเรา หื้อได้อยู่เย็นเป็นสุขเพิงด้วยเตชบุญคุณแห่งเราทังหลายสืบต่อไปว่าฉันนี้”[312]

พิจารณาจากตัวประกาศดังกล่าว ได้อ้างที่มาของการสร้างกฎใหม่เพื่อบังคับใช้ในน่านด้วยสาเหตุสามประการ หนึ่งคือ เพราะผู้คนในบ้านเมืองมีศีลธรรมตกต่ำลงจึงต้องมีการออกกฎหมายใหม่มาบังคับใช้(ให้สอดคล้องกับสถานการณ์) สองคือ การออกกฎหมายต่างๆเหล่านี้ล้วนมีขึ้นเพื่อความสงบเรียบร้อยของรัฐ และมูลเหตุประการที่สามคือ เพื่อดำรงไว้ซึ่งพระ(พุทธ)ศาสนาและความรุ่งเรืองของพระศาสนาตามโบราณราชประเพณี สิ่งซึ่งสามารถสังเกตได้อย่างชัดเจนจากการต้นบทของกฎหมายดังกล่าวคือ เจ้าผู้ปกครองน่านในยุครัฐจารีต มองความสงบเรียบร้อยและความรุ่งเรืองของบ้านเมืองว่าเป็นแก่นอันเดียวกันกับความมั่นคงของพระพุทธศาสนา ภายใต้มุมมองความเข้าใจดังกล่าว หากบ้านเมืองสงบสุข พระศาสนาก็จะเฟื่องฟูขึ้นด้วย และหากพระศาสนารุ่งเรือง บ้านเมืองก็จะรุ่งโรจน์ขึ้นในทางเดียวกัน

ในความเป็นจริง ภาพความคิดเกี่ยวกับความรุ่งเรืองของรัฐที่เดินไปพร้อมกับความรุ่งเรืองทางศาสนานั้นเป็นชุดความคิดที่น่าจะติดตัวอยู่กับชนชั้นปกครองของรัฐจารีตมาตลอด การที่ศาสนามีอิทธิพลอย่างยิ่งต่อการเรียนรู้ศาสตร์ของการปกครองและมีอิทธิพลต่อชีวิตประจำวันอยู่เสมอ ทำให้กลุ่มชนชั้นปกครองยากที่จะปฏิเสธมุมมองในลักษณะดังกล่าวได้ อย่างน้อยสำหรับเจ้าผู้ปกครองน่านและกลุ่มชนชั้นปกครองน่าน ความรุ่งเรืองหรือความเสื่อมสลายของบ้านเมืองมักถูกให้ภาพประกอบไปพร้อมๆกับพระศาสนาหรือศาสนสถานอยู่เสมอ ภาพความตกต่ำทางศาสนาและซากปรักหักพังของเจดีย์สำคัญประจำรัฐหรือวัดวาอารามมักถูกใช้เพื่อบรรยายถึงความเสื่อมสลายของรัฐในบันทึก

---

[312] ดู “ภาคผนวก” ใน ชฎาพร จีนชาวนา, “การวิเคราะห์สังคมเมืองน่านจากกฎหมายอาณาจักรหลักคำ (พ.ศ. 2395-2451)”.

ประวัติศาสตร์ ขณะเดียวกันภาพความรุ่งเรืองทางศาสนาและการเฉลิมฉลองในงานพิธีสำคัญทางศาสนาจะถูกนำมาใช้เพื่ออธิบายถึงความรุ่งเรืองของรัฐภายใต้การปกครองของเจ้าผู้ปกครองยุคต่างๆ

ด้วยรูปแบบแนวคิดดังกล่าว ทำให้การฟื้นฟูรัฐของเจ้าผู้ปกครองน่านในช่วงพุทธศตวรรษที่ 24 จึงเป็นการฟื้นฟูที่ต้องดำเนินควบคู่ไปกับการฟื้นฟูพระศาสนาด้วย จึงไม่น่าแปลกใจที่ว่า เมื่อเจ้าอัตถวรปัญโญขึ้นมายังตัวเวียงของเมืองน่านในครั้งแรกซึ่งยังคงรกร้างและถูกแผ้วทางถางที่เป็นแหล่งอาศัยเฉพาะเพียงส่วนบ้านบุญเรือง สิ่งที่เจ้าผู้ปกครองคนแรกของน่านยุคฟื้นฟูทำคือการสร้างพระเจ้าทันใจ(พระพุทธรูป) 1 องค์ นิมนต์พระสงฆ์มาสวด และใส่บาตร[313] ก่อนจะถอยกลับลงไปตั้งศูนย์กลางการเมืองใหม่ที่เมืองงั่วในสองอาทิตย์ถัดจากนั้น ในทำนองเดียวกัน โครงการขนาดใหญ่ชิ้นแรกที่พงศาวดารน่านกล่าวถึงและให้ความสำคัญอย่างยิ่งในช่วงเวลาเริ่มต้นการปกครองของเจ้าอัตถวรปัญโญคือการบูรณะพระธาตุแช่แห้งและนิมนต์ภิกษุเข้ามาจำพรรษาอยู่ประจำวัดภูเพียงแช่แห้ง[314]

อาจมีความเป็นไปได้ ที่ผู้บันทึกประวัติศาสตร์น่านซึ่งคุ้นชินกับวัฒนธรรมพุทธเถรวาท อาจละเลยถึงความสำคัญของกิจการอื่นมากกว่าเรื่องกิจกรรมทางศาสนา จึงมุ่งแต่จะบันทึกเรื่องราวระหว่างเจ้าผู้ปกครองกับศาสนพิธีมากกว่าเจ้าผู้ปกครองกับประชาชน แต่การมุ่งบันทึกเฉพาะส่วนนี้เองก็เน้นย้ำให้เห็นถึงอิทธิพลของพุทธศาสนา และทัศนคติของคนในยุคจารีตที่มีต่อความมั่นคงทางจิตวิญญาณ ทั้งนี้ อย่างไรก็ตาม การมุ่งบูรณะวัดและศาสนสถานเป็นลำดับแรกก่อนเริ่มต้นฟื้นฟูสิ่งปลูกสร้างอื่นของรัฐ ในทางปฏิบัติแล้ว มีส่วนช่วยในการสร้างความมั่นคงภายในรัฐของเจ้าผู้ปกครองน่านเองด้วยเช่นกัน

ในทางตรง กิจกรรมทางศาสนาคือกิจกรรมที่ส่งผลโดยตรงต่ออารมณ์และความรู้สึกของคนในสังคม โดยเฉพาะคนในยุครัฐจารีตที่โลกทางจิตวิญญาณแทบจะถือเป็นเนื้อเดียวกันกับโลกแห่งความจริง การให้ความสำคัญกับศาสนสถานและการฟื้นฟูศาสนาย่อมหมายถึงการแสดงออกถึงความเป็นผู้อุปถัมภ์ เป็นการสร้างความชอบธรรมและแรงศรัทธาต่อเจ้าผู้ปกครอง รวมถึงเป็นการสร้างขวัญกำลังใจให้กับพลเมืองใต้ปกครอง ซึ่งถือเป็นสิ่งสำคัญสำหรับบ้านเมืองที่ประสบกับภาวการณ์สูญเสียอย่างหนักหน่วงในช่วงเวลาที่ผ่านมา ศาสนาและนักบวชยังเป็นศูนย์กลางของความเชื่อที่สามารถใช้ปลุกเร้ารวมถึงกระตุ้นให้พลเมืองที่มีศรัทธาร่วมกันยังคงมีความหวัง และพร้อมจะเดินหน้าทำกิจกรรมอื่นต่อไปภายใต้ความเชื่อที่ว่าตนกำลังทำสิ่งที่ถูกต้อง (ตามความเชื่อทางศาสนา)

นอกจากนี้ กลุ่มคนในบังคับของเจ้าผู้ปกครองน่านในระยะแรกยังเป็นกลุ่มคนซึ่งมีที่มาจากแหล่งอื่น กลุ่มคนเหล่านี้ไม่ได้อพยพมาแค่เพียงครอบครัวของแต่ละครัวเรือน แต่อพยพมาพร้อมกับ

---

[313] พงศาวดารเมืองน่าน. หน้า 78.

[314] อ้างแล้ว, หน้า 78 – 79.

ชุมชนทั้งชุมชน คือมีทั้งมูลนายในสังกัด และมีพระสงฆ์รวมถึงคัมภีร์ทางศาสนาติดตามมากับการอพยพด้วย ศรัทธาทางศาสนาที่มีอิทธิพลต่อชนชั้นปกครองและมีต่อพลเมือง ซึ่งจะส่งผลถึงการมองภาพลักษณ์ของผู้ปกครองอีกชั้นหนึ่ง คงเป็นตัวบังคับที่ทำให้เจ้าผู้ปกครองไม่สามารถที่จะปล่อยปละละเลยให้กลุ่มภิกษุสงฆ์ต้องดำเนินกิจกรรมทางศาสนาโดยไม่มีหลักแหล่งอย่างชัดเจน

วัดและสถาบันสงฆ์ แม้โดยปกติแล้วจะไม่มีส่วนในการควบคุมกำลังคนโดยตรงและข้ากัลปนาวัดก็อยู่นอกเหนือจากระบบการเกณฑ์แรงงานของรัฐ แต่การตั้งชุมชนสงฆ์ขึ้นมามีประโยชน์ในแง่การเป็นศูนย์กลางของชุมชน สิ่งที่จะเกิดขึ้นตามมาจากการฟื้นฟูอารามสงฆ์คือกลุ่มการรวมตัวของชุมชนที่เรียกว่า “ศรัทธาวัด” ซึ่งเป็นการรวมตัวโดยอาศัยเอาวัดเป็นศูนย์กลางตามชุมชนต่างๆ ศรัทธาวัดเป็นองค์กรระดับท้องถิ่นที่มีการจัดการและมีความร่วมมือภายในท้องที่กันเอง ซึ่งเป็นความร่วมมือที่อยู่นอกเหนือการสั่งการหรือการจัดการของรัฐ ซึ่งสอดคล้องกับการพัฒนาพื้นที่ซึ่งกระจายตัวอยู่ตามแหล่งที่ราบเพาะปลูกต่างๆที่ส่วนกลางขาดกำลังในการจัดการได้โดยตรง การตั้งศรัทธาวัดจึงมีส่วนในการช่วยพัฒนาพื้นที่และฟื้นฟูสภาพความเป็นเมืองของแต่ละพื้นที่ให้กับเจ้าผู้ปกครองในทางอ้อม

โครงสร้างทางศาสนาพุทธในน่านเกิดความเปลี่ยนแปลงขึ้นเล็กน้อยในสมัยเจ้าสุมนเทวราช ในปี พ.ศ. 2364 ได้มีการตั้งตำแหน่ง *“มหาสังฆราช”* ขึ้น ตำแหน่งดังกล่าวเป็นการแต่งตั้งโดยตรงจากเจ้าผู้ปกครองน่าน และถือสิทธิขาดในการปกครองสงฆ์ *“คณะวงศ์นันทรัฏฐบุรี”*[315] การแต่งตั้งดังกล่าวสามารถมองได้หลายแง่มุม ประเด็นหนึ่งคือมุมมองในเรื่องอำนาจในการแต่งตั้ง ซึ่งแสดงให้เห็นถึงความเป็นสถาบันสูงสุดของเจ้าผู้ปกครองน่านที่สามารถคัดเลือกสถาปนาพระสงฆ์ขึ้นเป็นมหาสังฆราชประจำรัฐตนขึ้นได้ และในทางเดียวกัน การประกาศดังกล่าวก็สะท้อนถึงความเป็นเอกเทศที่พร้อมจะมีผู้นำทางศาสนาเป็นของตนเองโดยไม่จำเป็นต้องพึ่งพาหรือร้องขอการยอมรับจากรัฐอื่นใด

ในอีกแง่หนึ่ง การตั้งตำแหน่งมหาสังฆราชอันเป็นประมุขสงฆ์ของรัฐขึ้นแสดงให้เห็นถึงความต้องการสร้างเอกภาพทางศาสนาของน่านไปในตัว พื้นเมืองน่านฉบับวัดพระเกิดให้เหตุผลที่เจ้าสุมนเทวราชตั้งตำแหน่งสังฆราชขึ้นเนื่องเพราะ *“...เล็งหันพุทธสาสนาหนพายในบ่มีสมเด็จราชครูตนอันเปนใหญ่จักสั่งสอนแก่สังฆะบ่ได้ กลัววรพุทธสาสนาจักหม่นหมองไป”*[316] ความจำเป็นในลักษณะดังกล่าวบ่งบอกถึงการต้องการสร้างความเป็นเอกภาพของคณะสงฆ์ และต้องการสร้างหน่วยการจัดการสงฆ์ขึ้นในตัวรัฐน่าน ทั้งนี้คงเพราะเหตุที่น่านในช่วงต้นของการฟื้นฟูประกอบด้วยประชากรจากหลายกลุ่มหลายพื้นที่ รวมถึงกลุ่มพระสงฆ์อาจารย์จากแหล่งต่างๆที่มีเครือข่ายแตกต่างกัน เมื่อรัฐ

---

[315] อ้างแล้ว, หน้า 93.

[316] สรัสวดี อ๋องสกุล, ปริวรรตและจัดทำ, พื้นเมืองน่านฉบับวัดพระเกิด, หน้า 38 – 39.

สามารถเติบโตและมีการจัดการจากศูนย์กลางรัฐอย่างค่อนข้างมั่นคงแล้ว การสร้างเอกภาพเพื่อจัดการในส่วนอื่นๆของรัฐจึงเป็นสิ่งที่ต้องทำตามมา

การให้ความสำคัญกับศาสนาไม่ได้สิ้นสุดลงแค่เพียงระยะแรกของการฟื้นฟูเมือง ความต่อเนื่องในเรื่องดังกล่าวยังคงมีสืบต่อมาตลอดช่วงสมัยของการปกครองของสายตระกูลหลวงติ๋น การปฏิสังขรณ์อารามและเป็นเจ้าภาพในงานพิธีต่างๆในทางศาสนายังคงปรากฏให้เห็นในพงศาวดารน่านโดยถือว่าเป็นกิจการสำคัญของเจ้าผู้ปกครองน่านอยู่ตลอดทุกสมัย ซึ่งแสดงให้เห็นว่า สำหรับผู้บันทึกประวัติศาสตร์และเจ้าผู้ปกครองน่านแล้ว การอุปถัมภ์พระศาสนาถือเป็นหน้าที่สำคัญของผู้ปกครองและถือเป็นการส่งเสริมภาพลักษณ์ของตัวเจ้าผู้ปกครองเองในสายตาของคนใต้บังคับบัญชา

รูปแบบการอุปถัมภ์ศาสนาของเจ้าผู้ปกครองน่านไม่ได้มีเพียงแค่การซ่อม สร้าง บำรุง ศาสนสถานเท่านั้น การอุปถัมภ์ในอีกรูปแบบหนึ่งที่พงศาวดารน่านภาคภูมิใจนำเสนอเป็นอย่างยิ่งคือการสร้างหอพระธรรมและเป็นเจ้าภาพในการคัดลอกคัมภีร์ โดยเฉพาะในสมัยของพระเจ้าอนันตวรฤทธิเดช ซึ่งในวัฒนธรรมของล้านนาแล้วถือว่าการคัดคัมภีร์เป็นการทำบุญประเภทหนึ่ง มีคัมภีร์อานิสงส์ยืนยันผลถึงการทำบุญรองรับ รวมถึงยังสามารถเขียนคำปรารถนาหรือคำอุทิศเพื่อเป็นหลักฐานในหน้าบานแผนกได้อีกด้วย การทำบุญในลักษณะนี้ยังไม่จำกัดแต่เฉพาะผู้มีความสามารถอ่านออกเขียนได้เท่านั้น แต่ยังเปิดโอกาสให้ผู้มีกำลังทรัพย์สามารถเป็นเจ้าภาพผู้อุปถัมภ์เพื่อร่วมสร้างกุศลได้ สำหรับการคัดลอกคัมภีร์ที่พระเจ้าอนันตวรฤทธิเดชเป็นเจ้าภาพอุปถัมภ์ พงศาวดารน่านบันทึกว่ามีการคัดลอกมากกว่า 700 ฉบับ แบ่งเป็นชุดใหญ่ถึง 7 รอบ มีการระบุถึงการเสียทรัพย์จำนวนมากเพื่อกิจกรรมอุปถัมภ์ศาสนาดังกล่าวในแต่ละครั้ง

จำนวนการคัดลอกคัมภีร์ที่มีปริมาณมากอาจมองได้ว่าเป็นการแสดงให้เห็นถึงกำลังทรัพย์และความสามารถในการอุ้มชูศาสนาของเจ้าผู้ปกครอง อย่างไรก็ตาม Wyatt ชี้ว่า ในอีกมุมหนึ่ง หากพิจารณาตามบริบทของช่วงเวลา งานคัดลอกในลักษณะนี้อาจเป็นความพยายามสุดท้ายในการรักษาระเบียบเก่า (Old order) ท่ามกลางการปะทะกับความเปลี่ยนแปลงจากโลกตะวันตก[317] ข้อเสนอดังกล่าวอาจจำเป็นต้องค้นคว้าเพิ่มเติมต่อไปถึงปฏิกิริยาของน่านต่อการมาถึงขององค์ความรู้ใหม่จากตะวันตก

ทั้งนี้ ในพงศาวดารน่านยังกล่าวถึงกิจกรรมอื่นที่ควบคู่ไปกับการคัดลอกคัมภีร์ของเจ้าอนันตวรฤทธิเดชด้วย นั่นคือการ *“นำเอายังอักขรคาถาไปแผ่พระกุศลสู่หัวเมืองอื่น”*[318] เช่น นคร

---

[317] David K.Wyatt, 1997. cited in Danial M. Veidlinger, Spreading the Dhamma : writing, orality, and textual transmission in Buddhist Northern Thailand, (Chiang Mai : Silkworm Books, 2006) p. 153.

[318] พงศาวดารเมืองน่าน, หน้า 111.

(ลำปาง), ลำพูน, เชียงใหม่, พยาว(พะเยา), เชียงราย และหลวงพระบาง การเป็นผู้อุปถัมภ์ในการคัดลอกคัมภีร์จึงไม่ได้จำกัดอยู่แต่เพียงเป็นเรื่องความศรัทธาส่วนบุคคล หรือการแสดงออกถึงความเป็นผู้อุปถัมภ์ศาสนารายใหญ่ต่อพลเมืองภายในรัฐเท่านั้น แต่ยังเป็นการแสดงออกถึงสถานะความเป็นผู้ศรัทธาในศาสนาต่อดินแดนพื้นที่รอบข้างใกล้เคียงอีกชั้นหนึ่งเช่นกัน

4.4.2 จนกว่าพระศาสนาจะถึง 5,000 ปี

อย่างไรก็ตาม การแสดงออกถึงการเป็นผู้อุปถัมภ์ศาสนาไม่ได้หมายความว่าเป็นกระทำเพื่อหวังผลประโยชน์ในด้านการปกครองแต่เพียงด้านเดียว ความศรัทธาส่วนบุคคลและวิถีศรัทธาของชุมชนเองก็เป็นแรงขับให้เจ้าผู้ปกครองน่านเข้าไปมีส่วนร่วมในกิจกรรมทางศาสนาของรัฐด้วยเช่นกัน การเป็นศูนย์กลางของอำนาจที่ควบคุมกิจการต่างๆของรัฐและเป็นศูนย์กลางของความภักดีจากพลเมืองรัฐ ในด้านหนึ่ง หมายความว่าเจ้าผู้ปกครองย่อมเป็นตัวแบบต่อกลุ่มคนใต้ปกครอง และถูกคาดหวังให้ปฏิบัติตัวตามขนบประเพณีที่เป็นอุดมคติร่วมของสังคม จารีตจึงเป็นทั้งตัวส่งเสริมสถานะของเจ้าผู้ปกครองและเป็นแรงกดดันต่อพฤติกรรมใดๆของเจ้าผู้ครองด้วยเช่นกัน

ราวช่วงพุทธศตวรรษที่ 24 – 25 ความเชื่อในทางพุทธศาสนาอย่างหนึ่งที่มักพบมากในการเขียนคัมภีร์ที่เกี่ยวพันกับความพยายามเล่าถึงตำนานการตั้งเมืองต่างๆ คือ ความเชื่อเกี่ยวกับพระศรีอารยะและพระศาสนา 5,000 ปี งานเขียนกลุ่มดังกล่าว เช่น ตำนานเมืองอยุธยา ตำนานเมืองวิเทหะ หรือตำนานเมืองน่าน มักเป็นการเขียนเพื่อกล่าวเชื่อมโยงเมืองต่างๆในจักรวาลของชาวล้านนา (ซึ่งอาจเป็นเมืองในอาณาจักรล้านนาหรือไม่ก็ได้) เข้ากับพุทธทำนายปรัมปรา โดยกล่าวถึงการเสด็จประทับของพระพุทธเจ้าตามที่ต่างๆแล้วทำนายว่าจะเกิดบ้านเมืองขึ้น มีผู้ปกครองสืบต่อกันมา และเนื้อเรื่องจะเปลี่ยนเนื้อหาไปในตอนท้ายที่จะเปลี่ยนเป็นการพยากรณ์ถึงช่วงเวลาที่ดำเนินไปถึง พ.ศ. 5,000 เมื่อศาสนาพุทธได้เสื่อมสลายลง อันส่งผลต่อเนื่องให้เกิดวิบัติอาเพศต่างๆ ซึ่งจะไม่สิ้นสุดลงจนกว่าจะมีการมาถึงใหม่ของพระพุทธเจ้าในอนาคต คือ พระศรีอาริยเมตไตรย เนื้อหาในส่วนท้ายสุดจะเป็นการเร่งให้ผู้คนรีบสร้างบุญกุศลก่อนพระศาสนาจะเสื่อมสลายจนไม่มีโอกาสได้ไปสู่นิพพาน

รูปแบบการเขียนดังกล่าวเป็นรูปแบบที่ดำรงสืบทอดมาในล้านนาตั้งแต่ช่วงพุทธศตวรรษที่ 20 - 21 ซึ่งเป็นช่วงยุคทองของการเขียนงานทางศาสนาในล้านนา ซึ่งจะกลายเป็นแม่แบบที่ส่งอิทธิพลต่องานเขียนในยุคหลัง[319] โดยต้นเค้าของงานดังกล่าวอาจมีที่มาจากตำนานมูลศาสนา อานันท์

---

[319] Danial M. Veidlinger ให้ความเห็นว่า งานเขียนในลักษณะดังกล่าว (Millenarianism) ยังไม่เป็นที่นิยมนักจนกระทั่งถึงพุทธศตวรรษที่ 23 ซึ่งอาจเป็นผลสะท้อนมาจากความไม่แน่นอนทางการเมืองภายในภูมิภาค ดูเพิ่มใน: Danial

กาญจนพันธุ์ มองว่า การปรากฏอยู่ของคำทำนายในเรื่องการสิ้นสุดของศาสนาทำให้ภิกษุในวัฒนธรรมล้านนามักมองว่ายุคที่ตนอยู่อาศัยเป็นยุคเสื่อม และความต่อเนื่องของเวลาจะยิ่งเป็นไปในทางเลวร้ายลงเสมอ[320] ระบบวัฏสงสารตามคติพุทธยิ่งทำให้สถานการณ์สำหรับคนธรรมดาดูเลวร้ายลงไปอีก เพราะเป็นการยืนยันว่าถึงแม้ในช่วงชีวิตอาจจะตายก่อนได้เผชิญกับความน่ากลัวจากกลียุค แต่ในที่สุดแล้วก็จะกลับมาเกิดอีกและอาจต้องเผชิญกับยุคศาสนาเสื่อม ทำให้นำไปสู่การชี้ชวนให้ผู้คนทำทานและสั่งสมบุญกุศล เพื่อจะได้ตายแล้วไปเสวยสุขบนสวรรค์รอคอยเวลา ก่อนจะกลับมาเกิดอีกครั้งเมื่อพระศรีอาริยะเสด็จลงมายังโลกมนุษย์

ความเชื่อดังกล่าวไม่ได้เป็นความเชื่อที่จำกัดวงอยู่แต่เฉพาะพระภิกษุหรืองานวรรณกรรมประเภทตำนานเท่านั้น แต่ยังกระจายออกเป็นคำสอนไปยังบุคคลทั่วไปในสังคมอีกด้วย ความเชื่อเกี่ยวกับการสิ้นสุดของศาสนาดังกล่าว แม้ว่าในด้านหนึ่งจะช่วยส่งเสริมการทำบุญ และชี้ชวนให้ผู้คนเข้าหาพระศาสนา แต่ในอีกด้านหนึ่งก็สร้างความวิตกให้กับความมั่นคงในการหลุดพ้นของผู้คนในสังคมเช่นกัน และความเชื่อดังกล่าวก็มีแนวโน้มที่จะกลายเป็นบรรทัดฐานทางความเชื่อเกี่ยวกับศาสนาของสังคมน่านในยุคช่วงพุทธศตวรรษที่ 23 -25 งานศึกษาเกี่ยวกับจารึกที่พบในอำเภอนาน้อยและอำเภอนาหมื่น จังหวัดน่าน ของ ยุทธพร นาคสุข พบว่า จารึกจำนวนมากที่พบในช่วงเวลาดังกล่าวสะท้อนถึงความเชื่อในเรื่องนิพพานและอายุศาสนา 5,000 ปี[321] จารึกที่จารลงกับพระพุทธรูปมักพบข้อความในลักษณะ *“เพื่อค้ำชูพระศาสนาตราบเท่า 5,000 ปี”* และ *“ปรารถนาไปเกิดในยุคพระศรีอาริย์”* อันเป็นยุคที่เกิดขึ้นหลังกลียุคของการครบอายุทางศาสนาและเป็นหนึ่งในการการันตีในด้านการนิพพาน ซึ่งผู้สร้างมีทั้งขุนนางในระดับแสนและท้าว พระภิกษุ และสามัญชน แสดงให้เห็นถึงการตระหนักและความคาดหวังต่อความรอดพ้นในชีวิตภายหน้าที่มีผลต่อความเชื่อของผู้คนในทุกระดับชั้นของสังคมน่าน

การกำหนดว่าพระศาสนาจะเสื่อมลงตามเวลา และมีอายุแค่เพียง 5,000 ปี ส่งผลกระทบต่อทัศนะในเรื่องความเปลี่ยนแปลงทางสังคมเช่นกัน ความเชื่อ(และความกังวล)ที่เป็นพื้นฐานของคนในสังคมดังกล่าวทำให้สังคมของน่านเสี่ยงต่อการเป็นสังคมที่อ่อนไหวต่อความเปลี่ยนแปลงใดๆก็ตามที่เกิดขึ้น ความเปลี่ยนแปลงในแง่ลบสามารถตีความได้ง่ายว่าเป็นอาการที่แสดงให้เห็นถึง “ความเสื่อม”

M. Veidlinger, Spreading the Dhamma : writing, orality, and textual transmission in Buddhist Northern Thailand, pp. 164 -167.

[320] อานันท์ กาญจนพันธุ์, พัฒนาการของชีวิตและวัฒนธรรมล้านนา. (เชียงใหม่ : ศูนย์หนังสือเชียงใหม่, 2527), หน้า 33 -34.

[321] ยุทธพร นาคสุข, การศึกษาและปริวรรตจารึก : จารึกพบที่อำเภอนาน้อยและอำเภอนาหมื่น จังหวัดน่าน. (กรุงเทพฯ : ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน), 2551.

ของพระศาสนาที่ส่งผลกระทบมายังชีวิตปัจจุบัน และที่สุดแล้วจะนำไปสู่กลียุค ในกรณีนี้ ความเชื่อในศาสนาพุทธจะแตกต่างจากการบูชาเทพยดาหรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ประจำเมืองในความที่ไม่สามารถทำพิธีบูชาบัดพลีเพื่อบรรเทาปัญหาที่เกิดขึ้นลง ความเสื่อมถอยของยุคสมัยดังกล่าวหากเกิดขึ้นแล้วก็ไม่ใช่สิ่งที่มนุษย์จะสามารถหยุดยั้งได้ เพราะเป็นสิ่งที่ถูกกำหนดเอาไว้ตั้งแต่เริ่มต้นแล้ว สิ่งที่ปุถุชนคนธรรมดาสามารถทำได้คือการเร่งสร้างบุญกุศลเพื่อความรอด (นิพพาน) และประคับประครองสภาพของศาสนาในยุคปัจจุบันต่อไปให้ถึง 5,000 ปี

เมื่อความเชื่อดังกล่าวมีอิทธิพลต่อผู้คนในสังคมแล้ว สิ่งที่เกิดขึ้นตามมาคือ ความเชื่อดังกล่าวก็ส่งผลไปยังความคาดหวังของประชาชนต่อเจ้าผู้ปกครองด้วย เพราะในฐานะของผู้นำรัฐ เจ้าผู้ปกครองเป็นผู้ที่มีอำนาจสูงสุด และสามารถสนับสนุนหรือขัดขวางกิจกรรมหนึ่งใดที่เกิดขึ้นภายในรัฐได้ เจ้าผู้ปกครองที่ดีซึ่งเป็นศูนย์กลางของรัฐย่อมต้องเป็นแบบอย่างของความดีงามของรัฐ และชักนำรัฐให้รอดพ้น(หรืออย่างน้อยคือเอาตัวรอด)จากภาวะความเสื่อมของกาลสมัยได้ หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งคือ พลเมืองของรัฐจารีตมุ่งหวังให้เจ้าผู้ปกครองขับเคลื่อนระเบียบของจักรวาลให้ดำเนินเนื่องต่อไปได้ ความคาดหวังดังกล่าวถือเป็นข้อผูกพันที่เจ้าผู้ปกครองจะต้องทำตาม หรือแสดงออกให้เห็นว่าปฏิบัติตามความคาดหวังดังกล่าว ทั้งนี้เพราะการสูญเสียความศรัทธาของพลเมืองในด้านดังกล่าวไปย่อมหมายถึงเจ้าผู้ปกครองขาดคุณสมบัติในการเป็นผู้ค้ำชูพระศาสนา และสุ่มเสี่ยงต่อการถูกท้าทายโดยกลุ่มอำนาจอื่นที่ใช้สาเหตุของความเสื่อมตามความเชื่อทางศาสนาเป็นข้ออ้างในการท้าทายอำนาจ

ดังนั้น ในทางหนึ่งแล้ว การแสดงตัวเป็นผู้อุปถัมภ์ศาสนารายใหญ่ของเจ้าผู้ปกครองน่าน เช่น การเป็นเจ้าภาพในการบูรณะวัดวาอาราม การฉลองพระธาตุอย่างใหญ่โต การสร้างพระพุทธรูป หรือการเป็นเจ้าภาพในการคัดลอกคัมภีร์จำนวนมหาศาล จึงไม่ใช่เป็นแค่เพียงการแสดงออกถึงอำนาจหรือเป็นการพยายามใช้ศาสนาเป็นเครื่องมือเพื่อเรียกความนิยมในตัวแต่เพียงเท่านั้น หากทว่ากิจกรรมดังกล่าวเหล่านั้นยังเป็นเหมือนการกระทำเพื่อปลอบประโลมและบรรเทาความหวาดกลัวต่อความไม่แน่นอนเกี่ยวกับความเชื่อในเรื่องยุคพระศาสนา 5,000 ปี ด้วย ซึ่งในกรณีนี้เจ้าผู้ปกครองสามารถทำได้อย่างดี เพราะไม่ปรากฏหลักฐานว่ามีลุกฮือในลักษณะผีบุญหรือใช้ข้ออ้างทางศาสนาเป็นตัวเคลื่อนไหวน่านภายใต้การปกครองของคนในตระกูลหลวงติ๋นช่วงพุทธศตวรรษที่ 24 – 25 ให้เห็นแต่อย่างใด

มีการตั้งข้อสังเกตว่า ปัจจัยในการเกิดกบฏผู้มีบุญ หรือ การกบฏในลักษณะ Millenarianism มักเกิดขึ้นท่ามกลางสถานการณ์ความไม่แน่นอนในทางการเมืองของพื้นที่ ซึ่งแสดงให้เห็นว่าอำนาจ

แบบเดิมได้ล่มสลายไป[322] ประกอบเข้ากับการปรากฏตัวของผู้มีบุญ ซึ่งมีความสามารถในการดึงดูดผู้คนให้เข้าหาผ่านการแสดงปาฏิหาริย์และได้รับการยอมรับจากผู้ศรัทธาว่าเป็นตัวแทนของพระศรีอาริย์[323] หากพิจารณาในมุมกลับ การไม่ปรากฏตัวของการกบฏในลักษณะผู้มีบุญ อาจตีความหมายได้ว่าเจ้าผู้ปกครองน่านประสบความสำเร็จในการปิดช่องทางในการเกิดขึ้นของขบวนการดังกล่าวได้ การแสดงตัวถึงการเป็นผู้ค้ำจุนศาสนาด้วยวิธีการต่างๆต่อสังคมคงช่วยทำให้พลเมืองเกิดความไว้วางใจว่าช่วงเวลาในปัจจุบันยังไม่ใช่ช่วงเวลาอันสมควรที่พระศรีอาริย์จะมาโปรด ขณะเดียวกันความสามารถในการรักษาสภาพความสงบของบ้านเมืองเอาไว้ได้ก็เป็นการปิดโอกาสของความเป็นไปได้ในการอ้างเหตุให้เกิดขบวนการลุกฮือขึ้นด้วยเช่นกัน

ในโลกที่อาณาจักรของความเป็นจริงและอาณาจักรในความเชื่อของพลเมืองผสมเป็นองคาพยพเดียวกันอย่างแยกไม่ออก การเป็นเจ้าผู้ปกครองรัฐจึงไม่ได้จำกัดอยู่แค่เพียงการเป็นผู้นำองค์กรฝ่ายการเมือง แต่ยังต้องเป็นผู้นำทางความเชื่อและเป็นองค์ประธานของพิธีกรรมซึ่งสร้างสมดุลให้กับรัฐด้วย ความเกี่ยวพันและเกี่ยวเนื่องกันระหว่างทั้งสองโลก ทำให้ผลประโยชน์ในเรื่องอาณาจักรผูกพันเป็นเรื่องเดียวไปพร้อมกับด้านความเชื่อ การสร้างความยอมรับ การรักษาผลประโยชน์จึงไม่อาจเลือกกระทำแต่เพียงด้านใดด้านหนึ่งได้ และเจ้าผู้ปกครองรัฐจำเป็นต้องใช้ฐานการสนับสนุนจากทั้งฝ่ายอาณาจักรและพุทธจักรในการดำรงสถานะความเป็นผู้นำพร้อมๆกันไป

สรุป

การฟื้นฟูความเป็นรัฐของน่านใต้การนำโดยเจ้าผู้ปกครองราชวงศ์หลวงติ๋น ช่วงพุทธศตวรรษที่ 24 – 25 เป็นการฟื้นฟูที่จำเป็นต้องอาศัยการสร้างอำนาจจากทั้งภายนอกและภายในตัวรัฐ โดยการฟื้นฟูภายในของตัวรัฐคือการฟื้นฟูผ่านการยอมรับของคนใต้บังคับอำนาจตน การเพิ่มจำนวนผู้คน การบูรณะสภาพของสิ่งปลูกสร้างและเมือง ซึ่งหมายถึงการฟื้นคืนสภาพความเป็นเมืองและคืนสถานะความเป็นจุดศูนย์กลางให้กับตัวเวียงของน่านได้อีกครั้ง นอกจากนี้ เจ้าผู้ปกครองน่านยังจำเป็นต้องรักษาความสงบและความพึงพอใจของคนในบังคับตนเอง เพื่อสร้างเสถียรภาพภายในรัฐของตนเองต่อเนื่องตามมาด้วย

การฟื้นฟูในลักษณะที่กล่าวมาไม่สามารถดำเนินการได้โดยทันที แม้ว่าเจ้าผู้ปกครองจะสามารถถืออำนาจเด็ดขาดเบ็ดเสร็จภายในรัฐแล้วก็ตาม เพราะการฟื้นฟูจำเป็นต้องอาศัยความร่วมมือ

---

322 ชิเกฮารุ ทานาเบ, พิธีกรรมและปฏิบัติการในสังคมชาวนาภาคเหนือของประเทศไทย. (เชียงใหม่: ศูนย์ศึกษาชาติพันธุ์และการพัฒนา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2555), หน้า 104.

323 Charles F. Keyes, “Millennialism, Theravada Buddhism, and Thai Society,” in The Journal of Asian Studies, Vol. 36, No. 2 (Feb., 1977), p. 289.

จากคนใต้บังคับบัญชา และการฟื้นฟูไม่สามารถทำให้สำเร็จได้หมดในครั้งเดียว จำเป็นต้องอาศัยเวลาในการสร้างและยืนยันความสำเร็จในแต่ละขั้นเพื่อก้าวไปสู่ลำดับขั้นต่อไป รูปแบบการฟื้นฟูรัฐของน่านจึงมีลักษณะที่เปลี่ยนแปลงไปในแต่ละขั้นตอน และมีการพัฒนาที่แตกต่างกันไปในแต่ละช่วงเวลา การเปลี่ยนแปลงซึ่งแตกต่างกันตามช่วงเวลาในลักษณะดังกล่าวยังส่งผลถึงนโยบายที่มีต่อรัฐรอบข้างของน่านด้วยเช่นกัน เช่น การขยายอำนาจด้วยการเคลื่อนกำลังทหารของน่านจะสามารถทำได้ก็ต่อเมื่อน่านมีความมั่นคงและจำนวนประชากรที่มากพอแล้ว หรือในบางกรณีมีลักษณะกลับกัน คือนโยบายขยายอำนาจขึ้นตอนเหนือทำให้น่านเข้าไปฟื้นฟูแต่สร้างความแข็งแกร่งของเมืองตามแนวเส้นทางเดินทัพ

หัวใจหลักของการสร้างอำนาจจากภายในของเจ้าผู้ปกครองน่านช่วงพุทธศตวรรษที่ 24 – 25 อยู่ที่การกระจายอำนาจในการบริหาร และการสร้างภาพลักษณ์ในการเป็นศูนย์กลาง รูปแบบการดำเนินการดังกล่าวถูกปฏิบัติไปพร้อมๆกัน และต่างก็สอดประสานกันไปได้โดยดี โดยการกระจายอำนาจจะช่วยแบ่งเบาภาระการดูแลพลเมืองของเจ้าผู้ปกครองน่านลง ทั้งยังช่วยให้ท้องถิ่นในแต่ละพื้นที่สามารถพัฒนาหรือดำเนินการจัดการในรูปแบบที่สอดคล้องกับสภาพแวดล้อมของตนได้ง่าย การกระจายอำนาจไปยังกลุ่มผู้นำชุมชนหรือมูลนายท้องถิ่นยังช่วยลดปัญหาในเรื่องความแตกต่างทางด้านวัฒนธรรมในบางบริบท และช่วยสร้างความสงบภายในรัฐไปในตัว ขณะที่การสร้างภาพลักษณ์ของการเป็นศูนย์กลางคือการสร้างภาพความน่าเคารพยำเกรงและภาพลักษณ์ของการเป็นเจ้าผู้ปกครองที่ดีงามของเจ้าผู้ปกครองน่านต่อกลุ่มชนชั้นปกครองและพลเมืองภายในรัฐ ซึ่งจะทำให้เจ้าผู้ปกครองน่านอยู่บนยอดสูงสุดของตำแหน่งแห่งที่ทางอำนาจภายในรัฐ และยึดโยงเอาความภักดีจากท้องที่ต่างๆให้ผูกพันอยู่กับรัฐน่าน

จุดเริ่มต้นของการฟื้นฟูรัฐคือการฟื้นฟูกำลังคน ซึ่งเป็นทั้งแรงงานของรัฐในยามสงบ และเป็นกำลังทหารให้กับรัฐในยามสงคราม การฟื้นฟูกำลังพลเป็นพื้นฐานแรกสุดที่จะนำไปสู่การฟื้นฟูและพัฒนาสิ่งอื่นๆภายในรัฐในช่วงเวลาต่อมา โดยรูปแบบการฟื้นฟูกำลังคนของเจ้าผู้ปกครองน่านในช่วงระยะแรกเป็นรูปแบบของการดึงดูดผู้คนจากพื้นที่อื่นให้เข้ามาอาศัยยังพื้นที่ภายใต้ปกครองซึ่งค่อนลงไปทางใต้ของน่าน เมื่อพบว่าตัวรัฐน่านมีความเข้มแข็งในด้านกำลังคนและความพร้อมในระดับหนึ่งแล้ว รูปแบบการเพิ่มกำลังคนจึงเปลี่ยนไปเป็นการทำสงครามเพื่อกวาดต้อนคนจากแหล่งอื่นให้เข้ามาตั้งถิ่นฐานในพื้นที่ใต้ปกครองของน่าน ความสำเร็จจากการเพิ่มปริมาณคนใต้บังคับมาพร้อมกับความหลากหลายในแง่วัฒนธรรมของประชากรในรัฐน่านยุคใหม่ ซึ่งปรากฏวัฒนธรรมของทั้งชาวไทยวนและชาวไทลื้อให้เห็นอย่างเด่นชัด ความสำเร็จของการเพิ่มจำนวนประชากรยังทำให้เจ้าผู้ปกครองน่านสามารถฟื้นฟูสภาพของเมืองและบูรณะสิ่งปลูกสร้างตามพื้นที่สำคัญต่างๆได้อย่างเต็มที่ด้วยเช่นกัน

การฟื้นฟูเมืองและสิ่งปลูกสร้าง ในแง่หนึ่งแล้วคือการขยายพื้นที่ควบคุมของเจ้าผู้ปกครองน่าน และเป็นการเพิ่มแหล่งเพาะปลูกอยู่อาศัยในอาณาเขตของตน รูปแบบการฟื้นฟูจึงมุ่งเน้นไปที่การให้ความสำคัญกับสิ่งปลูกสร้างที่เป็นสาธารณะประโยชน์ เช่น เหมืองฝายชลประทาน หรือ กำแพงเมือง แต่อย่างไรก็ตาม ในอีกแง่หนึ่งแล้ว การฟื้นฟูเมืองยังเป็นสัญลักษณ์ของการฟื้นฟูรัฐที่มีเจ้าผู้ปกครองน่านราชวงศ์หลวงติ๋นเป็นผู้นำด้วย สิ่งปลุกสร้างจำนวนมากที่สะท้อนถึงการเป็นศูนย์กลางรัฐหรืออำนาจของผู้นำจึงถูกให้ความสำคัญไปพร้อมๆกันกับสิ่งปลูกสร้างที่เป็นสาธารณะประโยชน์

การฟื้นฟูเมืองยังส่งผลต่อเนื่องไปถึงการกลับมาของตลาดและการฟื้นฟูเส้นทางการค้าตามเมืองต่าง การฟื้นฟูเมืองของเจ้าผู้ปกครองน่านทำให้เมืองตามเส้นทางการค้ากลับมามีความคึกคักและสามารถสร้างอุปสงค์ – อุปทาน จากเมืองต่างๆในอาณัติให้เชื่อมโยงเข้ากับตลาดการค้าของภูมิภาคได้ การค้ายังทำให้น่านถูกดึงเข้าไปสู่ความเชื่อมโยงและความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจในภูมิภาคในฐานะเมืองที่มีตลาดและแหล่งป้อนสินค้าสำคัญต่อตลาดใหญ่แห่งอื่น อีกทั้งการเติบโตในด้านการค้านำไปสู่การเก็บภาษีและการส่งออกสินค้าที่เพิ่มทุนทรัพย์ให้กับเจ้าผู้ปกครองน่านในการนำไปใช้ประกอบกิจการอย่างอื่นเพื่อสร้างสถานะความสมบูรณ์ของเมืองและเจ้าผู้ปกครองอย่างต่อเนื่อง

นอกจากนี้ ในแง่ของผู้นำรัฐ รวมถึงเป็นตัวแบบของความดีงามแห่งรัฐ เจ้าผู้ปกครองยังมีพันธะที่ต้องสร้างความมั่นคงทางจิตวิญญาณให้กับบรรดาผู้อยู่ใต้ปกครองด้วย สถานะของเจ้าผู้ปกครองจึงผูกพันอยู่กับการอุปถัมภ์ศาสนาและการแสดงสภาพความมั่นคงของ “โลก” ในทางจิตวิญญาณต่อพลเมือง การใกล้ชิดกับศาสนาในลักษณะดังกล่าวไม่เพียงแต่สร้างความรู้สึกไว้วางใจต่อความเป็นปกติสุขของโลกปัจจุบันแก่พลเมืองรัฐ แต่ช่วยยังสร้างเสริมภาพลักษณ์ให้กับเจ้าผู้ปกครองน่านและช่วยสร้างความสงบภายในรัฐไปในตัวด้วย

ในแง่ของผลสัมฤทธิ์ทางการเมือง ผลลัพธ์ของความสำเร็จในการฟื้นฟูอำนาจภายในและการรับมือกับสภาพความเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่เกิดขึ้นภายในรัฐอันปรากฏออกมาในรูปแบบต่างๆ ทำให้น่านสามารถดำรงความเป็นรัฐอยู่ได้ตลอดช่วงพุทธศตวรรษที่ 24 -25 สภาพความมั่นคงของรัฐสะท้อนออกมาให้เห็นในรูปแบบของความเข้มแข็งทางการทหาร ความสงบภายใน และการครองอำนาจอย่างไร้คู่แข่งของเจ้าผู้ปกครองราชวงศ์หลวงติ๋น ความสำเร็จดังกล่าวเป็นพื้นฐานที่ส่งผลให้การดำเนินนโยบายกับรัฐเพื่อนบ้านสามารถดำเนินสืบเนื่องไปได้โดยไม่สะดุดจากปัญหาภายใน และฉายภาพความเป็นรัฐที่เข้มแข็งของน่านต่อรัฐอื่นๆรอบข้าง

ในแง่ของวัฒนธรรม การฟื้นฟูน่านในช่วงเวลาดังกล่าวสร้างความเปลี่ยนแปลงอย่างสูงให้กับความเป็นน่าน แม้พื้นที่ความเป็นเมืองและวัฒนธรรมหลักยังคงสืบทอดมรดกเก่าจากน่านในยุคที่เป็นส่วนหนึ่งของล้านนา แต่ผู้คนภายในรัฐซึ่งถูกปลูกปั้นขึ้นใหม่และวัฒนธรรมที่เกิดขึ้นต่อเนื่องจากผู้คนเหล่านั้นไม่ใช่รูปแบบที่มีมาแต่เดิมของน่าน ผู้คนจากดินแดนท้องที่ใหม่นำวัฒนธรรมใหม่เข้ามาเติม

เต็มยังช่องว่างของวัฒนธรรมเดิมที่เสียหายไปจากภาวะสงคราม การเข้ามาใหม่ของผู้คนใหม่ ทำให้น่านกลายเป็นรัฐใหม่ที่แตกต่างจากเดิม และจากจุดเริ่มต้นของความเป็นรัฐใหม่ดังกล่าวนี้เอง ที่วัฒนธรรมน่านในยุคปัจจุบันรับสืบทอดมา.

บทที่ 5
ความสัมพันธ์ระหว่างกรุงเทพฯและน่าน

สภาพความเป็นเจ้าผู้ปกครองของน่านอาจมองได้ในหลายกรณี คือมุมมองจากตัวเจ้าผู้ปกครองในสายตระกูลหลวงติ๋นเอง มุมมองจากรัฐอื่นที่มองมายังน่าน มุมมองจากผู้อยู่ใต้ปกครองของน่าน และมุมมองจากสยามซึ่งเป็นเจ้าอธิราชของน่าน ซึ่งในบทก่อนหน้าได้กล่าวไปแล้วว่า การแสวงหาตำแหน่งแห่งที่ในการเมืองระหว่างภูมิภาคได้รับการประกันอำนาจและสถานะของเจ้าผู้ปกครองน่านเหนือดินแดนของตนเองอย่างมั่นคง ขณะที่การได้ปกครองพื้นที่ของตนอย่างสมบูรณ์ก็เป็นตัวบ่งบอกถึงมุมมองของเจ้าผู้ปกครองสายตระกูลหลวงติ๋น ที่มองว่าตนเองเป็นผู้ถือสิทธิโดยชอบธรรมในการเป็นเจ้าผู้ปกครองด้วยเช่นกัน

มุมมองจากผู้อยู่ใต้ปกครองของน่าน อาจเป็นมุมมองที่ตีความได้ง่าย คือใครปกครองดินแดนของตน ผู้นั้นย่อมเป็นเจ้าอย่างชัดแจ้ง ซึ่งในที่นี้ย่อมหมายความว่าผู้ปกครองในตระกูลหลวงติ๋นย่อมเป็น “เจ้า” ภายใต้มุมมองของพลเมืองน่าน ข้อเท็จจริงนี้ยืนยันผ่าน *“ตำนานแช่แห้งแลพูเพียง ฉบับวัดหนองบัว”*[324] ซึ่งเป็นตำนานในลักษณะก่อตั้งเมืองที่เขียนโดยภิกษุท้องถิ่น ในบันทึกใบลานดังกล่าวเรียกบรรดาศักดิ์ของเจ้าผู้ปกครองตระกูลหลวงติ๋น ไม่ว่าจะสมัยก่อนหรือหลังสวามิภักดิ์กับสยาม ว่า “ฟ้า” หรือ “เจ้าฟ้า” แทบทั้งสิ้น สะท้อนถึงมุมมองความเข้าใจของพลเมืองในรัฐน่านที่มีต่อสถานะของตัวเจ้าผู้ปกครอง ซึ่งออกจะเป็นมุมมองที่มีการให้เนื้อหาบางประการขัดแย้งกับบันทึกของส่วนกลาง คือ *ราชวงษปกรณ์พงศาวดารน่าน*

ใน*ราชวงษปกรณ์พงศาวดารน่าน* หรือ *พงศาวดารน่าน* ซึ่งเขียนโดยแสนหลวงราชสมภารนั้นระมัดระวังกับการใช้ชื่อยศศักดิ์นำหน้านามของเจ้าผู้ปกครองน่านในตระกูลหลวงติ๋นมาก บรรดาศักดิ์ดังกล่าวมีตั้งแต่ พระยา, พระยาหลวง, เจ้า, เจ้าฟ้า จนถึง พระเจ้า โดยเฉพาะในสมัยสวามิภักดิ์กับสยามที่มีความพยายามให้ความละเอียดต่อบรรดาศักดิ์ของเจ้าผู้ปกครองแต่ละองค์ ซึ่งมีความสอดคล้องกับความสัมพันธ์ต่อสยามอย่างมีนัยยะสำคัญ ลักษณะการบันทึกของส่วนกลางในทำนองดังกล่าว (ซึ่งแตกต่างจากตำนานแช่แห้งแลพูเพียงอย่างเห็นได้ชัด) อาจพิจารณาได้หลายแง่มุม กล่าวคือ ทัศนะจากความใกล้ชิดกับส่วนกลางทำให้ผู้บันทึกมีความละเอียดรอบคอบต่อการใช้บรรดาศักดิ์มากกว่า ทั้งการบันทึกดังกล่าวที่พยายามทำตัวให้สอดคล้องกับความสัมพันธ์ต่อสยามยังเป็นการแสดงให้เห็นถึงการยอมรับสยามในช่วงเวลาของผู้บันทึกด้วย และมีความเป็นไปได้ว่า ในช่วง

---

[324] ตำนานแช่แห้งแลพูเพียง ฉบับวัดหนองบัว จ.ศ. 1245 (EFEO catalogue No. 13.002.01), บันทึกสิ้นสุดในเล่มในสมัยของเจ้าฟ้าอัตถวรปัญโญ.

เวลาของผู้บันทึก ซึ่งเป็นสมัยของพระเจ้าสุริยพงษ์ผริตเดชฯ ซึ่งได้รับการอวยบรรดาศักดิ์จากสยามให้เป็นถึง “พระเจ้า” ซึ่งเป็นสถานภาพสูงสุดเท่าที่ปรากฏและเคยมีมา การแสดงภาพความหลากหลายและแตกต่างกันของบรรดาศักดิ์หน้านามในพงศาวดารย่อมแสดงให้เห็นถึงสถานะความแตกต่างกันของระดับความเป็นเจ้าผู้ปกครองไปในตัว

อย่างไรก็ตาม ไม่ว่าการเลือกสรรใช้คำของบันทึกประวัติศาสตร์จะเป็นในรูปแบบใด สิ่งที่ปรากฏอย่างชัดเจนในพงศาวดารน่านคือการให้ความสำคัญกับความพันธ์ระหว่างสยามกับน่าน และบรรดาศักดิ์ของเจ้าผู้ปกครองน่านล้วนผูกพันอยู่กับความสัมพันธ์ดังกล่าว แง่มุมของการบันทึกดังกล่าว ซึ่งแม้จะเป็นบันทึกที่ถูกชำระขึ้นในช่วงต้นพุทธศตวรรษที่ 25 แล้ว แต่ก็เป็นการชี้ให้เห็นถึงการตระหนักต่อสถานะความสัมพันธ์ระหว่างสยามซึ่งเป็นเจ้าอธิราชของน่านต่อเจ้าผู้ปกครองน่านอย่างชัดเจน สภาวะความเป็นเจ้าผู้ปกครองน่านในช่วงท้ายของยุคจารีตจึงไม่ได้จำกัดอยู่แต่เพียงการยอมรับของเจ้าผู้ปกครองอื่นภายในภูมิภาค หรือการยอมรับและการให้ความสำคัญจากผู้อยู่ใต้การปกครองของตนเพียงเท่านั้น แต่ยังรวมไปถึงทัศนคติระหว่างสยามและน่านอีกด้วย

5.1 ทัศนคติของกรุงเทพฯต่อน่าน

การดำเนินความสัมพันธ์ระหว่างรัฐของสยามกับน่านในช่วงพุทธศตวรรษที่ 24 – ต้นพุทธศตวรรษที่ 25 เป็นการดำเนินความสัมพันธ์ที่อยู่ภายใต้เงื่อนไขของรัฐแบบจารีตที่มีต่อกันและกัน การดำรงรูปแบบความเป็นรัฐจารีตหมายความว่า ผู้นำรัฐ ซึ่งถือเป็นศูนย์กลางและผู้กำหนดความเป็นไปของรัฐ มีอิทธิพลอย่างสูงต่อการตัดสินใจและรูปแบบการดำเนินความสัมพันธ์ทั้งหมด แม้ชนชั้นปกครองที่เข้าไปมีส่วนร่วมในการวางแผนจัดการอำนาจอาจจะมีอิทธิพลทางความคิดและมีอำนาจในการโน้มน้าวใจของผู้นำรัฐ แต่โดยภาพรวมแล้ว อัชฌาศัยส่วนตัวของผู้นำรัฐจะเป็นตัวกำหนดทิศทางของความสัมพันธ์ของเจ้าอธิราชกับประเทศราช มุมมองและความเข้าใจของกษัตริย์สยามจึงมีผลต่อความสัมพันธ์ต่อตำแหน่งแห่งที่ของน่านรวมถึงเจ้าผู้ปกครองน่าน

พรมแดนทางตอนเหนือของสยามตั้งแต่สมัยอยุธยาเป็นต้นมาสิ้นสุดที่เมืองสวางคบุรี (เมืองฝาง) ภายใต้ความหมายของพื้นที่ทางอำนาจดังกล่าว การรับรู้ต่อการมีตัวตนอยู่ของน่านจึงเป็นความหมายของอาณาจักรอื่นและวัฒนธรรมอื่นที่อยู่นอกพื้นที่ของสยาม คือเป็นวัฒนธรรมของ “ลาว” อันเป็นชื่อที่สยามใช้นิยามเรียกกลุ่มวัฒนธรรมทางตอนเหนือของตน ซึ่งใช้เรียกเหมารวมทั้งล้านนาและล้านช้าง ชื่อเรียก “ลาว” ถูกพบว่าเป็นชื่อที่ใช้เรียกล้านนามาตั้งแต่สมัยอยุธยาแล้ว โดย

ปรากฏอยู่ในลิลิตยวนพ่ายและยังถูกใช้เรียกต่อเนื่องมาจนถึงช่วงต้นของรัตนโกสินทร์[325] การสนับสนุนเจ้ามงคลวรยศให้ขึ้นมาครองท่าปลาในปี พ.ศ. 2326 และการสวามิภักดิ์ต่อสยามของเจ้าอัตถวรปัญโญในปี พ.ศ. 2331 ไม่ได้ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการรับรู้ดังกล่าว เพราะในที่สุดแล้ว สยามก็ยังคงยอมรับว่าพื้นที่ของน่านอยู่นอกเหนือเขตวัฒนธรรมและการจัดการของตน การสวามิภักดิ์ของเจ้าผู้ปกครองน่านจึงเป็นการเข้าสวามิภักดิ์ของเจ้านายต่างถิ่น และถูกจัดให้อยู่ในกลุ่มของประเทศราช อำนาจในพื้นที่ดังกล่าวล้วนอยู่ภายใต้การควบคุมของเจ้าผู้ปกครองท้องถิ่นโดยที่สยามไม่ได้เข้าไปยุ่งเกี่ยว สิ่งที่สยามในช่วงรัตนโกสินทร์เรียกร้องมีเพียงการยอมรับอำนาจของสยามในฐานะเจ้าอธิราชด้วยการส่งต้นไม้เงินต้นไม้ทอง การเรียกเกณฑ์สิ่งของในงานพิธีสำคัญของราชสำนัก การส่งกองทัพและสนับสนุนการสงครามของสยาม[326] รวมไปถึงการถือน้ำพิพัฒน์สัตยา และเข้าร่วมพิธีบรมศพของกษัตริย์สยาม ซึ่งการเข้าไปอยู่ภายใต้อำนาจของสยามในฐานะประเทศราชทำให้น่านได้รับประโยชน์ในเรื่องการได้รับความคุ้มครองและการรับประกันสถานะเจ้าผู้ปกครองจากสยาม รวมไปถึงการได้รับการสนับสนุนด้านอาวุธหรือสิ่งที่ขาดแคลน และในบางกรณีเมื่อเจ้าผู้ปกครองน่านเกิดปัญหาขึ้นในขณะที่เข้ามาในพื้นที่ของสยาม ทางราชสำนักกรุงเทพฯก็จะเป็นผู้ถือธุระจัดการให้ เช่น กรณีที่เจ้าผู้ปกครองน่านเสียชีวิตในกรุงเทพฯ[327] เป็นต้น

ในงานเรื่อง *“ความสำคัญของเมืองแพร่และน่านในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ. 2411 - 2453)”* ของสมศักดิ์ ลือราช ให้ความเห็นว่า ในยุคต้นของรัตนโกสินทร์ น่านมีความสำคัญต่อสยามในฐานะเป็นฐานกำลังในการต่อต้านอำนาจพม่าและเป็นตัวแทนของสยามในการขยายอำนาจรวมถึงรักษาอิทธิพลทางตอนเหนือ การรักษาผลประโยชน์ในน่านจึงมีความสำคัญต่อสยามในแง่ความมั่นคงของอาณาจักร[328] ข้อเสนอดังกล่าวอาจตั้งคำถามตามมาได้ว่า การขยายอิทธิพลขึ้นเหนือในช่วงต้นพุทธศตวรรษที่ 24 นั้น เป็นเจตจำนงของน่านเอง หรือเป็นความพยายาม

---

[325] เนื้ออ่อน ขรัวทองเขียว. “รัฐสยามกับล้านนา พ.ศ. 2417 - 2476”. วิทยานิพนธ์อักษรศาสตร์ดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2553. หน้า 37.

[326] อ้างแล้ว, หน้า 40.

[327] เจ้าสุมนเทวราชเสียชีวิตที่กรุงเทพฯขณะไปร่วมพระราชพิธีพระบรมศพรัชกาลที่ 2, ดู พงศาวดารน่าน, หน้า 84.

[328] สมศักดิ์ ลือราช, “ความสำคัญของเมืองแพร่และน่านในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ. 2411 - 2453)”. (วิทยานิพนธ์ปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, 2529). สมศักดิ์ยังกล่าวด้วยว่าน่านและแพร่ยังสำคัญต่อสยามในแง่ของเศรษฐกิจ โดยเฉพาะป่าไม้ แต่เรื่องดังกล่าวเกิดขึ้นอย่างเฟื่องฟูก็เมื่อเข้าช่วงยุค ร.4 – ร. 5 แห่งรัตนโกสินทร์แล้ว

ผลักดันจากกรุงเทพฯกันแน่[329] และสถานะความเข้มแข็งของสยามในช่วงต้นพุทธศตวรรษที่ 24 จำเป็นต้องอาศัยน่านในการรักษาความมั่นคงมากน้อยเพียงไร อย่างไรก็ดี เมื่อเข้าช่วงสงครามเชียงตุงราวตอนกลางพุทธศตวรรษที่ 24 การยกทัพขึ้นตอนเหนือไปยังสิบสองพันนาก็เป็นการถือประโยชน์ร่วมกันของน่านและสยามโดยสมบูรณ์ และความพยายามกระชับอำนาจในพื้นที่ตอนเหนือสุดของดินแดนประเทศราชก็ทำให้สยามพยายามให้ความสำคัญกับน่านอย่างชัดเจนมากขึ้นตามลำดับ

อำนาจ หรือการแสดงอำนาจที่สยามแสดงออกเหนือน่านอย่างชัดเจนอีกประการหนึ่งที่สำคัญอย่างยิ่งในฐานะเจ้าอธิราชเหนือประเทศราช คือ อำนาจการสถาปนาและอำนาจในการอวยตำแหน่งยศของเจ้าผู้ปกครองน่าน ดังจะพบว่าเจ้าผู้ปกครองน่านที่ดำรงตำแหน่งถัดจากเจ้าอัตถวรปัญโญ แม้จะได้รับการยอมรับจากกลุ่มชนชั้นปกครองภายในน่านผ่านการคัดเลือกตามลำดับจารีต แต่ต่างล้วนต้องได้รับการรับรองและแต่งตั้งจากกษัตริย์สยามก่อนทุกครั้ง จึงจะมีความสมบูรณ์ทางสถานภาพ นอกจากนี้ สยามยังถือสิทธิ์ในการพระราชทานยศและเครื่องยศต่อเจ้าผู้ปกครองรัฐประเทศราชด้วยเช่นกัน ทำให้เจ้าผู้ปกครองน่านในยุคถัดจากเจ้าอัตถวรปัญโญไม่ได้ถูกแต่งตั้งให้เป็นเจ้าฟ้าดังเช่นความเข้าใจของพลเมืองน่าน แต่ยืนอยู่บนยศตามแต่ที่กษัตริย์สยามจะพระราชทานให้ ซึ่งมักเป็นตำแหน่งพระยา การพระราชทานตำแหน่งและเครื่องยศเป็นการแสดงให้เห็นถึงความเป็นเจ้าอธิราชเหนือกว่า และเป็นการพยายามดึงดูดให้เจ้าผู้ปกครองน่านพยายามสร้างความดีความชอบให้เป็นที่พึงพอใจแก่ราชสำนักกรุงเทพฯเพื่อความเป็นไปได้ในการอวยบรรดาศักดิ์ที่สูงขึ้น

การปกครองภายใต้ความสัมพันธ์แบบประเทศราชระหว่างน่านกับสยามดังกล่าว จะพบได้ว่านอกจากการถูกเรียกเกณฑ์สิ่งของหรือกำลังคนในเหตุการณ์เฉพาะกิจแล้ว เจ้าผู้ปกครองน่านมีอิสระในการดำเนินกิจการภายในของตนค่อนข้างมาก และพันธะความเชื่อมโยงระหว่างน่านกับราชสำนักกรุงเทพฯไม่ได้มีความสัมพันธ์แบบเข้มข้นอย่างมีนัยยะสำคัญแต่อย่างใด สิ่งที่รักษาความสัมพันธ์ระหว่างทั้งสองท้องที่เข้าไว้ด้วยกันจึงขึ้นอยู่กับความพึงพอใจของเจ้าผู้ปกครองน่านที่จะอยู่ใต้ความคุ้มครองของสยาม และความสามารถของสยามที่จะแสดงความเป็นมหาอำนาจในภูมิภาคให้คงอยู่ไว้เท่านั้น

ความสัมพันธ์ในลักษณะดังกล่าวสะท้อนออกมาให้เห็นอย่างชัดเจนที่สุดในสมัยรัชกาลที่ 3 แห่งรัตนโกสินทร์เมื่อเกิดกบฏเจ้าอนุวงศ์เวียงจัน ซึ่งไม่เพียงแต่สร้างความวิตกให้กับราชสำนักสยาม

[329] หากพิจารณาเทียบจากสถานการณ์และความกระตือรือร้นในการทำสงครามขยายอาณาเขตขึ้นเหนือแล้ว จะพบว่า สยามในช่วงรัตนโกสินทร์ไม่ได้มีความพยายามจะขยายอาณาเขตขึ้นทางตอนเหนือมากนัก และแม้กระทั่งสงครามเชียงตุงในสมัย ร.3 และ ร.4 ก็มีพระราชวินิจฉัยว่าถึงได้เมืองเชียงรุ่งมาก็เห็นจะรักษาเอาไว้ไม่ได้ แต่อ้างมูลเหตุที่ยกขึ้นไปทำสงครามนั้นเพราะเชียงรุ่งเข้ามาสวามิภักดิ์และเพื่อเป็นการรักษาพระเกียรติของกษัตริย์. ดู ประชุมพงศาวดารฉบับกาญจนาภิเษก เล่ม 11. หน้า 528 – 543.

แต่ยังสั่นคลอนเสถียรภาพของระบบประเทศราชที่สยามเคยดำรงความเป็นเจ้าอธิราชเอาไว้อีกด้วย การระดมกำลังพลเพื่อปราบเจ้าอนุวงศ์แห่งเวียงจันของราชสำนักสยามสะท้อนให้เห็นอย่างชัดเจนถึงสภาพความสัมพันธ์อันคลอนแคลนและคลางแคลงระหว่างเจ้าอธิราชกับบรรดาประเทศราช เพราะในจดหมายเหตุราชการทัพเมืองเวียงจัน รายงานถึงสภาพความไม่พร้อมและไม่เต็มใจของบรรดาเจ้าประเทศราชในอดีตอาณาจักรล้านนา ทั้งการเคลื่อนกำลังพลที่ล่าช้า ความพยายามในการหน่วงกำลังทัพ การพยายามแต่จะหาทางกวาดต้อนกำลังคนโดยละเลยจุดหมายที่เวียงจัน ไปจนถึงข่าวสารไม่ชอบมาพากลของการติดต่อสมคบคิดกันระหว่างบรรดาเจ้าประเทศราชทางตอนเหนือกับเจ้าอนุวงศ์[330] โดยเฉพาะเจ้าผู้ปกครองน่าน ซึ่งเป็นเมืองด่านต่อแดนกับพื้นที่ของเวียงจัน แต่กลับมีการพยายามหน่วงกำลังทัพเอาไว้ และพบรายงานถึงสถานการณ์ความไม่ชอบมาพากลในการติดต่อกับเจ้าอนุวงศ์ เช่น การที่เวียงจันเสนอยกครัวแขวงเมืองน้ำปาด เมืองหำ และแก่นท้าว ให้กับน่าน แลกกับการที่กองทัพน่านจะไม่ข้ามแม่น้ำโขงรุกเข้าไปประชิดเมืองเวียงจัน[331] การแสดงออกถึงการพยายามตีตัวออกห่างของน่านทำให้ในจดหมายเหตุราชการทัพวิจารณ์ว่าพฤติกรรมของน่านนั้น *“การเดิมไหวอยู่”*[332] ซึ่งน่าจะหมายถึงความเอาแน่เอานอนไม่ได้และมีท่าทีไม่น่าไว้วางใจ

อย่างไรก็ตาม ในสงครามครั้งนั้นสยามกลับเป็นฝ่ายมีชัยชนะเหนือเวียงจันได้ในที่สุด ชัยชนะของสยามเป็นตัวยืนยันถึงความเข้มแข็งในฐานะเจ้าอธิราช และสร้างความมั่นคงให้กับระบบประเทศราชในเครือข่ายของตนอีกครั้ง อย่างไรก็ดี ชัยชนะในครั้งนี้แม้บรรดาประเทศราชในหลวงพระบางและอดีตอาณาจักรล้านนาจะชักช้าจนถึงมีความไม่ชอบมาพากลในการให้ความร่วมมือ แต่ก็ปฏิเสธไม่ได้ว่ามีการส่งเสบียงและยุทโธปกรณ์สนับสนุนจากฝ่ายประเทศราชดังกล่าวอยู่เป็นระยะ นอกจากนี้ แม้สงครามกับเวียงจันจะสิ้นสุด แต่สภาพความสงบในภูมิภาคแถบล้านช้างตะวันออกยังคงไม่เรียบร้อยดี ทั้งยังมีแนวโน้มว่ากำลังจะเกิดการปะทะกันกับเวียดนามที่ขยายอิทธิพลเข้ามายังพื้นที่ดังกล่าว สยามจึงจำเป็นต้องอาศัยกำลังคนและความร่วมมือจากประเทศราชในการช่วยรักษาความสงบบริเวณพื้นที่ดังกล่าวและบริเวณรอยต่อแดน การกระชับอำนาจหรือการพยายามคุกคามอำนาจของเจ้าประเทศราชจึงไม่ปรากฏออกมาเป็นบทลงโทษแต่อย่างใด

ในช่วงเวลาหลังสงครามกับเวียงจัน จะพบว่าราชสำนักสยามที่กรุงเทพฯค่อนข้างมีความมั่นใจในความมั่นคงต่อสถานะเจ้าอธิราชของตนมากขึ้น เพราะการกวาดล้างเวียงจันถือเป็นการแสดงออกถึงอำนาจและความเข้มแข็งอย่างชัดแจ้งที่สุดต่อบรรดาเจ้าประเทศราชอื่นไปแล้ว ทำให้ดู

---

[330] จดหมายเหตุรัชกาลที่ 3 เล่ม 3. หน้า 106 -132.

[331] อ้างแล้ว, หน้า 107.

[332] อ้างแล้ว, หน้า 132.

เหมือนราชสำนักกรุงเทพฯจะมีความเชื่อที่ว่าบรรดาประเทศราชไม่น่าจะมีแนวโน้มที่จะก่อการณ์ใหญ่ขึ้นอีก ทัศนะดังกล่าวสังเกตได้จากการที่เมืองสวรรคโลกส่งใบบอกแสดงความไม่ไว้วางใจถึงเหตุการณ์ในเมืองน่านที่มีการตั้งด่านและตั้งฉางหลวงขึ้นในบริเวณพื้นที่ของน่านในลักษณะที่พร้อมจะทำสงคราม ทั้งยังพบว่ามีการพยายามอพยพของครัวชาวลาวจากสระบุรีไปยังน่าน แต่ทางกรุงเทพฯกลับมองว่าไม่ใช่เหตุน่าวิตก และเชื่อว่าทางฝ่ายน่านน่าจะเตรียมตัวเพื่อยกไปช่วยดูแลราชการในเมืองหลวงพระบางมากกว่า ทั้งยังมีหนังสือตอบไปทางกรมการสวรรคโลกว่าการข่าวราชการครั้งหน้าให้ *“...ตริตรองการใคร่ครวญให้ทวนจงแน่นอนอย่าให้เบาความ...”*[333]

ความสัมพันธ์และแนวคิดเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างสยามในฐานะเจ้าอธิราชกับบรรดาประเทศราชจึงยังคงเป็นไปในลักษณะเดิมอยู่เรื่อยมา แม้กระทั่งในช่วงเวลาในสมัยรัชกาลที่ 4 ซึ่งยังคงมองว่าพื้นที่ดังกล่าวเป็นเมืองของพวกลาว ซึ่งถือเป็นกลุ่มต่างประเทศต่างวัฒนธรรม อย่างไรก็ตาม ในช่วงเวลาการครองราชย์ของรัชกาลที่ 4 มีเหตุการณ์สำคัญที่ทำให้สยามเข้าไปมีความสัมพันธ์โดยตรงกับบรรดาเจ้าประเทศราชฝ่ายเหนือ นั่นคือกรณีสงครามตีเมืองเชียงตุงในปี พ.ศ. 2392 และปี พ.ศ. 2396 ซึ่งสยามเกณฑ์ทัพจากเมืองหลวงขึ้นไปตีเมืองเชียงตุงเอง อรวรรณ ทรัพย์พลอยชี้ว่าความพยายามทำสงครามดังกล่าวอาจเป็นการพยายามแสดงพระเดชานุภาพของกษัตริย์ต่อขุนนางในราชกรุงเทพฯและเป็นการทำให้กลุ่มขุนนางยอมรับความสามารถของพระองค์ว่ามีทัดเทียมกับพระเจ้าอยู่หัวองค์ก่อน[334] ขณะที่ รัตนาพร เศรษฐกุล มองว่า สงครามตีเชียงตุงทั้งสองครั้งเป็นความพยายามในการขยายอิทธิพลของสยามและเป็นการพยายามสร้างศูนย์อำนาจย่อยในการปกครองดินแดนของสยามให้ขยายออกไปเป็นชั้นๆ[335] ซึ่งหากตีความด้วยมุมมองดังกล่าว ย่อมหมายความว่าสยามในช่วงรัชกาลที่ 4 มีแนวคิดหรือความพยายามในการขยายพระราชอาณาจักรออกไปไกลกว่าพื้นที่เดิม ซึ่งค่อนข้างแตกต่างจากวิถีทางปฏิบัติที่เคยมีมาในช่วงรัชกาลก่อนหน้า[336]

อย่างไรก็ตามสงครามตีเชียงตุงทั้งสองครั้งของสยามนั้นไม่ประสบความสำเร็จ กรมหลวงวงษาธิราชสนิท ผู้นำทัพจากสยาม โทษสาเหตุหลายประการ แต่หนึ่งในเรื่องที่กล่าวอย่างชัดเจนที่สุด

---

[333] จดหมายเหตุรัชกาลที่ 3 เล่ม 4, หน้า 30 – 31.

[334] อรวรรณ ทรัพย์พลอย, “บทบาทและความสำคัญของพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมหลวงวงษาธิราชสนิท ในการบริหารราชการ แผ่นดิน”, วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, พ.ศ.2535, หน้า 72.

[335] เอกสารสัมมนาทางวิชาการเรื่อง ตามรอยจดหมายเหตุทัพเชียงตุง พ.ศ. 2395-2397, 28 มีนาคม-2 เมษายน 2552 ณ จังหวัดเชียงรายและเมืองเชียงตุง สหภาพพม่า. กรุงเทพฯ : ประชาชน, 2552. หน้า 26.

[336] สรัสวดี อ๋องสกุล ให้ความเห็นว่า ทัศนะในการพยายามขยายดินแดนให้ไกลขึ้นไปตอนเหนือไม่ได้สิ้นสุดแค่สมัยรัชกาลที่ 4 แต่ยังคงมีต่อจนถึงสมัยรัชกาลที่ 5 และกลายเป็นมรดกทางความคิดที่ส่งต่อไปถึงรัฐบาลทหารของจอมพล ป. พิบูลสงครามด้วย. (โปรดดู สรัสวดี อ๋องสกุล, ประวัติศาสตร์ล้านนา, พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ: อมรินทร์. หน้า 383.)

ถือโทษเหตุว่ากองทัพของลาว (คือ เชียงใหม่ ลำพูน ลำปาง และแพร่) ไม่เต็มใจในการรบ อ่อนแอ และให้ความเห็นว่า -

> *"ถ้าจะเอาให้เปนการทัพการศึกได้ จะต้องใช้ตำราเจ้าพระยาบดินทรเดชา ต้องรับพระราชทานตัดศีศะท้าวพระยาลาวผู้ใหญ่ๆ เสียสักสองคนสามคนจึงจะบังคับบัญชาราชการสิทธิขาดสนองพระเดชพระคุณสืบไป แล้วจะได้เกรงพระเดชพระคุณมากขึ้น การที่จะคิดขบถประทุษร้ายนั้นมันขี้ขลาดจะเปนจะตาย ไม่เปนไรหามิได้"*[337]

กรมหลวงวงษาธิราชสนิทยังให้ความเห็นอีกด้วยว่า กรุงเทพฯควรจะส่งขุนนางผู้ใหญ่ขึ้นมาจัดการทำบัญชีพลเมืองและเรียกเก็บส่วยสาอากรในบรรดาประเทศราชด้วย เพราะถือว่า *"ไหนๆก็ได้เปนไพร่ฟ้าข้าแผ่นดินเหมือนกันทั้งพุงขาวพุงดำ"*[338] ทัศนะของกรมหลวงวงษาธิราชสนิทดูค่อนข้างจะมีความต้องการทำลายอำนาจของเจ้าผู้ปกครองล้านนาแล้วสถาปนาอำนาจการปกครองของสยามลงไปแทนที่มากเป็นพิเศษ ซึ่งอาจเป็นผลมาจากความขัดแย้งไม่ลงรอยกันระหว่างเจ้านายเชียงใหม่กับตัวกรมหลวงวงศาธิราชสนิทที่เกิดขึ้นในช่วงสงครามเชียงตุง ทั้งนี้ ทัศนคติดังกล่าวอาจไม่ได้เป็นตัวแทนความคิดของชนชั้นปกครองสยามทั้งหมด เพราะในตัวจดหมายราชการทัพของกรมหลวงวงษาธิราชสนิทเองก็ระบุเอาไว้เช่นกันว่า ที่ไม่กล้าทำรุนแรงกับบรรดาเจ้านายในล้านนาเป็นเพราะ *"เกรงว่าท่านผู้ใหญ่ๆ ในกรุงเทพมหานครจะติเตียนครหาว่า ทำให้หัวเมืองประเทศราชแตกร้าวเพราะกองทัพขึ้นมาย่ำยี"*[339] ซึ่งแสดงให้เห็นว่าแนวคิดในเรื่องเจ้าอธิราชและประเทศราชในฐานะเมืองสวามิภักดิ์ซึ่งเป็นชุดความคิดแบบเก่ายังเป็นแนวคิดที่มีพลังอยู่ในกลุ่มชนชั้นปกครองสยาม

รัตนาพร เศรษฐกุล ให้ความเห็นว่า ความล้มเหลวในสงครามเชียงตุงทั้งสองครั้งที่นำทัพโดยกองทัพจากสยามถือเป็นชัยชนะของเจ้านายในล้านนา เพราะไม่เพียงแต่รัชกาลที่ 4 จะทรงไม่นำคำแนะนำของกรมหลวงวงษาธิราชสนิทมาปฏิบัติใช้แล้ว ยังทรงอวยยศให้บรรดาเจ้านายในล้านนาที่ร่วมทัพในการศึกตีเมืองเชียงตุง และยังคงรักษาแนวทางปฏิบัติเดิมต่อประเทศราชเอาไว้ดังเดิม

ทว่า เมื่อพื้นที่รายรอบเขตอิทธิพลของสยามเริ่มได้รับผลกระทบจากการขยายอำนาจของลัทธิอาณานิคมจากตะวันตก ราชสำนักกรุงเทพฯจึงเริ่มแสดงออกในทิศทางที่แตกต่างออกจากเดิม เช่น การประกาศถึงพระราชอาณาเขตภายใต้การครอบครองของกษัตริย์สยามในรัชกาลที่ 4 ซึ่งครอบคลุมทั้งลาวโยน ลาวเฉียง ลาวกาว กัมโพชา เขมร มลายู กระเหรี่ยง ข่าชองและชาติอื่นๆรอบ

---

[337] ประชุมพงศาวดารฉบับกาญจนาภิเษก เล่ม 11, หน้า 632.

[338] อ้างแล้ว, หน้า 631.

[339] อ้างแล้ว.

สยาม[340] การประกาศสิทธิ์ดังกล่าวต่อชาติตะวันตกเห็นได้ชัดว่าเป็นการพยายามรักษาผลประโยชน์ของสยามในฐานะเจ้าอธิราชและป้องกันไม่ให้เกิดการแทรกแซงจากอำนาจภายนอก ในกรณีนี้ย่อมหมายความว่า แม้อำนาจในพื้นที่โดยตรงของแต่ละประเทศราชจะไม่ได้ถูกปกครองจากสยามโดยตรง แต่ในแง่การครอบงำและการดูแลความสัมพันธ์ที่อาจจะเกิดขึ้นกับชาติตะวันตกที่เข้ามาใหม่ย่อมจำเป็นต้องผ่านการยินยอมจากสยามก่อน ซึ่งรูปแบบการมองพื้นที่ทางอำนาจในลักษณะดังกล่าวจะมีอิทธิพลต่อเนื่องไปถึงยุคสมัยของรัชกาลที่ 5 แห่งรัตนโกสินทร์

การปะทะกับวัฒนธรรมและค่านิยมแบบตะวันตกในยุคล่าอาณานิคมทำให้ทัศนคติระหว่างราชสำนักสยามที่กรุงเทพฯกับบรรดาประเทศราชเปลี่ยนไปค่อนข้างมาก สิ่งที่ปรากฏเห็นออกมาอย่างชัดเจนคือความพยายามกระชับอำนาจของกรุงเทพฯต่อบรรดาเจ้าผู้ปกครองพื้นที่ต่างๆ โดยเฉพาะการเปลี่ยนแปลงในระยะต้นที่จะนำไปสู่การปฏิรูปมณฑลเทศาภิบาลใน พ.ศ. 2442 ที่ส่งผลกระทบอย่างชัดเจนต่อรูปแบบการเมืองและการปกครองของรัฐในอดีตอาณาจักรล้านนา เป็นที่เข้าใจกันว่าการปฏิรูปมณฑลเทศาภิบาลนั้นมีความคล้ายคลึงกับการจัดการปกครองในระบบอาณานิคมของตะวันตก[341] และชนชั้นปกครองของสยามให้ความสนใจอย่างมากในการศึกษาวิธีการปกครองของเจ้าอาณานิคม[342] ความเปลี่ยนแปลงทางการเมืองดังกล่าวเป็นสิ่งยืนยันถึงทัศนคติที่เปลี่ยนแปลงไปอย่างสิ้นเชิงของกลุ่มชนชั้นปกครองสยาม ที่ไม่ได้เพียงแค่มองว่าดินแดนในอดีตอาณาจักรล้านนาเป็นต่างบ้านต่างเมืองอีกต่อไป หากแต่พื้นที่ซึ่งสยามเข้าไปมีผลประโยชน์ร่วมด้วยโดยตรงภายในดินแดน การให้ความสำคัญในลักษณะใหม่นี้เองที่ทำให้กรุงเทพฯเข้าไปมีส่วนในการรักษาผลประโยชน์ในดินแดนของน่านมากขึ้น และเข้าไปมีส่วนในการกำหนดพรมแดนรัฐใหม่ระหว่างดินแดนของน่านและหลวงพระบาง

ในความเป็นจริงแล้ว ผลกระทบจากการขยายอำนาจของชาติตะวันตกและการเปลี่ยนโลกทัศน์ใหม่ของชนชั้นปกครองสยามส่งผลต่อพื้นที่ใต้อำนาจของน่านมาตั้งแต่ช่วงต้นพุทธศตวรรษที่ 25 ก่อนปัญหาการกระทบกระทั่งในเรื่องอำนาจสิทธิ์กับหลวงพระบาง คือกรณีปัญหาเรื่องอำนาจสิทธิ์เหนือเมืองสิง ใน พ.ศ. 2434 ซึ่งเป็นปัญหาพัวพันกันทั้งระหว่างเชียงแขง น่าน สยาม และอังกฤษ การจัดการกับปัญหาดังกล่าวถือเป็นครั้งแรกที่สยามเข้ามาจัดการกับพื้นที่ภายใต้อำนาจของน่านโดยตรง อย่างไรก็ตาม พื้นที่ดังกล่าวเป็นอาณาเขตที่อยู่สุดปลายแดนอาณาเขตของน่าน และค่อนข้างคลุมเครือในแง่อำนาจระหว่างเจ้าผู้ปกครองท้องถิ่น ขณะที่พื้นที่ในส่วนซึ่งน่านมีอำนาจควบคุม

---

[340] เนื้ออ่อน ขรัวทองเขียว, “รัฐสยามกับล้านนา พ.ศ. 2417 – 2476”. หน้า 44.

[341] ธงชัย วินิจจะกูล ; พวงทอง ภวัครพันธุ์, ไอดา อรุณวงศ์, พงษ์เลิศ พงษ์วนานต์, แปล.<u>กำเนิดสยามจากแผนที่ : ประวัติศาสตร์ภูมิกายาของชาติ.</u> (กรุงเทพฯ : คบไฟ ; 2556), หน้า 171.

[342] เนื้ออ่อน ขรัวทองเขียว, “รัฐสยามกับล้านนา พ.ศ. 2417 – 2476”. หน้า 83 – 86.

โดยตรงและพื้นที่ซึ่งน่านมีอำนาจบงการอย่างเข้มข้นยังคงถูกปกครองด้วยอำนาจควบคุมจากน่านที่เป็นอิสระอยู่ต่อไป อำนาจในการควบคุมและจัดการโดยตรงของสยามต่อน่านยังไม่ปรากฏอย่างเด่นชัดในก่อนจะมีความเปลี่ยนแปลงที่สยามจำเป็นต้องเข้ามาแทรกแซงและยุ่งเกี่ยวกับกิจการของน่านโดยตรงอีกครั้งเมื่อเกิดปัญหาเกี่ยวกับประเทศราชของหลวงพระบางและปัญหาเรื่องพรมแดนด้านตะวันออกของน่านที่ติดต่อกับหลวงพระบางช่วงหลัง พ.ศ. 2436 การเปลี่ยนสภาพการปกครองของน่านจึงถือว่าค่อนข้างช้ามากเมื่อเทียบกับพื้นที่ข้างเคียงอย่างเชียงใหม่ ซึ่งแม้แต่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวก็ทรงมีพระราชดำรัสถึงเรื่องดังกล่าวใน พ.ศ. 2446 ว่า –

> *"...มณฑลพายัพนี้ใหญ่กว้างนัก ลักษณะปกครอง จะใช้เปนแบบเดียวกันตลอดไม่ได้ ที่ต่างกันอยู่ก็คือเมืองเชียงใหม่แลเมืองน่าน ทางเมืองเชียงใหม่เราคุ้นมาก อำนาจเจ้านายก็ผิดกัน พลเมืองก็ผิดกัน ข้างเมืองน่านเราพึ่งจะไปเกี่ยวข้อง ถ้าข้าหลวงใหญ่จะบังคับการทางเมืองน่านให้ถ้วนถี่ทั่วถึง เมื่อไม่รู้เหตุการณ์ในพื้นเมืองคงจะมีที่เสียเวลา ฤๅพลาดพลั้งต้องโต้ทาน..."*[343]

นอกจากนี้ พระราชดำรัสยังได้แสดงให้เห็นถึงความวิตกต่อการขยายพื้นที่ในการอ้างสิทธิของหลวงพระบางที่ได้รับการสนับสนุนโดยฝรั่งเศสซึ่งในขณะนั้นมีความพยายามขยายพื้นที่ครอบคลุมข้ามมายังเขตอิทธิพลของน่านมากขึ้นเรื่อยๆ โดยตรัสว่า *"...ก็ธรรมดาเขตรแดนเมืองหลวงพระบางซึ่งอาไศรยฝรั่งเศส มันซึมออกไปได้อย่างหมึกหยดกระดาษซับฤๅไม่อีกอย่างหนึ่ง"*[344] ซึ่งแสดงให้เห็นว่าสยามมีการรับรู้และตระหนักถึงปัญหาในเรื่องเขตแดนทางฝั่งของน่านว่ามีปัญหา และมองว่าเป็นผลประโยชน์ของตนที่จำเป็นต้องรักษา

อนึ่ง หากพิจารณาว่าโลกทัศน์ของชนชั้นปกครองสยามได้เปลี่ยนจากรูปแบบเดิมไปค่อนข้างมากแล้ว กระบวนการผนวกประเทศราชเข้าเป็นส่วนหนึ่งของพระราชอาณาจักรคงเป็นเรื่องที่ขึ้นอยู่กับเวลาเท่านั้น และการมาของฝรั่งเศสก็เพียงเป็นตัวเร่งเวลาให้กระบวนการดังกล่าวกระชั้นขึ้นมากกว่าเดิม เพราะเป็นส่วนที่ทำให้น่านเป็นพื้นที่สุ่มเสี่ยงต่อการเสียผลประโยชน์ของสยามที่เด่นชัดขึ้นและทำให้สยามต้องเร่งเข้าไปมีส่วนร่วมโดยตรงในการปกครอง อย่างไรก็ตาม การเปลี่ยนสภาพการปกครองของน่านในช่วงสุดท้ายของความเป็นรัฐจารีตไม่ได้เป็นการเปลี่ยนแปลงอย่างก้าวกระโดดฉับพลัน เพราะแม้ว่าจะดึงอำนาจปกครองส่วนใหญ่จากเจ้าผู้ปกครองเดิม แต่รัฐบาลสยาม

---

[343] พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว,พระราชหัตถเลขารัชกาลที่ 5 ที่เกี่ยวกับภารกิจของกระทรวงมหาดไทย, เล่ม 2. พระนคร : กระทรวงมหาดไทย, 2513, หน้า 101.

[344] อ้างแล้ว, หน้า 102.

ไม่ได้ยุบเลิกตำแหน่งเจ้าผู้ปกครองทิ้งไปโดยสิ้นเชิง สถานะของเจ้าผู้ปกครองยังคงดำรงอยู่ในฐานะที่ปรึกษาและผู้นำเชิงสัญลักษณ์ของท้องถิ่น สิ่งที่สยามทำหลังจากปฏิรูปการปกครองคือการดึงเอาชนชั้นปกครองท้องถิ่นให้เข้าไปอยู่ในระบบราชการของสยาม แล้วแทนที่ระบบความภักดีเดิมด้วยระบบราชการที่โอนถ่ายความภักดีโดยตรงไปที่กระทรวงต่างๆและกษัตริย์สยามโดยตรง ซึ่งส่งผลให้ระบบการปกครองเก่าทั้งหมดตั้งแต่เจ้าผู้ปกครองน่านไปถึงผู้นำชุมชนท้องถิ่นถูกดูดกลืนไปอยู่ในระบบราชการสยามโดยสมบูรณ์ในที่สุด

5.2 ทัศนคติของน่านต่อกรุงเทพฯ

กล่าวโดยตำแหน่งศักดิ์แล้ว บรรดาศักดิ์ของเจ้าผู้ปกครองในสายตระกูลของหลวงติ๋นที่ปกครองน่านค่อนข้างจะเป็นปัญหาในการทำความเข้าใจอยู่พอสมควร สถานะของหลวงติ๋นที่เข้ามาปกครองน่านภายใต้การสนับสนุนของพม่าถูกระบุว่าอยู่ในลักษณะของ “เจ้ากินเมือง” ซึ่งเป็นตำแหน่งขุนนางที่พม่าส่งไปปกครองเมือง และไม่ปรากฏว่าในช่วงที่น่านอยู่ใต้การปกครองของพม่ามีบรรดาศักดิ์ “เจ้าฟ้า” หรือ “เมียวซา” เกิดขึ้นแต่อย่างใด บทกวี *Yodayar Naing Mawgun* ระบุบรรดาศักดิ์ของผู้ปกครองน่านในช่วงต้นพุทธศตวรรษที่ 24 เอาไว้ว่า “Banya”[345](พญา?) ซึ่งในช่วงเวลาดังกล่าวเป็นบรรดาศักดิ์ของขุนนางมากกว่าจะเป็นบรรดาศักดิ์ของเจ้าประเทศราช และแม้กระทั่งการเข้าหาสยามของเจ้าอัตถวรปัญโญในปี พ.ศ. 2331 สถานะของเจ้าอัตถวรปัญโญในช่วงเวลาดังกล่าวคือเจ้าเมืองเทิงและเมืองน่าน(ในนาม) ไม่ได้มีสถานะของความเป็น “เจ้า” ในความหมายของกษัตริย์ท้องถิ่นที่สืบสายตระกูลมาแต่อย่างใด

อย่างไรก็ตาม การที่หลวงติ๋นสามารถผูกขาดอำนาจภายในน่านและส่งต่อให้สายตระกูลของตนเองได้อย่างที่ไม่เคยเกิดขึ้นมาก่อนทำให้ในทางปฏิบัติแล้วอำนาจทั้งหมดอยู่ในมือของกลุ่มชนชั้นปกครองน่านมาตั้งแต่สมัยหลวงติ๋นแล้ว รวมถึงการเข้าหาสยามของน่านก็เป็นการเข้าหาที่เป็นเอกเทศแยกขาดออกจากส่วนอื่นของล้านนา สภาพดังกล่าวคงทำให้สยามมีมุมมองต่อชนชั้นปกครองน่านว่าเป็นกลุ่มอำนาจหนึ่งซึ่งมีความเป็นอิสระมากกว่าจะเป็นหน่วยการเมืองภายใต้อำนาจอื่น และสถาปนาระบบประเทศราชใหม่ขึ้นกับน่านซึ่งถูกระบุว่าอยู่ในสถานะ “เจ้าฟ้า” ดังนั้นแล้ว หากมองข้ามข้อเท็จจริงในทางปฏิบัติเรื่องอำนาจปกครองและหันมามองในแง่ของนามบรรดาศักดิ์ อาจมองได้ว่าความเป็นรัฐของน่านที่มี “ราชวงศ์” ปกครองเป็นของตนจึงเป็นเรื่องที่กำเนิดขึ้นใหม่พร้อมๆกับการ

[345] Soe Thuzar Myint, translated. “Yodayar Naing Mawgun by Letwe Nawrahta: A contemporary Myanmar record, long lost, of how Ayutthaya was conquered,” In Journal of the Siam Society, Vol. 99, 2011. p. 21.

เข้าเป็นประเทศราชของสยาม และตำแหน่งแห่งที่ของศักดิ์ในเรื่องเจ้าผู้ปกครองของน่านจึงทัดเทียมหรืออย่างน้อยก็ใกล้เคียง กับรัฐเพื่อนบ้านอื่นที่มีเจ้าผู้ปกครองเป็นของตน การยอมรับอำนาจระหว่างสยามและน่านจึงเป็นเรื่องที่สมประโยชน์ซึ่งกันและกัน กล่าวคือ สยามกลับมามีอิทธิพลในพื้นที่ทางตอนเหนือของตนอีกครั้ง ในขณะที่น่านก็ได้รับประกันทั้งสถานะความเป็นรัฐและสถานะของเจ้าประเทศราชจากสยาม

การได้รับการค้ำประกันจากเจ้าอธิราชในเรื่องบรรดาศักดิ์ของเจ้าผู้ปกครองค่อนข้างสำคัญในแง่ของสิทธิธรรมของเจ้าผู้ปกครอง แม้ในทางปฏิบัติอำนาจในการปกครองภายในจะเป็นของเจ้าผู้ปกครองและชนชั้นปกครองน่านโดยสมบูรณ์แล้ว แต่ความชอบธรรมในการปกครองดินแดนเป็นเรื่องที่อยู่นอกเหนือบริบทของการเมืองภายในรัฐ การขาดต้นสายที่มาที่จะแสดงถึงความชอบธรรมในการปกครองดินแดนย่อมเป็นการเปิดโอกาสให้รัฐอื่นอาศัยใช้เป็นเหตุในการโจมตีหรือแทรกแซงการปกครองของน่านได้ง่าย ยิ่งโดยเฉพาะน่าน ซึ่งไม่ได้มีฐานะความเป็นเมืองกษัตริย์มาเป็นระยะเวลานาน และเจ้าผู้ปกครองราชวงศ์ภูคาได้ขาดสายสืบวงศ์ไปโดยสมบูรณ์แล้ว การจะอ้างความเป็นผู้ปกครองในท้องที่ดังกล่าวจึงเป็นเรื่องที่ไม่สามารถอ้างสิทธิความเป็นผู้สืบทอดได้ ผู้บันทึกพงศาวดารน่านเป็นหนึ่งในผู้ทราบถึงปัญหาดังกล่าวอย่างชัดเจน จึงปรากฏว่าในพงศาวดารน่านแม้จะนับลำดับผู้ปกครองน่านโดยอาศัยนับเริ่มต้นมาตั้งแต่ขุนฟองและไล่ลงมาจนถึงคนในตระกูลหลวงติ๋น แต่ก็จะระบุอยู่เสมอว่าตระกูลหลวงติ๋นถือเป็นราชวงศ์ใหม่ซึ่งเข้ามาแทนที่ราชวงศ์เดิมที่สูญสลายไป

ข้อบกพร่องในความชอบธรรมของการเป็นราชวงศ์สถาปนาใหม่ดังที่ได้กล่าวมาถูกเติมเต็มช่องว่างด้วยการให้การรับประกันจากสยาม ซึ่งกลายเป็นผู้มีอิทธิพลและเจ้าอธิราชของบรรดาประเทศราชในล้านนาและล้านช้างช่วงพุทธศตวรรษที่ 24 การรับประกันดังกล่าวนอกจากจะทำให้ตำแหน่งเจ้าผู้ปกครองของน่านสามารถเกิดขึ้นและดำรงอยู่ได้ในการเมืองระหว่างรัฐ ยังทำให้รัฐน่านปลอดภัยจากปัญหาการแทรกแซงจากรัฐเพื่อนบ้านที่เป็นประเทศราชของสยามร่วมกัน การเป็นประเทศราชของสยามจึงมีความสำคัญต่อการฟื้นฟูและก่อร่างความเป็นรัฐในระยะแรกของน่านเป็นอย่างยิ่ง ดังนั้นจึงไม่เป็นเรื่องแปลกที่เจ้าผู้ปกครองน่านในระยะแรกตั้งรัฐจะมีความกระตือรือร้นในการสร้างความสัมพันธ์กับราชสำนักกรุงเทพฯ ซึ่งปรากฏผ่านทั้งการลงไปเข้าเฝ้ากษัตริย์กรุงเทพฯเพื่อถวายบรรณาการอย่างสม่ำเสมอ ไปจนถึงการพยายามนำเสนอบทบาทและความสำเร็จของรัฐตนผ่านการนำเจ้าผู้ปกครองรัฐไทลื้อลงไปเข้าเฝ้ากษัตริย์สยาม

ทั้งนี้ พันธะความสัมพันธ์ระหว่างประเทศราชกับเจ้าอธิราชอาจไม่ได้มีความผูกพันที่เข้มแข็งตลอดทุกช่วงเวลา เพราะเมื่อเจ้าผู้ปกครองน่านสามารถสร้างความเข้มแข็งให้กับรัฐของตนและสร้างการยอมรับจากผู้ปกครองรัฐรอบข้างในเรื่องสถานะของตนได้แล้ว ความจำเป็นในเรื่องการสนับสนุนอำนาจจากเจ้าอธิราชจึงเป็นเรื่องรองลงไปจากการพยายามรักษาอิทธิพลในท้องที่ มุมมองของน่านต่อ

สยามในฐานะผู้ปกครองประเทศราชต่อเจ้าอธิราชสามารถปรับเปลี่ยนได้ทุกขณะเมื่อมีสัญญาณบ่งบอกว่า สยามอาจไม่สามารถดำรงความเป็นผู้นำในภูมิภาคได้ การท้าทายอำนาจของสยามของเวียงจันในกรณีกบฏเจ้าอนุวงศ์เวียงจันเป็นเหตุการณ์หนึ่งที่สะท้อนให้เห็นถึงความสัมพันธ์ที่ไม่แน่นอนระหว่างประเทศราชดังกล่าว ซึ่งจะพบได้ว่า จดหมายรายงานทัพในสมัยรัชกาลที่ 3 ได้รายงานถึงความไม่ชอบมาพากลของบรรดารัฐในอดีตอาณาจักรล้านนา และโดยเฉพาะอย่างยิ่ง น่าน ที่มีเขตแดนติดต่อถึงเวียงจัน

อย่างไรก็ตาม การท้าทายอำนาจของเวียงจันไม่ประสบความสำเร็จ สยามยังคงรักษาสภาพอำนาจที่เคยปรากฏมีมาในภูมิภาคเอาไว้ได้ น่านจึงยังคงผูกพันตนเองเข้ากับอิทธิพลของสยาม และรักษาสภาพดังกล่าวเอาไว้จนกระทั่งเกิดการเปลี่ยนแปลงเมื่อโลกยุคจารีตของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เผชิญหน้ากับแนวคิดจากโลกตะวันตกในช่วงปลายพุทธศตวรรษที่ 24

ความหมายของการเป็นเจ้าผู้ปกครองประเทศราชภายใต้สยามในช่วงรัชกาลที่ 5 ได้มีความเปลี่ยนแปลงไปอย่างมาก การแต่งตั้งเจ้าผู้ปกครองมีความหมายที่ค่อนข้างเหลื่อมกันระหว่างความเป็นข้าราชการของสยามและเจ้าผู้ปกครองตามสิทธิชอบธรรมเดิม แม้แต่ตำแหน่ง “พระเจ้า” ของเจ้าผู้ปกครองอันเป็นตำแหน่งสูงสุดเท่าที่เคยมีมาในประวัติศาสตร์ของล้านนาก็กลายเป็นตำแหน่งที่ได้รับการพระราชทานมาจากกษัตริย์สยาม ซึ่งไม่ได้มีความหมายหรืออิทธิพลแบบเดียวกันกับบรรดาศักดิ์ “พระเจ้า” ของล้านนาในยุคพระเจ้าติโลกราชที่เป็นการสถาปนาตัวเองขึ้นเลย

อย่างไรก็ตาม การ “แต่งตั้ง”[346] ดังกล่าวก็สะท้อนข้อเท็จจริงที่ว่า ตำแหน่งเจ้าผู้ปกครองน่านยังคงดำรงอยู่ แม้จะปรากฏเป็นความคลุมเครือและซ้ำซ้อนกันในแง่ของชื่อและอำนาจการปกครองหากสังเกตจากประกาศอาชญาของเจ้าผู้ปกครองน่านช่วงปลายพุทธศตวรรษที่ 24 และต้นพุทธศตวรรษที่ 25 ซึ่งยืนยันสิทธิ์การได้เป็นเจ้าผู้ปกครองด้วยการ *“ลงไปเฝ้าพระมหากษัตริย์เจ้าในกรุงเทพมหานคร”*[347] ยังคงแสดงให้เห็นอย่างชัดเจนว่า เจ้าผู้ปกครองน่านและชนชั้นปกครองน่านยังคงพอใจที่จะอยู่ในพื้นที่ของความคลุมเครือนั้นต่อไป

ธงชัย วินิจจะกูล อธิบายถึงสภาพดังกล่าวว่าเป็นการสร้างรหัสที่สื่อถึงความสัมพันธ์ทั้งในรูปแบบเก่าและรูปแบบใหม่พร้อมๆกัน คือในขณะที่ด้านหนึ่งพิธีกรรมและการปฏิบัติต่างๆยังคง

---

[346] โปรดดู “การตั้งพระเจ้านครน่าน”, ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 20 วันที่ 29 พฤศจิกายน ร.ศ. 122, หน้า 610. การแต่งตั้งยังสะท้อนออกมาในแง่ของพิธีกรรม เช่น การเจิมและชฎาพระราชทาน ซึ่งหากมองในแง่สัญลักษณ์แล้วย่อมหมายถึงอำนาจในความเป็นเจ้าผู้ปกครองน่านถูกมอบมาจากกษัตริย์สยาม

[347] โครงการศึกษาชนชาติไท มหาวิทยาลัยพายัพ ร่วมกับ ประชาคมเมืองน่าน, สืบสานอดีตอันเรืองรองของเมืองน่าน : ข้อมูลและมุมมองใหม่ทางโบราณคดี ประวัติศาสตร์ และชาติพันธุ์ : การสัมมนาทางวิชาการ ณ โรงแรมซิตี้พาร์ค จังหวัดน่าน วันที่ 18 -21 ธันวาคม 2540, หน้า 169.

สะท้อนถึงภาพรูปแบบประเทศราชกับเจ้าอธิราชตามอย่างยุคจารีตที่เคยมีมา แต่ขณะเดียวกันสื่อแทนการเมืองแบบใหม่และภูมิศาสตร์การเมืองชุดใหม่ก็ค่อยๆขยับเคลื่อนเข้าแทนที่ลงในแนวคิดชุดเดิม และที่สุดแล้วจะมีชัยชนะต่อแนวคิดยุคจารีต และขจัดความกำกวมของอำนาจอธิปัตย์บนพื้นที่หนึ่งๆลง[348]

ความเปลี่ยนแปลงในเรื่องสถานะอำนาจที่ถูกอำพราง หรือไม่ก็ ถูกทำอย่างค่อยเป็นค่อยไป ไม่น่าจะเป็นเรื่องวิตกต่อเจ้าผู้ปกครองน่านในช่วงพุทธศตวรรษที่ 25 เท่ากับการเผชิญหน้ากับภัยคุกคามที่ไม่คาดคิดอย่างการต้องสูญเสียดินแดนจำนวนมากบนฝั่งซ้ายแม่น้ำโขงให้กับหลวงพระบาง ในปี พ.ศ. 2436 ซึ่งแม้ที่จริงแล้วจะเป็นการตกลงทำสนธิสัญญากันระหว่างฝรั่งเศสและสยาม แต่การถ่ายโอนกรรมสิทธิ์ของพื้นที่ดังกล่าวเป็นความเปลี่ยนแปลงพรมแดนระหว่างน่านและหลวงพระบาง และแนวโน้มของการกระทบกระทั่งในเรื่องพื้นที่พรมแดนระหว่างน่านและหลวงพระบางที่มีการหนุนหลังโดยฝรั่งเศสไม่มีทีท่าว่าจะหยุดลงแต่เพียงแค่นั้น น่านจึงจำเป็นต้องอาศัยอำนาจของสยามซึ่งอยู่ในฐานะเจ้าอธิราชเข้ามาสนับสนุนและช่วยเหลือในการรักษาพื้นที่ในกรรมสิทธิ์ของตนเอาไว้ ทิศทางความสัมพันธ์ระหว่างน่านและสยามจึงมีการแสดงออกไปในทางของความร่วมมือมากกว่าจะเป็นการต่อต้าน

ปัญหาเรื่องอาณาเขตระหว่างน่านกับหลวงพระบางนั้น อันที่จริงแล้ว เป็นปัญหาที่ต่อเนื่องมาจากสภาพสุญญากาศหลังการสลายตัวของเชียงแสนตั้งแต่ช่วงพุทธศตวรรษที่ 24 และกลายเป็นความไม่ชัดเจนในเรื่องอำนาจต่อเมืองต่างๆในเขตอิทธิพลของเชียงแสน พื้นที่ซึ่งเป็นปัญหาระหว่างน่านกับหลวงพระบางซึ่งตั้งอยู่บนฝั่งขวาแม่น้ำโขงเป็นพื้นที่ซึ่งเคยอยู่ในอิทธิพลของเชียงแสนมาก่อน แม้น่านจะอ้างสิทธิ์การปกครองและมีการจัดการปกครองขึ้นในเมืองต่างๆอย่างต่อเนื่องมาเป็นระยะเวลานานแล้ว แต่การอ้างสิทธิ์ไม่สามารถอ้างย้อนกลับไปได้เกินต้นพุทธศตวรรษที่ 24 สิทธิธรรมดังกล่าวจึงสุ่มเสี่ยงต่อการโต้แย้งถึงความชอบธรรมและการอ้างสิทธิ์ซ้อน ปัญหาดังกล่าวไม่ส่งผลนัก เมื่อเสถียรภาพภายใต้ความเป็นประเทศราชร่วมของสยามในภูมิภาคยังคงดำรงอยู่ และน่านยังคงสามารถดำรงความเข้มแข็งและมีอิทธิพลทางการทหารในระดับทัดเทียมหรือเหนือกว่าผู้อ้างสิทธิ์อื่น แต่เมื่อฝรั่งเศสเข้ามามีอิทธิพลโดยตรงและเข้าสนับสนุนความเคลื่อนไหวของหลวงพระบาง สถานะในการเป็นผู้ท้าทายอำนาจน่านในพื้นที่อ้างกรรมสิทธิ์ของหลวงพระบางจึงเพิ่มมากขึ้น และนำไปสู่ความขัดแย้งและการช่วงชิงอำนาจในบริเวณพื้นที่ซึ่งเป็นปัญหาระหว่างกันขึ้น ในกรณีนี้น่านจึงปัญหาอย่างชัดเจนกับการปรากฏตัวของฝรั่งเศสในภูมิภาค และทัศนคติที่น่านมีต่อฝรั่งเศสจึงไม่น่าจะมีทิศทางไปในแนวทางที่เป็นมิตรนัก

---

[348] ธงชัย วินิจจะกูล, กำเนิดสยามจากแผนที่ : ประวัติศาสตร์ภูมิกายาของชาติ. หน้า 175 -176.

การพิจารณาทัศนคติของน่านที่มีต่อภัยคุกคามของฝรั่งเศสนั้นอาจมีปัญหาอยู่พอสมควรในแง่ของหลักฐานประกอบการพิจารณา แม้ว่าสภาพของเหตุการณ์จะค่อนข้างชี้ชัดว่าภัยคุกคามจากฝรั่งเศส (ผ่านการอ้างสิทธิ์ของหลวงพระบาง) เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นจริงอย่างเห็นได้ชัด และมีการกระทบกระทั่งกันระหว่างขุนนางในบังคับของสยามและน่าน กับคนในบังคับของทางฝรั่งเศสจริง รวมถึงมีหลักฐานที่บ่งชี้ถึงการพยายามรักษาผลประโยชน์ในดินแดนของน่าน แต่หลักฐานที่บ่งชี้อย่างชัดเจนถึงทัศนคติของน่านต่อชาวฝรั่งเศสค่อนข้างหาได้ยาก หลักฐานในส่วนงานบันทึกประวัติศาสตร์ไม่กล่าวถึงช่วงเวลาดังกล่าวเลย ขณะที่เอกสารราชการของสยามก็บันทึกในแง่มุมของรัฐบาลสยามมากกว่าจะเป็นการสะท้อนเสียงของน่านออกมาโดยตรง

อย่างไรก็ตาม ยังคงมีความพยายามในการศึกษาทัศนคติของคนน่านดังที่ได้กล่าวมาอยู่เสมอ บทความเรื่อง “Five Voices from Southeast Asia’s Past” ของ David K. Wyatt เป็นหนึ่งในความพยายามแรกๆที่จะเข้าใจถึงทัศนคติดังกล่าวของชาวน่าน โดยศึกษาผ่านการวิเคราะห์ผ่านหลักฐานสำคัญ 2 ชิ้น ซึ่งปรากฏอยู่ร่วมสมัยกับวิกฤตการณ์ระหว่างสยามและฝรั่งเศสที่เกี่ยวพันกับน่าน คือ *“ราชวงษปกรณ์น่าน”* อันเป็นงานชำระประวัติศาสตร์น่านที่เขียนโดยแสนหลวงราชสมภาร และหลักฐานอีกชิ้นคือ *“ภาพจิตรกรรมฝาผนังวัดภูมินทร์”* ซึ่ง Wyatt กำหนดอายุให้อยู่ในช่วงหลัง พ.ศ. 2436 Wyatt เสนอว่าเราอาจสามารถเข้าถึงเสียงที่สะท้อนจากคนร่วมสมัยผ่านการมองและวิเคราะห์หลักฐานทั้งสองชิ้นได้ Wyatt มองว่างานบันทึกของแสนหลวงราชสมภารที่แม้จะเป็นคนร่วมสมัยแต่กลับไม่บันทึกเรื่องราวการสูญเสียดินแดนหรือการปะทะกับฝรั่งเศสให้เห็นเลยในพงศาวดารอาจมีความเป็นไปได้ที่จะหมายถึงการพยายาม*ปฏิเสธ*ถึงสิ่งที่เกิดขึ้นกับน่าน Wyatt ยังเสนออีกด้วยว่าพงศาวดารน่านถูกเขียนให้อยู่ในโครงเรื่องลักษณะของ “ลูกกำพร้าที่ถูกบิดาทอดทิ้ง” ในมุมมองของน่านกับเจ้าอธิราชหรืออำนาจอื่นที่ปฏิบัติลงมาต่อน่าน ภาพลักษณ์ของ “ลูกกำพร้า” ดังกล่าวปรากฏให้เห็นอีกครั้งในจิตรกรรมฝาผนังวัดภูมินทร์ที่เลือกจะเล่าเรื่องราวของ “คันธนกุมารชาดก” ซึ่งเป็นเรื่องราวของพระโพธิสัตว์ซึ่งเสวยชาติเป็นลูกกำพร้าเช่นเดียวกัน[349]

คำอธิบายดังกล่าวของ Wyatt อาจฟังดูเป็นเรื่องเกินเลยที่จะเชื่อมโยงหลักฐานร่วมสมัยทั้งสองชิ้นเข้าด้วยกัน และค่อนข้างน่ากังขาว่าอารมณ์ร่วมของผู้บันทึกประวัติศาสตร์กับจิตรกรจะมีแนวโน้มความสอดคล้องกันมากสักแค่ไหน แต่ไม่ได้หมายความว่าเนื้อหาจากภาพจิตรกรรมฝาผนังจะไม่สามารถบ่งชี้ข้อมูลอะไรให้กับเราได้เลย แม้ภาพและเรื่องราวที่วาดอาจไม่ใช่การบันทึกข้อเท็จจริงทางประวัติศาสตร์โดยตรง แต่หากพิจารณาว่างานศิลปะเป็นหลักฐานชนิดหนึ่งที่สะท้อนภาพของความรู้ความเข้าใจของผู้วาดต่อเหตุการณ์ร่วมสมัยแล้วจะพบว่าองค์ประกอบของภาพ *“ผาหลั่ง”* หรือ

[349] David K. Wyatt. “Five Voices from Southeast Asia's Past,” in “The Journal of Asian Studies”, Vol. 53, No. 4 (Nov., 1994), pp. 1076-1091.

ชาวตะวันตก เป็นหนึ่งในภาพแทรกที่พบในงานช่างตระกูลหนานบัวผันซึ่งเป็นงานช่างที่ใช้วาดภาพจิตรกรรมวัดภูมินทร์ งานศึกษาเกี่ยวกับจิตรกรรมฝาผนังของ มลฤดี สายสิงห์[350] และ ฉัตรสุรางค์ แก้วเป็นทอง[351] เห็นตรงกันว่า ความรู้และตัวตนเกี่ยวกับชาวตะวันตกเป็นเรื่องคุ้นเคยสำหรับคนน่านในระดับหนึ่งแล้ว และผู้วาดพยายามสะท้อนความเข้าใจดังกล่าวนี้ให้ปรากฏเห็นผ่านภาพที่แสดงถึงความหลากหลายทางชาติพันธุ์และวัฒนธรรม ภาพของชาวตะวันตกในจิตรกรรมฝาผนัง โดยเฉพาะที่วัดภูมินทร์ จะถูกวาดออกมาในลักษณะของผู้ชายไว้หนวดเคราสวมหมวกปีกกว้าง เช่น ภาพกลุ่มหนึ่งเป็นภาพที่สันนิษฐานว่าเป็นภาพของหมอสอนศาสนา ซึ่งคำอธิบายถึงกับยกให้เป็น "หมอกุมมาลเพ็ก" (ชีวกมารภัจจ์?) และภาพของชาวตะวันตกมักจะปรากฏพร้อมกับเทคโนโลยีที่เป็นของใหม่สำหรับเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เช่น เรือกลไฟ ซึ่งหากจะพูดว่าเป็นความบังเอิญก็ดูเป็นเรื่องเกินไปที่ภาพส่วนหนึ่งในวัดภูมินทร์เป็นภาพของชาวตะวันตกบนเรือกลไฟที่แล่นทวนน้ำมาพร้อมกับเรือรบติดปืนที่ชักธงของฝรั่งเศส เช่นเดียวกับภาพกองทหารถือปืนเดินเข้าเมืองที่ชักธงฝรั่งเศสขึ้นภายในตัวเมือง

ภาพติดอาวุธของชาวตะวันตกซึ่งมีแนวโน้มว่าจะเป็นชาวฝรั่งเศสดังกล่าวอาจกำลังสะท้อนให้เห็นถึงการรับรู้ถึงความหมายและการให้ภาพตัวแทนของชาวฝรั่งเศสในมุมมองของชาวน่าน ในด้านหนึ่ง ภาพวาดดังกล่าวหมายถึงความตระหนักถึงภัยคุกคามใหม่จากชาวฝรั่งเศสซึ่งเป็นที่ทราบกันดีในหมู่ชาวน่าน หรืออย่างน้อยก็ชนชั้นปกครองน่าน และการวาดดังกล่าวไม่ใช่เป็นเพียงการแสดงออกถึงการรับรู้ตัวตนการมีอยู่ของชาวฝรั่งเศสหรือเพิ่มชาวฝรั่งเศสเข้ามาในจักรวาลของน่านเท่านั้น แต่ยังเป็นการบ่งบอกถึง "การปรากฏตัวอย่างชัดเจน" ของอิทธิพลของชาวฝรั่งเศสที่คุกคามอยู่บนอาณาเขตของน่านผ่านพื้นที่ทางวัฒนธรรมของน่านและบนสำนึกคิดของคนน่านในยุคสมัยดังกล่าว

อันที่จริงแล้ว การตีความผ่านภาพวาด หรือการตีความสถานการณ์ความสัมพันธ์การเมืองของน่านกับฝรั่งเศสผ่านภาพวาด โดยเฉพาะภาพจิตรกรรมฝาผนังวัดภูมินทร์ไม่ใช่เรื่องที่เพิ่งเกิดขึ้นในการศึกษายุคปัจจุบันเท่านั้น การตีความดังกล่าวเคยเกิดขึ้นมาแล้วครั้งผ่านคนในยุคใกล้เคียงกับการวาดภาพจิตรกรรมฝาผนัง ราว พ.ศ. 2436 เซอร์ เจมส์ จอร์จ สก็อตต์ ข้าราชการอาณานิคมอังกฤษในพม่าเดินทางขึ้นเหนือเพื่อไปจัดการปัญหาเรื่องพรมแดนระหว่างอาณานิคมอังกฤษและฝรั่งเศสโดยอาศัยเส้นทางจากกรุงเทพฯ ผ่านเมืองน่านเพื่อขึ้นไปยังเมืองสิง ระหว่าการเดินทาง บันทึกของสก็อตต์

---

[350] มลฤดี สายสิงห์, "รายงานการวิจัย เรื่อง จิตรกรรมฝาผนังล้านนาพุทธศตวรรษที่ 25 : ศิลปะสะท้อนสังคมและการเมือง". สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยศิลปากร ประจำปีงบประมาณ พ.ศ. 2555 (ปีที่ดำเนินการเสร็จ พ.ศ. 2557).

[351] ฉัตรสุรางค์ แก้วเป็นทอง, "การวิเคราะห์เชิงเปรียบเทียบจิตรกรรมฝาผนังวัดภูมินทร์ กับจิตรกรรมฝาผนังวัดหนองบัว จังหวัดน่าน". ปริญญานิพนธ์ศิลปะมหาบัณฑิต ภาควิชาทฤษฎีศิลป์ มหาวิทยาลัยศิลปากร พ.ศ. 2556.

ระบุถึงการได้เยี่ยมชมภาพจิตรกรรมบนฝาผนังของวัดแห่งหนึ่งในตัวเมืองน่าน (น่าจะเป็นวัดภูมินทร์) สก็อตต์บันทึกถึงภาพดังกล่าวไว้อย่างสนใจว่า –

> *"They are apparently of Burmese execution and quite a liberal education to the land-locked people of Nan. They depict the waters between the Burmese, the Lao, the Siamese, and the Chinese, with not a few steam-ships, and disreputable-looking foreigners, apparently Frenchmen from their képis. Their attitudes are an aggravation and each unkempt visage a breach of the peace."*[352]

ทัศนะของสก็อตต์อาจเป็นทัศนะส่วนตัวของข้าราชการอาณานิคมอังกฤษ แต่ในขณะเดียวกัน การวิจารณ์โดยใส่ความเห็นส่วนตัวของสก็อตต์ก็แสดงให้เห็นถึงมุมมองของคนนอกที่พยายามอ่านภาพดังกล่าว และมองความหมายว่าคนฝรั่งเศสถูกให้ภาพของลักษณะที่โดดเด่นในแง่ลบโดยช่างวาดภาพของน่าน ซึ่งเป็นผลกระทบต่อเนื่องมาจากความขัดแย้งในเรื่องปัญหาพรมแดนระหว่างน่านกับอาณานิคมของฝรั่งเศส

ภายใต้ทัศนคติในแง่ลบที่มีให้เห็นต่อการเข้ามาของฝรั่งเศสทำให้เจ้าผู้ปกครองน่านมีปฏิกิริยาตอบโต้ต่อการคุกคามดังกล่าวด้วยการพยายามใกล้ชิดกับสยามให้มากขึ้นยิ่งกว่าเดิม ด้วยการพยายามทำให้กรุงเทพฯเข้ามามีส่วนได้ส่วนเสียโดยตรงกับกิจการในน่าน แม้ว่าการเสียดินแดนในช่วงเวลานั้นจะสะท้อนภาพความอ่อนแอและขอบเขตที่จำกัดของสยามในการให้ความคุ้มครองน่าน แต่ในโครงสร้างความสัมพันธ์ที่ดำเนินมาอย่างยาวนาน และโดยลึกๆแล้วอาจเป็นความเชื่อส่วนตัวของเจ้าผู้ปกครองน่านที่ยังเห็นว่าสยามมีอำนาจอยู่ จึงทำให้ยังคงยึดติดอยู่กับสยาม เอกสารของสยามระบุว่าในช่วงเวลาดังกล่าวเป็นความพยายามของเจ้าผู้ปกครองน่านเองที่เรียกร้องให้ระบบการดูแลราชการของน่านได้รับการปฏิรูปแบบเดียวกับที่เชียงใหม่และแพร่ได้รับการดำเนินการ แม้ทางข้าหลวงมณฑลจะยังคงเห็นว่ายังเร็วเกินไปก็ตาม[353] การเรียกร้องดังกล่าวอาจมีความเป็นไปได้ว่าเป็นความตระหนกของชนชั้นปกครองน่านเองที่เห็นว่ารัฐประเทศราชของสยามที่อยู่รายรอบได้รับการให้ความสนใจมากกว่าตน และอาจถึงขั้นวิตกไปว่ารัฐของตนอาจถูกสยามนำไปแลกผลประโยชน์กับฝรั่งเศส การผูกพันตัวเองเข้ากับสยามโดยตรงคงเป็นวิธีที่ชนชั้นปกครองน่านเห็นว่าเป็นวิธีการที่ดีที่สุดที่จะทำให้สยามมองว่าดินแดนในส่วนของน่านเป็นดินแดนที่ราชสำนักกรุงเทพฯจำเป็นต้องรักษาเอาไว้

---

[352] G.E. Mitton, Scott of The Shan Hills: Order and Impression. (London: John Murray, 1936), p. 207.

[353] สรัสวดี อ๋องสกุล, ประวัติศาสตร์ล้านนา. พิมพ์ครั้งที่ 4. (กรุงเทพฯ: อมรินทร์. 2551), หน้า 444.

ความสัมพันธ์ในระดับบุคคลเองก็น่าจะเป็นเหตุผลหนึ่งที่ทำให้น่านพยายามสร้างความใกล้ชิดกับสยามให้มากยิ่งขึ้น ดังที่ได้กล่าวไว้แล้วว่า พระเจ้าสุริยพงษ์ผริตเดชฯ เป็นพระเจ้านครน่านที่ได้รับการแต่งตั้งโดยราชสำนักกรุงเทพฯ ใน พ.ศ. 2446 ช่วงเวลาที่เจ้าสุริยพงษ์ฯได้เสวยราชสมบัติในน่านเป็นช่วงเวลาที่น่านเผชิญกับสถานการณ์ความตึงเครียดกับฝรั่งเศส(ภายใต้หน้าฉากของหลวงพระบาง) และช่วงเวลาก่อนหน้าการครองราชย์ เจ้าสุริยพงษ์ฯในฐานะอุปราชก็เป็นผู้เข้าไปมีส่วนในการจัดการปัญหาเรื่องผลประโยชน์ของน่านแถบฝั่งแม่น้ำโขงอยู่บ่อยครั้ง ทำให้มักประสบกับสถานการณ์ที่ต้องเผชิญหน้ากับขุนนางหลวงพระบางหรือฝรั่งเศสอยู่เสมอ พิจารณาจากประสบการณ์ดังกล่าวแล้ว มีความเป็นไปได้ว่าอคติกับฝรั่งเศสของเจ้าสุริยพงษ์ฯน่าจะมีอยู่สูง ในแง่ของตัวบุคคลแล้ว เจ้าผู้ปกครองน่านจึงมีความโน้มเอียงเข้าหาสยามอย่างเห็นได้ชัด และในการปกครองแบบรัฐจารีตที่เจ้าผู้ปกครองคือตัวแทนของรัฐ ทำให้ความเป็นไปของน่านมีความเป็นปฏิปักษ์กับฝรั่งเศส และมีความคล้อยตาม หรือพยายามจะแสดงความใกล้ชิดกับสยามไปในตัว เจ้าผู้ปกครองน่านในช่วงการปฏิรูปการปกครองยังส่งสาสน์ที่แสดงออกและยืนยันถึงความภักดีอย่างถึงที่สุดที่ตนมีต่อสยามไปยังกรุงเทพฯ ในปี พ.ศ. 2438 ใจความว่า *"...ชอบรับประทานข้าวและเกลืออยู่ใต้พระบรมโพธิสมภารพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมากกว่าที่จะไปนั่งโต๊ะอันเต็มไปด้วยโอชารส..."*[354]

ด้วยสภาพและสถานการณ์แวดล้อมดังกล่าว รวมถึงความภักดีส่วนบุคคลจากเจ้าผู้ปกครองน่าน ทำให้ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ เสนาบดีกระทรวงมหาดไทยในขณะนั้นมั่นใจมากพอว่าดินแดนในส่วนใต้ปกครองของน่านจะยังคงผูกพันและขึ้นตรงต่อสยาม ตราบเท่าที่ความสัมพันธ์ระหว่างกรุงเทพฯกับเจ้าผู้ปกครองน่านยังคงเป็นไปด้วยดี[355] ในขณะที่ข้าหลวงสยามประจำนครน่านเองก็ยืนยันว่า เจ้าผู้ครองนครน่านเป็นผู้ที่มีความจงรักภักดีต่อสยามมากที่สุดในบรรดาเจ้านายทั้งหมด[356]

เรื่องความสัมพันธ์ระหว่างสยามและน่านยังคงมีอีกประเด็นหนึ่งที่น่าสนใจ คือสถานะของการเป็นผู้พิทักษ์พระศาสนา ซึ่งแม้ทั้งสองรัฐจะมีความต่างกันบ้างในพิธีปฏิบัติและต่างล้วนมีกลุ่มปกครองคณะสงฆ์ที่เป็นอิสระแยกจากกัน แต่ในภาพรวมแล้ว ทั้งสยามและน่านต่างล้วนเป็นรัฐพุทธเถรวาทที่เจ้าผู้ปกครองมีพันธะปฏิบัติต่อพุทธศาสนาทั้งในแง่ประเพณีและแง่การสร้างความพึงพอใจ

---

[354] สมศักดิ์ ลือราช, "ความสำคัญของเมืองแพร่และเมืองน่าน". หน้า 190. อ้าง กองจดหมายเหตุ กรมศิลปากร เอกสารรัชกาลที่ 5 ม.58/10 "เรื่องการจัดการรับมิสเตอร์แปลก" 4 มีนาคม ร.ศ. 113 – 28 กรกฎาคม ร.ศ. 114

[355] สมศักดิ์ ลือราช, "ความสำคัญของเมืองแพร่และเมืองน่าน". หน้า 190 – 191.

[356] พิษณุ จันทร์วิทัน, เรียบเรียง, ล้านนาไทยในแผ่นดินพระพุทธเจ้าหลวง. พิมพ์ครั้งที่ 4. (กรุงเทพฯ : พิมพ์คำสำนักพิมพ์, 2555), หน้า 163.

แก่คนในปกครองเช่นเดียวกัน ซึ่งในความเป็นจริงแล้ว พันธะของเจ้าผู้ปกครองในลักษณะดังกล่าว สามารถพบได้ในรัฐจารีตที่เป็นพุทธเถรวาทอื่นๆทั่วไป

อย่างไรก็ตามการเข้ามาของชาติตะวันตกทำพลังของสถาบันกษัตริย์ในรัฐพุทธเถรวาทในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้หลายรัฐได้สลายตัวไป โดยเฉพาะพม่า ซึ่งเป็นรัฐขนาดใหญ่และเคยแสดงตนเป็นมหาอำนาจทั้งในด้านการเมืองและอิทธิพลทางศาสนาต่อรัฐจารีตตอนในภาคพื้นทวีปมาก่อน ความพ่ายแพ้ของพม่าต่ออังกฤษซึ่งเป็นชาติตะวันตกที่ไม่ได้นับถือศาสนาพุทธ(นิกายเถรวาท) อาจส่งผลกระทบต่อทัศนะความมั่นคงทางศาสนาของเจ้าผู้ปกครองรัฐขนาดเล็กอื่นๆที่ยังคงยึดติดอยู่กับโลกทัศน์ที่ศาสนามีอิทธิพลต่อความคิดอยู่ ดังเช่นหนังสือตอบกลับของเจ้าผู้ปกครองเชียงแขงต่อกรณีการสวามิภักดิ์ต่อกรุงเทพฯ –

> *"...เมืองเชียงแขงแต่ก่อนเป็นข้าส่วยอังวะ อังกฤษตีอังวะได้แล้ว พระพุทธสาสนาก็ยับเยินไป ที่กรุงเทพฯนั้นพระพุทธสาสนาก็รุ่งเรืองอยู่ ราษฎรหัวเมืองทั้งปวงมีความยินดีกระทำสัตยานุสัตย์รับพระราชทาน้ำพระพิพัฒฯสัตยาแล้ว..."*[357]

เนื้ออ่อน ขรัวทองเขียว มองว่า พุทธศาสนามีส่วนที่ทำให้กรุงเทพฯยังคงควบคุมหัวเมืองล้านนาและรวมไปถึงใช้เชื่อมโยงความรู้สึกร่วมของผู้คนในดินแดนอื่นๆให้อยู่ภายใต้การปกครองของสยาม[358] ซึ่งสามารถมองกลับได้ในอีกลักษณะหนึ่งว่า มุมมองด้านพุทธศาสนาและการรุ่งเรือง(หรือเสื่อมสลาย)ของพุทธศาสนา มีผลต่อการทำให้รัฐพุทธเถรวาทขนาดเล็กเข้าหาสยามในฐานะเป็นรัฐขนาดใหญ่ที่ยังคงมีกษัตริย์เป็นผู้อุปถัมภ์พุทธศาสนานิกายเถรวาทรายใหญ่อยู่ ซึ่งเจ้าผู้ปกครองน่านเองก็น่าจะอยู่ภายใต้มุมมองลักษณะคล้ายกัน ที่มองว่าการมีเจ้าอธิราชซึ่งเป็นผู้นับถือพุทธศาสนานิกายเถรวาทน่าจะมีความรู้สึกใกล้ชิดกว่าและส่งผลดีต่อศาสนามากกว่ามีเจ้าอธิราชจากแหล่งอื่นซึ่งเป็นพวกต่างศาสนา แม้ว่าอิทธิพลของศาสนาพุทธตามแบบของกรุงเทพฯจะยังไม่ได้ส่งอิทธิพลหรือเป็นที่ยอมรับนับถืออย่างแพร่หลายในพื้นที่ตอนเหนือ แต่การมีเจ้าอธิราชสูงสุดที่เป็นพุทธศาสนิกชนย่อมเป็นหลักหมายที่แสดงให้เห็นการตั้งอยู่และความรุ่งเรืองที่ดำรงอยู่ของพระพุทธศาสนา

---

[357] หจช. ร.5 ม.2.12ก/47 <u>ใบบอกเมืองเชียงใหม่ น่าน เชียงทอง เมืองสิง</u> (10 พฤศจิกายน พ.ศ. 2432 – 4 มิถุนายน พ.ศ. 2434)

[358] เนื้ออ่อน ขรัวทองเขียว, "รัฐสยามกับล้านนา พ.ศ. 2417 – 2476". หน้า 131 - 132.

สรุป

ความสัมพันธ์ระหว่างสยามยุคราชวงศ์จักรีและน่านยุคราชวงศ์หลวงติ๋น เป็นความสัมพันธ์ที่ขึ้นอยู่กับตัวบุคคลซึ่งเป็นผู้นำของรัฐ และปัจจัยทางการเมืองภายในภูมิภาคมีอิทธิพลในการกำหนดระดับความสัมพันธ์และเปลี่ยนแปลงรูปแบบมุมมองของแต่ละฝ่ายที่มีต่อกัน ระดับความสัมพันธ์ของทั้งสองฝ่ายในแต่ละช่วงเวลามีความแตกต่างกัน อย่างไรก็ตาม ความสัมพันธ์โดยรวมยังคงสามารถมองว่าอยู่ในฐานะประเทศราชและเจ้าประเทศราชมาโดยตลอด จนกระทั่งถึงสมัยรัชกาลที่ 5 แห่งรัตนโกสินทร์

เนื่องจากรัฐในอดีตอาณาจักรล้านนาเคยถูกมองว่าเป็นต่างบ้านต่างเมืองมาก่อน โดยมองว่าเป็นเมืองของชาว “ลาว” และประวัติศาสตร์ความผูกพันระหว่างสยามและล้านนาไม่ได้มีความเกี่ยวดองกันทางเครือญาติหรือการอ้างสิทธิธรรมต่อการปกครองให้ปรากฏเห็นได้ชัด การมุ่งเข้าไปจัดการล้านนาของสยามในยุคจารีตจึงแสดงออกไปในทิศทางเพื่อแสวงหากันชนต่อต้านพม่า หรือเพื่อแสดงอำนาจตามคติจักรพรรดิราชเสียเป็นส่วนใหญ่ ทัศนคติของสยามในยุคจารีตยังคงมองล้านนาว่าเป็นต่างบ้านต่างเมือง รวมถึงต่างธรรมเนียม การสวามิภักดิ์ของล้านนาในพุทธศตวรรษที่ 24 เป็นการสวามิภักดิ์ของเจ้าต่างเมือง ตำแหน่งเจ้าผู้ปกครองซึ่งถือสิทธิขาดในการดูแลดินแดนตนเองของแต่ละรัฐจึงยังคงมีอยู่อย่างสมบูรณ์

ในยุคแรกของความสัมพันธ์ ภายหลังจากการ “ฟื้นม่าน” และสงครามเก้าทัพ รัฐในอดีตอาณาจักรล้านนามีความมั่นคงค่อนข้างมากเมื่อเทียบกับช่วงเวลาก่อนหน้า แต่ละรัฐสามารถสร้างเสริมความแข็งแกร่งทั้งในด้านกำลังคนและการก่อร่างสร้างเมืองให้ฟื้นกลับมีสภาพดีได้อีกครั้ง มีการยกกองทัพเข้าไปขยายอาณาเขตยังพื้นที่อื่นซึ่งสะท้อนถึงความสามารถในการใช้กำลังทางการทหารของรัฐในอดีตอาณาจักรล้านนา ความเข้มแข็งดังกล่าวทำให้สยามสามารถไว้วางใจพรมแดนทางทิศเหนือของตนเองได้ ขณะเดียวกัน สภาพทางการเมืองระหว่างรัฐที่ไม่ได้เป็นเอกภาพอย่างชัดเจนรวมถึงมีการแข่งขันกันเอง ก็ทำให้สยามไม่จำเป็นต้องระแวดระวังว่ากลุ่มรัฐในอดีตอาณาจักรล้านนาจะรวมตัวกันเป็นภัยคุกคามต่อตนได้ ดังนั้น สยามจึงมักไม่เข้าไปยุ่งเกี่ยวกิจการภายในของรัฐเหล่านี้ สิ่งที่สยามทำมีเพียงการเรียกร้องบรรณาการในฐานะเจ้าอธิราช และมอบของรางวัลตอบแทนความดีความชอบต่อประเทศราชเหล่านั้น

น่านซึ่งเป็นรัฐที่เติบโตขึ้นอย่างก้าวกระโดดในช่วงเวลาดังกล่าวพึงพอใจกับรูปแบบความสัมพันธ์ดังกล่าว เพราะยังคงสิทธิอำนาจที่ราชวงศ์หลวงติ๋นสั่งสมมาในดินแดนของตนเองได้อย่างเต็มที่ และการมีสยามซึ่งมีสถานะเป็นมหาอำนาจในภูมิภาคคอยเป็นผู้คุ้มครองตนเองอีกชั้นหนึ่งแล้ว ทำให้น่านสามารถปลอดภัยจากรัฐขนาดใหญ่อื่นที่มีแนวโน้มจะคุกคามตน รวมถึงเป็นการหย่าศึกยุติความไร้เสถียรภาพภายในพื้นที่อดีตอาณาจักรล้านนาอีกด้วย สิ่งที่น่านทำในยุคดังกล่าวจึงเป็น

การพยายามผูกสัมพันธ์ตนเองเข้ากับสยาม และแสดงออกถึงการพยายามสร้างความดีความชอบให้ทางราชสำนักกรุงเทพฯเห็น เช่น การยกทัพขึ้นไปนำชนชั้นสูงในรัฐของไทลื้อลงมาถวายราชสำนักกรุงเทพฯ การกระทำดังกล่าวนอกจากเป็นการพยายามเพิ่มความสำคัญของน่านในสายต่อสยามแล้ว การยกทัพไปทำสงครามในพื้นที่ดังกล่าวยังเป็นประโยชน์ต่อกิจการภายในของน่านเองอีกด้วย ความสมประโยชน์ในการเป็นประเทศราชของสยามเช่นนี้เองจึงทำให้น่านมีทัศนคติที่ดีต่อการเป็นประเทศราชและสงวนความขัดแย้งหรือความรู้สึกที่จะปลดแอกตนเอง

ความสัมพันธ์ระหว่างสยามและน่านมีความเปลี่ยนแปลงอย่างมีนัยยะสำคัญเมื่อเกิดกบฏเจ้าอนุเวียงจัน การก่อกบฏของเจ้าอนุในช่วงเวลาดังกล่าวไม่เพียงส่งผลถึงความสงครามระหว่างกรุงเทพฯและเวียงจันเท่านั้น แต่ยังพลอยดึงเอารัฐอื่นๆรอบข้างให้เข้าไปเกี่ยวข้องกับปัญหาดังกล่าวด้วย และการก่อกบฏของประเทศราชต่อเจ้าประเทศราช โดยลักษณะแล้ว คือการท้าทายและการแสดงออกถึงความเสื่อมอำนาจของเจ้าอธิราชโดยตรง ความหมายดังกล่าวย่อมส่งผลกระทบถึงความเข้มแข็งของกรุงเทพฯในทัศนะของประเทศราชอื่นๆเช่นเดียวกัน และการท้าทายอำนาจต่อเจ้าอธิราชดังกล่าวส่งผลถึงน่านในการเลือกข้างการทำสงคราม

อย่างไรก็ตาม ในสงครามกับเวียงจันนั้นกรุงเทพฯเป็นฝ่ายชนะ เป็นการยืนยันให้เห็นว่าสยามยังคงเป็นมหาอำนาจทางภูมิภาคที่ยังคงมีความเข้มแข็งน่าเกรงขามอยู่ ไม่เพียงเท่านั้น การลงโทษต่อเวียงจันยังเป็นการลงโทษที่รุนแรง และโดยการแสดงออกแล้วเป็นการส่งสาสน์เตือนไปยังประเทศราชอื่นๆให้ยังคงจงรักภักดีกับสยามอยู่ ผลของสงครามทำให้ทัศคติของน่านกลับมายึดโยงอยู่กับสยามอีกครั้ง จะพบว่าภายหลังจากกบฏเจ้าอนุเวียงจัน น่านจะเป็นฝ่ายที่ให้ความร่วมมือกับคำสั่งการกับสยามเป็นอย่างมาก

ในสมัยรัชกาลที่ 4 แห่งรัตนโกสินทร์ ทัศนคติและแนวคิดเกี่ยวกับสถานะของประเทศราชของฝั่งสยามยังคงเป็นไปในมุมที่มองว่าประเทศราชทางตอนเหนือเป็นต่างบ้านต่างเมืองและต่างธรรมเนียม ไม่สามารถเข้าไปปกครองได้โดยตรง แม้ว่าสถานการณ์สงครามที่เกิดขึ้นในช่วงปลายสมัยรัชกาลที่ 3 และต้นสมัยรัชกาลที่ 4 จะทำให้สยามมุ่งให้ความสำคัญกับความมั่นคงในพรมแดนประเทศราชตอนเหนือมากขึ้น รวมถึงมีการส่งกองทัพจากพื้นที่ของสยามเองเข้าไปในดินแดนของประเทศราช แต่ผลของสงครามที่ออกมา เช่น สงครามเชียงตุง ไม่ได้ส่งผลกระทบต่อรูปแบบความสัมพันธ์อย่างชัดเจนนัก แม้เจ้านายที่เดินทางไปร่วมสงครามทางตอนเหนือจะไม่พอใจทัศนคติของเจ้าผู้ปกครองในดินแดนตอนเหนือ และเรียกร้องให้ส่วนกลางเข้มงวดกับประเทศราชมากขึ้น แต่ขุนนางในส่วนกลางยังคงยึดอยู่กับมุมมองที่ว่าควรผูกใจเจ้าผู้ปกครองในดินแดนเหล่านั้นมากกว่าไปกระตุ้นให้เกิดความระหองระแหงระหว่างกัน นอกจากนี้สงครามเชียงตุงเป็นตัวพิสูจน์ให้เห็นอีกว่า สยามขาดความ

ชำนาญในการจัดการอำนาจหรือทำสงครามในพื้นที่อาณาบริเวณตอนเหนือ และจำเป็นต้องพึ่งพาความร่วมมือจากบรรดาประเทศราชในท้องที่เหล่านั้น

ทัศนคติของสยามเริ่มเปลี่ยนแปลงอย่างชัดเจนในสมัยรัชกาลที่ 5 ซึ่งมองว่าสยามควรเป็นบูรณภาพเดียวกัน และอำนาจสิทธิของกษัตริย์สยามควรครอบคลุมไปเหนือบรรดาประเทศราชเหล่านั้นด้วย ทัศนคติที่เปลี่ยนแปลงไปเกิดจากผลกระทบของลัทธิอาณานิคมและการเผชิญหน้ากับโลกตะวันตก อันที่จริงแล้วความเปลี่ยนแปลงดังกล่าวไม่ได้เกิดขึ้นแค่เพียงในอดีตอาณาจักรล้านนา แต่เกิดขึ้นทั่วทั้งพื้นที่ที่อยู่ใต้อำนาจของกษัตริย์สยาม มีการเปลี่ยนแปลงหลายอย่างเพื่อรองรับการโอนถ่ายอำนาจและการตีความหมายเกี่ยวกับความสัมพันธ์ใหม่ ทั้งตำแหน่งบรรดาศักดิ์ การควบคุมทางกฎหมาย และที่สุดแล้วคือการตั้งมณฑลเทศาภิบาล ที่เปลี่ยนแปลงความหมายเกี่ยวกับอำนาจและความหมายในการดำรงอยู่ของเจ้าผู้ปกครองไปอย่างสิ้นเชิง อำนาจทางการจัดการทั้งหมดรวบเข้าสู่ข้าหลวงประจำมณฑล และสถานะของเจ้าผู้ปกครองรัฐประเทศราชกลายเป็นแค่เพียงข้าราชการพิเศษตำแหน่งหนึ่งในระบบราชการของสยาม

อย่างไรก็ตาม การปฏิรูปการปกครองไม่ได้มีแต่เพียงภาพลักษณ์ในแง่ลบในสายตาของเจ้าผู้ปกครองประเทศราชเท่านั้น แม้ว่าจะมีหลักฐานจำนวนมากแสดงถึงความไม่พอใจต่อการลิดรอนอำนาจและการแทรกแซงบริหารดินแดน ไปจนถึงข้อสังเกตในเรื่องความพยายามลุกฮือขึ้นต่อต้านอำนาจของกรุงเทพฯ แต่สำหรับเจ้าผู้ปกครองน่าน การพยายามเข้ามาเกี่ยวพันกับการบริหารของอำนาจสยามยังมีภาพลักษณ์ในอีกแง่มุมหนึ่งด้วย ปัญหาความขัดแย้งระหว่างน่านและหลวงพระบางที่มีการสนับสนุนโดยฝรั่งเศสอยู่มีท่าทีคุกคามต่อความมั่นคงของเจ้าผู้ปกครองน่านมากขึ้น และน่านเป็นรัฐประเทศราชที่เผชิญกับการสูญเสียอำนาจปกครองในท้องที่ของตนเองต่อหลวงพระบางอย่างเด่นชัด ดังนั้นความพยายามของน่านจึงค่อนข้างสวนทางกับกระแสต่อต้านอำนาจสยาม กล่าวคือ น่านพยายามดึงเอาสยามให้เข้ามาเป็นหุ้นส่วนทางอำนาจในการดูแลจัดการอำนาจในพื้นที่ของตน และพยายามเข้าหาสยามเพื่อเรียกร้องขอความช่วยเหลือต่อการคุกคามจากเพื่อนบ้านที่เห็นได้ว่าเป็นภัยอย่างชัดแจ้ง ยิ่งการกระทบกระทั่งกับหลวงพระบางหรือฝรั่งเศสมีมากเท่าไหร่ (ซึ่งมีปรากฏอยู่ตลอด) การพยายามเข้าหาสยามก็มีมากตามขึ้นด้วย ดังนั้น ภาพลักษณ์ของเจ้าผู้ปกครองน่านที่ปรากฏออกมาจึงเป็นภาพที่ผูกพันอยู่กับอำนาจของสยาม แม้ว่าในท้ายที่สุดแล้วจะถูกปฏิรูปการปกครองและกลายเป็นส่วนหนึ่งของสยามไปโดยสมบูรณ์ก็ตามที

การเข้ามาของฝรั่งเศสเป็นความท้าทายที่เกินไปกว่ากรอบความคิดเดิมของเจ้าผู้ปกครองน่านในช่วงเวลาดังกล่าวมาก เพราะฝรั่งเศสเข้ามาพร้อมกับระเบียบโลกใหม่ของทางยุโรปที่รัฐจารีตแบบเดิมตามไม่ทัน และรูปแบบแผนการรับมือของน่านยังคงเป็นแบบปฏิบัติเดิมที่เคยทำกันมา คือพยายามเจ้าหาเจ้าอธิราชที่ให้ความคุ้มครองตน ทางเลือกสำหรับเจ้าผู้ปกครองน่านนั้นมีน้อย และการ

ปรับตัวของรัฐตอนในภาคพื้นทวีปต่อสภาพการเมืองโลกที่พลิกโฉมไปใหม่ทำได้ช้า การเข้าหาสยามและค่อยๆถูกทำให้เป็นบูรณภาพเดียวกันกับสยามจึงเป็นสิ่งที่หลีกเลี่ยงไม่ได้สำหรับน่าน

อำนาจของเจ้าผู้ปกครองน่านสิ้นสุดและถูกโอนถ่ายให้กับข้าหลวงสยามเมื่อมีการปฏิรูปมณฑลเทศาภิบาลในปี พ.ศ. 2442 แต่ในทางปฏิบัติแล้ว เจ้าผู้ปกครองในแต่ละท้องที่ของรัฐประเทศราชในอดีตอาณาจักรล้านนายังคงมีตำแหน่ง “เจ้า” ในฐานะขุนนาง และร่วมเป็นที่ปรึกษาในการดูแลเขตท้องที่ของตนอยู่ต่อไป ในทำนองเดียวกันนี้ เจ้าผู้ปกครองน่านก็ยังคงมีอำนาจและความศรัทธาในฐานะเชื้อสายเจ้าผู้ปกครองเดิมอยู่ ทั้งยังคงปรากฏชื่อของคนในตระกูลเจ้าผู้ปกครองอยู่ในงานที่เกี่ยวข้องกับกิจการของน่านในช่วงระยะแรกอยู่เสมอ ทว่าอำนาจในการบริหารราชการท้องที่ก็ค่อนข้างลดลง และรัศมีพื้นที่อำนาจก็หดลงเช่นกัน ซึ่งในที่สุดแล้วอำนาจดังกล่าวก็จะเจือจางและสิ้นสุดลงเมื่อมีการยกเลิกตำแหน่งเจ้าลงในปี พ.ศ. 2469 อันทำให้ไม่มีการตั้งตำแหน่ง “เจ้า” ขึ้นสืบเนื่องต่อมาอีก ความสามารถในการเข้าไปมีส่วนร่วมปกครองท้องที่ของเจ้าผู้ปกครองจึงสิ้นสุดลง.

บทที่ 6
บทสรุป

สภาพสุญญากาศทางการเมืองที่เกิดขึ้นในล้านนาหลังการสูญเสียอิทธิพลของพม่าในช่วงปลายพุทธศตวรรษที่ 23 ซึ่งถูกบรรยายว่าอยู่ภาวะ *“บ้านไผเมืองมัน”* ทำให้ชนชั้นปกครองท้องถิ่นสามารถสั่งสมอำนาจและอาศัยช่วงเวลาดังกล่าวสถาปนาอำนาจขึ้นในเขตพื้นที่ปกครองของตนได้ หนึ่งในชนชั้นปกครองท้องถิ่นดังกล่าวคือ หลวงติ๋นมหาวงศ์ ซึ่งมีศูนย์กลางอำนาจอยู่ที่เมืองน่าน การสั่งสมอิทธิพลของหลวงติ๋นประสบความสำเร็จทั้งในแง่การได้รับความยอมรับจากพลเมืองใต้ปกครองเพราะเป็นผู้ที่สามารถปกป้องผู้อยู่ใต้อำนาจภายใต้สภาพความไม่มั่นคงที่เกิดขึ้น และเมื่อพม่ากลับเข้ามามีอิทธิพลในล้านนาอีกครั้ง หลวงติ๋นก็ประสบความสำเร็จในการดำรงอำนาจของตนเอาไว้และสามารถส่งต่ออำนาจดังกล่าวไปยังสายตระกูลซึ่งเป็นผู้สืบทอดของตนได้ จุดเริ่มต้นดังกล่าวทำให้คนในเชื้อสายหลวงติ๋นกลายเป็นผู้ผูกขาดอำนาจในพื้นที่ของเมืองน่านไปโดยปริยาย และกลายเป็นจุดเริ่มต้นของรัฐน่านซึ่งจะวิวัฒน์ขึ้นในช่วงต้นพุทธศตวรรษที่ 24

ความไม่มั่นคงและภาวะสงครามในล้านนายังคงดำรงมาอย่างต่อเนื่องจนถึงต้นพุทธศตวรรษที่ 24 ซึ่งส่งผลกระทบต่อน่านทั้งในแง่ของการถูกกวาดต้อนคนและทำลายเมือง ปัญหาการชิงสถานะผู้มีอิทธิพลระหว่างพม่าและสยามทำให้น่านกลายเป็นเวทีหนึ่งที่ถูกแสดงออกมาด้วยการที่ต่างฝ่ายต่างตั้งเจ้าผู้ปกครองน่านขึ้นในพื้นที่ทางอำนาจของตนโดยที่ไม่มีใครได้ปกครองตัวเวียงน่านอย่างแท้จริง กล่าวคือสยามตั้งเจ้าจันทปโชตขึ้นที่ท่าปลา ขณะที่พม่าตั้งเจ้าอัตถวรปัญโญขึ้นที่เมืองเทิง อย่างไรก็ตาม สถานการณ์ในภูมิภาคที่สยามมีแนวโน้มว่าจะกลายมาเป็นผู้มีอิทธิพลโดยสมบูรณ์ส่งผลให้เจ้าอัตถวรปัญโญมุ่งหน้าลงใต้เพื่อเจรจากับเจ้าจันทปโชตใน พ.ศ. 2329 ซึ่งนำไปสู่การรวมน่านให้เป็นเอกภาพ และนำพาน่านไปสู่การเป็นประเทศราชของสยามใน พ.ศ. 2331

การเข้าสวามิภักดิ์กับสยามของเจ้าอัตถวรปัญโญทำให้สถานะของน่านเป็นสถานะที่เป็นเอกเทศแยกออกจากหน่วยการเมืองอื่นๆในอดีตอาณาจักรล้านนา และส่งผลให้น่านกลายเป็นรัฐประเทศราชโดยตรงต่อกรุงเทพฯ อย่างไรก็ตาม การสร้างความเป็นรัฐขึ้นมาใหม่ในช่วงต้นพุทธศตวรรษที่ 24 ยังเป็นเพียงจุดเริ่มต้นเท่านั้น เจ้าผู้ปกครองน่านราชวงศ์หลวงติ๋นยังจำเป็นต้องประคับประคองสถานะความเป็นรัฐพร้อมๆกับการฟื้นฟูสภาพความเป็นเมืองภายหลังจากการประสบความเสียหายจากภาวะความไม่มั่นคงที่เกิดขึ้นในช่วงเวลาก่อนหน้า ซึ่งเพื่อให้บรรลุผลสำเร็จดังกล่าวและนำพารัฐให้อยู่รอดภายได้ เจ้าผู้ปกครองน่านราชวงศ์หลวงติ๋นจึงจำเป็นต้องดำเนินนโยบายต่างๆเพื่อแสดงตนในฐานะผู้ปกครอง และสร้างการยอมรับจากทั้งภายในและภายนอกรัฐ

การสร้างความยอมรับจากภายนอก หมายถึงการทำให้รัฐเพื่อนบ้านที่อยู่ใกล้เคียงยอมรับในสถานะความเป็นรัฐของน่าน ไปจนถึงยำเกรงในอิทธิพลของน่านที่มีต่อรัฐอื่นๆ ซึ่งไม่ได้จำกัดอยู่แต่เฉพาะรัฐที่เคยอยู่ภายใต้อาณาจักรล้านนาเช่นเดียวกับน่าน แต่ยังหมายถึงรัฐที่อยู่รายรอบคือ หลวงพระบาง และบรรดารัฐขนาดเล็กของชาวไทลื้อ ในกรณีดังกล่าว น่านมีวิธีปฏิบัติที่แตกต่างกันไปตามแต่ละรัฐ ขึ้นอยู่กับสภาพการเมืองและความเข้มแข็งของรัฐต่างๆ

รัฐที่มีขนาดเล็กกว่า เช่น เชียงรุ่ง เชียงแขง เมืองพง เมืองล้า ถูกน่านมองว่าเป็นพื้นที่สำหรับแสวงหาผลประโยชน์ ทั้งในแง่ของการทำสงครามเพื่อกวาดต้อนกำลังคนและสินทรัพย์ ไปจนถึงแง่ของการประกาศแสนยานุภาพและการยอมรับ การประกาศอำนาจในพื้นที่ดังกล่าวเป็นการสร้างตำแหน่งแห่งที่ให้กับเจ้าผู้ปกครองน่านเอง โดยวางตัวอยู่บนลำดับชั้นที่อยู่เหนือกว่ารัฐขนาดเล็กเหล่านั้น และถือตัวเป็นผู้มีผลประโยชน์และมีอิทธิพลในพื้นที่ดังกล่าว พื้นที่ภายใต้อำนาจที่น่านอ้างสิทธิ์ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 24 ขยายตัวจากเดิมที่กระจุกตัวอยู่ในเขตอิทธิพลเดิมของน่านออกไปพ้นเขตแม่น้ำโขงจนถึงบริเวณชายแดนติดต่อกับเชียงรุ่ง และทำให้น่านกลับกลายจากรัฐขนาดเล็กที่เกิดขึ้นใหม่เป็นรัฐที่มีอิทธิพลในอาณาบริเวณดังกล่าว

ในขณะเดียวกัน สำหรับรัฐเพื่อนบ้านที่มีสถานะใกล้เคียงกัน หรือมีสภาพความเป็นประเทศราชต่อสยามร่วมกัน เจ้าผู้ปกครองน่านจะมีปฏิกิริยาในการดำเนินความสัมพันธ์ที่แตกต่างกันไปตามแต่สถานการณ์ ในหลายครั้ง น่านและรัฐอื่น เช่น เชียงใหม่ แพร่ หรือหลวงพระบาง จะมีความร่วมมือทางการทหารต่อกันก็ต่อเมื่อมีผลประโยชน์ร่วมกัน หรือได้รับคำสั่งจากสยามให้มีความร่วมมือกันเพื่อทำภารกิจทางการทหารบางอย่าง แต่เมื่อไม่มีพันธกิจต่อกัน ดินแดนต่างๆเหล่านี้มักไม่เข้าไปยุ่งเกี่ยวกิจการต่อกัน ความสัมพันธ์ที่น่านมีต่อรัฐต่างๆรายล้อมนั้นไม่ใช่ความสัมพันธ์ในเชิงของความเป็นเอกภาพร่วมกัน แต่เป็นความสัมพันธ์ในลักษณะต่างฝ่ายต่างอยู่และไม่เข้าไปยุ่งเกี่ยวกิจการภายในของกันและกัน ทว่า ภายใต้การไม่ยุ่งเกี่ยวกิจการของกันและกันนี้เองที่ถือเป็นการประสบความสำเร็จอย่างหนึ่งของเจ้าผู้ปกครองน่านด้วย เพราะนั่นหมายความว่า เจ้าผู้ปกครองน่านได้รับการยอมรับในอำนาจภายใต้ดินแดนของตนจากเพื่อนบ้านอย่างสมบูรณ์ การประสบความสำเร็จดังกล่าวจึงถือเป็นการยกสถานะของน่านและเจ้าผู้ปกครองน่านไปในตัว

การดำรงอยู่และสร้างสภาพความเป็นรัฐของน่านขึ้นจำเป็นต้องอาศัยการสร้างอำนาจจากภายในรัฐไปพร้อมกันกับการสร้างอำนาจจากภายนอกด้วย เพราะหัวใจสำคัญของรัฐไม่ได้มีอยู่แค่เพียงการมีตัวตนอยู่บนเวทีการเมืองระดับภูมิภาค แต่ยังต้องรวมถึงการมีพลเมืองอยู่อาศัยและสามารถเรียกใช้ทรัพยากรในพื้นที่เพื่อเสริมสร้างความมั่นคงและความรุ่งเรืองให้แก่รัฐ การดำเนินนโยบายดังกล่าวไม่ใช่เรื่องที่จะสามารถกระทำได้โดยง่าย หากคำนึงถึงสภาพของพื้นที่ใต้ปกครองน่านที่ถูกทิ้งร้างเป็นระยะเวลานาน และกำลังคนในท้องที่จำนวนมากถูกกวาดต้อนหรือแตกกระสานซ่าน

เซ็น การดำเนินนโยบายเกี่ยวกับอำนาจภายในรัฐของเจ้าผู้ปกครองน่านจึงจำเป็นต้องเริ่มตั้งแต่การดึงผู้คนจากแหล่งอื่นให้เข้ามาตั้งถิ่นฐานเพื่อเป็นกำลังแรงงานของน่าน และเริ่มต้นตั้งแต่การฟื้นฟูสภาพพื้นที่รกร้างต่างๆในเขตอิทธิพลของเจ้าผู้ปกครองน่าน

ผลที่ตามมาจากการดึงผู้คนจากแหล่งอื่นเข้ามาตั้งถิ่นฐานในน่านคือการทำให้น่านกลายเป็นพื้นที่พหุวัฒนธรรมที่กลุ่มคนต่างๆมีธรรมเนียมปฏิบัติแตกต่างกัน ซึ่งบางครั้งยังต้องมีปฏิสัมพันธ์กับกลุ่มชนบนที่สูงซึ่งมีผลประโยชน์ร่วมกันบางประการในแง่เศรษฐกิจควบคู่กันไป นอกจากนี้ พื้นที่ราบซึ่งเหมาะสำหรับตั้งถิ่นฐานซึ่งกระจัดกระจายยังส่งผลให้วิถีปฏิบัติในแต่ละท้องที่มีความแตกต่างกันในรายละเอียดไปในตัว การปกครองแบบรวมศูนย์อำนาจโดยสัมบูรณ์และให้แนวทางปฏิบัติของส่วนกลางเป็นแนวทางปฏิบัติทั่วทั้งดินแดนจึงเป็นเรื่องที่ไม่สอดคล้องกับสภาพของรัฐ หัวใจหลักของการสร้างอำนาจจากภายในของเจ้าผู้ปกครองน่านช่วงพุทธศตวรรษที่ 24 – 25 จึงอยู่ที่การกระจายอำนาจในการบริหาร โดยการกระจายอำนาจจะช่วยแบ่งเบาภาระการดูแลพลเมืองของเจ้าผู้ปกครองน่านลง ทั้งยังช่วยให้ท้องถิ่นในแต่ละพื้นที่สามารถพัฒนาหรือดำเนินการจัดการในรูปแบบที่สอดคล้องกับสภาพแวดล้อมของตนได้ง่าย การกระจายอำนาจไปยังกลุ่มผู้นำชุมชนหรือมูลนายท้องถิ่นยังช่วยลดปัญหาในเรื่องความแตกต่างทางด้านวัฒนธรรมในบางบริบท และช่วยสร้างความสงบภายในรัฐไปในตัว ความหลากหลายของกลุ่มคนที่เข้ามาอยู่ใหม่ในน่านยังส่งผลต่อเนื่องมาถึงรูปแบบวัฒนธรรมของจังหวัดน่านและจังหวัดใกล้เคียงในยุคปัจจุบัน ซึ่งเป็นที่รู้จัก รับรู้ และผลิตซ้ำต่อเนื่องออกมาในแง่ของวัฒนธรรมท้องถิ่น ทั้งในด้านทัศนศิลป์ที่ปรากฏในจิตกรรมและสถาปัตยกรรม ขนบประเพณีที่มีความเฉพาะแตกต่างกันในแต่ละพื้นที่

ทั้งนี้ การกระจายอำนาจไม่ใช่นโยบายเดียวที่ถูกเจ้าผู้ปกครองน่านนำมาใช้ เพื่อเป็นการรักษาอำนาจของเจ้าผู้ปกครองน่านเหนือผู้นำชุมชนท้องถิ่น เจ้าผู้ปกครองจึงจำเป็นต้องดำเนินการควบคู่ไปกับการสร้างภาพลักษณ์ความเป็นศูนย์กลางที่น่าเลื่อมใสควบคู่กันไปด้วย การสร้างภาพลักษณ์ของการเป็นศูนย์กลางคือการสร้างภาพความน่าเคารพยำเกรงและภาพลักษณ์ของการเป็นเจ้าผู้ปกครองที่ดีงามของเจ้าผู้ปกครองน่านต่อกลุ่มชนชั้นปกครองและพลเมืองภายในรัฐ ซึ่งจะทำให้เจ้าผู้ปกครองน่านอยู่บนยอดสูงสุดของตำแหน่งแห่งที่ทางอำนาจภายในรัฐ และยึดโยงเอาความภักดีจากท้องที่ต่างๆให้ผูกพันอยู่กับรัฐน่าน โดยการสร้างภาพลักษณ์ดังกล่าวถูกแสดงออกมาทั้งในแง่ของอำนาจรัฐผ่านการประกาศใช้กฎหมายและการแสดงความเป็นผู้นำ แสดงออกมาในแง่ของพิธีกรรมซึ่งเจ้าผู้ปกครองน่านเป็นศูนย์กลางของพิธี รวมถึงแสดงออกมาในภาพของการเป็นอุปถัมภ์พระพุทธศาสนาและประคับประคองให้ระเบียบโลกในด้านจิตวิญญาณยังคงดำรงอยู่

ความสำเร็จต่อนโยบายการสร้างอำนาจจากทั้งภายในและภายนอกต่างเป็นตัวสนับสนุนซึ่งกันและกันให้เจ้าผู้ปกครองน่านราชวงศ์หลวงติ๋นสามารถดำรงสถานภาพความเป็นเจ้าและรัฐของ

ตนเองอยู่ได้ท่ามกลางสถานการณ์การเมืองภายในภูมิภาคของรัฐจารีต หากกล่าวถึงในแง่ของการประสบความสำเร็จแล้ว กระบวนการต่างๆที่เจ้าผู้ปกครองน่านราชวงศ์หลวงติ๋นใช้เพื่อฟื้นฟูความเป็นรัฐและดำรงสถานะความเป็นเจ้าผู้ปกครองของตนเองเอาไว้ได้ จึงถือเป็นการประสบความสำเร็จอย่างงดงามในการสร้างสถานะความเป็นรัฐและความเป็นเจ้าผู้ปกครองขึ้น

อย่างไรก็ตาม ยังคงมีปัจจัยสำคัญอีกประการหนึ่งที่ส่งผลต่อสถานภาพความเป็นรัฐของน่านและเป็นตัวกำหนดทิศทางการเปลี่ยนแปลงของความเป็นรัฐน่านในยุคที่ระเบียบของโลกแปรเปลี่ยนไป ผู้เล่นบทบาทสำคัญดังกล่าวคือ สยาม ผู้เป็นเจ้าอธิราชของน่าน บทบาทของสยามในระยะแรกนั้นเป็นผู้ที่ส่งเสริมความเป็นรัฐน่าน ความสัมพันธ์ของสยามกับน่านตลอดช่วงพุทธศตวรรษที่ 24 – ต้นพุทธศตวรรษที่ 25 ดำเนินไปในรูปแบบประเทศราชและเจ้าอธิราชตามคติของรัฐจารีตมาโดยตลอด อย่างไรก็ตาม เมื่อสยามเผชิญกับความเปลี่ยนแปลงจากการมาถึงขององค์ความรู้ใหม่จากโลกตะวันตก การปรับตัวเพื่อให้เข้ากับระเบียบโลกใหม่ก็ส่งผลถึงมุมมองต่อประเทศราชที่เปลี่ยนไปของชนชั้นปกครองสยาม และส่งผลให้สยามกำหนดบทบาทใหม่ต่อประเทศราชเป็นสถานะของพื้นที่พรมแดนหนึ่งในพระราชอาณาจักร

น่านและเจ้าผู้ปกครองน่านราชวงศ์หลวงติ๋นมีปฏิกิริยาต่อกรณีของการกำหนดบทบาทใหม่ดังกล่าวในเชิงต่อต้านน้อยมาก เพราะในช่วงเวลาดังกล่าว น่านกำลังเผชิญกับปัญหาภัยคุกคามในด้านดินแดนจากฝรั่งเศสที่อุดหนุนหลวงพระบางในเรื่องการขยายพรมแดน การอาศัยความช่วยเหลือและการสนับสนุนจากสยามเป็นสิ่งที่เจ้าผู้ปกครองน่านมองว่าเป็นทางเลือกสำหรับความอยู่รอดของรัฐและพลเมืองของตน

การเข้าไปมีส่วนโดยตรงในการปกครองพื้นที่ทำให้อำนาจของเจ้าผู้ปกครองในแง่ความเป็นผู้ถือสิทธิ์ครอบครองดินแดนและบริหารรัฐหดตัวลง และนำไปสู่การถูกผนวกเข้าเป็นบูรณภาพเดียวกันกับสยามเมื่อมีการปฏิรูปมณฑลเทศาภิบาลในปี พ.ศ. 2442 แม้การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวจะไม่ได้ยุบเลิกตำแหน่งเจ้าผู้ปกครองน่านไปโดยสิ้นเชิง แต่ในทางปฏิบัติแล้วลักษณะรวมถึงความหมายของเจ้าผู้ปกครองน่านอยู่ภายใต้ภาพความคลุมเครือระหว่างเจ้ากับข้าราชการสยาม และในแง่ของการปกครอง รัฐน่านได้กลายเป็นส่วนหนึ่งของราชอาณาจักรสยามไปอย่างสมบูรณ์ ซึ่งถือเป็นการยุติความเป็นรัฐจารีตของน่านลงไปในที่สุด

รายการอ้างอิง

หลักฐานชั้นต้นที่ยังไม่ได้รับการตีพิมพ์

"ใบชลางหมายอนุญาตหนานกาวิไชย." อ. นาหมื่น จ. น่าน.

"ใบลาน ตำนานแช่แห้งแลพูเพียง ฉบับวัดหนองบัว จ.ศ. 1245." EFEO catalogue No. 13.002.01.

"ใบลาน ตำนานเมืองกรุงศรีโยธิยา ฉบับวัดสูงเม่น." ต.สูงเม่น อ.สูงเม่น จ.แพร่.

"ใบลาน พื้นวงศาเจ้านายตนเสวยราชสมบัติในเมืองปัวแลเมืองน่าน." โครงการศูนย์ส่งเสริมศิลปวัฒนธรรม จังหวัดเชียงใหม่. รหัส นน. 011400400.

"ปะหวัดเมืองหลวงน้ำทาแลเมืองสิง." Digital Library of Lao Manuscripts, รหัส 03 01 33 14 ม้วนที่ 84 อันดับ 2.

"พับสาวัดนาหวาย." ต. บ่อแก้ว อ.นาหมื่น จ.น่าน.

หนังสือและบทความภาษาไทย

กฎหมายพระเจ้าน่าน ตำนานพระเจ้าไห้ เชียงใหม่: ศูนย์ส่งเสริมและศึกษาวัฒนธรรมลานนาไทย วิทยาลัยครูเชียงใหม่, 2523.

กำพล จำปาพันธ์. ข่าเจือง: กบฏไพร่ – ขบวนการผู้มีบุญหลังสถาปนาพระราชอาณาเขตสยาม – ล้านช้าง. กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ, 2555.

คำสอนพระยามังราย. เชียงใหม่: ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2519.

จดหมายเหตุรัชกาลที่ 3 เล่ม 3. กรุงเทพฯ: หอสมุดแห่งชาติ, 2530.

จดหมายเหตุรัชกาลที่ 3 เล่ม 4. กรุงเทพฯ: หอสมุดแห่งชาติ, 2530.

ฉวีวรรณ ประจวบเหมาะ และ คณะ. ปริศนาวงศาคณาญาติ “ลัวะ”
กรุงเทพฯ: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, 2555.

ชลธิรา สัตยาวัฒนา. ลัวะเมืองน่าน. กรุงเทพฯ เมืองโบราณ, 2530.

ชิเกฮารุ ทานาเบ. พิธีกรรมและปฏิบัติการในสังคมชาวนาภาคเหนือของประเทศไทย. เชียงใหม่: ศูนย์ศึกษาชาติพันธุ์และการพัฒนา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2555.

ณัชชา เลาหศิรินาถ. สิบสองพันนารัฐจารีต. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย : มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2541.

ตรี อมาตยกุล. พระราชพงศาวดารกรุงสยาม จากต้นฉบับที่เป็นสมบัติของบริติชมิวเซียม กรุงลอนดอน. พระนคร ก้าวหน้า, 2507.

เติม วิภาคย์พจนกิจ. ประวัติศาสตร์อีสาน. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2546.

ทวยหาญรักษา, หลวง. นิราศเมืองหลวงพระบางและรายงานปราบเงี้ยว. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, 2548.

ทิพกรวงศ์, เจ้าพระยา. พงศาวดารรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 1. พระนคร: องค์การค้าคุรุสภา, 2505.

เท่าควางแซ้ง และ อ้ายคำ แปลโดย เรณู วิชาศิลป์. เชื้อเครือเจ้าแสนหวีสิบสองพันนา. กรุงเทพฯ: ตรัสวิน 2544.

ธงชัย วินิจจะกูล. แปลโดย พวงทอง ภวัครพันธุ์, ไอดา อรุณวงศ์, พงษ์เลิศ พงษ์วนานต์. กำเนิดสยามจากแผนที่ : ประวัติศาสตร์ภูมิกายาของชาติ. กรุงเทพฯ: คบไฟ, 2556.

นายต่อ, แปล. มหาราชวงษ์ พงษาวดารพม่า. กรุงเทพฯ: มติชน, 2545.

นิวัฒน์ ร้อยแก้ว และ คณะ. เชียงของ เวียงแก่น: พัฒนาการของสังคมชายขอบจากอดีตสู่การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจการเมืองในอนุภูมิภาคลุ่มน้ำโขง. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2547.

ประชุมจารึกวัดพระเชตุพนฯ. พระนคร: กรมศิลปากร, 2517.

ประชุมพงศาวดาร เล่ม 14 (ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ 22 - 25). พระนคร: องค์การค้าของคุรุสภา, 2507.

ประชุมพงศาวดารฉบับกาญจนาภิเษก เล่ม 8. กรุงเทพฯ: กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร, 2545.

ประชุมพงศาวดารฉบับกาญจนาภิเษก เล่ม 9. กรุงเทพฯ: กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร, 2545.

ประชุมพงศาวดารฉบับกาญจนาภิเษก เล่ม 11. กรุงเทพฯ: กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร, 2551.

ประเสริฐ ณ นคร. จารึกล้านนา ภาค 1 เล่ม 1 : จารึกจังหวัดเชียงราย น่าน พะเยา แพร่. กรุงเทพฯ: มูลนิธิเจมส์ เอช ดับเบิ้ลยู ทอมป์สัน, 2534.

ประเสริฐ ณ นคร, ปริวรรต. มังรายศาสตร์. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์พระจันทร์, 2516.

ปัญญาสชาดก ปัจฉิมภาค ภาคที่ 19 สุวรรณสังขชาดก. พระนคร: โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒ ธนากร, 2471.

พงศาวดารเมืองน่าน. น่าน: วัดพญาภู, 2543.

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. พระราชหัตถเลขารัชกาลที่ 5 ที่เกี่ยวกับภารกิจของกระทรวงมหาดไทย เล่ม 2. พระนคร: กระทรวงมหาดไทย, 2513.

พระโพธิรังสี. พระยาปริยัติธรรมธาดา (แพ ตาละลักษณ์) และ พระญาณวิชิตร (สิทธิ โลจนานนท์), แปล. เรื่องจามเทวีวงศ์ : พงศาวดารเมืองหริภุญไชย ทั้งภาษาบาลีแลคำแปล. นนทบุรี: ศรีปัญญา, 2554.

พระรัตนปัญญา. พระยาพจนาพิมล, แปล. ชินกาลมาลีนี. นนทบุรี: ศรีปัญญา, 2554.

พระราชพงศาวดารกรุงธนบุรี ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม) จดหมายรายวันทัพ, อภินิหารบรรพบุรุษ และเอกสารอื่น กรุงเทพฯ: ศรีปัญญา, 2551.

พอพันธ์ อุยยานนท์. ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจ 5 ภูมิภาคของไทย. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2558.

พิษณุ จันทร์วิทัน, เรียบเรียง. ล้านนาไทยในแผ่นดินพระพุทธเจ้าหลวง. กรุงเทพฯ: พิมพ์คำสำนักพิมพ์, 2555.

ภมรี สุรเกียรติ. เมียนมาร์-สยามยุทธ. กรุงเทพฯ: มติชน, 2553.

มลฤดี สายสิงห์. รายงานการวิจัย เรื่อง จิตรกรรมฝาผนังล้านนาพุทธศตวรรษที่ 25: ศิลปะสะท้อนสังคมและการเมือง. สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2557.

ยอร์ช ยังฮัสแบนด์. สุทธิศักดิ์ ปาลโพธิ์, แปล. พันแปดร้อยไมล์จากพม่าสู่สยาม : ปฏิบัติราชการลับในเมืองเชียงตุง. กรุงเทพฯ: ริเวอร์ บุ๊คส์ 2560.

โยซิยูกิ มาซูฮารา. ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจ ของ ราชอาณาจักรลาวล้านช้าง สมัยคริสต์ศตวรรษที่ 14 – 17 จาก รัฐการค้าภายในภาคพื้นทวีป ไปสู่ รัฐกึ่งเมืองท่า. กรุงเทพฯ: มติชน, 2546.

รวมเรื่องแปลหนังสือและเอกสารทางประวัติศาสตร์ ชุดที่ 2. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, 2555.

ลัดดาวัลย์ แซ่เซียว. 200 ปี พม่าในล้านนา. กรุงเทพฯ: โครงการอาณาบริเวณศึกษา 5 ภูมิภาค 2545.

วราภรณ์ เรืองศรี. คาราวานและพ่อค้าทางไกล: การก่อเกิดรัฐสมัยใหม่ในภาคเหนือของไทยและดินแดนตอนในของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้. เชียงใหม่: ศูนย์อาเซียนศึกษา มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2557.

วินัย พงศ์ศรีเพียร. หมิงสือลู่-ชิงสือลู่ บันทึกเรื่องจริงแห่งราชวงศ์หมิงและราชวงศ์ชิงฯ. กรุงเทพฯ: มูลนิธิสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา, 2559.

วินัย พงศ์ศรีเพียร, บรรณาธิการ. ความยอกย้อนของประวัติศาสตร์ไทย: พิพิธนิพนธ์เชิดชูเกียรติศาสตราจารย์หม่อมเจ้าสุภัทรดิศ ดิศกุล. กรุงเทพฯ: คณะกรรมการชำระประวัติศาสตร์ไทย, 2539.

สงวน โชติสุขรัตน์. ประชุมตำนานล้านนา เล่ม 2. นนทบุรี: ศรีปัญญา, 2556.

สรัสวดี อ๋องสกุล. ประวัติศาสตร์ล้านนา. กรุงเทพฯ: อมรินทร์, 2557.

———. พินิจหลักฐานประวัติศาสตร์ล้านนา. เชียงใหม่: ศูนย์ล้านนาศึกษามหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2559.

สรัสวดี อ๋องสกุล, ปริวรรต. นิธิ เอียวศรีวงศ์, บรรณาธิการ,. พื้นเมืองเชียงแสน. กรุงเทพฯ: อมรินทร์, 2546.

สรัสวดี อ๋องสกุล, ปริวรรตและจัดทำ. พื้นเมืองน่านฉบับวัดพระเกิด. เชียงใหม่: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2537.

สุเนตร ชุตินธรานนท์. พม่ารบไทย. กรุงเทพฯ: มติชน, 2554.

อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว. "พระราชกถาเมืองน่านร.ศ.111 ต้นฉบับพับสาของนายทอง เวชมะโน 63 หมู่ 2 ต.บ่อแก้ว กิ่งอำเภอนาหมื่น น่าน." In รวมบทความประวัติศาสตร์ ฉบับที่ 2 มกราคม, 2425.

———. เอกสารประกอบคำบรรยาย หลาบ(ตราสาร) : คำจารึกอาชญาของกษัตริย์ล้านนา, 11 เมษายน 2560. เชียงใหม่: สำนักศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่, 2560.

อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว, ปริวรรต. พื้นนาเมืองน่านและคาวทางเมืองน่าน. เชียงใหม่: ศูนย์วัฒนธรรม จังหวัดเชียงใหม่ วิทยาลัยครูเชียงใหม่, 2528.

———. สมุตตราช ประเพณี 6 ประการ. เชียงใหม่: ศูนย์ส่งเสริมและศึกษาวัฒนธรรมลานนาไทย วิทยาลัยครูเชียงใหม่, 2524.

อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว และ เดวิด เค. วัยอาจ. ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่. เชียงใหม่: ซิลค์เวอร์มบุคส์, 2547.

เอกสารสัมมนาทางวิชาการเรื่อง ตามรอยจดหมายเหตุทัพเชียงตุง พ.ศ. 2395-2397, 28 มีนาคม-2 เมษายน 2552 ณ จังหวัดเชียงรายและเมืองเชียงตุง สหภาพพม่า. กรุงเทพฯ: ประชาชน, 2552.

วิทยานิพนธ์

กอบยศ ยิ้มอ่อน. "การศึกษาวิหารไทลื้อในวัฒนธรรมล้านนา (จังหวัดพะเยาและจังหวัดน่าน)." มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2552.

ฉัตรสุรางค์ แก้วเป็นทอง. "การวิเคราะห์เชิงเปรียบเทียบจิตรกรรมฝาผนังวัดภูมินทร์ กับจิตรกรรมฝาผนังวัดหนองบัว จังหวัดน่าน." มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2556.

ชฎาพร จีนชาวนา. "การวิเคราะห์สังคมเมืองน่านจากกฎหมายอาณาจักรหลักคำ (พ.ศ.2395-2451)." มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, 2549.

เนื้ออ่อน ขรัวทองเขียว. "รัฐสยามกับล้านนา พ.ศ. 2417 - 2476." จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2553.

พัชรี โชติถาวรรัตน์. "แนวคิดทางการเมืองของลานนาไทยสมัยราชวงศ์มังราย (พ.ศ. 1839 - 2101)." มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2528.

สมศักดิ์ ลือราช. "ความสำคัญของเมืองแพร่และเมืองน่านในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พ.ศ. 2411 – 2453." มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, 2529.

อเนก มากอนันต์. "แนวคิดเรื่องคติจักรพรรดิราชของชนชั้นนำไทยตั้งแต่ พ.ศ. 2172 – 2394." จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2550.

อรวรรณ ทรัพย์พลอย. "บทบาทและความสำคัญของพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมหลวงวงษาธิราชสนิทในการบริหารราชการแผ่นดิน." จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2535.

หนังสือและบทความภาษาอังกฤษ

Badenoch, N. , and T. Shinsuke. "Moutain People in the Muang: Creation and Governance of a Tai Polity in Northern Laos." *Southeast Asian Studies* 2, no. 1 (April, 2013): pp. 29 -67.

Dai, Yingcong. "A Disguised Defeat: The Myanmar Campaign of the Qing Dynasty." *Modern Asian Studies* 38, no. 1 (Feb., 2004): pp. 145 - 89.

Geertz, C. *Negara : The Theatre State in Nineteenth-Century Bali*. Princeton, N.J: Princeton University Press, 1980.

Giersch, C. P. *Asian Borderland: Transformation of Qing China's Yunnan Frontier*. Cambridge: Havard University press, 2006.

Grabowsky, Volker. *The Gold and Silver Road of Trade and Friendship : The Mcleod and Richardson Diplomatic Missions to Tai States in* 1837. Chiangmai: Silkworm Books, 2003.

Hallett, H. S. *A Thousand Miles on an Elephant in the Shan States*. Bangkok: White Lotus Press, 2000.

Iijima, A. "The Nyuan in Xayabury and Cross-Border Links to Nan." In *Contesting Visions of the Lao Past: Lao Historiography at the Crossroads*, edited by Christopher E. Goscha and Soren Ivarsson. Copenhagen: Nias Press, 2003.

Kang, D. C. *East Asia before the West: Five Centuries of Trade and Tribute*. New York: Columbia University Press, 2010.

Keyes, C. F. "Millennialism, Theravada Buddhism, and Thai Society." *The Journal of Asian Studies* 36, no. 2 (Feb., 1977).

Lieberman, V. *Strange Parallels: Southeast Asia in Global Context, C* 800-1830. Vol. 1, New York: Cambridge University Press, 2003.

Liew-Herres, F. M., V. Grabowsky, and Renoo Wichasin. *Chronicle of Sipsong Panna : History and Society of a Tai Lu Kingdom, Twelfth to Twentieth Century*. Chiang Mai: Mekong Press, 2012.

Mitton, G. E. *Scott of the Shan Hills: Order and Impression*. London: John Murray, 1936.

Myint., Soe Thuzar. "Yodayar Naing Mawgunby Letwe Nawrahta: A Contemporary Myanmar Record, Long Lost, of How Ayutthaya Was Conquered." *Journal of the Siam Society* 99 (2011): pp. 1 - 24.

Requez, A. "The Kings of Luang Phrabang." In *The Last Century of Lao Royalty : A Documentary History*, edited by Grant Evans. Chiang Mai: Silkworm Books, 2011.

Scott, J. C. *The Art of Not Being Governed: An Anarchist History of Upland Southeast Asia*. Singapore: NUS Press, 2010.

Settakul, Ratanaporn. "Tai Lue of Sipsongpanna and Muang Nan in the Nineteenth-Century." In *Civility and Savagery: Social Identity in Tai States*, edited by Andrew Turton. Richmond, Surrey: Curzon Press, 2000.

Smyth, H. Warington *Five Years in Siam, from* 1891 *to* 1896. London: Murray, 1898.

Stringer, C. E. W. *Report by Mr. C. E. W. Stringer of a Journey to the Laos State of Nan, Siam*. London: Harrison and Son, 1888.

Stuart-Fox, M. *The Lao Kingdom of Lan Xang: Rise and Decline*. Bangkok: White Lotus, 1998.

Thingyan, Sithu Gamani. *Zinme Yazawin*. Translated by Thaw Kaung and Ni Ni Myint. Yangon: Universities Historical Research Centre, 2003.

Tsan, L. J. , R. D. Cushman, and H. Jonsson. "Highland Chiefs and Regional Networks in Mainland Southeast Asia: Mien Perspectives." *Southeast Asian Studies* 5, no. 3 (December 2016): pp. 515 - 51.

Veidlinger, D. M. *Spreading the Dhamma : Writing, Orality, and Textual Transmission in Buddhist Northern Thailand*. Chiang Mai: Silkworm Books, 2006.

Wolters, O. W. *Hisrory,Culture, and Region in Southeast Asian Perspectives*. New York: Cornell University, 1999.

Wyatt, D. K. "Five Voices from Southeast Asia's Past." *The Journal of Asian Studies* 53, no. 4 (Nov., 1994): pp. 1076 - 91.

ภาคผนวก

ประวัติผู้เขียนวิทยานิพนธ์

นาย บริพัตร อินปาต๊ะ จบการศึกษาปริญญาตรีจากภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ